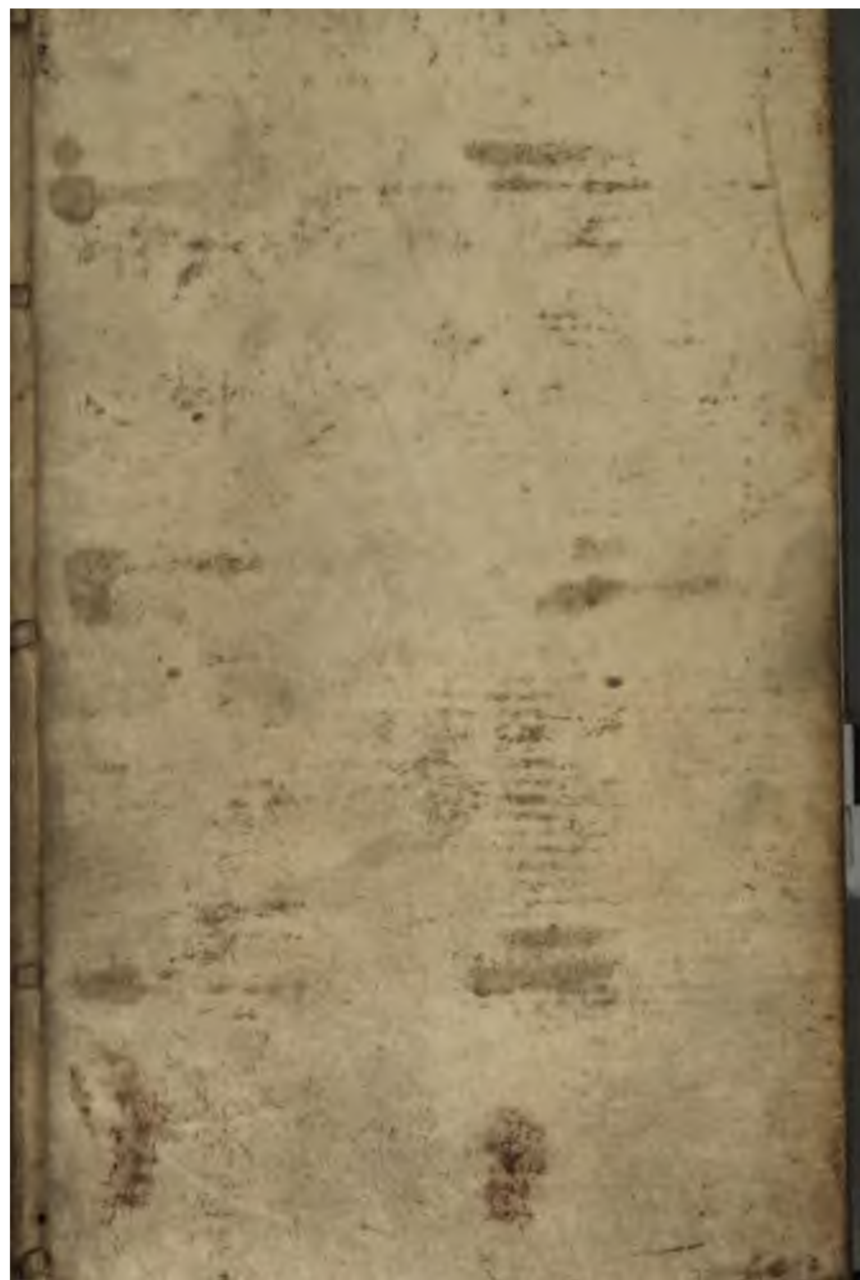

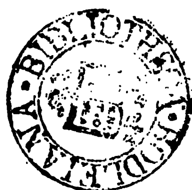

L. ANNÆVS SENECA.

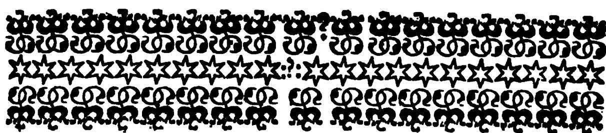
L. ANNÆI SENECÆ PHILOSOPHI OPERA OMNIA.

ACCESSIT
A VIRIS DOCTIS
AD
SENECAM
ANNOTATORVM
DELECTVS.

LIPSIÆ,
EX OFFICINA WEIDMANNIANA.
MDCCXLI.

LECTORI S.

EN tibi, Lector, nouam operum L. Annæi Senecæ editionem, eo potisſimum fine adornatam, vt & parari facilius, & omnium vſibus commodius inſeruire poſſet. Notas proinde quas adiectas vides, non tam oblectandis vario doctrinæ genere doctioribus, ſiue ex illis quæ viris magnis obſeruata fuere delectas, ſiue recens additas ſcias, ſed textui vnice illuſtrando, & iuuandis illis qui Senecam legere, non Commentarios volebant. Pleraſque Lipſio, Gronouio atque Fromondo, nonnullas aliis quoque viris doctis debemus, quorum nomina plerumque adiecimus. Textum quod attinet, emendatisſimum eum fore confidimus, ex luculenta Io. Elzeuirii editione, quæ in minore forma An. 1659 prodiit, exſcriptum. Alia de quibus te moneamus non ſuccurrunt, nec eſt cur prolixa editionis huius commendatione, vti ea cupientem, & proficere ſapientibus Senecæ monitis geſtientem remoremur. Vale igitur, & Seneca noſtro, eoque doctore, teipſo fruere.

VITA
L. ANNÆI SENECÆ.

Natus est Cordubæ (ea vetus florensque in Hispania Bætica colonia est) e gente Annæa, cui ominis causa ab annis videtur nomen factum, respondetque cognomen Senecæ, item ominis boni; est enim a Senex Senecis. Patrem habuit Marcum Annæum Senecam, quem Declamatoris nomine a filio fere distinguunt. Matrem Eluiam, item Hispanam, aut Hispaniensem, magni animi atque ingenii feminam. Pater, Augusti temporibus, Romam migrauit, cum coniuge & liberis. cumque ipso hoc Seneca nostro adhuc tenello. Ibi in optimis artibus optimum ingenium adoleuit. Eloquentiam a patre, vt videtur, didicit. Ipse vero non contentus domestica hac facultate, Philosophiæ simul animum adiecit, & insignes ac serios eius æui Philosophos assiduus audiuit: nominatim Attalum Stoicum, Sotionem eiusdem sectæ, itemque Papyrium Fabianum. Sed & Demetrium Cynicum admiratus est & coluit. A Philosophis ad Rempublicam tractandam accessit, ac Quæsturam primo gessit, Præturam statim ab exilio, Agrippina faciente: nam sub Claudio, primo imperii eius anno, cum Iulia Germanici accusata adulterii esset, & ipsa extorris est acta, & quasi inter adulteros Seneca in Corsicam relegatus. Consulatu etiam functum putat Lipsius, sed extra ordinem At perpetuus ille eius honos, Principis Doctorem moderatoremque fuisse, optimi sane, quam in huius consiliis monitisque se dedit. Opum & ante aulam largus fuit. Nam pater eas reliquerat. Ac in aula ipsa ingentes opes acquisiuit, ac pæne regias, siue potius venientes vltro admisit: plerasque enim ex Principis munificentia habuit, Atque hac partim naturæ, partim melioris ingenii culturæ, partim denique fortunæ bona fuerunt. Nunc quid de moribus & virtutibus eius dicam, quarum tanta in eo vis apparuit, vt nec Magistratus splendor in tumorem dederit, nec aula ad familiare & cognatum pæne vitium, adulationem, flexerit, nec opes ad luxum prouocarint? Quam nihili & prope contemtim has res haberet, satis ostendit, cum apud Neronem calumniis varie vellicatus, animosa oratione principem accessit, commeatum petens, & opes suas refundens, referente Tacito. In victu mira frugalitas, ipse morum vitæque suæ censor & exactor rigidissimus. Ob has eminentes virtutes etiam illo æuo ingens de eo opinio, & vel imperio destinabatur. Sicut autem puram eius mentem non erexerunt prosperioris fortunæ blandimenta, sic nec deiecerunt aduersæ terriculamenta. Vixit in exilio annos circiter octo fortiter, imo, vt ipse ait, feliciter vixit, optimis studiis meditationibusque intentus. Mortem quantopere non extimuerit, hinc discere licet. Cum Præfectus Neronis necessitatem vltimam denuntiaret, nulla pauoris signa edidit, nihil triste in verbis eius aut vultu deprehensum, Flentes amicos, modo sermone, modo intentior, in modum coercentis, ad firmitudinem reuocauit. Et nouissimo quoque momento, suppeditante eloquentia, aduocatis scriptoribus, præclare multa disseruit, quæ in vulgus edita sunt. En dignam Philosopho, & quidem Stoico, mortem. In ipsis sapientiæ præceptis vocem simul & spiritum extremum reddidit.

FRA-

FRAGMENTA
EX LIBRIS SENECÆ
qui interciderunt.

Quintil. cap. III, *lib.* VIII.

NOstri autem in iungendo, aut deriuando paullum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an *gradus eliminat*, apud Attium in tragœdia, dici oportuisset.

Cap. V, *eiusdem libri.*

Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad Senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet: Salvum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. II, *lib.* IX.

Noui vero, & præcipue declamatores, audacius, nec mehercules sine motu quodam imaginantur, vt Seneca in controuersia, cuius summa est, quod pater filium & nouercam, inducente altero filio, in adulterio deprehensos occidit. Duc, sequor: accipe hanc senilem manum, & quocumque vis imprime, Et paullo post, Adspice, inquit, quod diu non credidisti. Ego vero non video, nox oboritur, & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi videtur. *ibidem.*

Nam in totum iurare, nisi vbi necesse est, graui viro parum conuenit. Et est a Seneca dictum eleganter, Non patronorum hoc esse, sed testium *Plinius Nat. Hist. lib.* VI, *c.* XVII.

Seneca etiam apud nos tentata Indiæ commentatione, LX amnes eius prodidit, gentes duodeuiginti centumque. Par labor sit montes enumerare. *Cap.* LIII, *lib.* IX,

Æui piscium memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ, haud procul Neapoli. in ea in Cæsaris piscinis a Pollione Vedio coniectum piscem, sexagesimum post annum exspirasse scribit Annæus Seneca, duobus aliis æqualibus eius ex eodem genere etiam tunc viuentibus,

Suetonius Tiberio, cap. LXXIII.

Seneca eum (Tiberium) scribit, intellecta defectione, exemtum annulum, quasi alicui traditurum, parumper tenuisse: dein rursus aptasse digito, &c,

A. Gellius, cap. II, *l.* XII. *Noct. Atticarum.*

Seneca in lib. XXII. Epistolarum moralium quas ad Lucilium composuit, deridiculos versus Q. Ennium de Cethego, antiquo viro, fecisse hos dicit:

——— Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuum agitabant,
Flos delibatus populi & suada medulla.

Ac deinde scribit iisdem versibus verba hæc: Admitor eloquentissi-

tissimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudasse. Cicero certe inter bonos eius versus & hos refert. Atque id etiam de Cicerone dicit: Non miror, inquit, fuisse qui hos versus scriberet, cum fuerit qui laudaret: nisi forte Cicero summus orator agebat caussam suam, & volebat hos versus videri bonos. Paullo post: Apud ipsum quoque, inquit Seneca, Ciceronem inuenies etiam in prosa oratione quædam, ex quibus intelligas, illum non perdidisse operam, quod Ennium legit. Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat, quasi Enniana, quod ita scripserit in libris de Republica: Vt, Menelao Laconi fuit suauiloquens iucunditas. & quod alio in loco dixerit, Breuiloquentiam in dicendo colat. Deinde: Non fuit, inquit Seneca, Ciceronis hoc vitium, sed temporis. necesse erat hæc dici, cum illa legerentur. Deinde adscribit, Ciceronem hæc ipsa interposuisse ad effugiendam infamiam nimis lasciuæ orationis & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hæc ponit: Virgilius quoque noster non ex alia caussa duros quosdam versus, & enormes, & aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quam vt Ennianus populus agnosceret in nouo carmine antiquitatis aliquid. Addit non multo post ex Seneca: Quidam sunt tam magni sensus Q. Ennii, vt licet scripti sint inter hircosos, possint tamen inter vnguentatos placere. Et cum reprehendisset versus quos supra de Cethego posuimus, Qui huiusmodi, inquit, versus amant, liceat sibi eosdem admirari & Soterici lectos. Audias tamen commemorari ac referri pauca quædam quæ ipse idem Seneca bene dixerit: quale est illud quod in hominem auarum & auidum & pecuniæ sitientem dixit: Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus est quod non habes.

Tertullianus de anima, c. XLII.

Multo coactius Seneca: post mortem, ait, omnia finiuntur, etiam ipsa. *Lactantius diuin. inst. l.* I, *c.* IV.

Annæus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quam sæpe summum Deum merita laude prosequitur? Nam cum de immatura morte dissereret, Non intelligis, inquit, auctoritatem ac maiestatem iudicis tui? Rector is orbis terrarum, cælique & deorum omnium Deus: a quo ista numina, quæ singula adoramus & colimus, suspensa sunt. Item in Exhortationibus: Hic, cum prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius quidquam nouit natura, nec melius, vt omnia sub ducibus suis irent, quamuis ipse per totum se corpus intenderat, tamen ministros regni sui deos genuit. Et quam multa alia de Deo nostris similia locutus est? quæ nunc differo, quod aliis locis opportuniora sunt. *Cap.* VII.

Et est illud verum, quod dixisse in Exhortationibus Senecam supra retuli, Genuisse regni sui ministros Deum.

Eodem cap. VII.

Quod Seneca, vir acutus, in Exhortationibus suis vidit. Nos, inquit,

quit, aliunde pendemus. Itaqe ad aliquem respicimus, cui, quod est optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius instruxit: Deus ipse se fecit. *Eiusdem l b cap.* XVI.

Non illepide Seneca, in libris Moralis philosophiæ: Quid ergo est, inquit, quare apud poëtas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? Vtrum sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? an impetrauit ius trium liberorum? an tandem illi venit in mentem, Ab alio exspectes, alteri quod feceris? & timet, ne quis sibi faciat, quod ipse Saturno?

Lib. II, *cap.* II.

Recte igitur Seneca in libris Moralibus: Simulacra, inquit, deorum venerantur, illis supplicant genu posito: illa adorant: illis per totum assident diem, aut adstant: illis stipem iaciunt, victimas cædunt: & cum hæc tantopere suspiciant, fabros qui illa fecere, contemnunt. *Eiusdem lib. cap.* IV.

Merito igitur etiam senum stultitiam Seneca deridet. Non, inquit, bis pueri sumus (vt vulgo dicitur,) sed semper. Verum hoc interest, quod maiora nos ludimus.

Cap. IX.

Melius igitur Seneca, omnium Stoicorum acutissimus, qui vidit nil aliud esse *Naturam*, quam Deum. Ergo, inquit, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illam id dicit ex vllo. Immo laudabimus. quamuis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam Deus ipse Natura est.

Lib. III, *cap.* XV.

Eodem ductus errore Seneca, (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philosophia, inquit, nihil aliud est, quam recta viuendi ratio: vel, honeste viuendi scientia: vel, ars recte vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus, philosophiam esse legem bene honesteque viuendi. Et qui dixerit illam, regulam vitæ, suum illi nomen reddiderit. *Ibidem.*

Idem Seneca in Exhortationibus: Plerique, inquit, philosophorum tales sunt, vt sint diserti in conuicium suum. quos si audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, professionis indicium putes: adeo redundant in ipsos maledicta in publicum missa. quos non aliter intueri decet, quam medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena. *Ibidem.*

Faciet sapiens, inquit idem Seneca, etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora transitum inueniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit: & quibus alii vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei caussa. Et paullo post: Omnia quæ luxuriosi faciunt, quæque imperiti, faciet & sapiens, sed non eodem modo, eodemque proposito. *Cap.* XVI *eiusdem libri.*

Et Seneca: Nondum sunt, inquit, mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo seculis humanum genus sine ratione vixit.

Cap. xxiii.

Fuisse Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, vtrumne Soli quoque suos populos daret: inepte scilicet, qui dubitauerit.

Cap. xxv.

Platonem quidem redemisse Aniceris quidam traditur sestertiis viii. Itaque insectatus est conuitiis redemtorem Seneca, quod paruo Platonem æstimauerit.

Lib. v, *cap.* ix.

Qui volent scire omnia, Senecæ libros in manus sumant, qui morum vitiorumque publicorum & descriptor verissimus, & accusator acerrimus fuit.

Eiusdem lib. cap. xiv.

Recte igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent. quod est vtique summæ peruersitatis.

Lib. vi, *cap.* xvii.

Item Senecæ, in libris Moralis Philosophiæ dicentis: Hic est ille homo honestus, non apice, purpuraue, non lictorum insignis ministerio, sed nulla re minor: qui cum mortem in vicino videt, non sic perturbatur, tamquam rem nouam viderit: qui, siue toto corpore tormenta patienda sunt, siue flamma ore recipienda est, siue extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quam bene. Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.

Cap. xxiv, *lib.* vi.

Nec lucrari se quisquam putet, si delicti conscium non habebit. scit enim ille omnia in cuius conspectu viuimus, nec si vniuersos homines celare possumus: cui nihil absconditum, nihil potest esse secretum. Exhortationes suas Seneca mirabili sententia terminauit: Magnum, inquit, nescio quid, maiusque quam cogitari potest, numen est. cui viuendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodest inclusam esse conscientiam: patemus Deo. Quid verius dici potest ab eo qui Deum nosset, quam dictum est ab homine veræ religionis ignaro?

Ibidem.

Idem in eiusdem operis primo: Quid agis? inquit. quid machinaris? quid abscondis? Custos te tuus sequitur. Alium tibi peregrinatio subduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere numquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigisse, vt oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam?

Eiusdem cap. xxv.

Quanto melius & verius Seneca? Vultisne vos, inquit, Deum cogitare? magnum & placidum, & maiestate leni verendum: amicum, & semper in proximo: non immolationibus & sanguine multo colendum: quæ enim ex trucidatione immerentium voluptas est, sed mente pura, bono honestoque proposito. Non templa illi, conge-

congestis* in altitudinem saxis, struenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore.

Lib. VII, *cap.* XV.

Non inscite Seneca Romanæ vrbis tempora distribuit in ætates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse, a quo & genita, & quasi educata sit Roma: deinde pueritiam sub ceteris regibus, a quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisque formata: at vero Tarquinio regnante, cum iam quasi adulta esse cœpisset, seruitium non tulisse, & reiecto superbæ dominationis iugo, maluisse legibus obtemperare, quam regibus: cumque esset adolescentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpisse iuuenescere. Sublata enim Carthagine, quæ tam diu æmula Imperii fuit, manus suas in totum orbem terra marique porrexit: donec regibus cunctis & nationibus imperio subiugatis, cum iam bellorum materia deficeret, viribus suis male vteretur, quibus se ipsa confecit. Hæc fuit prima eius senectus, cum bellis lacerata ciuilibus, atque intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperii recidit, quasi ad alteram infantiam reuoluta. Amissa enim libertate, quam Bruto duce & auctore defenderat, ita consenuit, tamquam sustentare se ipsa non valeret, nisi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus aduersus Iouinianum libro primo.

Claudia virgo Vestalis, cum in suspicionem venisset stupri, & simulacrum matris Idææ in vado Tiberis hæreret, ad comprobandam pudicitiam suam fertur cingulo duxisse nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant. Melius tamen, inquit Lucani poetæ patruus, cum illa esset actum, si hoc quod euenit, ornamentum potius exploratæ fuisset pudicitiæ, quam dubiæ patrocinium.

Eodem libro.

Scripserunt Aristoteles, & Plutarchus, & noster Seneca, de matrimonio, libros, ex quibus & superiora nonnulla sunt, & ista quæ subiicimus. Amor formæ obliuio est, & insaniæ proximus, fœdum minimeque conueniens animo sospiti vitium. turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit, a magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, dure imperiosos, seruiliter blandos, omnibus inutiles, ipsi nouissime amori, facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabili flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit, odium sui facit, & ipse nouissime sibi odio est.

Paullo infra.

Refert præterea Seneca, cognouisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fascia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentia eius carere poterat; potionemque nullam, nisi alterius tactam labris, vir & vxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat.

In

In fine.

Nam quid, ait Seneca, de viris pauperibus dicam? quorum in nomen mariti, ad eludendas leges quæ contra cælibes sunt, pars magna conducitur. Quomodo potest regere mores, & præcipere castitatem, & mariti auctoritatem tueri, qui nupsit?

B. Augustinus, de ciuitate Dei, lib. VI, *cap.* X.

Libertas sane quæ huic defuit, ne istam vrbanam theologiam, theatricæ simillimam, aperte sicut illam reprehendere auderet, Annæo Senecæ, quem nonnullis indiciis inuenimus Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti, viuenti defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multo copiosius ac vehementius reprehendit ipse ciuilem istam & vrbanam theologiam, quam Varro theatricam atque fabulosam. Dum enim de simulacris ageret: Sacros, inquit, immortales, inuiolabilesque deos in materia vilissima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piscium; quidam vero mixtos ex diuersis corporibus induunt. Numina vocant quæ si spiritu accepto subito occurrerent, monstra haberentur. Deinde aliquanto post, cum theologiam naturalem prædicans, quorundam philosophorum sententias digessisset, opposuit sibi quæstionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cælum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? Et ad hoc respondens, Quid tandem? inquit: Veriora tibi videntur T. Tatii, aut Romuli, aut Tulli Hostilii somnia? Cluacinam T. Tatius dedicauit deam, Picum Tiberinumque Romulus; Hostilius Pauorem atque Pallorem, teterrimos hominum affectus: quorum alter mentis territæ motus est, alter corporis, ne morbus quidem, sed color. Hæc numina potius credes, & cælo recipies? De ipsis vero ritibus crudeliter turpibus quam libere scripsit? ille, inquit, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Vbi iratos deos timent, qui sic propitios habere merentur? dii autem nullo ipsi debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ furor, vt sic dii placentur, quemadmodum ne homines quidem sæuiunt. Teterrimi, & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, lacerauerunt aliquorum membra, neminem sua lacerare iusserunt. In regiæ libidinis voluptatem castrati sunt quidam, sed nemo sibi, ne vir esset, iubente domino, manus intulit. Se ipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur; inueniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, vt nemo fuerit dubitaturus, furere eos, si cum paucioribus furerent; nunc sanitatis patrocinium est, insanientium turba. Iam illa quæ in ipso Capitolio fieri solere commemorat, & intrepide omnino coarguit,

it, quis credat nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cum in Sacris Ægyptiis Osirim lugeri perditum, mox autem de inuento magnum esse gaudium derisisset; cum perditio eius inuentioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia, ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque inuenerunt, veraciter exprimatur: Huic tamen, inquit, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium perueni, pudebit publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor attribuit, officii. Alius numina Deo subiicit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor est, alius vnctor, qui vano motu brachiorum imitatur vngentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos disponant: longe a templo, non tantum a simulacro, stantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quæ speculum teneant, sunt quæ ad vadimonia sua deos aduocent: sunt qui libellos offerant, & illos caussam suam doceant. Doctus Archimimus, senex iam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dii libenter spectarent, quem homines desierant. Omne illic artificum genus, operantium diis immortalibus, desidet. Et paullo post: Hi tamen, inquit, etiam si superuacuum vsum, non turpem nec infamem Deo, promittunt: sedent quædam in Capitolio, quæ se a Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poëtis velis, iracundissimæ respectu terrentur. Hanc libertatem Varro non habuit, tantummodo poëticam theologiam reprehendere ausus est, ciuilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa, vbi hæc aguntur, quam theatra, vbi finguntur. Vnde in his sacris ciuilis theologiæ has partes potius elegit Seneca sapienti, vt eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim: quæ omnia sapiens seruabit tamquam legibus iussa, non tamquam diis grata. Et paullo post: Quid quod & matrimonia, inquit, deorum iungimus, & ne pie quidem, fratrum scilicet & sororum? Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quosdam tamen cælibes relinquimus, quasi conditio defecerit: præsertim cum quædam viduæ sint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror petitorem defuisse. Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo longa superstitio congessit, sic, inquit, adorabimus, vt meminerimus, cultum eius magis ad morem, quam ad rem pertinere. Nec leges ergo illæ, nec mos, in ciuili theologia id instituerunt, quod diis gratum esset, vel ad rem pertineret, sed iste, quem philosophi quasi liberum fecerunt: tamen quia ILLVSTRIS POPVLI ROMANI SENATOR erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.

Cap. XI, *de eodem Seneca.*

Hic inter alias ciuilis theologiæ superstitiones reprehendit etiam sacramenta Iudæorum, & maxime sabbata, inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos singulos septem interpositos dies septimam fere partem ætatis suæ perdant vacando, & multa in tempore vrgen-

gen-

gentia non agendo lædantur. Christianos tamen, iam tunc Iudæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est: ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.

Ibidem.

De illis sane Iudæis cum loqueretur, ait: Cum interim vsque eo sceleratissimæ gentis consuetudo conualuit, vt per omnes iam terras recepta sit, victi victoribus leges dederunt. Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitus ageretur, ignorans. Subiecit plane sententiam, qua significaret, quid de illorum sacramentorum ratione sentiret. Ait enim: Illi tamen caussas ritus sui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat.

Scriptor vitæ P. Virgilii Maronis.

Seneca tradidit, Iulium Montanum poëtam, solitum dicere, inuolaturum se quædam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisin. eosdem enim versus, eo pronuntiante, bene sonare; sine illo, inarescere quasi mutos.

Seruius in VI *Æneid.*

Seneca scripsit de situ & sacris Ægyptiorum. hic dicit, circa Sienem, extremam Ægypti partem, esse locum, quem Philas, hoc est, Amicas vocant. ideo quod illic est placata ab Ægyptiis Isis, quibus irascebatur, quod membra mariti Osiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inuenta postea cum sepelire vellet, elegit vicinæ paludis tutissimum locum, quem ad transitum constat esse difficilem. limosa enim est & papyris referta.

Idem Seruius in IX *Æneid.*

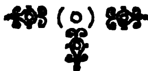
Ganges fluuius Indiæ est, qui secundum Senecam in situ Indiæ nouem alueis fluit, secundum Melonem septem: qui tamen & ipse commemorat, nonnullos dicere, quod tribus alueis fluat.

Priscianus lib. VII.

Seneca Ouidium sequens, Gausapa si sumsit, gausapa sumta proba.

Concilium Turonense II, *Can.* XV.

Aliqui Laici, dum diuersa perpetrant adulteria, hoc quod de se sciunt, in aliis suspicantur, sicut ait Seneca, pessimum in eo vitium esse, qui in id, quod insanit, ceteros putat furere.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE DE IRA AD NOVATVM

LIBER PRIMVS.

Argumentum & Ordo.

LIBRI De Ira *scripti inter Philosophiæ primos videntur, certe inter eos quos habemus. Suspicamur ex verbis Senec. lib.* III. *cap.* XVIII. Modo C. Cæsar Sex. Papinium, cui pater erat consularis, Belienum Bassum Quæstorem suum flagellis cecidit. *Ait*, modo: *iam nunc recenti facto. Imo ipso Caligula viuo, e Cap. sequenti:* Quod tanto opere admiraris, isti belluæ cottidianum est: ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. *Sane hæc omnia de homine qui est, non fuit. Scripsit tunc igitur: sed non edidit, (melior illi mens) etsi statim, opinor, ab eius morte.*

Argumentum *est, quod titulus præfert; De Ira noscenda, & deinde fugienda. Primus liber habet itaque descriptionem eius, & fœdum habitum iratorum ac faciem. tum definitiones; tum quæstiones, An in solum hominem cadat? asserit. An secundum naturam sit? negat, cum Stoicis. An vtilis sit, præsertim temperata? id quoque negat, & contra Peripateticos varie disputat, non acui animum ab ea aut robur: ne malis quidem irascendum esse, nec in cæde patris, raptu matris: tuendum tamen, & vindicandum. Denique non magni, sed imbecillis animi hanc notam esse. Libri in partibus pulchri & eminentes sunt, in toto parum distincti, & repetitionibus aut digestione confusi.*

CAPVT I.

EXEGISTI a me, Nouate, vt ſcriberem quemadmodum poſſet ira leniri: nec immerito mihi videris hunc præcipue affectum pertimuiſſe, maxime ex omnibus tetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique ineſt; hic totus concitatus, & in impetu doloris eſt: armorum, ſanguinis, ſuppliciorum, minime humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, ſui negligens, in ipſa irruens tela, & vltionis ſecum vltorem tracturæ auidus. Quidam itaque e ſapientibus viris iram dixerunt breuem inſaniam. æque enim impotens ſui eſt, decoris oblita, neceſſitudinum immemor, in quod cœpit, pertinax & intenta, rationi conſiliisque præcluſa, vanis agitata cauſſis, ad diſpectum æqui verique inhabilis, ruinis ſimillima, quæ ſuper id quod oppreſſere, franguntur. Vt autem ſcias, non eſſe ſanos, quos ira poſſedit, ipſum illorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia ſunt, audax & minax vultus, triſtis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color verſus, crebra, & vehementius acta ſuſpiria: ita iraſcentium eadem ſigna ſunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, exæſtuante ab imis præcordiis ſanguine; labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac ſubriguntur capilli, ſpiritus coactus ac ſtridens, articulorum ſe ipſos torquentium ſonus, gemitus, mugitusque, & parum explanatis vocibus ſermo præruptus, & comploſæ ſæpius manus, & pulſata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens, fœda viſu & horrenda facies deprauantium ſe, atque intumeſcentium. Neſcias, vtrum magis deteſtabile vitium ſit, an deforme. Cetera licet abſcondere, & in abdito alere: Ira ſe profert, & in faciem exit: quantoque maior eſt,

hoc

hoc efferuescit manifestius. Non vides, vt omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notæ, a) ac tota corpora solitum quietumque egrediantur habitum & feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactantur in vacuum, & arena pulsu pedum spargitur: leones fremunt, inflantur irritatis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamquam perniciosum natura, vt non appareat in illo, simul ira inuasit, noua feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari; libidinem, metumque, & audaciam dare sui signa, & posse prænosci. neque enim vlla vehementior intra cogitatio est, quæ nihil moueat in vultu. Quid ergo interest? Quod alii affectus apparent, hic eminet.

Cap. II. *Iam vero si effectus eius damnaque intueri velis, nulla* pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes ac venena, & reorum mutuas sordes, 1) & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra mœnia coërcitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. aspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. alium ira in cubili suo confodit; alium inter sacra mensæ ira percussit; alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinauit; alium filii parricidio dare sanguinem iussit; alium seruili manu regalem aperire iugulum; alium in cruces membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro. quid? tibi si libuerit, relictis in quos ira viritim exarsit, aspicere cæsas gladio conciones, &

a. h.e. Signa iræ.
1. *Mutuas sordes*) Qui accusant inuicem & accusantur. Lips.

 ple-

plebem immiſſo milite contrucidatam, & in pernici-em promiſcuam totos populos capitis damna paſſos tanquam aut curam noſtram deſerentibus, 2) aut auctoritatem contemnentibus. Quid? gladiatoribus quare populus iraſcitur, & tam inique, vt iniuriam putet, quod non libenter pereunt? contemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in aduerſarium vertitur. Quidquid eſt, certe non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorum, qui ſi ceciderunt, terram verberari volunt, & ſæpe ne ſciunt quidem, cui iraſcantur, ſed tantum iraſcuntur ſine cauſa & ſine iniuria, non tamen ſine aliqua iniuriæ ſpecie, nec ſine aliqua pœnæ cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, & ſimulatis deprecantium lacrymis placantur, & falſa vltione falſus dolor tollitur.

CAP. III. Iraſcimur, inquit, ſæpe non illis qui læſerunt, ſed his qui læſuri ſunt: vt ſcias iram non tantum ex iniuria naſci. Verum eſt, iraſci nos læſuris: ſed ipſa cogitatione nos lædunt, & iniuriam qui facturus eſt, iam facit. Vt ſcias, inquit, non eſſe iram pœnæ cupiditatem, infirmiſſimi ſæpe potentiſſimis iraſcuntur: nec pœnam concupiſcunt, quam non ſperant. Primum diximus, cupiditatem eſſe pœnæ

2. *Tanquam aut curam noſtram deſerentibus*) Non hærent prioribus & lacuna eſt ingens. Fuere hic definitiones iræ, quas ita explicat, vt quæ opponi ſolerent adducat, nam eo hæc & ſequentia ſpectant. Diſputat enim Seneca contra Peripateticorum finitionem ὀργή ἐστι λύπη μεθ' ὑπολήψεως τοῦ ὀλιγωρεῖσθαι, h. e. *ira eſt dolor cum opinione nos contemni*: Et inter cetera argumenta illud quoque poſuerat, quod populus interdum gladiatoribus ignaue ſe gerentibus iraſcitur, a quibus tamen nullam accepit iniuriam, vt propterea pœnam ab iis exigi velit. Reſpondet autem Seneca, ſpeciem hic iniuriæ eſſe, quia tales *curam noſtram* & intentionem *deſerunt*, vel contemnunt auctoritatem. Item illam non eſſe veram iram, ſed tantum inanem quandam iræ ſimilitudinem. *Lipſ. Ruben. Muret.*

exigendæ, non facultatem: concupiscunt autem homines & quæ non possunt. Deinde nemo tam humilis est, qui pœnam vel summi hominis sperare non possit. ad nocendum potentes sumus. Aristotelis finitio non multum a nostra abest. ait enim, Iram esse cupiditatem doloris reponendi. Quid inter nostram & hanc finitionem intersit, exsequi longum est. contra vtramque dicitur, feras irasci, nec iniuria irritatas, nec pœnæ dolorisve alieni causa. Nam etiamsi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum est; feras ira carere, & omnia præter hominem. Nam cum sit inimica rationi, nusquam tamen nascitur, nisi vbi rationi locus est. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incursum: iram quidem non magis, quam luxuriam. Et in quasdam voluptates intemperantiores homine sunt. Non est quod credas illi qui dicit:

Non aper irasci meminit, non fidere cursu
Cerua, nec armentis incurrere fortibus Vrsi.

Irasci dicit, incitari, impingi. Irasci quidem non magis sciunt, quam ignoscere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem similes illis quosdam impulsus. Alioqui si amor in illis esset, & odium esset; si amicitia, & simultas, si dissensio, & concordia; quorum aliqua in illis quoque exstant vestigia: ceterum, humanorum pectorum propria bona malaque sunt. Nulli nisi homini concessa prouidentia est, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, sed etiam vitiis prohibita sunt. Tota illorum vt extra, ita intra, forma humanæ dissimilis est. Regium illud & principale aliter dictum, 1) vt vox est quidem, sed non explanabilis, & perturbata, & verborum

1. *Regium illud & principale aliter dictum*) τὸ ἡγεμονικὸν, vt Græci vocant, h. e. principalis animæ pars, quam regium, & alio nomine *principale* dictum hic ait.

inefficax: vt lingua, ſed deuincta, nec in motus varios ſoluta; ita ipſum principale parum ſubtile, parum exactum. Capit ergo viſus ſpeciesque rerum, 2) quibus ad impetus euocetur, ſed turbidas, & confuſas. Ex eo procurſus illarum tumultusque vehementes ſunt: metus autem, ſolicitudinesque, & triſtitia, & ira non ſunt; ſed his quædam ſimilia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, & cum acerrime ſæuierunt, expaueruntque, paſcuntur: & ex fremitu diſcurſuque vaſano ſtatim quies ſoporque ſequitur.

Cap. IV. Quid eſſet Ira, ſatis explicatum eſt: quo diſtet ab iracundia, apparet; quo ebrius ab ebrioſo, & timens a timido. Iratus poteſt non eſſe iracundus: iracundus poteſt aliquando iratus non eſſe. Cetera, quæ pluribus apud Græcos nominibus in ſpecies iram diſtinguunt, quia apud nos vocabula ſua non habent, præteribo: etiamſi amarum 1) nos acerbumque dicimus, nec minus ſtomachoſum, 2) rabioſum, clamoſum, difficilem, 3) aſperum: quæ omnia irarum differentiæ ſunt. Inter hos moroſum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. 4) Quædam enim ſunt iræ, quæ intra clamorem conſidant;

2. *Viſus ſpeciesque rerum*) Græcis φαντασίαν.

1. *Amarum*) Græcis *amari* πικρόι. Deſcribit Ariſtotel. Ethic. Nicom. L. 4. c. 5. quorum ira ſolui difficilis, & diu iraſcuntur, & continent iram, fit autem pauſa, cum fuerint vlti.

2. *Stomachoſum*) Græcis ἀκροχόλοι, ſunt *ſtomachoſi*, deſcribit Ariſtot. l. c. quod in exceſſu ſint ad iram mobiles, in omnia in omnibus.

3. *Difficilem*) Græcis χαλεποὶ, qui nec ob quæ oportet, & plus quam oportet, & diutius exaſperantur, neque mitigantur ſine vltione. Id. Ariſtot.

4. *Delicatum iracundiæ genus.*) Nam moroſi ſunt, qui exacte nimis omnia fieri, dici, expoſcunt: quibusque difficile eſt *placere & ſatisfacere*, Proprie δυσάρεστοι. Lipſ.

5) quæ-

5) quædam non minus pertinaces, quam frequentes; quædam sæuæ manu, verbis parciores; quædam in verborum maledictorumque amaritudinem effusæ; quædam vltra querelas & auersationes non exeunt: quædam altæ grauesque sunt, & introrsus versæ. 6) Mille aliæ species sunt mali multiplicis.

CAP. V. Quid esset Ira, quæsitum est: an in vllum aliud animal, quam in hominem caderet: quo ab iracundia distaret, & quæ eius species sint. nunc quæramus, an Ira secundum naturam sit, 1) & an vtilis, atque ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos petere: hic aliorum commodis vel impendere se paratus est, ira in periculum, dummodo deducat, descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quam qui optimo eius operi, & emendatissimo, hoc ferum ac perniciosum vitium assignat? Ira, vt diximus, auida pœna est: cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minime secundum eius naturam est. Beneficiis enim humana vita consistit, & concordia: nec terrore, sed mutuo amore, in fœdus auxiliumque commune constringitur. Quid ergo? non aliquando castiga-

5. *Intra clamorem considant*) h. e. non vltra exeant. vt apud ὀργίλους qui statim incalescunt, statim refrigerantur. *Lips.*

6. *Introrsus versæ*) Eorum, qui, vt Tacitus ait de Domitiano, *secreto suo satiati reponunt odia*, quorum ira, quo obscurior, eo irreuocabilior. Lips.

1. *Secundum naturam sit*) i. e. naturæ conueniens sit.

tio necessaria est? Quidni? sed hæc sincera, 2) cum ratione, non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quædam hastilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, sed vt explicemus, elidimus: sic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primo in leuibus vitiis tentat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitæ dispositione firmare: proximum est, vt modus proficiat. 3) si modus & ordo non proficit; subducit aliqua, & circumcidit. si ne adhuc quidem respondet, interdicit cibis, & abstinentia corpus exonerat. si frustra molliora cesserunt; ferit venam, membrisque, si adhærentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius salutaris effectus est. Ita legum præsidem, ciuitatisque rectorem decet, quamdiu potest verbis, & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatemque honesti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: nouissime ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat: vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat, nisi quem perire etiam pereuntis intersit. 4)

CAP. IV. Hoc vno medentibus erit dissimilis, quod illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem

2. *Sincera*) cui cupiditas non immixta, h. e. quæ pœnæ auida non est. *Lips.*

3. *Modus proficiat*) h. e. in modo, qualitate, & genere paulo ante dictorum aliquid immutat, vt hac ratione proficiat. *Lips.*

4. *Pereuntis intersit*) dum scilicet non amplius peccare finitur.

exitum

Non est ergo natura hominis pœnæ appe-
& ideo nec ira quidem secundum naturam ho-
, quia pœnæ appetens est. Et Platonis argu-
m adferam: quid enim prohibet alienis vti, ex
qua nostra sunt? a) Vir bonus, inquit, non lædit.
lædit bono ergo pœna non conuenit: ob hoc
a: quia pœna iræ conuenit. Si vir bonus pœna
audet; non gaudebit nec eo quidem affectu,
ena voluptati est: ergo non est naturalis ira.
AP. VII. Numquid, quamuis non sit naturalis
ssumenda est, quia vtilis sæpe fuit? Extollit a-
, & incitat: nec quicquam sine illa magnifi-
n bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma sub-
t, & hic stimulus peragitauit, misitque in peri-
udaces. Optimum itaque quidam putant,
rare iram, non tollere: eoque detracto quod
lat, ad salutarem modum cogere: id vero re-
, sine quo languebit actio, & vis ac vigor ani-
soluetur. Primum, facilius est excludere per-
a, quam regere: & non admittere, quam ad-
moderari. Nam cum se in possessione posue-
potentiora rectore sunt, nec recidi se minuiue
itur. Deinde ratio ipsa, cui fræni traduntur,

bus: si miscuit se illis, & inquinauit, non potest continere quos submouere potuisset. Commota enim semel & *concussa mens*, 3) ei seruit, à quo impellitur. Quarumdam rerum initia in nostra potestate sunt: vlteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt. Vt in praeceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morariue deiecta potuerunt, sed consilium omne & poenitentiam irreuocabilis praecipitatio abscidit, & non licet eo non peruenire, quo non ire licuisset: ita animus, si in iram, amorem, aliosque se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum. rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & vitiorum natura procliuis.

CAP. VIII. Optimum est primum irritamentum irae protinus spernere, ipsisque repugnare seminibus, & dare operam ne incidamus in iram. Nam si coeperit ferre transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, vbi semel affectus inductus est, iusque illi aliquod voluntate nostra datum est. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est: nam cum intrauit, & portis se intulit, modum a captiuis non accipit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, vt illos non patiatur vltra quam oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur: ideoque non potest vtilem illam vim & salutarem, proditam iam infirmatamque, reuocare. Non enim, vt dixi, separatas ista sedes suas diductasque habent: sed affectus & ratio in melius peiusque mutatio animi est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitiis resurget, quae irae cessit? aut quemadmodum a confusione se liberabit, in

3. *Concussa mens*) rectius *excussa* vt persistat Seneca in translatione aurigae, nimirum non regit amplius mens sed regitur, & seruit, excussa curru ab affectu vehementiore, *Gronov.*

qua

qua peiorum mixtura præualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ita, nihil vt faciant eorum quæ ira dictat, an vt aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, advocabatis. Denique interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior: quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum parere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est: sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium. At irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cum iam ira euanescit, & sua sponte decedit, non cum in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, & a nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? cum affectus repercussit affectum, & aut metus, aut cupiditas aliquid impetrauit. non rationis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pace.

Cap. IX. Denique nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quoties impetu opus est, non irascitur, sed exsurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter, quam quæ tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illa est; non vt duce, sed vt milite. Quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur qua ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si vero repugnat, & non vbi iussa est quiescit, sed libidine ferociaque prouehitur: tam inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui negli-

negligit. Itaque si modum adhibere sibi patitur, alio nomine appellanda est: desinit ira esse, quam effrænatam indomitamque intelligo. si non patitur; perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis pœnam exigit, non ipsius pœnæ auidus, sed quia oportet; non est annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quam duces sunt: Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improuidos & violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit: vt iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem.

CAP. X. Absit hoc a virtute malum, vt vnquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est, fluctueturque, qui malis suis tutus est, qui fortis esse, nisi irascitur, non potest; industrius, nisi cupit; quietus, nisi timet: in tyrannide illi viuendum est, in alicuius affectus venienti seruitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si æque affectus inconsulta res est sine ratione, quam ratio sine affectu inefficax? par vtrumque est, vbi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectum exæquari rationi? Ira, inquit, vtilis affectus est si modicus est. Imo si natura vtilis est, sed si impatiens imperii rationisque est, hoc duntaxat moderatione consequetur, vt quo minor fuerit, minus noceat. Ergo modicus affectus nihil aliud quam malum modicum est.

CAP. XI. Sed aduersus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minus: vbi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obedientes. Quid

enim

enim eſt aliud, quod Barbaros tanto robuſtiores corporibus, tanto patientiores laborum comminuat, niſi ira infeſtiſſima ſibi? Gladiatores quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus eſt ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem iraſci feris? Atqui & venientes excipit, & fugientes perſequitur: & omnia illa ſine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Theutonorumque tot millia ſuperfuſa Alpibus ita ſuſtulit, vt tantæ cladis notitiam ad ſuos non nuntius, ſed fama pertulerit, niſi quod erat illis ira pro virtute? quæ vt aliquando perculit, ſtrauitque obuia, ita ſæpius ſibi exitio eſt. Germanis quid eſt animoſius? quid ad incurſum acrius? quid armorum cupidius? quibus innaſcuntur innutriunturque: quorum vnica illis cura eſt, in alia negligentibus. Quid induratius ad omnem patientiam? vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouiſa ſunt, non ſuffugia aduerſus perpetuum cæli rigorem. Hos tamen Hiſpani Gallique, & Aſiæ Syriæque molles bello viri, antequam legio viſatur, 1) cædunt: ob nullam rem aliam opportunos, 2) quam ob iracundiam. Agedum, illis corporibus, illis animis delicias, luxum, opes ignorantibus, da rationem, da diſciplinam: vt nihil amplius dicam, neceſſe erit nobis certe mores Romanos repetere. 3) Quo alio Fabius affectas imperii vires recreauit, quam quod cunctari, & trahere, & morari ſciuit, quæ omnia irati neſciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo ſtabat, ſi Fabius tantum auſus eſſet,

1. *Antequam legio viſatur*) Nimirum Syri & Aſiatici ſub Principibus Romanis inter Romana auxilia, vti alibi, ita in Germania etiam militabant. Moris autem erat vt auxilia ordirentur pugnam, perſequerentur legiones. *Lipſ.*

2. *Opportunos*) cædi vincique faciles. *Lipſ.*

3. *Repetere*) i. e, hodie amiſſos commemorare.

quan-

li efficit: in armis vero obliuiscitur Martem esse communem, venitque in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in vsum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. nam & febres quaedam genera valetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominand… remedii genus est sanitatem debere morbo. Sim…i modo ira, etiamsi aliquando, vt venenum, & praecipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino iudicanda est, saepe enim saluti fuere pestifera.

Cap. XIII. Deinde quae habenda sunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora sunt. Si iustitia bonum est, nemo dicet meliorem futuram, si quid detractum ex ea fuerit: si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte deminui: ergo & ira quo maior, hoc melior, quis enim vllius boni accessionem recusauerit? atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ira est, quia pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere male sobrii. Isto modo, dic & phrenesim & insaniam viribus necessariam: quia saepe validiores furor reddit. Quid? non aliquoties metus e contrario fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitauit in praelium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi, foeda & caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruunt, quae nihil vitiis eget, sed segnem aliquando animum & ignauum paullulum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non esset. Ita non in adiutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid quod, si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? at qui iracundissimi, infantes, senesque, & aegri sunt; & inualidum omne natura querulum est.

Cap. XIV. Non potest, inquit Theophrastus, fieri

bonus vir non irascatur malis. Isto modo,
ior quisque, hoc iracundior erit? Vide ne
acidior, solutusque affectibus, & cui nemo
Peccantes vero quid habet cur oderit, cum
os in huiusmodi delicta compellat? non est
rudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi
:. Cogitet quam multa contra bonum mo-
at, quam multa ex his quæ egit, veniam desi-
Iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus
am de sua, aliam de aliena causa, sententiam
:mo, inquam, inuenitur qui se possit absolue-
nocentem quisque se dicit, respiciens testem,
:onscientiam. Quanto humanius, mitem &
2) animum præstare peccantibus, & illos non
i, sed reuocare? Errantem per agros ignoran-
nelius est ad rectum iter admouere, quam ex-
Corrigendus est itaque qui peccat, & admo-
& vi, & molliter, & aspere: meliorque tam si-
aliis faciendus, non sine castigatione, sed sine
iis enim cui medetur, irascitur?

XV. At corrigi nequeunt, nihilque in illis
spei bonæ capax est. Tollantur e cœtu mor-
facturi peiora quæ contingunt: 1) & quo
do possunt, desinant mali esse: sed hoc sine
Quid enim est cur oderim eum, cui tum ma-
olum, cum illum sibi eripio? Num quis mem-
odit, tunc cum abscidit? non est illa ira, sed
uratio. Rabidos effligimus canes, trucem at-
nansuetum bouem cædimus, & morbidis pe-

iciens testem) h. e. innocentem quidem se existimare
atenus criminis quod ad aliorum notitiam peruene-
est reus, neutiquam autem si propriam respiciat con-

rium) id est qualis est parentum in liberos. *Gronov.*
turi peiora quæ contingunt) h. e. contagione nocitu-
alitiam in alios transfusuri. *Lips.*

coribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentoſos fœtus extinguimus, liberos quoque, ſi debiles monſtroſique editi ſunt, mergimus. Non ira, ſed ratio eſt, a ſanis inutilia ſecernere. Nil minus quam iraſci punientem decet: cum eo magis ad emendationem pœna proficiat, ſi iudicio lata eſt. Inde eſt, quod Socrates ſeruo ait: Cæderem te, niſi iraſcerer. Admonitionem ſerui in tempus ſanius diſtulit, illo tempore ſe admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cum Socrates non ſit auſus ſe iræ committere? Ergo ad coërcitionem errantium, ſceleratorumque, irato caſtigatore non opus eſt. Nam cum ira delictum animi ſit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. XVI. Quid ergo? non iraſcar latroni? non iraſcar venefico? Non. Neque enim mihi iraſcor, cum ſanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedii loco admoueo. Tu adhuc in prima parte verſaris errorum, nec grauiter laberis, ſed frequenter: Obiurgatio te primum ſecreta, deinde publica emendare, tentabit. Tu longius iam proceſſiſti, quam vt poſſis verbis ſanari: ignominia contineberis. Tibi fortius aliquid & quod ſentias, inurendum eſt: in exilium, & loca ignota mitteris. In te duriora remedia iam ſolida nequitia deſiderat: & vincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi inſanabilis animus eſt, & ſceleribus ſcelera contexens: & iam non cauſſis, quæ nunquam malo defuturæ ſunt, impelleris, ſed ſatis tibi eſt magna ad peccandum cauſſa, peccare. 1) Perbibiſti nequitiam, & ita viſceribus immiſcuiſti, vt niſi cum ipſis exire non poſſit. Olim miſer mori quæris. 2) bene de te merebimur: auferemus tibi iſtam, qua vexaris, inſa-

1. *Peccare*) h. e. non illecebræ peccati, ſed ipſum te peccatum & infamia eius delectant. *Lipſ.*

2. *Mori quæris*) h. e. ita ſtudio malus es, vt mortem mereri omnino velle videaris.

niam;

niam; & per tua alienaque volutato supplicia, id, quod vnum bonum tibi superest, repræsentabimus, mortem. Quare irascar, cui cum maxime prosum? Interim optimum misericordiæ genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, aut domum diuitis, 3) non idem imperassem omnibus, per diuersa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandæ adhibitus sum: pro cuiusque morbo medicina quæratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque etsi peruersa 4) induenda magistratui vestis, & conuocanda classico concio est: procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis: & illa solennia verba, 5) leni magis grauique, quam rabida voce concipiam, & agi iubebo 6) non iratus, sed seuerus. Et cum ceruicem noxio præcidi imperabo; & cum parricidam insuam culleo, & cum mittam in supplicium militare, 7) & cum Tarpeio proditorem hostemue publicum imponam; 8) sine ira, eo vultu animoque ero, quo serpentes & animalia venenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid? tibi videtur lex irasci his quos non nouit, quos non vidit, quos non futuros sperat? Illius itaque sumendus est animus, quæ non irascitur,

3. *In domum diuitis*) in qua in immensa illa seruorum multitudine haud dubie aliqui ægri.

4. *Peruersa*) Nimirum prætor & qui iudicio præsedebat, iam sententiam laturus ponebat prætextam, & in tunica sententiam ferebat, vel etiam in alia toga sordida. *Peruersa* igitur *vestis* est indecens, qualis seruilis & funesta.

5. *Solennia verba*) quibus sententia concipitur. *Lips.*

6. *Agi iubebo*) Post sententiam pronunciatam *age lictor* dicebant, id est hunc tolle, hunc verbera, suspende. *Lips.*

7. *Militare*) magis conueniet præcedentibus *militarem*, h. e. noxium, parricidam, militaris loci hominem, sine proditorem. *Lips.*

8. *Imponam*) vt sc. deiiciatur, ordinaria enim illa pœna erit, Tarpeio saxo quorundam criminum reos deiicere. *Lips.*

ſcitur, ſed conſtituit. Nam ſi bono viro ob mala facinora iraſci conuenit, & ob ſecundas res malorum hominum invidere conueniet. Quid enim eſt indignius, quam florere quosdam, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla poteſt ſatis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum ſine inuidia videbit, quam ſcelera ſine ira. Bonus iudex damnat improbanda; non odit. Quid ergo? non, cum eiusmodi aliquid ſapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eritque ſolito commotior? Fateor. Sentiet leuem, quendam, tenuemque motum. Nam, vt dixit Zeno, in ſapientis quoque animo, etiam cum vulnus ſanatum eſt, cicatrix manet. Sentiet itaque ſuſpiciones quasdam & vmbras affectuum: ipſis quidem carebit. Ariſtoteles ait, affectus quosdam, ſi quis illis bene vtatur, pro armis eſſe. Quod verum foret, ſi velut bellica inſtrumenta ſumi deponique poſſent induentis arbitrio. Hæc arma quæ Ariſtoteles virtuti dat, ipſa per ſe pugnant, non exſpectant manum. habent, & non habentur. 9) Nil aliis inſtrumentis opus eſt: Satis nos inſtruxit ratione Natura. Hæc dedit telum, firmum, perpetuum, obſequens, nec anceps, nec quod in dominum remitti poſſet. Non ad prouidendum tantum, ſed ad res gerendas ſatis eſt per ſe ipſa ratio. Etenim quid eſt ſtultius, quam hanc ab iracundia petere præſidium: rem ſtabilem ab incerta, fidelem ab infida, ſanam ab ægra? Quid, quod ad actiones quoque, in quibus ſolis opera iracundiæ videtur neceſſaria, multo per ſe ratio fortior eſt? Nam cum iudicauit aliquid faciendum, in eo perſeuerat. nihil enim melius inuentura eſt ſe ipſa, quo mutetur: ideo ſtat ſemel conſtitutis. Iram ſæpe miſericordia retro egit. 10) habet enim non ſolidum robur, ſed vanum tumorem:

9. *Habent, & non habentur*) h. e. in nos imperium exercent, non patiuntur a nobis.

10. *Retro egit*) i. e. mutare propoſitum fecit. *Lipſ.*

violentisque principiis vtitur, non aliter quam qui a terra venti ſurgunt, & fluminibus paludibusque concepti, ſine pertinacia vehementes ſunt. Incipit magno impetu, deinde deficit ante tempus fatigata:. & quæ nihil aliud quam crudelitatem ac noua genera pœnarum verſauerat; cum animaduertendum eſt, iam infracta lenisque eſt. Affectus cito cadit; æqualis eſt ratio. Ceterum etiam vbi perſeuerauerit ira, nonnunquam ſi plures ſunt, qui perire meruerunt, poſt duorum triumue ſanguinem, occidere deſinit. Primi eius ictus acres ſunt, ſicut ſerpentium venena a cubili repentium nocent: innoxii dentes ſunt, cum illos frequens morſus exhauſit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiſerant: & ſæpe qui minus commiſit, plus patitur; quia recentiori iræ obiectus eſt, & in totum inæqualis eſt. modo vltra quam oportet, excurrit, modo citerius 11) debito reſiſtit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quæ inuaſit, & eripi ſibi iudicium ſuum, etiam ſi prauum eſt, non ſinit. Ratio vtrique parti locum dat, & tempus dat. Deinde aduocationem 12) etiam ſibi petit, vt excutiendæ ſpatium veritati habeat: ira feſtinat. Ratio id iudicari vult, quod æquum eſt. ira id æquum videri vult, quod iudicauit. Ratio nihil præter ipſum, de quo agitur, ſpectat: ira vanis & extra cauſam obuerſantibus commouetur. Vultus illam ſecurior, vox clarior, ſermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitioſior, 13) fauor popularis 14) exaſperat. Sæpe infeſta patrono, reum damnat: etiam ſi ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem:

11. *Citerius*) interius, citra metam. *Lipſ.*

12. *Aduocationem*) moram & ſpatium deliberandi. *Lipſ.*

13. *Aduocatio ambitioſior*) aduocati qui amico præſentiam operamque commodabant. *Lipſ.*

14. *Fauor popularis*) in reum ſcilicet.

coargui non vult: & in male cœptis, honestior illi pertinacia videtur, quam pœnitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir a multis vitiis integer, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu 15) sine commilitone redierat, quasi interfecisset quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille commilito, qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium speculatorem 16) iubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. 17) nam militi fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum, cum magno gaudio castrorum, commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium. Nam ipsum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quam solers est iracundia, ad fingendas caussas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia caussa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis ia-

15. *Commeatu*) Commeatus & facultas tempusque præscriptum commeandi & remeandi. vid. Ep. 54. *Lips.*

16. *Speculatorem*) Genus militum, ii nimirum qui inter custodes corporis Imperatorii, velut in specula eius salutis erant, arma iis clypeus & lancea. vid. Lips. ad Taciti Histor. I, 24.

17. *Innocentiam*) quam amiserat innocentem damnando.

ne, quos destinauit, insequitur, adiectis conuiciis lictisque. Hoc non facit ratio: sed si ita opus est, quietaque, totas domos funditus tollit, & famili- publicae pestilentes cum coniugibus ac liberis t, tecta ipsa diruit, & solo exaequat; & inimica ati nomina exstirpat. Haec non frendens, nec quassans, nec quicquam indecorum iudici faci- cuius tum maxime placidus esse debet & in statu s, cum magna pronuntiat. Quid opus est, in- Hieronymus, cum velis caedere aliquem, prius bia mordere? Quid si ille vidisset, desilientem bunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, vestimenta scindentem, quia tardius scindeban- iena? 18) Quid opus est mensam euertere? quid a affligere? quid se in columnas impingere? capillos euellere? femur pectusque percutere? tam iram putas, quae quia non tam cito in alium vult, erumpit, in se reuertitur? Tenetur ita- proximis, & rogatur, vt ipse sibi placetur: quó- nihil facit, quisquis vacuus ira; meritam cuique n iniungit. Dimittit saepe eum, cuius pecca- leprehendit; si poenitentia facti spem bonam etur; si intelligit, non ex alto venire nequitiam, mmo, quod aiunt, animo inhaerere. Dabit im- atem, nec accipientibus nocituram, nec danti- Nonnunquam magna scelera leuius, quam mi- compescet: si illa lapsu, non crudelitate com- sunt; his inest latens & operta, & inueterata tas. Idem delictum in duobus non eodem ma- ciet, si alter per negligentiam admisit, alter cu- 9) vt nocens esset. Hoc semper in omni anim-

cindebantur aliena) nempe damnatorum, quibus lictor nta contemtim & rapide auferebat, lacerabat & sic ibat. *Lips.*

rauit) i. e. cura & studio, atque adeo deliberato ani- cit.

aduersione seruabit, vt sciat, alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram, vt tollat. In vtroque non præterita, sed futura intuebitur. Nam, vt Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Reuocari enim præterita non possunt: futura prohibentur. & quos volet nequitiæ male cedentis exempla fieri, palam occidet: non tantum vt pereant ipsi, sed vt alios pereundo deterreant. Hæc cui expendenda, æstimandaque sunt; vides quam debeat omni perturbatione liber accedere ad rem summa diligentia tractandam, potestatem vitæ necisque. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo; tumor est: nec corporibus copia vitiosi humoris intensis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos væcors animus supra cogitationes extollit humanas, altum quiddam & sublime spirare se credunt: ceterum nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quæ sine fundamentis creuere. Non habet ira cui insistat. non ex firmo mansuroque oritur, sed ventosa & inanis est: tantumque abest a magnitudine animi, quantum a fortitudine audacia, a fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, a seueritate crudelitas. Multum, inquam, interest inter sublimem animum, & superbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contra, mihi videtur veternosi & infelicis animi, imbecillitatis sibi conscii, sæpe indolescere. Vt exulcerata & ægra corpora, ad tactus leuissimos gemunt; ita muliebre maxime & puerile vitium est. At incidit & in viros. nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? non aliquæ voces ab iratis emittuntur, quæ magno emissæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Sullano scias sæculo scriptam. Nescio vtrum sibi po-

ius optauerit, vt odio esset, an vt timori. Oderint. Occurrit illi, futurum, vt execrentur, insidientur, opprimant. Quid adiicit? Dii illi male faciant, adeo reperit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non. Dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. Sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? falleris. nec enim magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quod credas irascentium verbis: quorum strepitus magni, minaces sunt, intus mens pauidissima. Non est quod existimes verum esse, quod apud disertissimum virum Liuium dicitur, Vir ingenii magni magis quam boni. Non potest illud separari: aut & bonum erit, aut nec magnum. quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & introrsus solidam, ab imo parem firmamque: qualis inesse malis ingeniis non potest. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem, cuius firmamentum roburque bonitas est, non habebunt ceterum sermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid, quod tu magni putes, sicut C. Cæsar. qui iratus cœlo quod obstreperet 20) pantomimis, quos imitabatur studiosius quam spectabat, quodque comessatio sua fulminibus terreretur, prorsus parum certis, 21) ad pugnam vocauit Iouem, & quidem sine missione, 22) Homericum illum exclamans versum, ἤ μ' ἀνάειρ', ἢ ἐγὼ σέ. Quanta dementia fuit? putauit, aut sibi noceri ne a Ioue quidem posse, aut se nocere etiam Ioui posse. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandas coniu-

20. *Cœlo quod obstreperet*) pro a cœlo quod obstreperet, h. e. tonaret.

21. *Parum certis*) h. e. quæ ferire certo non possent, quippe quæ ipsum illud scelestum caput non tangerent.

22. *Sine missione*) h. e. vt non dimitteretur ex pugna prius quam alteruter cecidisset. *Muret.*

ratorum mentes addidisse. vltimæ enim patientiæ visum est, eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cum videtur quidem vehemens, deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, 23) maria concludere, flumina præcipitare, nemora suspendere. Videatur & auaritia magni animi, aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quam quos Consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi, transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit vxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, vno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert, in quantum procedant, extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est: nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum & Ordo.

DVas partes habet. prior, Quæstiunculas de Ira; altera aduersus hanc Remedia. Prior quæstio, An ira a solo impetu sit? negat, & animum iudiciumque mox accedere. Itaque rationem audit, & coerceri potest: non futurum, si ab illo solo, & natura, esset. Discriminat obiter Stoice Motus, & Affectus. Hæc usque ad Cap. IV. inclusum. Quæstio deinde altera, An crudeli-

23. *Terras transferre*) i. e. e montibus plana facere, e planis montes, item euectis terris maria inducere, *Lips.*

tas & sæuitia sit ab Ira? negat, & alium Affectum esse: initium tamen aut alimentum a crebra Ira sæpe habere. Cap. deinde VI, *An vir bonus peccatis aut peccantibus irascatur? abnuit, & toto affectu isto liberat sapientem, vsque ad Cap.* XI. *Ab eo quærit, An vtilis sit ira, quia a Contemptu vindicat, & malos terret? Non admittit, & timeri fatetur: quod non est bonum aut optabile bono. Nam & feræ, & morbi timentur. Hæc ad Cap.* XIII. *In eo fatetur, simulari a sapiente Iram posse, non tamen vsurpari. Neque simplicis aut generosi eam animi esse, quia liberæ & indomitæ gentes habent: imo ferocis, & a doctrina aut ratione inculti. Denique Cap.* XVIII. *vtiliter ad Remedia Iræ transit. Duo ea porrigit, Ne irascamur: & ne in ira peccemus. Ne incidamus, Educatio talis & talis iuuat: deinde pugna contra primas iræ causas & aduocatione semper ac tempore vti. Tum suspiciones pellendæ Luxus vitandus. Tum rebus sine sensu, hominibus exiguo sensu, iis quæ natura, vel bono nostro fiunt, non irasci. Culpas nostras videre & agnoscere, æquiores ita alienis futuros. Non temere credere; & credita, examinare ab animo facientis. Præcipue Fastus ponendus, & æstimatio sui: quæ iracundos & vindices facit. Pati potius, aut dissimulare: & a fœdo affectu abstinere, cuius deformitas in animo ac vultu expressa. Hæc vtilia, legantur, imbibantur.*

Capvt I.

Primvs Liber, Nouate, benigniorem habuit materiam. facilis enim in procliua vitiorum decursus est. nunc ad exiliora veniendum est. Quærimus enim, vtrum ira iudicio, an impetu incipiat: id est, vtrum sua sponte moueatur. an quemadmodum pleraque, quæ intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in hæc se demittere disputatio, vt ad illa quoque altiora possit exsurgere. Nam & in corpore nostra ossa, neruique & articuli, firmamenta-

menta totius, & vitalia, minime ſpecioſa viſu, prius ordinantur: deinde hæc, ex quibus omnis in faciem aſpectumque decor eſt: poſt hæc omnia, qui maxime oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Iram quin ſpecies oblata iniuriæ moueat, non eſt dubium: ſed vtrum ſpeciem ipſam ſtatim ſequatur, & non accedente animo excurrat, an illo aſſentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipſam per ſe audere, ſed animo approbante. Nam ſpeciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiſcere, & vtrumque coniungere, nec lædi ſe debuiſſe, & vindicari debere, non eſt eius impetus, qui ſine voluntate noſtra concitatur. Ille ſimplex eſt: hic compoſitus, & plura continens. Intellexit aliquid, indignatus eſt, damnauit, vlciſcitur. hæc non poſſunt fieri, niſi animus eis, quibus tangebatur, aſſenſus eſt.

CAP. II. Quorſus, inquis, hæc quæſtio pertinet? Vt ſciamus, quid ſit ira. Nam ſi inuitis nobis naſcitur, nunquam rationi ſuccumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate noſtra fiunt, inuicti & ineuitabiles ſunt: vt horror frigida aſperſis, ad quosdam tactus aſpernatio, 1) ad peiores nuntios ſubriguntur pili, & rubor ad improba verba ſuffunditur, ſequiturque vertigo prærupta cernentes. Quorum quia nihil in noſtra poteſtate eſt, nulla, quo minus fiant, ratio perſuadet: Ita præceptis fugatur. Eſt enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ ſortis eueniunt; ideoque etiam ſapientiſſimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus eſt, qui nos poſt opinionem iniuriæ mouet. Hic ſubit etiam inter ludicra ſcenæ ſpectacula, & lectiones rerum vetuſtarum. ſæpe Clodio Ciceronem expellenti,

1. *Aſpernatio)* qua ſcilicet ſubtrahitur corpus vt tactus euitetur, quod facere ſolemus cum latera ex improuiſo titillantur. Sic guſtus aſpernari dicitur, quæ reſpuit, & quæ faſtidium faciunt.

& Antonio occidenti, videmur irasci. Quis non contra Marii arma, & contra Sullæ proscriptionem concitatur? Quis non Theodoto, & Achillæ, & ipsi puero, 2) non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat; Martius quoque ille tubarum sonus mouet mentes, & atrox pictura & iustissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est quod arridemus ridentibus, & contristat nos turba mœrentium, & efferuescimus ad aliena certamina; quæ non sunt iræ, non magis quam tristitia est, quæ ad conspectum mimici naufragii contrahit frontem: non magis quam timor, qui Hannibale post Cannas mœnia circumsidente, lectoris percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moueri nolentium, nec affectus, sed principia præludentia affectibus. Sic enim militaris viri, in media pace iam togati aures tuba suscitat, equosque castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrum aiunt, Xenophanto canente manum ad arma misisse.

Cap. III. Nihil ex his quæ animum fortuitu impellunt, affectus vocari debet. ista, vt ita dicam, patitur magis animus, quam facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis: & hunc fortuitum motum persequi. Nam si quis pallorem, & lacrimas procidentes, & irritationem humoris obscœni, altumue suspirium, & oculos subito acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animique signum putat; fallitur, nec intelligit, hos corporis esse pulsus. Itaque & fortissimus plerumque vir, dum armatur, expalluit: & signo pugnæ dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequam inter se acies arietarent, cor exsiluit: & oratori eloquentissimo, dum ad dicen-

2. *Puero*) Ptolemæo Ægypti Regi, qui suadentibus Theodoto & Achilla, & facinus promouentibus Pompeium M. interfici curauit.

dum componitur, summa riguerunt. Ira non moueri tantum, sed excurrere debet. est enim impetus. nunquam autem impetus sine assensu mentis est: neque enim fieri potest, vt de vltione & pœna agatur, animo nesciente. Putauit se aliquis læsum, voluit vlcisci: dissuadente aliqua caussa, statim resedit. Hanc, iram non voco, sed motum animi, rationi parentem. Illa est ira, quæ rationem transilit, quæ secum rapit. Ergo illa prima agitatio animi, quam species iniuriæ incussit, non magis ira est, quam ipsa iniuriæ species, sed ille sequens impetus, qui speciem iniuriæ non tantum accepit, sed approbauit. Ira est concitatio animi, ad vltionem voluntate & iudicio pergentis. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caueri.

CAP. IV. Et vt scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius quasi præparatio affectus, & quædam commutatio. alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cum læsus sim: aut oporteat hunc pœnas dare, cum scelus fecerit. tertius motus est iam impotens, qui non, si oportet, vicisci vult: sed vtique, qui rationem euicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non possumus: sicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intentationem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio vincere: consuetudo fortasse, & assidua obseruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur.

CAP. V. Illud etiamnum quærendum est. Hi qui vulgo sæuiunt, & sanguine humano gaudent, an irascantur, cum eos occidunt a quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepisse se existimant: qualis fuit Apollodorus aut Phalaris. Hæc non est ira: feritas est.

non

non enim quia accepit iniuriam, nocet: ſed parata eſt, dum noceat, velle accipere. nec illi verbera lacerationesque in vltionem petuntur, ſed in voluptatem. Quid ergo? Origo huius mali ab ira eſt: quæ vbi frequenti exercitatione & ſatietate in obliuionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouiſſime in crudelitatem tranſit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratorum vultu abſunt, per otium ſæui. Hannibalem aiunt dixiſſe, cum foſſam ſanguine humano plenam vidiſſet: O formoſum ſpectaculum! Quanto pulchrius illi viſum eſſet, ſi flumen aliquod lacumque compleſſet? Quid mirum, ſi hoc maxime ſpectaculo caperis, innatus ſanguini, & ab infante cædibus admotus? ſequetur te fortuna crudelitatis tuæ per viginti annos ſecunda, dabitque oculis tuis gratum vbique ſpectaculum. videbis iſtud & circa Traſimenum, & circa Cannas, & nouiſſime circa Carthaginem tuam. Voleſus nuper ſub diuo Auguſto proconſul Aſiæ, cum trecentos vna die ſecuri percuſſiſſet, incedens inter cadauera vultu ſuperbo, quaſi magnificum quiddam conſpiciendumq; feciſſet, Græce proclamauit: O rem regiam! Quid hic rex feciſſet? Non fuit hæc ira, ſed maius malum, & inſanabile.

Cap. VI. Virtus, inquit, 1) vt honeſtis rebus propitia eſt, ita turpibus irata eſſe debet. Quid ſi dicatur, virtutem & humilem & magnam eſſe debere? at qui hæc dicit, illam extolli vult, & deprimi. quoniam lætitia, ob recte factum, clara magnificaque eſt; ira, ob alienum peccatum, ſordida & anguſti pectoris eſt: nec vnquam committet virtus, vt vitia, dum compeſcit, imitetur. ipſam iram caſtigandam habet, quæ nihilo melior eſt, ſæpe etiam peior his delictis quibus iraſcitur. Gaudere lætarique, proprium & naturale

1. *Virtus inquit*) male hæc cohærent, & deeſſe nonnulla nemo non videt.

virtutis eſt: iraſci non eſt ex dignitate eius, non magis quam mœrere. Atque iracundiæ triſtitia comes eſt: & in hanc omnis ira vel poſt pœnitentiam, vel poſt repulſam reuoluitur. Et ſi ſapientis eſt, peccatis iraſci, magis iraſcetur maioribus, & ſæpe iraſcetur. ſequitur, vt non tantum iratus ſit ſapiens, ſed iracundus. Atqui ſi nec magnam iram, nec frequentem, in animo ſapientis locum habere credimus: quid eſt, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus inquam esſe non poteſt, ſi pro facto cuiusque iraſcendum eſt. Nam aut iniquus erit, ſi æqualiter iraſcetur delictis inæqualibus: aut iracundiſſimus, ſi toties excanduerit, quoties iram ſcelera meruerint. Et quid indignius, quam ſapientis affectum ex aliena pendere nequitia? deſinet ille Socrates poſſe eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII. Atqui ſi iraſci ſapiens debet turpiter factis, & concitari triſtarique ob ſcelera, nihil eſt ærumnoſius ſapiente. omnis illi per iracundiam mœroremque vita tranſibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? quoties proceſſerit domo, per ſceleratos illi, auarosque, & prodigos, & impudentes, & ob iſta felices, incedendum erit: nusquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniant. Deficiet, ſi toties a ſe iram, quoties cauſſa poſcet, exegerit. Hæc tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accuſat, 1) quæ mereri ſatius fuit: alius cum matre conſiſtit: 2) alius delator venit eius criminis, cuius manifeſtior reus eſt. & iudex damnaturus quæ fecit eligitur: & co-

1. *Iudicia Patris accuſat.*) i. e. ſupremum patris voluntatem & decreta, ſiue teſtamentum. *Lipſ.*

2. *Conſiſtit.*) Forenſe verbum, & dicunt conſiſtere aduerſus aliquem vel cum aliquo eum, qui congreditur iudicio & experitur, ab ipſa re, quia ſtabant. *Lipſ.*

rona pro mala caussa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cum videris forum multitudine refertum, & Septa 3) concursu omnis frequentiæ plena, & illum Circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istic tantundem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

Cap. VIII. Nulli nisi ex alterius damno quæstus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: maiorem grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem voluptatem prædamque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuentium pugnantiumque. Ferarum iste conuentus est: nisi quod illæ inter se placidæ sunt, morsuque similium abstinent, hi mutua laceratione satiantur. Hoc vno ab animalibus mutis differunt: quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos, a quibus est nutrita, depascitur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel cœperit. omnia sceleribus ac vitiis plena sunt, plus committitur, quam quod possit coërcitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine; maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquiorisque respectu, quocumque visum est, libido se impingit. nec furtiua iam scelera sunt; præter oculos eunt. adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocentia non rara, sed nulla sit. Numquid enim singuli aut pauci rupere legem? vndique, velut signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

——— *Non hospes ab hospite tutus,*
Non socer a genero. fratrum quoque gratia rara est.

3. *Septa*) locus amplus & vacuus in Campo Martio, vbi suffragia ferri solebant, extra Comitiale vero tempus vngi & otiosi conueniebat. *Lips.*

Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miſcent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars iſta ſcelerum eſt? non deſcripſit caſtra ex vna parte contraria, parentum liberorumque ſacramenta diuerſa, ſubiectam patriæ ciuis manu flammam,& agmina infeſtorum equitum ad conquirendas proſcriptorum latebras circumuolitantia, & violatos fontes venenis, & peſtilentiam manu factam 1), & præductam obſeſſis parentibus foſſam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationesque funeſtas, & regnorum publicorumque exitiorum clandeſtina conſilia: & pro gloria habita, quæ quamdiu opprimi poſſunt, ſcelera ſunt: raptus ac ſtupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX. Adde nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera,& in prædam validioris quicquid non reſiſtebat, abductum; circumſcriptiones, furta, fraudes, infitiationes, quibus trina non ſufficiunt fora. 1) Si tantum iraſci vis ſapientem, quantum ſcelerum indignitas exigit: non iraſcendum illi, ſed inſaniendum eſt. Illud potius cogitabis, non eſſe iraſcendum erroribus. quid enim ſi quis iraſcatur in tenebris parum veſtigia certa ponentibus? quid ſi quis ſurdis,imperia non exaudientibus? quid ſi pueris, quod neglecto diſpectu officiorum, ad luſus & ineptos æqualium iocos ſpectent? quid ſi illis iraſci velis, qui ægrotant, ſeneſcunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc eſt caligo mentium: nec tantum neceſſitas errandi, ſed errorum amor. Ne ſingulis iraſcaris, vniuerſis ignoſcendum: generi humano venia tribuenda eſt. Si iraſceris iuuenibus ſenibusque,

1. *Manu factam*) h.e. fraude, venenis, aut maleficiis arceſſitam.

1. *Trina non ſufficiunt fora*) nam tribus foris eo tempore ius dicebatur, foro Romano, Cæſaris & Auguſti.

quod

quod peccant: irascere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis irascitur pueris, quorum ætas nondum nouit rerum discrimina? maior est excusatio & iustior, hominem esse, quam puerum. Hac conditione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi, quam corporis morbis: non quidem obtusa nec tarda, sed acumine nostro male vtentia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores, male iter ingressos. quidni habeant excusationem, cum publica via errauerint?

Cap. X. In singulos seueritas imperatoris distringitur: at necessaria venia est, vbi totus deseruit 1) exercitus. Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quam & iniquum sit & periculosum, irasci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa se male viuentium, imo male pereuntium viderat, flebat, miserebatur omnium qui sibi læti felicesque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: & ipse inter deplorandos erat. Democritum contra, aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse. adeo nihil illi videbatur serium eorum, quæ serio gerebantur. Vbi istic iræ locus est? aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non irascetur sapiens peccantibus. Quare? quia scit neminem nasci sapientem, sed fieri. scit paucissimos omni æuo sapientes euadere: quia conditionem humanæ vitæ perspectam habet: nemo autem naturæ sanus irascitur. Quid enim si mirari velit, non in siluestribus dumis poma pendere? quid si miretur spineta sentesque non vtili aliqua fruge compleri? nemo irascitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & æquus erroribus, non hostis, sed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furiis

1. *Deseruit)* deserit exercitus, qui ducem prodit aut male habet.

ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius aspiciet, quam ægros suos medicus. Numquid ille cuius nauigium multam, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsique nauigio irascitur? occurrit potius, & aliam excludit vndam, aliam egerit, manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustum est, subnascitur. Lento adiutorio opus est, contra mala continua & fœcunda, non vt desinant, sed ne vincant.

CAP. XI. Vtilis est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum, ira si quantum minatur, valet; ob hoc ipsum quod terribilis est, & inuisa est. Periculosius est autem timeri, quam despici. Si vero sine viribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. quid enim est iracundia in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quod feræ quoque telum est, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, hulcus malum? numquid ideo quicquam in istis boni est? an contra, omnia despecta, & fœda, & turpia, ipso quo timentur, sunt? Ira per se deformis est, & minime metuenda: at timetur a pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid, quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter conuertit, quam si missa esset vox publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, vt quod alieno metu magnum est, a suo non vacet. Leoni quam pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora: acerrimas feras vmbra, vox, & odor insolitus exagitat. quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens, timeri.

CAP.

Cap. XII. Nec ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quædam etiam contemptissima timentur: venena, & offa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cum maximos ferarum greges linea pennis distincta 1) contineat, & in insidias agat; ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. Curriculi motus, rotarumque versata facies, leones redigit in caueam: elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo vmbra ab infantibus, a feris rubens pinna. non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed vanos animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere: neutrum autem potest fieri. Primum, potest aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hiems sit: & non æstuare, quamuis menses æstiui sint. aut loci beneficio aduersus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum vtriusque peruincit. Deinde verte istud. necesse est prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quam æger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atque nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui iuris affectus, vt non disciplina perdomentur. Quodcunque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam riderent, consecuti sunt: vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, vigiliam

1. *Linea pennis distincta*) funiculi extensi quos lineas appellant, & in iis intextæ variarum auium pinnæ ad feras terrendas vt in retia cogerentur, in veterum vsu fuere. vid. Oppianus Halieut. 4. Nemesianus, alii. Id totum formido a re vocabatur, quia feris eam dabat. Conf. & Epictet. ap. Arian. II, 1. *Lips.*

indefatigabilem extendit: didicerunt tenuissimis & adversis funibus currere,& ingentia, vixque humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi,ac sine vlla respirandi vice perpeti maria.

CAP. XIII. Mille sunt alia, in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditque nihil esse difficile, cuius sibi ipsa mens patientiam indiceret. Istis, quos paullo ante retuli, aut nulla tam pertinacis studii, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinæ ingenti ceruices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis, non magno auctoramento, labor peruenit: Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum præmium exspectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, sæuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites eius affectus? Non est quod patrocinium nobis quæramus,& excusatam licentiam, dicentes, aut vtile id esse, aut ineuitabile. cui enim tandem vitio aduocatus defuit? non est quod dicas, excidi non posse. sanabilibus ægrotamus malis: ipsaque nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibusdam dictum est, arduum in virtutes & asperum iter est: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. facilis est ad beatam vitam via: inite modo bonis auspiciis, ipsisque diis bene iuuantibus. Multo difficilius est, facere ista quæ facitis. quid enim quiete otiosius animi, quid ira laboriosius? quid clementia remissius, quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur. Debet ira remoueri? hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur; nihil profutura est. sine

illa

illa facilius rectiusque scelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius.

Cap. XIV. Omnia, quæ debet sapiens, sine vllius malæ rei ministerio efficiet: nihilque admiscebit, cuius modum sollicitus obseruet. Nunquam itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segnes audientium animi concitandi sunt. sicut tarde consurgentes ad cursum equos stimulis, facibusque subditis, 1) excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem non magis vtile est, quam mœrere, quam metuere. Quid ergo? non incidunt caussæ, quæ iram lacessant? Sed tunc maxime illi opponendæ manus sunt: nec est difficile, vincere animum: cum athletæ quoque in vilissima sui parte 2) occupati, tamen ictus doloresque patiantur, vt vires cædentis exhauriant; nec cum ira suadet, feriunt, sed cum occasio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, solitum aiunt his quos exercebat, præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem: & qua noceat tantum, non qua caueat, aspicit. Sæpe itaque ratio patientiam suadet, ira vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt, indignatique aliquid ex plenissima libertate deminui, seruile in sese attraxerunt iugum.

Cap. XV. Vt scias, inquit, iram habere in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quæ iracundissimæ sunt: vt Germanos & Scythas. Quod euenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequam

1. *Facibusque subditis*) nimirum equi nonnulli accensis facibus ad cursum prouocabantur, vt habet Solin. c. 45. legunt tamen nonnulli pro *facibusque*, *calcibusque*.

2. *In vilissima sui parte*) h. e. corpore.

disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quædam enim non nisi melioribus innascuntur ingeniis, sicut valida arbusta & læta, quamuis neglecta tellus creat: alia fœcundi soli silua est. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & feruida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus quæ sine arte, ipsius tantum naturæ bono, exsurgunt. sed nisi cito domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ temeritatique consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leniora coniuncta sunt? vt misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi sæpe bonam indolem malis quoque suis ostendam, sed non ideo vitia non sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberæ gentes, leonum luporumque ritu, vt seruire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenii, sed feri & intractabilis habent. nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

CAP. XVI. Fere itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cœlo vtuntur: in frigora Septentrionemque vergentibus immansueta ingenia sunt, vt ait poëta,

——— *Suoque simillima cælo.*

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, qaibus pro ratione est impetus: homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quod ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Feras putem, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quo iratiores: patientiam laudauerim boum, & equorum frenos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces: cum habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, vt solus imitetur, solus intelligit? Sim-

pli-

plicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt. quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibusque hoc nomen imponimus, & omnibus vitiis parum callidis.

Cap. XVII. Orator, inquit, iratus aliquando melior est. Imo imitatus iratum. nam & histriones in pronunciando non irati populum mouent, sed iratum bene agentes. Et apud iudices itaque, & in concione, & vbicunque alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt, modo iram, modo metum, modo misericordiam, vt aliis incutiamus, ipsi simulabimus: & sæpe id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec prædam; nec misericordem, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed vim adhibeat.

Cap. XVIII. Quoniam quæ de ira quæruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere, vt vincamus. Quædam ad vniuersam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationem, & in sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam desiderat. facile est enim, teneros adhuc animos componere: difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est. nam cum elementa sint quatuor, ignis, aqua, aër, & terra: potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & cor-

porum, & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt ingenia, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quasdam humidas vocamus, aridasque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

CAP. XIX. Refert quantum quisque humidi in se calidique contineat. cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi mistura faciet: est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mistura timidos facit: pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex nostris 1) iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine. Caussa cur hic potissimum assignetur iræ locus, non alia est, quam quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarumque iræ acres magis, quam graues sunt, leuioresque dum incipiunt: siccis ætatibus vehemens robustaque ira est, sed sine incremento, non multum sibi adiiciens. quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, vt ægri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem caussa sunt siti fameque rabidi, & quibus exsangue corpus est, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiusque natura.

CAP. XX. Quidam ebrii efferuescunt, quidam sicci. Neque vlla alia caussa est, cur iracundissimi sint flaui, rubentesque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. mobilis enim illis agitatusque sangnis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliues in iram facit: ita multæ incidunt caussæ,

1. *Ex nostris*) i. e. Stoicis.

quæ

quæ idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua peruigilia, noctesque solicitæ, & desideria, amoresque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia caussæque sunt, plurimumque potest consuetudo, quæ, si grauis est, alit vitium. Naturam quidem mutare, difficile est: nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc nosse profuit, vt calentibus ingeniis subtrahas vinum, quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt, distendentur enim corpora, & animi cum corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: vt minuatur, non vt consumatur calor, nimiusque ille feruor despumet. Lusus quoque proderunt. modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, ficcioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed maiora vitia metuenda sunt, pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

Cap. XXI. Mollienda itaque, fou.ndaque talia ingenia, & in lætitiam euocanda sunt. Et quia aliis contra iram, aliis contra tristitiam remediis vtendum est, nec dissimilibus tantum ista, sed contrariis curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrumque enim & quod extollendum, & quod deprimendum est, similibus alitur. facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur. assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam adducitur: sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrumque regendus est, vt modo frænis vtamur, modo stimulis:

mulis

mulis: nihil humile, nihil seruile patiatur. Nunquam illi necesse sit rogare suppliciter: nec prosit rogasse. potius caussae suae, & prioribus factis, & bonis in futurum promissis 1) donetur. In certaminibus aequalium nec vinci illum patiamur, nec irasci. demus operam, vt familiaris sit his, cum quibus contendere solet: vt in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quoties superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia aestimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam vero otiumque non resoluemus; & procul a contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quam educatio mollis & blanda. ideo vnicis quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrimas solicita semper mater absterfit, cui de paedagogo satisfactum est. Non vides, vt maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibusque & magistratibus praecipue apparet, cum quicquid leue & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, vbi aures superbas assentatorum turba circumstetit. Tibi enim respondeat; 2) Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te proiicis. & alia, quibus vix sanae, & ab initio bene fundatae mentes, restiterint. Longe itaque ab assentatione pueritia remouenda est. audiat verum, & timeat interim, vereatur semper, maioribus assurgat. nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur. & diuitias parentum in conspectu habeat, non in vsu, exprobrentur illi perperam facta.

1. *Bonis in futurum promissis*) a puero scilicet de emendatione factis.

2. *Tibi enim respondeat*) imitatur his & sequentibus assentantes parasitorum voces.

CAP.

puer, aut tepidior aqua potui, aut turbatus torus, aut mensa negligentius posita. Ad ista concitari, insania est. æger & infelicis valetudinis est, quem leuis aura contraxit: 1) affecti oculi, quos candida vestis obturbat: dissolutus deliciis, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuisse ex Sybaritarum ciuitate: qui cum vidisset fodientem, & altius rastrum alleuantem, lassum se fieri questus, vetuit illum opus in conspectu suo facere. idem sæpius questus est, quod foliis rosæ duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicuius, aut sternutamentum, aut musca parum curiose fugata, nos in rabiem agat, aut obuersatus canis, aut clauis negligentis serui manibus elapsa? Feret iste æquo animo ciuile conuitium, & ingesta in concione curiaue maledicta, cuius aures tracti subsellii stridor offendit? Perpetietur hic famem, & æstiuæ expeditiònis sitim, qui puero male diluenti niuem, irascitur?

Cap. XXVI. Nulla itaque res magis iracundiam alit, quam luxuria intemperans & impatiens: dure tractandus animus est: vt ictum non sentiat, nisi grauem. Irascimur aut his a quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his a quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam sine sensu sunt: vt librum, quem minutioribus litteris scriptum sæpe proiecimus, & mendosum lacerauimus: vt vestimenta, quæ quia displicebant, scidimus. His irasci quam stultum est: quæ iram nostram nec meruerunt, nec sentiunt? Sed nos offendunt videlicet, qui illa fecerunt. Primum, sæpe antequam hoc apud nos distinguamus, irascimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes iustas afferent. Alius non potuit melius facere, quam

1. *Contraxit*) membra eius, vt in frigore fieri solet, adduxit. *Lips.*

fecit:

fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit. alius non in hoc, vt te offenderet, fecit. At vltimum, quid est dementius, quam bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui vt his irasci dementis est, quae anima carent, sic mutis animalibus: quia nulla est iniuria, nisi a consilio profecta. Nocere itaque nobis possunt, vt ferrum, aut lapis; iniuriam quidem facere non possunt. Atqui contemni se quidam putant, vbi equi iidem obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt: tanquam iudicio, non consuetudine, & arte tractandi, quaedam quibusdam subiectiora sint.

Cap. XXVII. Atqui vt his irasci stultum est, ita pueris, & non multum a puerorum prudentia distantibus. Omnia enim ista peccata, apud aequum iudicem, pro innocentia habent imprudentiam. 1) Quaedam sunt, quae nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: vt dii immortales, qui nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam longe remota ab aliena iniuria, quam a sua. Dementes itaque & ignari veritatis, illis imputant saeuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum, quae nobis nocent prosuntue, ad nos proprie dirigatur. Non enim nos caussa mundo sumus, 2) hiemem aestatemque referendi. suas ista leges habent, quibus diuina exercentur, nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horum in nostram iniuriam fit: imo contra, nihil non ad salutem. Quaedam esse diximus, quae nocere non possunt: quaedam, quae nolunt. In his erunt boni magistratus, parentesque, & praeceptores, & iudices:

1. *Pro innocentia habent &c.)* i. e. loco innocentiae eis est imprudentia, vel imprudentia eos reddit innocentes.

2. *Non enim nos caussa mundo sumus)* h. e. non propter nos, vel nostrûm causa mundus hyemem atque aestatem per vices inducit.

m castigatio sic accipienda est, quomodo scal-
n, 3) & abstinentia, & alia quæ profutura tor-
. Affecti sumus pœna? succurrat, non tantum
atiamur, sed quid fecerimus: in consilium de
ostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis vo-
ius, pluris litem nostram æstimabimus. Si vo-
æqui omnium rerum iudices esse, hoc primum
suadeamus; neminem nostrum esse sine culpa.
enim maxima indignatio oritur. Nihil peccaui,
eci: imo nihil fateris. Indignamur aliqua ad-
ione aut coërcitione nos castigatos: cum illo
mpore peccemus, quo adiicimus malefactis ar-
tiam & contumaciam. Quis est iste, qui se
tur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita
am angusta innocentia est, ad legem bonum
4) quanto latius officiorum patet, quam iuris
i? quam multa pietas, humanitas, liberalitas,
, fides exigunt, quæ omnia extra publicas ta-
sunt?

p. XXVIII. Sed ne ad illam quidem arctissi-
nnocentiæ formulam 1) præstare nos possumus.
cimus, alia cogitauimus: alia optauimus, aliis
is: in quibusdam innocentes sumus, quia non
it. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquen-
cedamus obiurgantibus: vtique nobis ne irasca-
(cui enim non, si nobis quoque?) minime diis.
enim illorum, sed lege mortalitatis patimur,
uid incommodi accidit. At morbi doloresque
unt. Vtique aliqua fugiendum est, domicilium
sortitis. Dicetur aliquis male de te locutus. cogita
or feceris, cogita de quam multis loquaris. Co-

calpellum) secandæ carni a medico adhibitum.
ad legem bonum esse) id est ea tantum obseruare quæ
ecipit, & ob quæ in ius vocari queas.
arctissimam innocentiæ formulam) i. e. ipsam legum re-
, quæ minime late patet. *Lips.*

gitemus, inquam, alios non facere iniuriam, ſed reponere: alios pronos 1) facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes ſcientesque faciunt, ex iniuria noſtra non ipſam iniuriam petere. 2) Aut dulcedine vrbanitatis 3) prolapſus eſt, aut fecit aliquid, non vt nobis obeſſet, ſed quia conſequi ipſe non poterat, niſi nos repuliſſet. Sæpe adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad ſe retulerit, quotiens ipſe in ſuſpicionem falſam inciderit, quam multis officiis ſuis fortuna ſpeciem iniuriæ induerit, quam multos poſt odium amare cœperit, poterit non ſtatim iraſci: vtique ſi ſibi tacitus ad ſingula quibus offenditur, dixerit: Hæc & ipſe commiſi. Sed vbi tam æquum iudicem iuuenies? Is qui nullius non vxorem concupiſcit, & ſatis iuſtam cauſſam putat amandi, quod aliena eſt, idem vxorem ſuam aſpici non vult: & fidei acerrimus exactor, eſt perfidus: & mendacia perſequitur, ipſe periurus: & litem ſibi inferri ægerrime calumniator patitur. Pudicitiam ſeruulorum ſuorum attentari non vult, qui non pepercit ſuæ. Aliena vitia in oculis habemus: a tergo noſtra ſunt. Inde eſt, quod tempeſtiua 4) filii conuiuia pater deterior filio caſtigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoſcit, qui nihil ſuæ negauit: & homicidæ tyrannus iraſcitur: & punit furta ſacrilegus. Magna pars hominum eſt, quæ non peccatis iraſcitur, ſed peccantibus. Faciet nos moderatiores reſpectus noſtri, ſi conſuluerimus nos: Nunquid

1. *Pronos*) h. e. ipſa natura ac indole ad talia procliues.

2. *Ex iniuria noſtra non ipſam iniuriam*) hoc eſt petere emolumentum ex iniuria, atque adeo illud intendere, non hanc.

3. *Dulcedine vrbanitatis*) difficile namque & pulcre & acute excogitatum non proferre; dulce enim eſſe ſolet iis qui talia inuenere, ſi ad alios belli inuenti perueniat notitia.

4. *Tempeſtiua*) conuiuia tempeſtiua erant quæ præueniebant ordinarium cœnandi tempus, circa horam quintam veſpertinam inſtituta, vt diutius extrahi poſſent, cum alias circa horam nonam veteres Romani demum accumberent.

quid & ipsi aliquid tale commisimus? Nunquid sic errauimus? Expeditne nobis ista damnari? Maximum remedium est iræ, mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoscat, sed vt iudicet. desinet, si exspectat, nec vniuersam illam tentaueris tollere, graues habet impetus primos: tota vincetur, dum partibus carpitur.

Cap. XXIX. Ex his quæ nos offendunt, alia renunciantur nobis, alia ipsi audimus aut videmus. His quæ narrata sunt, non debemus cito credere. multi ementiuntur, vt decipiant, multi, quia decepti sunt. alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluisse factam. Est aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit: est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, vt ex longinquo tutoque speculetur, quos collisit. De paruula summa iudicaturo, tibi res sine teste non probaretur; testis, sine iureiurando non valeret vtrique parti dares aduocationem, 1) dares tempus, nec semel audires: magis enim veritas elucet, quo sæpius ad manum venit. Amicum condemnas de præsentibus, 2) antequam audias, antequam interroges? illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen, irasceris? iam verum, iam quid vtrinque diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Non est, inquit, quod me protrahas. ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam. Eodem tempore & instigat, & ipse se certamini & pugnæ subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, pæne non dicit. Quid est iniquius, quam secreto credere, palam irasci?

Cap. XXX. Quorundam ipsi testes sumus: in his naturam excutiemus, voluntatemque facientium. Puer est? ætati donetur: nescit, an peccet. Pater est? aut tantum profuit, vt illi etiam iniuriæ ius sit: aut for-

1. *Aduocationem*) moram. Sic supra L. I. c. 16.
2. *De præsentibus*) i. e. statim præsenti opera, simile loquendi genus occurrit lib. 2. de benef. c. 35. *Gronov.*

tassis ipsum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est? errat. Iussus est? necessitati quis, nisi iniquus, succenset? Laesus est? non est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est? plus illius credas sententiae, quam tuae. Rex est? si nocentem punit, cede iustitiae: si innocentem, cede fortunae. Mutum animal est, aut simile muto? imitaris illud, si irasceris. Morbus est, aut calamitas? leuius transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cum illi irasceris, quam cum illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri, quas debet tibi: & iam sibi dedit, qui peccauit. Duo sunt, vt dixi, quae iracundiam concitant. primum, si iniuriam videmur accepisse: de hoc satis dictum est. deinde, si inique accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quaedam iudicant homines, quia pati non debuerint: quaedam, quia non sperauerint. Indigna putamus, quae inopinata sunt. Itaque maxime commouent, quae contra spem expectationemque euenerunt. nec aliud est quare in domesticis minima offendant: in amicis, iniuriam vocemus negligentiam.

CAP. XXXI. Quomodo ergo, inquit, inimicorum nos iniuriae mouent? quia non exspectauimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus esse debere. Regis quisque intra se animum habet, vt licentiam sibi dari velit, in se nolit. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia. quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimam aiebat Fabius imperatori excusationem esse, Non putaui: ego turpissimam homini puto. Omnia puta, expecta. etiam in bonis moribus aliquid existet asperius. Fert humana natura insidiosos amicos, fert ingratos,

fert

fert cupidos, fert impios. Cum de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita. vbi maxime gaudebis, maxime metues: vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non desunt, sed quiescunt. semper futurum aliquid, quod de offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos sinus explicuit securus, vt non expedita ad contrahendum armamenta disponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini, cuius beneficio etiam sæua mansuescunt. Aspice elephantorum iugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impune calcata, & repentes inter pocula 1) sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum 2) vrsorum leonumque ora placida tractantibus, adulantesque dominum feras: pudebit cum animalibus permutasse mores. Nefas est nocere patriæ: ergo ciui quoque. nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si vniuersum venerabile est. Ergo & homini. nam hic in maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter se membra consentiunt, quia singula seruari, totius interest; ita homines singulis parcent, quia ad cœtum geniti sumus. salua autem esse societas nisi amore & custodia partium non potest. Ne viperas quidem & natrices, & si qua morsu aut ictu nocent, effligeremus, si vt reliqua mansuefacere possemus, aut efficere, ne nobis aliisue periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus, quia peccauit, sed ne peccet: nec vnquam ad præteritum, sed ad futurum pœna referetur. non enim irascitur, sed cauet. Nam si puniendus est, cuicunque prauum maleficumque ingenium est, pœna neminem excipiet.

1. *Pocula*) rectius forsan oscula, erant enim in deliciis feminis dracones, qui eos osculis excipiebant, in sinu gerebant.
2. *Et intra domum*) inter indicia domitæ feritatis ponit, quod habitationis humanæ patiantur consortium. Gronov.

CAP. XXXII. At enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce est, dolorem reddere. Minime. non enim vt in beneficiis honestum est, merita meritis repensare: ita iniurias iniuriis. illic, vinci turpe est: hic, vincere. Inhumanum verbum est, vt quidem 1) pro iusto receptum, Vltio: & a contumelia non differt nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantum excusatius peccat. M. Catonem in balneo quidam percussit imprudens. quis enim illi sciens faceret iniuriam? postea satisfacienti Cato, Non memini, inquit, percussum me. Melius putauit, non agnoscere, quam vindicare. Nihil, inquis, post tantam petulantiam mali factum est? imo multum boni. cœpit Catonem nosse. Magni animi est, iniurias despicere. vltionis contumeliosissimum genus est, non esse visum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altius sibi demisere, dum vindicant: ille magnus & nobilis est, qui more magnæ feræ, latratus minutorum canum securus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, si vindicauerimus iniuriam. Si tanquam ad remedium venimus, sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi vtile. Sæpe autem satius fuit dissimulare, quam vlcisci.

CAP. XXXIII. Potentiorum iniuriæ hilari vultu, non patienter tantum ferendæ sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos læserunt, & oderunt. Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenuerat, cum illum quidam interrogaret, Quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Sæpe adeo iniuriam vindicari non expedit, vt ne fateri quidem expediat. C. Cæsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cum in custodia habuisset, munditiis eius

1. *Vt quidem*) vtcunque, licet,

& cultioribus capillis offensus: rogante patre, vt salutem sibi filii concederet, quasi de supplicio eius admonitus, duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumane faceret aduersum patrem, ad cœnam illum invitauit eo die. venit Pastor, nihil vultu exprobrante. Propinauit illi Cæsar heminam: & posuit illi custodem. perdurauit miser, non aliter quam si filii sanguinem biberet. Vnguentum & coronas misit, & obseruare iussit an sumeret. sumsit. Eo die, quo filium extulerat, imo quo non extulerat, 1) iacebat conuiua centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cum interim non lacrimas emisit, non dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnauit, tanquam pro filio exorasset. Quæris, quare? habebat alterum. 2) Quid ille Priamus? non dissimulauit iram, & regis genua complexus est? funestam perfusamque cruore filii manum ad os suum retulit, & cœnauit? sed tamen sine vnguento, sine coronis: & illum hostis sæuissimus multis solatiis, vt cibum caperet, hortatus est, non vt pocula ingentia, super caput posito custode, siccaret. Contempsisset Romanus pater, si sibi timuisset: nunc iram compescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret a conuiuio ad ossa filii legenda discedere. Ne hoc quidem permisit: benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, vt cura leniretur, admonens lacessebat: contra ille se lætum, & oblitum quid eo esset actum die, præstitit. Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset.

Cap. XXXIV. Ergo ira abstinendum est, siue par est qui lacessendus est, siue superior, siue inferior. Cum pare contendere, anceps est: cum superiore,

1. *Quo non extulerat*) Quota enim ei non soluerat, vtpote cuius funus solenni ritu efferre non liceret.

2. *Habebat alterum*) quem etiam interimere poterat Cæsar si eum *irritasset*.

furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem. mures & formicæ, qua manum admoueris, ora conuertunt: imbecillia se lædi putant, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensa redimetur. Illud quoque occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiæ fama, & quam multos venia amicos vtiles fecerit. Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla est, quod a rep. liberos proscriptorum submouit. Nihil est iniquius, quam aliquem heredem paterni odii fieri. Cogitemus, quoties ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quam sæpe veniam qui negauit, petit? quam sæpe pedibus eius aduolutus est, quem a suis repulit? Quid est gloriosius, quam iram amicitia mutare? Quos Populus R. fideliores habet socios, quam quos habuit pertinacissimos hostes? quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis? tu contra beneficiis prouoca. Cadit statim simultas, ab altera parte deserta, nisi pariter, non pugnant. Si vtrinque concurritur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est qui vicit. Percussit te? recede. referiendo enim, & occasionem sæpius feriendi dabis, & excusationem. non poteris reuelli, cum voles. Nunquid velit quisquam tam grauiter hostem ferire, vt relinquat manum in vulnere, & se ab ictu reuocare non possit? atqui tale ira telum est; vix retrahitur.

Cap. XXXV. Arma nobis expedita prospicimus, gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graues magis, furiosos & irreuocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ vbi iussa est, vestigium sistit, nec vltra destinata procurrit, & quæ flecti, & a cursu ad gradum reduci potest. Ægros

ſcimus neruos eſſe, vbi inuitis nobis mouentur. ſenex, aut infirmi corporis eſt, qui cum ambulare vult, currit. animi motus eos putemus ſaniſſimos validiſſimosque, qui noſtro arbitrio ibunt, non ſuo ferentur. Nihil tamen æque profuerit, quam primum intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non eſt vllius affectus facies turbatior. pulcherrima ora fœdauit, toruos vultus ex tranquilliſſimis reddidit. Linquit decor omnis iratos: & ſiue amictus illius compoſitus eſt ad legem, trahent veſtem; omnemque curam ſui effundent; ſi capillorum natura vel arte iacentium non informis eſt habitus, cum animo inhoreſcunt: tumeſcunt venæ, concutitur crebro ſpiritu pectus, rabida vocis eruptio colla diſtendit. tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intus putas eſſe animum, cuius extra imago tam fœda eſt? quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior ſpiritus eſt, intenſior impetus, rupturus ſe niſi eruperit? Quales ſunt hoſtium, vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aſpectus; qualia poëtæ inferna monſtra finxere, ſuccincta ſerpentibus, & igneo flatu; quales ad bella excitanda, diſcordiamque in populos diuidendam, pacemque lacerandam, teterrimæ inferum exeunt Furiæ; talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, ſibilo mugituque & gemitu & ſtridore, & ſi qua his inuiſior vox eſt, perſtrepentem, tela manu vtraque quatientem. neque enim illi, tegere ſe, cura eſt. 1) toruam, cruentamque, & cicatricoſam, & verberibus ſuis liuidam, inceſſibus veſanis, offuſam multa caligine, incurſitantem, vaſtantem, fugantemque: & omnium odio laborantem, ſui maxime: ſi aliter nocere non poſſit, terras, maria, cælum ruere cupientem,

1. *Neque enim illi, tegere ſe, cura eſt*) quod ſi curæ eſſet, non tela vtraque manu quateret, ſed ſcutum altera teneret, qua ſe tegeretur.

infestam pariter, inuisamque. Vel, si videtur, sit qualis apud vates nostros est,

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum,
Aut scissa gaudens vadit Discordia palla.

aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest.

CAP. XXXVI. Quibusdam, vt ait Sextius, iratis profuit aspexisse speculum. perturbauit illos tanta mutatio sui: velut in rem praesentem adducti non agnouerunt se. & quantulum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat? animus si ostendi, & si in vlla materia perlucere posset, intuentes nos confunderet, ater maculosusque, aestuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque, & tot impedimenta, effluentis: quid si nudus ostenderetur? Speculo equidem neminem deterritum ab ira credo. quid ergo? qui ad speculum venerat, vt se mutaret, iam mutauerat. 1) Iratis quidem nulla est formosior effigies, quam atrox & horrida, qualesque esse, etiam videri volunt. Magis illud videndum est, quam multis ira per se nocuerit Alii nimio feruore rupere venas, & sanguinem supra vires elatus clamor egessit, & luminum suffudit aciem in oculos vehementius humor egestus, & in morbos aegri recidere. nulla celerior ad insaniam via est. Multi itaque continuauerunt irae furorem; nec quam expulerant mentem, vnquam receperunt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinam domui imprecantur: & irasci se negant, non minus quam insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandique carissimis: legum, nisi qua nocent, immemores, ad minima mobiles. non sermone, non officio, aditu faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis & pugnare parati, & incumbere. Ma-

1. *Jam mutauerat*) habebat enim animum se compescendi, rationem audiebat, medicinamque quaerebat. Lips.

ximum

ximum enim malum illos cepit, & omnia exſuperans vitia. Alia paullatim intrant: repentina & vniuerſa vis huius eſt: omnes denique alios affectus ſibi ſubiicit: amorem ardentiſſimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, & in eorum quos occiderant, iacuere complexibus. Auaritiam duriſſimum malum, minimumque flexibile ira calcauit; adacta opes ſuas ſpargere, & domui, rebusque in vnum collatis iniicere ignem. Quid? non ambitioſus magno æſtimata proiecit inſignia, honoremque delatum repulit? nullus affectus eſt, in quem non ira dominetur.

Liber Tertius.

Argumentum & Ordo.

Exſequitur alteram partem Remedii, priore medio libro poſitam, ſed dilatam, Ne in ira peccemus: id eſt, refrænemus eam & cohibeamus. Id varie fit: ſed ſemper ſtatimque faciendum in Affectu præcipiti & incitato. Quem Ariſtoteles excuſat: ſed ipſe eum accuſat, & fœditatem iterum iræ oſtendit. Hæc ad Cap. vsque IV. *Tum partitur, tria ſe dicturum, primum, Quemadmodum non iraſcamur; deinde, Quemadmodum ab ira liberemur; tertio, Quemadmodum alium iraſcentem ſiſtamus placemusque. Hæc, etſi alibi cum repetitione priorum, tamen pulcherrime & vtiliſſime ad finem libri exſequitur: & aurea ſiue ætherea habebis monita & dicta.*

Capvt I.

Qvod maxime deſideraſti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certe refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palam aperteque faciendum eſt, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimium ardet, omnique impedimento exaſperatur & creſcit. Refert, *quantas vires*, quamque integras habeat: vtrum-

vtrumne verberenda & agenda retro sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desæuit, ne remedia ipsa secum ferat: consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus: alios objurgatio, alios confessio, alios pudor cœpto deiecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium, ad quod nouissime descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt: huius incitata, & se ipsam rapiens violentia, non paullatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitiorum solicitat animos, sed abducit: & impotentes sui, cupidosque vel communis mali, exagitat: nec in ea tantum, in quæ destinauit, sed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Ceteris etiamsi resistere contra affectus suos non licet, at certe affectibus ipsis licet stare: hæc non secus quam fulmina procellæque, & si qua alia irreuocabilia sunt quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia a ratione, hæc a sanitate desciscit. alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia: in iram deiectus animorum est. 1) Nulla itaque res vrget magis attonita, & in vires suas prona; & siue successit, superba; siue frustratur, insana; ne repulsa quidem in tædium acta, vbi aduersarium fortuna subduxit, in se ipsam morsus suos vertit: nec refert, quantum sit ex quo surrexerit. Ex leuissimis enim in maxima euadit.

CAP. II. Nullam transit ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egestatis non nouere luxuriam. quædam, quia exercitæ & vagæ sunt, effugere pigritiam. quibus incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignara est, & fraus,

1. *Deiectus animorum est)* h. e. animi toti semel & vno impetu in eam proruunt.

& quodcunque in foro malum nascitur. Nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quam barbaros potens: non minus perniciosa leges metuentibus, quam quibus iura distinguit modus virium. 1) Denique cetera singulos corripiunt: hic vnus affectus est, qui interdum publice concipitur. Nunquam vniuersus populus fœminæ amore flagrauit: nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. ambitio viritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum: sæpe in iram vno agmine itum est. viri, feminæ, senes, pueri, principes, vulgusque consensere: & tota multitudo paucissimis verbis concitata, ipsum concitatorem antecessit. Ad arma protinus ignesque discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum ciuibus. Totæ cum stirpe omni crematæ domus: & modo eloquio fauorabilis habitus, in multo honore, iram suæ concionis excepit 2) in imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium, senatus, non exspectatis dilectibus, nec nominato imperatore, subitos iræ suæ duces legit: ac per tecta vrbis nobiles consectatus viros, supplicium manu sumpsit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabiesque infanda ciuitatem tulit: 3) nec datum tempus, quo resideret tumor publicus: sed deductæ protinus classes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, sine auspiciis, populus ductu iræ suoque egressus, fortuita raptaque pro armis gessit: deinde magna clade temeritatem audaciæ iræ luit.

1. *Quibus iura distinguit &c.*) h. e. quibus pro legibus suæ facultates sunt, qui sibi licere putant quod possunt.

2. *Et modo eloquio fauorabilis habitus &c.*) h. e. modo ad eloquium accederet autoritas & honor loquentis, excepit sine animo concepit populus iram, qua oratio affectum illum excitatura efferuescebat.

3. *Tulit*) h. e. abstulit, abripuit.

Cap.

CAP. III. Hic barbaris forte ruentibus in bella exitus eſt, cum mobiles animos ſpecies iniuriæ perculit, aguntur ſtatim: & qua dolor traxit, ruinæ modo regionibus incidunt incompoſiti, interriti, incauti, pericula appetentes ſua: gaudent feriri, & inſtare ferro, & tela corpore vrgere, & per ſuum vulnus exire. 1) Non eſt, inquis, dubium, quin magna iſta & peſtifera ſit vis: ideo quemadmodum ſanari debeat, monſtra. Atqui, vt in prioribus libris dixi, ſtat Ariſtoteles defenſor iræ, & vetat illam nobis exſecari. Calcar ait eſſe virtutis: hac erepta, inermem animum & ad conatus magnos pigrum, inertemque fieri. Neceſſarium eſt itaque fœditatem eius ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monſtri ſit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non ſine pernicie ſua perniciosſus, & ea deprimens, quæ mergi niſi cum mergente non poſſunt. Quid ergo? ſanum hunc aliquis vocat, qui velut tempeſtate correptus, non it, ſed agitur, & furenti malo ſeruit? nec mandat vltionem ſuam, ſed ipſe eius exactor, animo ſimul ac manu ſæuit, cariſſimorum, eorumque quæ mox amiſſa fleturus eſt, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat; conſilia, ſine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ ſiniſtræque ſunt vires, & in malum ſuum validæ, in quas ægrum morbus & acceſſio erexit. Non eſt ergo, quod me putes tempus in ſuperuacuis conſumere, quod iram quaſi dubiæ apud homines opinionis ſit, infamem: cum aliquis ſit, & quidem de illuſtribus philoſophis, 2) qui illi indicat operas. 3) & tanquam vtilem ac ſpiri-

1. *Tela corpore vrgere & per ſuum vulnus exire*) In hoſtem ire per ipſam haſtam quæ vulnus fecit, ita vt tela per vulnus exeant: quod feræ facere ſolent & apri. *Lipſ.*

2. *De illuſtribus Philoſophis*) ipſe ſc. quem modo nominauit Ariſtoteles.

3. *Indicat operas*) qui negotia vtiliter expedienda iræ aſſignet, vt inutilem non eſſe appareat.

tus subministrantem in prœlia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effrænata & attonita: apparatusque illi reddendus est suus, eculei, & fidiculæ, & ergastula, & cruces, & circumdati defossis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus, varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caueæ. Inter hæc instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum stridens, omnibus per quæ furit detrior.

Cap. IV. Vt de ceteris dubium sit, nulli certe affectui peior est vultus, quem in prioribus libris descripsimus, asperum & acrem, & nunc subito retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu verso, subrubicundum, & similem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exsilientibus, nunc in vno obtutu defixis & hærentibus. Adiice dentium inter se arietatorum, & aliquem esse 1) cupientium, non alium sonum, quam est apris, tela sua attritu acuentibus. Adiice articulorum crepitum, cum se ipse manus frangunt, & pulsatum sæpius pectus, anhelitus crebros, tractosque altius gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis exclamationibus, trementia labra, interdumque compressa, & dirum quiddam exsibilantia. Ferarum, mehercules, siue illas fames exagitat, siue infixum visceribus ferrum, minus tetra facies est, etiam cum venatorem suum semianimes morsu vltimo petunt, quam hominis ira flagrantis. Age, si exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba sunt? nonne reuocare se quisque ab ira volet, cum intellexerit illam a suo primum malo incipere? Non vis ergo admoneam eos qui iram in summa po-

1. *Esse) i. e. edisse & deuorasse, Lips.*

tentia exercent, & argumentum virium existimant, & in magnis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam vltionem, quam non sit potens, imo nec liber quidem dici possit, iræ suæ captus? 2) Non vis admoneam, quo diligentior quisque sit, & ipse se circumspiciat: alia animi mala ad pessimos quosque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeo vt quidam simplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgo credatur facillimus 3) quisque huic obnoxius.

CAP. V. Quorsus, inquis, hoc pertinet? Vt nemo se iudicet tutum ab illa: cum lentos quoque natura, & placidos, in sæuitiam ac violentiam euocet. Quemadmodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas coporis, & diligens valetudinis cura: promiscue enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, quam compositis & remissis. quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. Sed cum primum sit, non irasci; secundum, retinere; tertium, alienæ iræ mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus; deinde, quemadmodum nos ab illa liberemus; nouissime, quemadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam bene æstimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: vt qualis sit appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior vtatur: ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem: quanto plus irascendo, quam id erat propter quod irascebatur,

2. *Captus)* rectius forsan *captiuus*. *Lips.*

3. *Facillimus)* i. e. benignissimus, lenissimus, qui facile ignoscit.

t? Ira patri luctum, marito diuortium attulit, fratui odium, candidato repulsam. Peior est ; quam luxuria; quoniam illa sua voluptate ur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & iam; illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere. ortuitis malis delectantur: hæc non potest exspe- fortunam, nocere ei quem odit, non noceri vult.1) est simultatibus grauius: has ira conciliat. nihil llo funestius: in hoc potentium ira prorumpit. um etiam illa plebeia ira & priuata, inerme, & iribus bellum est. Praeterea ira, vt seponamus nox secutura sunt damna; insidias, perpetuam ex ninibus mutuis solicitudinem, dat pœnas dum : naturam hominis eiurat. Illa in amorem hor- , hæc in odium: illa prodesse iubet, hæc nocere. e, quod cum indignatio eius a nimio sui suspectu t, & animosa videatur, pusilla est & angusta. enim non eo, a quo se contemptum iudicat, r est. At ille ingens animus, & verus æstimator ion vindicat iniuriam, quia non sentit. Vt tela o resiliunt, & cum dolore cædentis solida feriun- ta nulla magnum animum iniuria ad sensum sui it, fragilior eo quod petit.2) Quanto pulchrius elut nulli penetrabilem telo, omnes iniurias con- liasque respuere? Vltio, doloris confessio est. st magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut tior te, aut imbecillior læsit. si imbecillior, illi: si potentior, tibi.

P. VI. Nullum est argumentum magnitudinis s quam nihil posse, quo instigeris, accidere. uperior mundi & ordinatior, ac propinqua side-

Nocere ei quem odit, non noceri vult). non contenta male sse, ipsa vt male sit manum admouet.

Fragilior eo quod petit) iniuria teli instar aduersus petram , fragilior est eo quem petit viri sapientis animo, pe- tar inconcusso,

ribus, nec in nubem cogitur, nec intempestaten
pellitur, nec versatur in turbinem: omni tumul
ret. inferiora fulminant. Eodem modo sub
animus, quietus semper, & in statione tranquill
locatus, intra se premens quibus ira contrahitur
destus & venerabilis est & dispositus: quorum nil
venies in irato. Quis enim traditus dolori & fu
non primam reiecit verecundiam? quis impetu
bidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se
cundi habuit, adiecit? cui officiorum numeru
ordo constitit incitato? quis linguae temperauit
vllam partem corporis tenuit? quis se regere p
immissum? 1) Proderit nobis illud Democriti
tare praeceptum, quo monstratur tranquillitas, si n
priuatim, neque publice multa, aut maiora vi
nostris egerimus, Nunquam tam feliciter in
discurrenti negotia dies transit, vt non aut ex ho
aut ex re offensa nascatur, quae animum in iras p
Quemadmodum per frequentia vrbis loca prope
in multos incursitandum est, & alicubi labi neces
alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc vita
dissipato & vago, multa impedimenta, multae qu
incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius di
alius intercepit: non ex destinato proposita flux
nulli fortuna tam dedita est, vt multa tentanti vl
respondeat. sequitur ergo, vt is cui contra quam
posuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum
rumque sit: ex leuissimis caussis irascatur, nunc
sonae, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunae,
sibi. Itaque vt quietus possit esse animus, non
ctandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fat
dus, nec magnarum, supraque vires appetit
Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc a
illam partem transferre sine lapsu: at quae alien

1. *Immissum*) i. e. incitatum, & impetu actum, *Gron*

nos manibus impofita ægre fuftinemus, victi in proximo effundimus, & dum ftamus fub farcina, impares oneri vacillamus.

Cap. VII. Idem accidere in rebus ciuilibus ac domefticis, fcias. Negotia expedita & habilia fequuntur actorem: ingentia, & fupra menfuram agentis, nec dant fe facile, & fi occupata funt, premunt atque adducunt 1) adminiftrantem, tenerique iam vifa, cum ipfo cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita fit eius voluntas, qui non quæ facilia funt aggreditur, fed vult facilia effe, quæ aggreffus eft. Quotiens aliquid conaberis, te fimul & ea quæ paras, quibusque pararis, ipfe metire. Faciet enim te afperum pœnitentia operis infecti. Hoc intereft, vtrum quis feruidi fit ingenii, an frigidi atque humilis. generofo repulfa iram exprimet, languido inertique triftitiam. Ergo actiones noftræ nec paruæ fint, nec audaces, nec improbæ. in vicinum fpes exeat. nihil conemur, quod mox adepti quoque fucceffiffe miremur.

Cap. VIII. Demus operam, ne accipiamus iniuriam, quam ferre nefcimus. Cum placidiffimo & facillimo & minime obnoxio 1) morofoque viuendum eft. Sumuntur a conuerfantibus mores: & vt quædam in contactos corporis vitia tranfiliunt, ita animus mala fua proximis tradit. Ebriofus conuictores in amorem vini traxit: impudicorum cœtus fortem quoque &, fi liceat, 2) virum emolliit: auaritia in proximos virus fuum tranftulit. Eadem ex diuerfo ratio virtutum eft, vt omne quod fecum habent, mitigent nec tam valetudini profuit vtilis regio & falubrius cœlum;

· 1. *Adducunt*) contrahunt, incuruant.

1. *Obnoxio*) h. e. infirmo, qui facile & impune læditur, ac vexationi expofitus eft, eoque anxius & folicitus viuit, & vt natura euenit timidis omnia in finiftram partem interpretatur. *Gronov*.

2. *Si liceat*) i. e. nifi peruertatur: Si per molles liceat.

quam animis parum firmis, in turba meliore versari. Quæ res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro mansuescere: nullique etiam immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paullatimque inter placida dediscitur. Accedit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit; sed quod caussas irascendi non inuenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omnes, quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt, inquis isti? multi ex variis caussis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, dicax contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mendax vanitate. Non feres a suspicioso timeri, a pertinace vinci, a delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos; qui iram tuam nec euocent, & ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen vsque in adulationem. nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certe amicus noster, vir bonus, sed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blandiri, quam maledicere. Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat. cum quo, vt aiunt, cœnabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens: sed difficile erat illi in copulam coniecto, 3) rixam eius cum quo hærebat, effugere. Optimum iudicauit quicquid dixisset sequi, & secundas agere. 4) Non tulit Cælius assentientem, sed exclamauit: Dic aliquid contra, vt duo simus. 5) Sed ille quoque,

3. *In copulam coniecto*) i. e. cum altero iuncto copulatoque, ita vt comitem paullo diutius haberet. Nimirum *in copulam coniici* dicitur vt in vincula coniici. *Lips. & Gron.*

4. *Secundas agere*) obsequi & præeunti ancillari. Sumtum ab histrionibus, quorum illi qui secundarum sunt partium iis qui primarum sunt partium se submittunt, & eos excellere patiuntur. Hinc *secundas agere*, est demittere, blandiri. *Lips.*

5. *Vt duo simus*) sc. vnus videbatur vterque, quia eiusdem sensus & sermonis. *Lips.*

quod

quod non irasceretur iratus, cito sine aduersario desiit. Eligamus ergo vel hos potius, si conscii nobis iracundiæ sumus, qui vultum nostrum ac sermonem sequantur. facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: sed proderit, vitio suo interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret: & nihil asperum tetrumque palpanti est. Quotiens disputatio longior & pugnacior erit, in prima resistamus, antequam robur accipiat. Alit se ipsa contentio: demissos altius 6) tenet. Facilius est se a certamine abstinere, quam abducere.

Cap. IX. Studia quoque grauiora iracundis omittenda sunt, aut certe citra lassitudinem exercenda: & animus non inter plura versandus, sed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia fabulis detineat: mollius delicatiusque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse; sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore præstringitur: sic mentes ægras studia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quæ exulcerant vitium: æque cauere lassitudinem corporis. consumit enim, quicquid in nobis mite placidumque est, & acria concitat. Ideo quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negotii, bilem cibo temperant quam maxime mouet fatigatio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis laborantibus, sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. certe ob eandem caussam

6. *Demissos altius*) nimirum in *certamen descendere* adeoque demitti dicimur. *demissi altius* autem erunt, qui vltra quam par est in *certamen descenderunt*. *Gronov.*

iracundiores sunt valetudine aut aetate fessi. Fames quoque & sitis, ex eisdem caussis, vitanda est: exasperat & incendit animos.

CAP. X. Vetus dictum est, A lasso rixam quaeri. aeque autem & ab esuriente, & a sitiente, & ab omni homine quem aliqua res vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus, minimis offenditur. adeo vt quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio in litem euocent. Nunquam sine querela aegra tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est autem affectus suos cum primum oriuntur, deprehendere. morbum signa praecurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluuiae ante ipsas notae veniunt: ita irae, amoris, omniumque istarum procellarum animos vexantium, sunt quaedam praenuncia. Qui comitiali vitio solent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen, neruorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque versatur. Solitis itaque remediis incipientem caussam occupant, & odore gustuque, quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut formentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parum medicina profecit, vitauerunt turbam, & sine teste ceciderunt. Prodest morbum suum nosse, & vires eius antequam spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maxime concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliae mouent. hic vult nobilitati suae, hic formae suae parci. ille elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. hic superbiae impatiens est, hic contumaciae; ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum saeuus est, foris mitis. ille rogari, inuidiam iudicat: 1) hic,

1. *Inuidiam iudicat*) quasi grauae fortunae suae & inuidiosum, quemquam sibi supplicare, Lips.

non rogari, contumeliam. 2) Non omnes ab eadem parte feriuntur.

Cap. XI. Scire itaque oportet, quid in te imbecillum sit, vt id maxime protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire. multæ nos iniuriæ transeant: ex quibus plerasque non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiamsi secreto habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quædam interpretatio eo perducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donando Circumscribenda multis modis ira est. pleraque in lusum iocumque vertantur. Socratem aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quam Molestum esse, quod nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, cum sciam tyrannorum quoque, tumida & fortuna & licentia ingenia, familiarem sibi sæuitiam repressisse. Pisistratum certe, Atheniensium tyrannum, memoriæ proditur, cum multa in crudelitatem eius ebrius conuiua dixisset, nec deessent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent; placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, Non magis illi se succensere, quam si quis obligatis oculis in se incurrisset. Magna pars querelas manu fecit, 1) aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando.

Cap. XII. Sæpe ad nos ira venit, sæpius nos ad illam. quæ nunquam arcessenda est: etiam cum incidit, reiiciatur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum æstimat factum. atqui illi intuen-

2. *Contumeliam*) quasi superbe contemnatur. *id.*

1. *Manu fecit*) Sponte, ipsi fabricati sunt & inuenerunt. *Lips.*

dus est: voluerit, an inciderit: coactus sit, an deceptus: odium secutus sit, an præmium: sibi morem gesserit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: vt ferre ac pati, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio; & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo se differt. 1) atqui maximum remedium iræ, dilatio est: vt primus eius feruor relanguescat, & caligo quæ premit mentem, aut resìdat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet: quædam ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, 2) apparebit iam iudicium esse, non iram. Quicquid voles quale sit scire, tempori trade. nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato a se tempus, cum seruo suo irasceretur, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus iussit, sua manu ipse cæsurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui forte interuenerat, quid ageret? Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo. Velut stupens, gestum illum sæuituri deformem sapienti viro seruabat, oblitus iam serui: quia alium quem potius castigaret, invenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior; Tu, inquit, Speusippe seruulum istum verberibus obiurga: nam ego irascor. Ob hoc non cecidit, propter quod alius cecidisset. Irascor, inquit: plus faciam quam oportet: libentius faciam. non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est. Aliquis vult irato committi vltionem, cum Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat, dum irasceris. quare? quia vis omnia

1. *Se differt*) Sibi spatium deliberandi concedit. *Lips.*
2. *Aduocatio*) mora vt supra aliquoties.

:. Pugna tecum ipse. si iram vincere non potes,
: incipit vincere. Si absconditur, si illi exitus
datur, signa eius obruamus : & illam, quantum
potest, occultam secretamque teneamus.
ap. XIII. Cum magna id nostra molestia fiet.
t enim exilire, & incendere oculos, & mutare
n ; sed si eminere illi extra nos licuit, supra nos
In imo pectoris secessu recondatur, feraturque,
ferat : imo in contrarium omnia eius indicia fle-
us. Vultus remittatur, vox lenior sit, gradus
or : paullatim cum exterioribus interiora formen-
In Socrate iræ signum erat, vocem submittere,
i parcius. apparebat tunc illum sibi obstare. 1)
rehendebatur itaque a familiaribus & coargueba-
nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata.
l ni gauderet, quod iram suam multi intelligerent,
o sentiret? sensisset autem, nisi ius amicis obiur-
i se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat.
ito magis hoc nobis faciendum est? rogemus ami-
ıum quemque, vt tunc maxime aduersus nos li-
te vtatur, cum minime illam pati poterimus : nec
tiatur iræ nostræ. Contra potens malum, & apud
gratiosum, dum conspicimus, 2) dum nostri su-
aduocemus. 3)
ap. XIV. Qui vinum male ferunt, & ebrieta-
ıæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant
vt e conuiuio auferantur. Intemperantiam in
bo suam experti, parere sibi in aduersa valetudine
t. Optimum est, notis vitiis impedimenta pro-
re, & ante omnia ita componere animum, vt
grauissimis rebus subitisque concussus iram aut
sentiat, aut magnitudine inopinatæ iniuriæ exor-

Sibi obstare) h. e. affectui, seque reprimere.
Conspicimus) rectius *conspipimus* *Gronov.*
Aduocemus) aduocationem amicorum petamus, Patro-
; assistentes, qui obiurgent, teneant. *Lips.*

tam in altum retrahat, nec dolorem suum profit
Id fieri posse apparebit, si pauca ex ingenta
exempla protulero: ex quibus vtrumque discere
quantum mali habeat ira, vbi hominum præpote
potestate tota vtitur: quantum sibi imperare
vbi metu maiore compressa est. Cambysen r
nimis deditum vino, Præxaspes vnus ex carissim
nebat, vt parcius biberet: Turpem esse dicens
tatem in rege, quem oculi omnium auresque s
rentur. Ad hoc ille: Vt scias, inquit, quema
dum nunquam excidam mihi, 1) approbabo ia
oculos post vinum in officio esse, & manus.
deinde liberalius quam alias, capacioribus scypl
iam grauis, & temulentus, obiurgatoris sui filium
cedere vltra limen iubet, alleuataque super capu
stra manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsu
adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, r
que pectore hærens in ipso corde spiculum oste
ac respiciens patrem, satis ne certam haberet ma
interrogauit. At ille negauit Apollinem potuiss
tius dimittere. Dii illum male perdant, animo r
quam conditione mancipium, Eius rei laudator
cuius nimis erat spectatorem fuisse. occasionem
ditiarum putauit, pectus filii in duas partes didu
& cor sub vulnere palpitans. Controuersiam il
cere de gloria debuit, & reuocare iactum, vt re
beret in ipso patre certiorem manum ostendere
Regem cruentum! o dignum in quem omnium
rum arcus verterentur! Cum execrati fuerimus il
conuiuia suppliciis funeribusque soluentem, t
sceleratius telum illud laudatum est, quam mis
Videbimus 2) quomodo se pater gerere debuerit,

1. *Excidam mihi*) apud me mancam, mente immotus.
2. *Videbimus*) Solennis hæc Senecæ reiicendi partem
tractationis formula, etsi fieri possit vt nunquam dilatam
tam tractare postea in mentem sibi veniat. vid. cap. seq. G

super cadauer filii sui, cædemque illam, cuius & testis fuerat & caussa: id de quo nunc agitur, apparet, iram supprimi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, cum æque cor suum, quam filii, transfixum videret. Potest dici, merito deuorasse verba. nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil tanquam pater facere potuisset. 3) Potest, inquam, videri sapientius se in illo casu gessisse, quam cum de potandi modo præciperet: quem satius erat vinum quam sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat? Accessit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quanti constarent regnum amicis bona consilia.

Cap. XV. Non dubito, quin Harpagus quoque tale aliquid regi suo Persarumque suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsiit, An placeret conditura? Deinde vt satis illum plenum malis suis vidit, afferri capita illorum iussit, &, Quomodo esset acceptus, interrogauit. Non defuerunt misero verba, non os concurrit: 1) Apud regem, inquit, omnis cœna iucunda est. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non vero patrem damnare regis sui factum, non vero quærere dignam tam truci portento pœnam: sed hoc interim colligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentem iram abscondi, & ad verba contraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refrænatio, vtique hoc sortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis mensam. Sic editur apud illos, sic bibitur, sic respondetur: funeribus suis arridendum est. An tanti sit vita, videbimus: alia ista quæstio est. Non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni servitute apertam libertati

3. *Nihil tanquam pater facere potuisset*) h. e. iusta filio solvere non potuisset. *Lips.*

1. *Non os concurrit*) non confuse & perturbate respondit.

viam.

viam, Si æger animus, & suo vitio miser est, huic miserias finire secum 2) licet. Dicam & illi qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum visceribus patres saturat: Quid gemis, demens, quid exspectas, vt te aut hostis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex a longinquo potens aduolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum præcipitem locum? illic ad libertatem descenditur. Vides illud mare, illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, breuem, retorridam, infelicem? 3) pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia seruitutis sunt. Nimis tibi operosos exitus monstramus, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris, quod sit ad libertatem iter? qualibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. Quamdiu quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, vt nos expellat e vita, iram in quocunque erimus statu, remoueamus. Perniciosa est seruientibus. omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, & imperia grauiora sentit? quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, adstringit: sic aues viscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est iugum, quod non minus lædat ducentem, quam repugnantem. Vnum est leuamentum malorum ingentium, pati, & necessitatibus suis obsequi. Sed cum vtilis sit seruientibus, affectuum suorum, & huius præcipue rabidi atque effrænis continentia vtilior est regibus. Perierunt omnia, vbi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quæ multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitatur enim, vbi eos qui separatim gemunt, communis metus iunxit. Plerosque itaque modo singuli mactauerunt, modo vniuersi, cum

2. *Finire secum*) sine alia vltione, & destinatione. *Lips.*
3. *Infelicem*) sine fructu, *Lips.*

illos

illos conferre in vnum iras publicus dolor coëgisset. Atqui plerique sic iram, quasi insigne regium, exercuerunt. Sicut Darius, qui primus, post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cum bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Oebazo nobili sene, vt ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quam rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

Cap. XVII. At quanto Xerxes facilior? qui Pythio, quinque filiorum patri, vnius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab vtroque viæ latere posuit, & hac victima lustrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum. victus, & late longeque fusus, ac stratam vbique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat. Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vna educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem sua, parum adulantem, & pigre ex Macedone ac libero in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum, æque familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc cum ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telesphorum Rhodium amicum suum vndique decurtatum, cum aures illi nasumque abscidisset, in cauea velut nouum animal aliquod & inusitatum diu pauit: cum oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuuies corporis, in stercore suo destituti, callosis super hæc genibus manibusque, quas in vsum pedum *angustiæ loci* cogebant. lateribus vero

attritu

attritu exulceratis, non minus fœda quam terribilis erat forma eius visentibus: factusque pœna sua monstrum, misericordiam 1) quoque amiserat. tamen cum dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur; dissimilior erat, qui faciebat.

CAP. XVIII. Vtinam ista sæuitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum aliis aduenticiis vitiis, & suppliciorum irarumque barbaria transisset! M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui thure & vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit; & quasi totiens occideret, quotiens vulnerabat, paullatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperii minister? quis, nisi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? hic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, grauissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius qui illa pateretur, Sylla qui iuberet, Catilina qui faceret: sed indigna Respublica quæ in corpus suum pariter & hostium & vindicum 1) gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? modo C. Cæsar Sextum Papinium, cui pater erat consularis, Betilienum Bassum quæstorem suum Procuratoris sui filium, alios Senatores & equites Romanos, vno die flagellis cecidit, torsit, non quæstionis, sed animi caussa. Deinde adeo impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingentem crudelitas eius sine dilatione poscebat, vt in xysto maternorum hortorum, qui porticum a ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque aliis se-

1. *Misericordiam*) nam horrebant potius quam miserebantur, qui videbant,

1. *Et hostium & vindicum*) hostes Mariani, vindices Syllani videri volebant, Rempublicam a Marii oppressione vindicaturi.

natori-

patoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem exspectare? denique ne senatores populi Romani soleatus 2) occideret.

Cap. XIX. Quam superbæ fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire. quanquam aberrare alio possumus videri, & in deuium exire: sed hoc ipsum pars erit iræ, super solita sæuientis. Ceciderat flagellis senatores; ipse effecit, vt dici possit, solet fieri. torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, tabularibus, 1) eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem! si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera & flammas diuisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat: qui optabat, vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & vnum diem cogeret. Quid tam inauditum quam nocturnum, supplicium? cum latrocinia tenebris abscondi soleant; animaduersiones, quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: Quod tantopere admiraris, isti beluæ quotidianum est; ad hoc viuit, ad hoc vigilat, ad hoc lucubrat. Nemo certe inuenietur alius, qui imperauerit his, in quos animaduerti iubebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui vnquam morituro non est relictum, qua gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret; ne quid, quod nollet, audiret. sciebat autem innumerabilia esse, quæ obiicere illi nemo, nisi periturus, auderet. Cum spongiæ non inuenirentur, scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit.

2. *Soleatus*) vt a conuiuio recens. *Lips.*

1. *Tabularibus*) de tabulis inter tormenta admotis arctatis, quæ vt *homo comprimeretur, & pæne elideretur*, accipit *Lips.*

Quæ

Quæ iſta ſæuitia eſt? liceat vltimum ſpiritum trahere: da exituræ animæ locum: liceat illam non per vulnus emittere. 2)

CAP. XX. Adiicere his longum eſt, quod patres quoque occiſorum eadem nocte, dimiſſis per domos centurionibus, confecit: id eſt, homo miſericors luctu liberauit. Non enim Caii ſæuitiam, ſed iræ malum propoſitum eſt deſcribere: quæ non tantum viritim furit, ſed gentes totas lancinat, ſed vrbes, ſed flumina, & tuta ab omni ſenſu doloris conuerberat. Sicut rex Perſarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinocolura loci nomen eſt. Peperciſſe illum iudicas, quod non tota capita præcidit? nouo genere pœnæ delectatus eſt. Tale aliquid paſſi forent Æthiopes, qui ob longiſſimum vitæ ſpatium Macrobii appellantur. in hos enim, quia non ſupinis manibus exceperant ſeruitutem, miſſiſque legatis libera reſponſa dederant, quæ contumelioſa reges vocant, Cambyſes fremebat: & non prouiſis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cum intra primum iter deerant neceſſaria, nec quicquam ſubminiſtrabat ſterilis & inculta humanoque ignota veſtigio regio: ſuſtinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid neceſſitas cibum fecerat: poſtquam inter harenas radices quoque & herbæ defecerant, apparuitque inops etiam animalium 1) ſolitudo, decimum quemque ſortiti, alimentum habuerunt fame ſæuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cum partem exercitus amiſiſſet, partem comediſſet: donec timuit, ne & ipſe vocaretur ad ſortem, tum demum ſignum receptui dedit. Seruabantur interim illi generoſæ aues, & inſtrumenta epularum

2. *Non per vulnus emittere*) per quod emittenda videbatur eſſe, ſi via per os ipſi obſtrueretur.

1. *Animalium*) f. rectius ſalium. Greuu.

camelis

camelis vehebantur: cum sortirentur milites eius, quis male periret, quis peius viueret.

CAP. XXI. Hic iratus fuit genti, & ignotæ, & immeritæ, sensuræ tamen: Cyrus flumini. Nam cum Babylonem oppugnaturus festinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occasionibus sunt, Gynden late fusum amnem vado transire tentauit: quod vix tutum est etiam cum sensit æstatem, & ad minimum deductus est. Ibi vnus ex his equis, qui trahere regium currum albi solebant, abreptus, vehementer commouit regem. iurauit itaque, amnem illum regis commeatus auferentem, 1) eo se redacturum, vt transiri calcarique etiam a feminis posset. Huc deinde omnem transtulit belli apparatum, & tamdiu assedit operi, donec C & LXXX cuniculis diuisum alueum in CCC & LX riuos dispergeret, & siccum relinqueret in diuersum fluentibus aquis. Periit itaque & tempus, magna in magnis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occasio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit.

CAP. XXII. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Cæsar villam in Herculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illa custodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabilem fortunam. stantem enim prænauigabamus: nunc causa dirutæ quæritur. Et hæc cogitanda sunt exempla, quæ vites; & illa e contrario, quæ sequaris, moderata, lenia: quibus nec ad irascendum caussa defuit, nec ad vlciscendum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci iubere, qui incumbentes regio tabernaculo, faciebant, quod homines & periculosissime & libentissime faciunt, de rege suo male existimabant? Audierat omnia Antigonus, vtpote cum inter dicentes &

1. *Regis commeatus auferentem*) h. e. transitum regis impedientem, & *commeandi facultatem negantem*.

audientem palla 1) interesset: quam ille leuiter commouit, &, longius, inquit, discedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte, cum quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter & inextricabile lutum deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant: & cum ignorantes a quo adiuuarentur, explicuisset: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miserias incidistis: ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hostium suorum maledicta, quam ciuium tulit. Itaque cum in paruulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni spero: si in castris meis Silenum habeo. Cum hos dicaces fame domuisset, captis sic vsus est, vt eos qui militiæ vtiles erant, in cohortes describeret, ceteros præconi subiiceret: id quoque se negauit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paullo ante retuli, alterum feræ obiecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus est, vixit.

CAP. XXIII. Non habuit hoc auitum ille vitium, ne paternum quidem. Nam si qua alia in Philippo virtus, fuit & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, Parrhesiastes ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat: audita benigne legatione, Philippus, Dicite, inquit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensibus, gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, suspendere. In-

1. *Palla*) Glossæ quoque veterum velum interpretantur.

digna-

...sio circumstantium ad tam inhumanum respon-
...exorta est: quos Philippus conticescere iussit, &
...rsitam illum saluum incolumemque demittere. At
inquit, ceteri legati, nuntiate Atheniensibus, multo
...rbiores esse, qui ista dicunt, quam qui impune di-
...udiunt. Multa & diuus Augustus digna memoria
..., dixitque: ex quibus appareat illi iram non im-
...sse. Timagenes historiarum scriptor, quædam in
...m, quædam in vxorem eius, & in totam domum
...rat, nec perdiderat dicta. 1) magis enim circum-
...ur, & in ore hominum est, temeraria vrbanitas.
...e illum Cæsar monuit, vt moderatius lingua vte-
...r: perseueranti, domo sua interdixit. Postea Ti-
...enes in contubernio Pollionis Asinii consenuit,
...a ciuitate direptus est. 2) nullum illi limen præ-
...a Cæsaris domus abstulit. Historias postea quas
...ferat, recitauit, & combussit, & libros acta Cæsaris
...usti continentes in ignem posuit. Inimicitias
...it cum Cæsare: nemo amicitiam eius extimuit, ne-
...quasi fulguritum refugit: 3) fuit qui præberet tam
...cadenti sinum. Tulit hoc, vt dixi, Cæsar pa-
...ter, ne eo quidem motus, quod laudibus suis, re-
...que gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite
...ici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio
...t, θηριοτροφεῖς. Paranti deinde excusationem, ob-
...t. Et, fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum

Nec perdiderat dicta) h. e. non frustra & in ventum spar-
..., nemine attendente, sed ore omnium illa ferebantur.
Direptus est) h. e. amplectebatur eum eiusque familiari-
...e imbibat, scripta amabat tota ciuitas. Sic noster de Brev.
c. 7. *diripitur ille toto foro patronus.* Auctor vitæ Persii
...*librum continuo mirari homines & deripere cœperunt*;
...al. L. VII. Epigr. 75.
quod te diripiunt potentiores
per conuiuia, porticus, theatra. *Gronov.*
Fulguritum refugit) fulgure tactos enim sacros putabant
...abant. vid. Senec. L. I. de Clem. c. 7. *Lips.*

Pollio diceret: Si iubes Cæſar, ſtatim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cum ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliam habuerat cauſam deſinendi, 4) quam quod Cæſar cœperat.

CAP. XXIV. Dicat itaque quisque ſibi, quoties laceſſitur: Nunquid potentior ſum Philippo? illi tamen impune maledictum eſt. Nunquid in domo mea plus poſſum, quam toto orbe terrarum diuus Auguſtus potuit? ille tamen contentus fuit, a conuiciatore ſuo ſecedere. Quid eſt quare ego ſerui mei clarius reſponſum, 1) & contumaciorem vultum, & non pervenientem vsque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? quis ſum, cuius aures lædi nefas ſit? Ignouerunt multi hoſtibus: ego non ignoſcam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuſet, feminam ſexus, extraneum libertas, domeſticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus eſt? fecit quod noluit. Inimicus? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: ſtultiori remittamus. pro quocunque, illud reſpondeamus nobis, ſapientiſſimos quoque viros multa delinquere; neminem eſſe tam circumſpectum, cuius non diligentia aliquando ſibi ipſi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum caſus impingat; neminem tam timidum offenſarum, qui non in illas, dum vitat, incidat.

CAP. XXV. Quomodo homini puſillo ſolatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: ſic animo

4. *Deſinendi)* ſubintellige *iraſci.*

1. *Clarius reſponſum)* altius & voce quoque animoſum. Sic Cornific. ad Herenn. L. 4. *iſte clarius eadem & alia dicere cœpit.* vid. & noſtrum de ira L. 16, & de Ben. VII, 28. *Gronov.*

æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicumque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quodsi etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam caussam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino parum temperans. Si iratus est: demus illi spatium, quo dispicere quid fecerit, possit. se ipse castigabit. Denique debeat pœnas. non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altius steterit, quisquis despexit lacessentes. proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit: sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus iniuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modo altiorem omni incommodo posui, tenet quodam 1) amplexu summum bonum. nec homini tantum, sed ipsi fortunæ respondet: Omnia licet facias, minor es, quam vt serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. plus mihi nocitura est ira, quam iniuria. Quid ni plus? illius modus certus est: ista quousque me latura sit, incertum est.

Cap. XXVI. Non possum, inquis, pati graue est, iniuriam sustinere. Mentiris. quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? 1) Adiice nunc, quod id agis vt & iram feras, & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? nempe quia videntur nescire, quid faciant. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium est. Quid ergo? inquis. impune illi erit? Puta, te velle: tamen non erit. Maxima est enim factæ iniuriæ pœna, fecisse: nec quisquam grauius afficitur, quam qui ad suppli-

1. *Quodam*) rectius t. *quodammodo. Lips.*
1. *Qui potest iram*) *quæ magis* torquet quam iniuria.

cium pœnitentiæ traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, vt omnium accidentium æqui iudices simus: iniquus autem est, qui commune vitium singulis obiecit. Non est Æthiopis inter suos insignitus color: nec ruffus crinis & coactus in nodum apud Germanos virum dedecet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. At ista quæ retuli, vnius regionis atque anguli consuetudo defendit: vide nunc quanto in his iustior venia sit, quæ per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti & improuidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis hulcus publicum abscondo? omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? pestilentia est. Placidiores itaque inuicem simus, mali inter malos viuimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis conuentio. 2) Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. sed iam aliquem fortasse læsisti: sed lædes.

CAP. XXVII. Noli æstimare hanc horam, aut hunc diem; totum inspice mentis tuæ habitum. etiamsi nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est, sanari iniuriam, quam vlcisci? Multum temporis vltio absumit. multis se iniuriis obiicit, dum una dolet. Diutius irascimur omnes, quam lædimur. quanto melius est, abire in diuersum, nec vitia vitiis componere? Num quis satis constare sibi videatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu? Ista, inquis, peccare se nesciunt. Primum, quam iniquus est, apud quem hominem esse, ad impetrandam veniam nocet? deinde, si cetera animalia iræ tuæ subducit, quod consilio carent: eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid

2. *Mutuæ facilitatis conuentio*) quasi iactum vt mutuo faciles simus in ignoscendo. *Lips.*

enim refert, an alia mutis dissimilia habeat, si hoc quod in omni peccato muta defendit, simile habet, caliginem mentis? Peccauit. hoc enim primum, hoc enim extremum. Non est quod illi credas, etiam si dixit: Iterum non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius, & tota vita inter errores volutabitur. Mansuete immansueta tractanda sunt. Quod in luctu dici solet, efficacissime & in ira dicetur: Vtrum aliquando desines, an nunquam? si aliquando, quanto satius est iram relinquere, quam ab ira relinqui? Sin semper hæc cogitatio durabit; vides quam impacatam tibi denunties vitam. qualis enim erit semper tumentis?

Cap. XXVIII. Adiice nunc, quod nisi bene te ipse succenderis, & subinde caussas quibus stimuleris, renouaueris, sua sponte ira discedet, & vires illi dies subtrahet. quanto satius est a te illam vinci, quam a se? Huic irasceris, deinde illi: seruis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim caussæ supersunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illo furor rapiet, illinc alio: & nouis subinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Rempublicam administrare, transferre in res domesticas operam: quam circumspicere quid alicui possis facere mali? quod aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas? cum id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiamsi cum inferiore concurses. Vinctum licet accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expositum: sæpe nimia vis cædentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiæ est nacta materiam. Adiice nunc, quod nihil tam imbecille natum est, vt sine elidentis *periculo pereat. im*becillos valentissimis alias

dolor, alias casus exæquat. Quid, quod pleraque eorum, propter quæ irascimur, offendunt nos magis, quam lædunt? multum autem interest, vtrum aliquis voluntati meæ obstet, an desit: 1) eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrum aliquis auferat, an neget: vtrum spem nostram præcidat, an differat: vtrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam vero non tantum iustas caussas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. his tamen non ignoscimus id facientibus: quod nisi facerent, improbaremus, imo, quod est incredibile, sæpe de facto bene existimamus, de faciente male.

Cap. XXIX. At mehercules vir magnus ac iustus, fortissimum quemque ex hostibus suis, & pro libertate ac salute patriæ pertinacissimum suspicit, & talem sibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto vero turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captiuus in seruitutem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit, si ex otio piger equum vehiculumque domini cursu non exæquat, si inter quotidianas vigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, a seruitute vrbana & feriata translatus ad durum opus. Distinguamus, vtrum aliquis non possit, an nolit. multos absoluemus, si cœperimus ante iudicare, quam irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. deinde quamuis vana nos concitauerint, perseueramus, ne videamur cœpisse sine caussa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit iuste irascentis,

1. *Obstet an desit*) obstet scilicet malitia & me lædendi animo, desit negligentia & infirmitate.

graui-

grauiter irasci, Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quam leuia sint, quam innoxia? Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes: friuolis turbamur, & inanibus.

Cap. XXX. Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram aspis exsurgit, vrsos leonesque mappa 1) proritat. Omnia, quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vana. Idem inquietis & stolidis ingeniis euenit: rerum suspicione feriuntur. adeo quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia: in quibus frequentissima, certe acerbissima iracundiæ materia est. Carissimis enim irascimur, quod minora nobis præstiterint, quam mente concepimus, quam quæ alii tulerint: cum vtriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsit? nostra nos sine comparatione delectent. nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quam speraui? sed fortasse plus speraui, quam debui. Hæc pars maxime metuenda est; hinc perniciosissimæ iræ nascuntur, & sanctissima quæque inuasuræ. Diuum Iulium plures amici confecerunt, quam inimici, quorum non expleuerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberalius victoria vsus est, ex qua nihil sibi vindicauit, nisi dispensandi potestatem: sed quemadmodum sufficere tam improbis desideriis posset, cum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat vnus? Vidit itaque strictis circa sellam suam gladiis commilitones suos, Cimbrum Tullium acerrimum paullo ante suarum partium defensorem, aliosque post Pompeium demum Pompeianos. 2)

Cap. XXXI. Hæc res sua in reges arma conuertit, fidissimosque eo compulit, vt de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori, votum habuerant.

1. *Mappa*) candicans nimirum & mota ac reciprocata. *Lips.*
2. *Post Pompeium demum Pompeianos*) cum ille non esset amplius partes eius sequentes.

Nulli ad aliena respicienti, sua placent. Inde diis quoque irascimur, quod aliquis nos antecedat, obliti quantum hominum retro sit, & paucis inuidentes quantum sequatur a tergo ingentis inuidiæ. 1) Tanta tamen importunitas hominum est, vt quamuis multum acceperint, iniuriæ loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi præturam? sed consulatum speraueram. Dedit duodecim fasces? sed non fecit ordinarium consulem. 2) A me numerari voluit annum? sed deest mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegium sum? sed cur in vnum? Consummauit dignitatem meam? sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare. 3) de suo nihil protulit. Age potius gratias, pro his quæ accepisti: reliqua exspecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnes vicisti? primum te esse in animo amici tui lætare. multi te vincunt? considera; quanto antecedas plures, quam sequaris.

CAP. XXXII. Quod sit in te maximum vitium, quæris? falsas rationes conficis: data magno æstimas, accepta paruo. Aliud in alio nos deterreat. quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus verberare statim, crura protinus frangere? non peribit potestas ista, si differetur. Sine id tempus veniat, quo ipsi iubeamus: nunc ex imperio iræ loquimur. cum illa abierit, tunc videbimus, quanti sit ista lis æstimanda. In hoc enim præcipue fallimur.

1. *Et paucis inuidentes quantum a tergo sequatur invidiæ)* h. e. quantum nos ipsos inuidiæ sequatur, a pluribus sc. illis qui retro sunt deteriorisque fortunæ quam nos, dum paucis quibusdam melioris conditionis inuidemus ipsi.

2. *Ordinarium consulem)* h. e. non consulem qui annum inchoaret, sed suffectum.

3. *Debebat alicui dare)* cum sc. omnes honores sibi soli seruare non posset.

ad

n venimus, ad capitalia ſupplicia: & vinculis, fame vindicamus rem, caſtigandam flagris ıa. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, ınia per quæ lædi videmur, exigua, miſera, ſint? Ego vero nihil magis ſuaſerim, quam ıngentem animum, & hæc propter quæ litiga- curримus, anhelamus, videre quam humilia ı ſint, nulli qui altum quiddam aut magnifi- itat, reſpicienda. Circa pecuniam plurimum ionis eſt: hæc, fora defatigat, patres libe- ommittit, venena miſcet, gladios tam per- us quam legionibus tradit. hæc eſt ſanguine elibuta. propter hanc vxorum maritorumque trepunt litibus, & tribunalia magiſtratuum turba: reges ſæuiunt, rapiuntque, & ciuita- o ſæculorum labore conſtructas euertunt, vt ırgentumque in cinere vrbium ſcrutentur.

XXXIII. Libet intueri fiſcos 1) in angulo . Hi ſunt, propter quos oculi clamore ex- tur: fremitu iudiciorum baſilicæ reſonant: x longinquis regionibus iudices ſedent, iudi- rtrius iuſtior auaritia ſit. Quid ſi ne propter uidem, ſed pugnum æris, aut imputatum 2) lenarium, ſenex ſine herede moriturus ſtoma- umpitur? Quid ſi propter vſuram haut milleſi- aletudinarius fenerator diſtortis pedibus, & s ad computandum modo 3) relictis, clamat, adimonia aſſes ſuos in ipſis morbi acceſſioni- dicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ ıxime depromimus, pecuniam proferas, ſi in n proiicias quidquid theſauri tegunt, auaritia

—————

ıcos) Sportas, in quibus pecuniæ. *Lipſ.*

putatum) quem dicat ſeruus de peculio in rem Domini & repoſcat. *Gruter.*

computandum modo) quemadmodum nimirum ſole- eratores digitis aſſidue computare. *Lipſ.*

iterum

iterum ſub terras referente quæ male egeſſerat; omnem iſtam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto riſu proſequenda ſunt, quæ nobis lacrimas educunt?

CAP. XXXIV. Cedo nunc, perſequere cetera, cibos, potiones, horumque cauſſa 1) paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & ſuſpiciones, & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, vt inter iniurias naturæ numeretur ſermo homini datus. Crede mihi, leuia ſunt: propter quæ non leuiter excandeſcimus, qualia quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam triſtes agimus, ſerium eſt, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & inſania eſt, quod exigua magno æſtimatis. Auferre hic mihi hereditatem voluit: hic me diu ſpe ſuprema captatum 2) criminatus eſt: hic ſcortum meum concupiuit. Quod vinculum amoris eſſe debebat, ſeditionis atque odii cauſſa eſt, idem velle.

CAP. XXXV. Iter anguſtum rixas transeuntium concitat: diffuſa & late patens via ne populos quidem collidit. Iſta quæ appetitis, quia exigua ſunt, nec poſſunt ad alterum, niſi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Reſpondiſſe tibi ſeruum indignaris liberumque & vxorem, & clientem: deinde idem de republica libertatem ſublatam quereris, quam domi ſuſtuliſti. Rurſus ſi tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat. coram domino? inquis. imo coram patrefamilias. Quid clamas? quid voci-

1. *Cauſſa*) f. legendum *cura* hoc ſenſu ambitionem paratam ad curam iſtorum ſuſcipiendam, qualis eſt eorum qui talibus gratiam captant.

2. *Captatum*) rectius f. *captato*, vt loquatur de illo qui *captatori* apud orbum frigidam ſuffudit. Gronov.

fera-

feraris? quid flagella media cœna petis, quod serui loquuntur, quod non eodem loco turba concionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, vt nisi modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compositaque accipiant? Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum voces, & fremitus animalium latratusque. Quid miser expauescis ad clamorem serui, ad tinnitum æris, ad ianuæ impulsum? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui non minus fastidio laborant, si male instituti sunt. macula offenduntur & sordibus, & argento parum splendido, & stagno 1) non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium, ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam venis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare: æquissimo animo foris & scabras lutosasque semitas spectant, & maiorem partem occurrentium squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inæquales.

Cap. XXXVI. Quid ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moueat, quam opinio illic æqua & patiens, domi morosa & querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. natura patientes sunt, si animus illos desit 1) corrumpere: qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, vt consummato die cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior es? Desinet ira, & erit moderatior, quæ sciet sibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? qualis ille somnus post recognitionem sui sequi-

1. *Stagno*) f. rectius *stanno*. *Lips.*

1. *Desit*) Sic Propertius: *Et mihi non desunt molles pendere corollæ*,

tur? quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Vtor hac potestate, & quotidie apud me caussam dico. cum sublatum e conspectu lumen est, & conticuit vxor moris iam mei conscia, totum diem meum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, mihi transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere: Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es: noli postea congredi cum imperitis. nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti, quam debebas. itaque non emendasti, sed offendisti. de cetero vide, non tantum an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, veri patiens sit.

Cap. XXXVII. Admoneri bonus gaudet: pessimus quisque correptorum asperrime patitur. In conviuio quorundam te sales, & in dolorem tuum iacta verba tetigerunt: vitare vulgares conuictus memento, solutior est post vinum licentia, quia ne sobriis quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario caussidici alicuius, aut diuitis, quod intrantem submouerat: & ipse pro illo iratus extremo 1) mancipio fuisti. Irasceris ergo catenario cani? & hic cum multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. recede longius, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obsessum. nunc ille qui intra iacet, felix fortunatusque est: & beati hominis iudicat ac potentis indicium, difficilem ianuam. nescit durissimum esse ostium carceris. Præsume animo, multa esse tibi patienda. Numquis se hieme algere miratur? numquis in mari nauseare, in via concuti? Fortis est animus, ad quæ præparatus venit. Minus

1. *Extremo)* nam vilissimi huic muneri destinabantur.

hono-

honorato loco positus, irasci cœpisti conuiuatori, vocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? honestiorem te, aut turpiorem, potest facere puluinus? Non æquis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hanc legem? ergo te Ennius, quo non delectaris, odisset: & Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si derideres carmina eius, inimicus esset.

Cap. XXXVIII. Vis tu 1) æquo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. nunquid maiorem quam Diogeni, philosopho Stoico? cui de ira cum maxime differenti, adolescens proteruus inspuit. tulit hoc ille leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius. cui cum caussam agenti, in frontem mediam quantum poterat attracta pingui salius, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, abstersit faciem, &, Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos, qui te negant os habere.

Cap. XXXIX. Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est: videamus quomodo alienam iram leniamus. nec enim sani esse tantum volumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens: dabimus illi spatium. remedia in remissionibus 1) prosunt. nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum quies curat. Quantulum, inquis, prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primum, vt citius desinat,

1. *Vis tu*) idem est ac annon vis? vt multis exemplis probat *Gronov.*

1. *In remissionibus*) Sic Medici loquuntur: oppositum accessiones morborum.

efficit:

efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis instrumenta. simulabit iram, vt tanquam adiutor, & doloris comes plus auctoritatis in consiliis habeat. moras nectet: & dum maiorem quærit pœnam, præsentem differet: omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit; aut pudorem illi cui non resistat, incutiet, aut metum. Si infirmior; sermones inferet, vel gratos, vel nouos, & cupiditate cognoscendi auocabit. Medicum aiunt, cum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset; dum tumentem mammam leuiter fouet, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto: eadem, quia non exspectauit, dolorem tulit.

CAP. XL. Quædam non nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur, cadat. Indignor mehercule, & non inuenio dolendi modum: sed tempus exspectandum est. dabit pœnas. Serua istud in animo tuo. cum potueris, & pro mora reddes. Castigare vero irascentem, & vltro obirasci, incitare est. Varie aggredieris, blandeque: nisi forte tanta persona eris, vt possis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Augustus, cum cœnaret apud Vedium Pollionem. Fregerat vnus ex seruis eius crystallinum. rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obiici iubebatur, quas ingentes in piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ caussa facere? sæuitia erat. Euasit e manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes: nihil aliud petiturus, quam vt aliter periret, nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem mitti, crystallina autem omnia coram se frangi iussit, complerique piscinam. 1)

1. *Complerique piscinam)* terra sc. congesta, vt pisces in *ea non amplius* ali possent.

Fuit

Fuit Cæsari sic castigandus amicus: bene vsus est viribus suis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis pœnis lancinari? si calix tuus fractus est, viscera hominis distrahentur? tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas, vbi Cæsar est?

Cap. XLI. Si cui tantum potentiæ est, vt iram ex superiori loco aggredi possit, male tractet, talem duntaxat, qualem modo retuli, feram, immanem, sanguinariam, quæ iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum salutarium assidua meditatio, actusque rerum boni, & intenta mens ad vnius honesti cupiditatem. Conscientiæ satis fiat. nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dum bene merentes. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu; sed simul ac æqualitas vitæ fidem facit, non segnitiem illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus colitque. Nihil ergo habet in se vtile teter ille & hostilis affectus; at omnia e contrario, mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus, membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit a scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cum ex ira in odium occalluit.

Cap. XLII. Careamus hoc malo, purgemusque mentem, & exstirpemus radicitus ea vitia, quæ quamuis tenuia vndecumque exierint, renascentur: & iram non temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malæ rei temperamentum est? poterimus autem, adnitamur modo. Nec vlla res magis proderit, quam cogitatio mortalitatis. sibi quisque vt alteri dicat: Quid iuuat, tanquam in æternum genitos iras indicere, & breuissimam ætatem dissipare? quid iuuat, dies quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius *tormentumque* transferre? Non

capiunt res istæ 1) iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? quid certamina nobis arcessimus? quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. iam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? stat super caput fatum, & pereuntes dies imputat, 2) propiusque, ac propius accedit. Istud tempus, quod alienæ destinas morti, fortasse circa tuam est.

CAP. XLIII. Quin potius vitam breuem colligis, placidamque & tibi & ceteris præstas? quin potius amabilem te, dum viuis, omnibus: desiderabilem, cum excesseris, reddis? Et quid illum, nimis ex alto 1) tecum agentem, detrahere cupis? quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum, exterrere viribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? sustine paullum. venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina harenæ spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se colligatorum: quos, cum alter alterum vexarit, 2) suus confector 3) exspectat. Idem facimus. aliquem nobiscum alligatum lacessimus: cum victo victorique finis, & quidem matutinus, 4) immineat. Quieti potius, pacatique, quantulumcumque superest, exigamus. nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Sæpe rixam conclamatum in vicino incendium soluit: & interventus feræ, latronem viatoremque diducit. Col-

1. *Res istæ*) i. e. humanæ.

2. *Pereuntes dies imputat*) quos perire nobis & excidere tristibus & prauis curis patimur, eos fatum colligit tamen, & in expensi tabulis ponit. *Lips.*

1. *Ex alto*) in fortuna & loco altiore. *Lips.*

2. *Vexarit*) i. e. ludicra pugna defatigarit.

3. *Suus confector*) bestiarius.

4. *Matutinus*) rectius f. matutus.

luctari

ſtari cum minoribus malis non vacat, vbi metus ior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & inriis? numquid amplius iſti cui iraſceris, quam mor n optas? etiam te quieſcente morietur. perdis open: facere vis, quod futurum eſt. Nolo, inquis, que occidere, ſed exſilio, ſed ignominia, ſed mno afficere. Magis ignoſco ei, qui vulnus iniici, quam qui puſulam 5) concupiſcit. hic enim n tantum mali animi eſt, ſed puſilli. Siue de vltis ſuppliciis cogitas, ſiue de leuioribus; quantulum temporis, quo aut ille pœna ſua torqueatur, aut tu lum gaudium ex aliena percipias? Iam ipſum ſpirin exſpuimus, interim dum trahimus. 6) Dum inter mines ſumus, colamus humanitatem: non timori iquam, non periculo ſimus: detrimenta, iniurias, nuicia, vellicationes contemnamus, & magno imo breuia feramus incommoda. Dum reſpicimus, od aiunt, verſamusque nos, iam mortalitas aderit.

L. Annaei Senecae
Ad Helviam Matrem de Consolatione
Liber Vnus.
Argumentum & Ordo.

Criptus hic libellus in exſilio, quod primo imperii Claudiani anno (*Vrbis* DCCXCIV.) *ſubiit, faciente impu-*

5. *Puſulam*) puſula apud Columellam eſt Eryſipelas, ſiue cer ignis, quem hodieque imprecari mos eſt, *Lipſ.*

6. *Iam ipſum ſpiritum exſpuimus, interim dum trahimus*) , e. nullum viuimus momentum, quo non aliquid vitæ perdamus. Alludit vero ad exſpirationem quæ cum inſpiratione mper coniuncta eſt. Lipſius ita diſtingui volebat: *Iam ipſum iritum exſpuimus. Interim dum trahimus, dum inter homius ſumus, colamus &c.*

ra illa Messallina. Hæc omnium virorum mulier, adulterium Iuliæ Germanici filiæ obiecit: eique Senecam innexuit. Diximus in eius Vita. Iam ergo in Corsica relegatus, matrem solatur, & ostendit se casum hunc fortiter ferre, atque ipsam debere. Scripsit non statim initio exsilii (quod Præfatio dicit) sed extremo primo anno, aut initio sequentis: ac scripsit iam in aui & ingenii vigore ac robore, annos natus paullo plus quadraginta. Itaque scriptum ipsum tale est, animi & eloquentiæ plenum, numeris & structura compositum, atque etiam ordine præter cetera dispositum. Ausim dicere, palmam inter libellos poscit. Consolationis autem duo capita facit: Neque meo nomine dolere, neque tuo debes. Non Meo, nam nihil mihi mali est. quæ vulgus putat, Loci mutatio, Paupertas, Ignominia, Contemptus, non sunt Mala: atque id ordine ostendit, ad Cap. XIV. Non etiam Tuo debes. nam duo sunt quæ adfligere te possint: vel, quod Præsidium aliquod in me amiseris, vel, quod Desiderium mei ferre non possis. Prius in te non cadit, quæ ambitiosa non es, nec gratiam aut potentiam filiorum vnquam ostentasti. Non debet item alterum: quia supra sexum tuum fortis semper fuisti. Multa mala tolerasti, hoc etiam fer. Confer te ad Sapientiæ studia, quæ iuuabunt: verte ad fratres meos, & ex his & me nepotes: non es deserta. Officia & oblectamenta isti dabunt. Verte etiam ad sororem tuam, quæ solatium erit, & exemplum. Atque in eius laudibus libelli finis.

Carmina hic visum præscribere; quæ Senecæ tribuuntur, & certe exsilium eius tangunt. Siue ab ipso igitur, siue de ipso scripta, ad argumentum & lucem libelli spectant.

L. ANNAEI SENECAE
Epigrammata super exsilio.

Ad Corsicam.

I. Corsica Phocaico tellus habitata colono,
Corsica, quæ Graio nomine Cyrnus eras;

Corsica

Corsica Sardinia breuior, porrectior Ilua:
Corsica piscosis peruia fluminibus;
Corsica terribilis, cum primum incanduit æstas:
Sæuior, ostendit cum ferus ora Canis:
Parce relegatis, hoc est, iam parce sepultis.
Viuorum cineri sit tua terra leuis.

II. DE EADEM.

Barbara præruptis inclusa est Corsica saxis:
Horrida, desertis vndique vasta locis.
Non poma Autumnus, segetes non educat Æstas:
Canaque Palladio munere Bruma caret:
Vmbrarum nullo Ver est lætabile fœtu,
Nullaque in infausto nascitur herba solo:
Non panis, non haustus aquæ, non vltimus ignis:
Hic sola hæc duo sunt, exsul, & exsilium.

III. QVERELA.

Occisi iugulum quisquis scrutaris amici,
Tu miserum necdum me satis esse putas.
Desere confossum. victori vulnus iniquo
Mortiferum impressit mortua sæpe manus.

IV. ITEM.

Quisquis es, & nomen dicam? dolor omnia cogit,
Qui nostrum cinerem nunc, inimice, premis:
Et non contentus tantis, subitisque ruinis,
Stringis in exstinctum tela cruenta caput.
Crede mihi, vires aliquas Natura sepulchris
Attribuit: tumulos vindicat vmbra suos.
Ipsos crede Deos hoc nunc tibi dicere, Liuor,
Hoc tibi nunc Manes dicere crede meos:
Res est sacra, miser. Noli mea tangere fata.
Sacrilegæ bustis abstinuere manus.

V. ITEM.

Carmina mortifero tua sunt suffusa veneno,
Et sunt carminibus pectora nigra magis.
Nemo tuos fugiat, non vir, non femina, dentes,
Haud *puer, haud ætas* vndique tuta senis.

Vtque furens totas immittit saxa per vrbes:
In populum sic tu verba maligna iacis.
Sed solet insanos populus compescere sanus;
Et repetunt motum saxa remissa caput.
In te nunc stringit nullus non carmina vates,
Inque tuam rabiem publica Musa furit,
Dum sua compositus nondum bene concutit arma
Miles, & e nostra lancea torta manu;
Bellus homo, & valide capitalia crimina ludis;
Deque tuis manant atra venena iocis.
Sed tu perque iocum dicis vinumque, quid ad rem,
Si plorem? risus si tuus ista facit?
Quare tolle iocos, non est iocos esse malignum.
Nunquam sunt grati, qui nocuere sales.

VI. AD AMICVM.

Crispe, meae vires, lassarumque ancora rerum:
Crispe vel antiquo conspiciende foro:
Crispe potens nunquam, nisi cum prodesse volebas:
Naufragio littus, tutaque terra meo.
Solus honor nobis, arx & tutissima nobis;
Et nunc afflicto sola quies animo.
Crispe: fides dulcis: placidique acerrima virtus;
Cuius Cecropio pectora melle madent.
Maxima facundo vel auo, vel gloria patri;
Quo solo careat, si quis in exsilio est.
At mea Cyrnaeae saxis telluris adhaerens
Mens tecum est, nulla quae cohibetur humo.

VII. DE QVALITATE TEMPORIS.

Omnia tempus edax depascitur, omnia carpit,
Omnia sede mouet, nil sinit esse diu.
Flumina deficiunt, profugum mare littora siccat,
Subsidunt montes, & iuga celsa ruunt.
Quid tam parua loquor? moles pulcherrima caeli
Ardebit flammis tota repente suis.
Omnia mors poscit. Lex est, non poena, perire.
Hic aliquo mundus tempore nullus erit.

VIII. VOTVM.

Sic mihi sit frater, maiorque, minorque, superstes,
Et de me doleant nil, nisi morte mea.
Sic illos vincam, sic vincar rursus amando:
Mutuus inter nos sic bene certet amor.
Sic dulci Marcus qui nunc sermone fritinnit,
Facundo patruos prouocet ore duos.

Hæc in schidis Pythœanis palam Senecæ adscribuntur: est & aliud, quod ob argumenti similitudinem viri docti pariter adsignant.

IX. AD CORDVBAM.

Corduba solue comas, & tristes indue vultus:
Inlacrimans cineri munera mitte meo.
Nunc longinqua tuum deplora, Corduba vatem:
Corduba non alio tempore mœsta magis.
Tempore non alio, quo versis viribus Orbis,
Incubuit belli tota ruina tibi.
Cum geminis oppressa malis vtrimque peribas:
Et tibi Pompeius, Cæsar & hostis erat.
Tempore non alio, quo ter tibi funera centum
Heu nox vna dedit, quæ tibi summa fuit.
Non, Lusitanus quateret cum mœnia latro,
Figeret & portas lancea torta tuas.
Ille tuus quondam magnus, tua gloria, ciuis
Infigat scopulo. Corduba solue comas,
Et gratare tibi, quod te Natura supremo
Alluit Oceano: tardius ista doles.

CAPVT I.

SÆpe iam, mater optima, impetum cepi consolandi te, sæpe continui. Vt auderem, multa me impellebant. primum, videbar depositurus omnia incommoda, cum lacrimas tuas, etiamsi supprimere non potuissem, interim certe abstersissem. deinde, plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurre-

surrexissem. praeterea timebam, ne a me non victa fortuna aliquem meorum vinceret. Itaque vtcunque conabar, manu super plagam meam imposita, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meum, erant rursus quae retardarent. Dolori tuo, dum recens saeuiret, sciebam occurrendum non esse, ne illum ipsa solatia irritarent, & accenderent. nam in morbis quoque nihil est perniciosius, quam immatura medicina. Exspectabam itaque dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia mora mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Praeterea, cum omnia clarissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos moderandosque luctus composita euoluerem, non inueniebam exemplum eius qui consolatus suos esset, cum ipse ab illis comploraretur. Ita in re noua haesitabam, verebarque, ne haec non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quod nouis verbis, nec ex vulgari & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput alleuanti? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis necesse est dilectum verborum eripiat, cum saepe vocem quoque ipsam intercludat. Vtcunque, connitar, non fiducia ingenii, sed quia possum instar efficacissimae consolationis esse, consolator. Cui nihil negares, huic hoc vtique te non esse negaturam (licet omnis moeror contumax sit, spero, vt desiderio tuo velis a me modum statui.

Cap. II. Vide quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quam dolorem tuum: quo nihil est apud miseros potentius. Itaque ne statim cum eo concurram, adero 1) prius illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & rescindam quae iam obducta sunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus est consolandi, oblite-

1. Adero) a partibus eius stabo, ipsius caussam agam.

ala reuocare, & animum in omnium ærumnarum conspectu collocare, vix vnius patientem? cogitet, quæcumque vsque eo perniciosa sunt, tra remedium conualuerint, plerumque concurari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia ria admonebo. hoc erit non molli via mederi, ere ac secare. Quid consequar? vt pudeat ani- tot miseriarum victorem, ægre ferre vnum , in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque di- & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit felicitas, & ad leuissimarum iniuriarum motus antur: at quorum omnes anni per calamitates runt, grauissima quoque forti & immobili con- perferant. Vnum habet assidua infelicitas bo- quod quos sæpe vexat, nouissime indurat. m tibi fortuna vacationem dedit a grauissimis us: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti m statim nata, imo dum nascereris: & ad vitam mmodo exposita es. 2) Creuisti sub nouerca: tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta filia conspici potest, matrem fieri coegisti: nulli non magno constitit & bona nouerca. Auun- indulgentissimum, optimum ac fortissimum , cum aduentum eius exspectares, amisisti. Et itiam suam fortuna leuiorem diducendo 3) fa- intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, mater trium liberorum eras, extulisti. Lugenti ctus nuntiatus est, omnibus quidem absentibus : quasi de industria in id tempus coniectis malis nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret. Transeo icula, tot metus, quos sine interuallo in te in- tes pertulisti: modo in eundem sinum, ex quo

xposita es) quasi deserta a parente & ab abeunte relicta, eri solet expositis.

diducendo) i. e. distrahendo casus grauiores, & spatium im inter *illos concedendo*.

tres nepotes emiſeras, oſſa trium nepotum recepiſti. Intra viceſimum diem, quam filium meum in manibus & in oſculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audiſti. hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

Cap. III. Grauiſſimum eſt ex omnibus, quæ vnquam in corpus tuum deſcenderunt, recens vulnus: fateor, non ſummam cutem rupit: pectus, & viſcera ipſa diuiſit. Sed quemadmodum triones leuiter ſaucii tamen vociferantur, & manus medicorum magis, quam ferrum horrent; at veterani, quamuis confoſſi, patienter ac ſine gemitu, velut aliena corpora, exſecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quæ fere muliebris dolor tumultuatur, amoue. perdidiſti 1) enim tot mala, ſi nondum miſera eſſe didiciſti. Ecquid videor tecum timide egiſſe? nil tibi ſubduxi ex malis tuis, ſed omnia coaceruata ante te poſui. Magno id animo feci: conſtitui enim vincere dolorem tuum, non circumſcribere. 2)

Cap. IV. Vincam autem, puto, primum ſi oſtendero nihil me pati, propter quod poſſim dici miſer, nedum propter quod miſeros etiam, quos contingo, faciam: deinde ſi ad te tranſiero, & probauero, ne tuam quidem grauem eſſe fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire geſtit, nihil mali eſſe mihi: ſi potero, ipſas res quibus me putas premi, non eſſe intolerabiles, faciam manifeſtum. Sin id credi non potuerit: at ego mihi ipſe magis placebo, quod inter eas res beatus ero, quæ miſeros ſolent facere. Non eſt quod de me aliis credas: ipſe tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non eſſe miſerum. Adiiciam, quo ſecurior ſis, nec fieri quidem poſſe miſerum.

1. *Perdidiſti*) incaſſum & ſine vtilitate toleraſti.
2. *Circumſcribere*) per aſtus & ambages fallere.

Cap.

CAP. V. Bona conditione conditi sumus, si eam non deseruerimus. Id egit rerum natura, vt ad bene viuendum non magno apparatu opus esset: vnusquisque facere se beatum potest. Leue momentum in aduenticiis rebus est, & quod in neutram partem magnas vires habeat: nec secunda sapientem euehunt, nec adversa demittunt. Laborauit enim semper, vt in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? minime. nam id quidem si profiteri possem, non tantum negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum, & in vicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facile se & sua tuentur. Illi me iusserunt stare assidue, velut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere multo ante quam incurrant. Illis grauis est, quibus est repentina; facile eam sustinet, qui semper exspectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinate occupauit; at qui futuro se bello ante bellum parauerunt, compositi & aptati; primum, qui tumultuosissimus est, ictum facile excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiamsi videretur pacem agere: omnia illa, quæ in me indulgentissime conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco posui, vnde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me & illa magnum habui. itaque abstulit illa, non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici voluerunt, iacent & mœrent cum vanos & pueriles animos, omnis solidæ voluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit; aduersus *vtrumque statum* inuictum animum

tenet

tenet, exploratæ iam firmitatis. nam in ipsa fe
quid contra infelicitatem valeret, expertus est.
ego in illis quæ omnes optant, existimaui I
nihil veri boni inesse: quin inania, & speciosi
cepturo fuco circumlita inueni, intra nihil h
fronti suæ simile. Nam in illis quæ mala vo
nihil tam terribile ac durum inuenio, quam
vulgi minabatur. verbum quidem ipsum, pers
quadam & consensu, iam asperius ad aures v
audientes tanquam triste, & exsecrabile fe
enim populus iussit: sed populi scita ex magn
sapientes abrogant.

CAP. VI. Remoto igitur iudicio plurium
prima rerum facies, vtcunque credita est, 1)
videamus quid sit exsilium: nempe, loci comn
est. Angustare ne videamur vim eius, & qu
pessimum in se habet, subtrahere: hanc comm
nem loci sequuntur incommoda, paupertas, ig
nia, contemptus. Aduersus ista postea confl
interim primum illud intueri volo, quid acerbi
ipsa loci commutatio. Carere patria, intol
est. Aspice agedum hanc frequentiam, cui vi
immensæ tecta sufficiunt. maxima pars illius
patria caret: ex municipiis & coloniis suis, ex t
nique orbe terrarum confluxerunt. Alios a
ambitio, alios necessitas officii publici, alios in
legatio, alios luxuria, opulentum & opport
vitiis locum quærens: alios liberalium studior
piditas, alios spectacula: quosdam traxit an
quosdam industria, latam ostendendæ virtuti
materiam: quidam vænalem formam attuleru
dam vænalem eloquentiam. Nullum non hom
genus concurrit in vrbem, & virtutibus & vitiis m
pretia ponentem. Iube omnes istos ad nomen

1. *Vtcunque credita est*) i.e. fide simplici, sine exan

&, Vnde domo quisque sit, quære: videbis maiorem partem esse, quæ relictis sedibus suis, venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen suam. Deinde ab hac ciuitate discede, quæ velut communis patria potest dici; omnes vrbes circumi. nulla non magnam partem peregrinæ multitudinis habet. Nunc transi ab iis quarum amœna positio, & opportunitas regionis plures allicit: deserta loca, & asperrimas insulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum, & Cosuram pete. nullum inuenies exsilium, 1) in quo non aliquis animi caussa 2) moretur. Quid tam nudum inueniri potest, quid tam abruptum vndique, quam hoc saxum? 3) quid ad copias respicienti ieiunius? quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci situm horribilius? quid ad cœli naturam intemperatius? plures tamen hic peregrini, quam ciues consistunt. Vsque eo ergo commutatio ipsa locorum grauis non est, vt hic quoque locus a patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant inesse naturalem quandam animis irritationem cummutandi sedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est: nunquam se tenet; spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum lætissima. Quod non miraberis, si primam eius originem adspexeris. Non ex terreno & graui concreta corpore: ex illo cælesti spiritu descendit. cælestium autem natura semper in motu est: fugit, & velocissimo cursu agitur. Adspice sidera mundum illustrantia; nullum eorum perstat. labitur assidue, & locum ex loco mutat: quamuis cum vniuerso vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refertur: per omnes signorum

1. *Exsilium*) hic locum exsulibus destinatum notat.

2. *Animi caussa*) voluptatis caussa, neminis iussu coactus.

3. *Saxum*) Corsica, quia rupibus inaccessa, vt habet Strabo. Hinc supra in *Epigr. Barbara præruptis inclusa est vndique Saxis. Lips.*

partes diſcurrit; perpetua eius agitatio, & aliunde alio commigratio eſt. Omnia voluuntur ſemper, in tranſitu ſunt, & vt lex & naturæ neceſſitas ordinauit, aliunde alio deferuntur. Cum per certa annorum ſpatia orbes ſuos explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex iisdem quibus diuina conſtant compoſitum ſeminibus, moleſtè ferre puta tranſitum ac migrationem: cum Dei natura, aſſidua & citatiſſima commutatione, vel delectet ſe, vel conſeruet. A cœleſtibus, agedum, te ad humana conuerte, videbis gentes, populosque mutaſſe ſedem. Quid ſibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Græcæ vrbes? quid inter Indos Perſasque Macedonicus ſermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, ciuitates Achaiæ Ponticis impoſitas littoribus oſtentat. Non perpetuæ hiemis ſæuitia, non hominum ingenia, ad ſimilitudinem cæli ſui horrentia transferentibus domus ſuas obſtiterunt. Atheniensis in Aſia turba eſt: Miletus LXXV. vrbium populum in diuerſa effudit: totum Italiæ latus, quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Tuſcos Aſia ſibi vindicat: Tyrii Africam incolunt; Hiſpaniam Pœni: Græci ſe in Galliam immiſerunt, in Græciam Galli: Pyrenæus Germanorum tranſitus non inhibuit: per inuia, per incognita verſauit ſe humana leuitas. Liberos, coniugesque, & graues ſenio parentes traxerunt. Alii longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum ſed laſſitudine proximum occupauerunt: alii armis ſibi ius in aliena terra fecerunt; quasdam gentes, cum ignota peterent, mare hauſit, quædam ibi conſederunt, vbi illas rerum inopia depoſuit. Nec omnibus eadem cauſſa relinquendi quærendique patriam fuit. Alios excidia vrbium ſuarum, hoſtilibus armis elapſos, in aliena, ſpoliatos ſuis, expulerunt: alios domeſtica ſeditio ſubmouit: alios nimia ſuperfluentis populi frequentia, ad exonerandas vires, emiſit: alios

pelli-

pestilentia, aut frequens terrarum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia eiecerunt: quosdam fertilis oræ, & in maius laudatæ, fama corrupit: alios alia caussa exciuit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse, quo genitum est. assiduus humani generis discursus est. quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua vrbium fundamenta iaciuntur: noua gentium nomina, extinctis prioribus, aut in accessionem validioris conversis, oriuntur. Omnes autem istæ populorum transportationes, quid aliud, quam publica exsilia sunt.

CAP. VII. Quid tam longo te circuitu traho? quid interest enumerare Antenorem Patavii conditorem, & Euandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? quid Diomedem, aliosque quos Troianum bellum, victos simul victoresque, per alienas terras dissipauit? Romanum imperium nempe auctorem exsulem respicit: quem profugum, capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes provincias misit? vbicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libentes nomina dabant, & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex.

CAP. VIII. Res quidem non desiderat plurium enumerationem; vnum tamen adiiciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpe iam cultores mutauit. Vt antiquiora quæ vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graii qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugauerit, incertum est: vtrum cæli grauitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. nam in caussa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quod maxime tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt deinde

Ligu-

Ligures in eam, transierunt & Hispani, quod ex similitudine ritus apparet. eadem enim tegumenta capitum, idemque genus calceamenti, quod Cantabris est, & verba quædam nam totus sermo, conuersatione Græcorum Ligurumque, a patria desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: altera a Mario, altera a Sylla. Toties huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. permixta omnia & insiticia sunt: alius alii successit. Hic concupiuit, quod alii fastidio fuit: ille vnde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exsilio adhærent, satis hoc remedii putat Varro, doctissimus Romanorum, quod quocumque venimus, eadem rerum natura vtendum est. M Brutus satis hoc putat, quod licet in exsilium euntibus virtutes suas ferre secum. Hæc etiam si quis singula parum iudicat efficacia ad consolandum exsulem, vtraque in vnum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est, quod perdidimus? duo quæ pulcherrima sunt, quocumque nos mouerimus, sequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator vniuersi fuit, siue ille Deus est potens omnium, siue incorporalis ratio 1) ingentium operum artifex, siue diuinus spiritus, 2) per omnia maxima minima, æquali intentione diffusus, siue fatum & immutabilis caussarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, vt in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quidquid optimum homini est, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic,

1. *Incorporalis ratio*) ratio Dei, quæ incorporalis dicitur, quod ipsum Deum animal esse & corporeum crederent Stoici. *Lips.*

2. *Diuinus Spiritus*) virtus quædam plastica.

quo-

quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum Natura genuit: animus contemplator, admiratorque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX. Emetiamur quascunque terras, nullam inuenire intra mundum est alienam nobis. vndecunque ex æquo ad cælum erigitur acies: 1) paribus interuallis omnia diuina ab omnibus humanis distant. Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo, cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum ceteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, interuallaque, & causas inuestigare velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam subito erumpentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa præteruolantes; dum cum his sim, & cælestibus, qua homini fas est, immiscear; dum animum, ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? At non est hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax: non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur: nihil gignit, quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis: non pretiosus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Angustus animus est, quem terrena delectant. ad illa abducendus est, quæ vbique æque apparent, vbique æque splendent: & hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & praue credita 2) obstare. Quo longiores porticus expedierint, quo

1. *Acies*) sc. oculorum.

2. *Per falsa & praue credita*) dum δόξαν h. e. opinionem de illis falsam arripimus.

altius turres sustulerint, quo latius vicos porrex
quo depressius æstiuos specus foderint, quo m
mole fastigia cœnationum subnexerint: hoc plu
quod illis cælum abscondat. In eam te regione
sus eiecit, in qua latissimum receptaculum cas
Næ tu pusilli animi es, & sordide se consolantis, s
id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti.
illud potius: Istud humile tugurium nempe vi
recipit, iam omnibus templis formosius erit, cur
iustitia conspecta fuerit, cum continentia, cum
dentia, pietas, omnium officiorum recte dispe
dorum ratio, humanorum diuinorumque sci
Nullus angustus est locus qui hanc tam magn
virtutum turbam capit: nullum exilium graue e
quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo
quem de Virtute composuit, ait, se vidisse Marc
Mitylenis exsulantem, &, quantum modo natura l
nis pateretur, beatissime viuentem, neque vnqua
narum artium cupidiorem quam illo tempore. I
adiicit, visum sibi se magis in exsilium ire, qu
illo rediturus esset, quam illum in exsilio relinqu
fortunatiorem Marcellum, eo tempore, quo exs
suum Bruto approbauit, quam quo reipublicæ c
latum! Quantus vir ille fuit, qui effecit, vt a
exsul sibi videretur, quod ab exsule recederet
in admirationem sui abduxit hominem, etiam C
suo mirandum? Idem Brutus ait, C Cæsarem Mity
præteruectum, quia non sustineret videre deform
virum. Illi quidem reditum impetrauit Senatus, p
cis precibus, tam solicitus ac mœstus, vt omn
die Bruti habere animum viderentur, & no
Marcello, sed pro se deprecari, ne exsules esse
sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est
die illum exsulem Brutus relinquere non potuit, C
videre. Contigit enim illi testimonium vtriu
Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Cæsar eru

Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exsilium se ipse adhortatus sit? Quod patria cares, non est miserum. Ita te disciplinis imbuisti, vt scires omnem locum sapienti viro patriam esse. Quid puorro? hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperii caussa: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet, trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperii intentus est. Cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus. Bene ergo exsilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci mutatio, quamuis eam paupertas sequeretur. in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum peruenit in insaniam omnia subuertentis auaritiæ, atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submouere vult, alimentis famem ac sitim extinguere; quicquid extra concupiscitur, vitiis, non vsibus laboratur. Non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto littore eruere. Dii istos deæque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperii 3) fines transcendit. Vltra Phasim capi volunt, quod ambitiosam popinam instruat: nec piget a Parthis, a quibus nondum pœnas repetiimus, aues petere. Vndique conuehunt omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab vltimo

3. *Tam inuidiosi imperii*) intelligit Imperium Romanum.

portatur Oceano. Vomunt vt edant, edunt vt vomant: & epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certe dum non potest, nolenti similis est. C. Cæsar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio cœnauit vno die: & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit, quomodo trium prouinciarum tributum vna cœna fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur! pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas, & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercaturis? quid vastatione siluarum? quid profundi perscrutatione? passim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis deposuit. Sed hæc velut cæci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traiiciunt, & cum famem exiguo possint sedare, magno irritant.

Cap. X. Libet dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? non vultis cogitare, quam parua vobis corpora sint? Nonne furor & vltimus mentium error est, cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis census, promoueatis fines: nunquam tamen corpora vestra laxabitis. Cum bene cesserit negotiatio, multum militia retulerit, cum indagati vndique cibi coierint, non habebitis vbi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri, quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta non-

dum auro fulgebant: quorum templa nondum gemmis nitebant. Itaque tunc per fictiles deos religiose iurabatur: qui illos inuocauerant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. 1) Scilicet minus beate viuebat dictator noster, 2) qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret, illa, qua iam sæpe hostem percusserat, lauream que in Capitolini Iouis gremio reposuerat, quam Apicius 3) nostra memoria vixit! qui in ea vrbe, ex qua aliquando philosophi, velut corruptores iuuentutis, abire iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua sæculum infecit: cuius exitum nosse, operæ pretium est. Cum sestertium millies 4) in culinam congessisset, cum tot congiaria Principum, & ingens Capitolii vectigal singulis comessationibus exsorpsisset; ære alieno oppressus, rationes suas tunc primum coactus inspexit. superfuturum sibi sestertium centies computauit: & velut in vltima fame victurus, si in sestertio centies vixisset, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. Sestertium centies aliquis extimuit: & quod alii voto petunt, veneno fugit. illi vero tam prauæ mentis homini vltima potio saluberrima fuit. Tunc venena edebat, bibebatque, cum immensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum vitia sua ostentaret, cum ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui solicitaret, etiam sine malis exemplis, per se docilem.

1. *Ad hostem morituri redibant*) vt Regulus, ad Carthaginenses ob iuramenti fidem rediens, mortem licet se manere nosset.

2. *Dictator noster*) M. Curius. vid. Florum & Liuium.

3. *Apicius*) tres fuere hoc nomine celebres gulones, iste Augusti ætate vixit. *Lips.*

4. *H S. millies*) *nostro more & sermone duos milliones & semis. Id.*

Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi ſunt fines: ſed ad vitioſam conſuetudinem, cuius immenſum & incomprehenſibile arbitrium eſt. Cupiditati nihil ſatis eſt: naturæ ſatis eſt etiam parum. Nullum ergo paupertas exſulis incommodum habet: nullum enim tam inops exſilium eſt, quod non alendo homini abunde fertile ſit. At veſtem, an domum deſideraturus eſt exſul? Si hæc quoque ad vſum tantum deſiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. æque enim exiguo tegitur corpus, quam alitur. nihil homini natura, quod neceſſarium faciebat, fecit operoſum. Si deſiderat ſaturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, variiſque coloribus diſtinctam & artibus; non fortunæ iſte vitio, ſed ſuo pauper eſt. etiam ſi illi, quidquid amiſit, reſtitueris, nihil ages. plus enim reſtituto deerit ex eo quod cupit; quam exſuli ex eo quod habuit. Si deſiderat aureis fulgentem vaſis ſupellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum inſania pretioſum, & ſeruorum turbam quæ quamuis magnam domum anguſtet, iumentorum corpora differta & coacta pingueſcere, & nationum omnium lapides; iſta congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum. non magis, quam vllus ſufficiet humor ad ſatiandum eum, cuius deſiderium non ex inopia, ſed ex æſtu ardentium viſcerum oritur. non enim ſitis illa, ſed morbus eſt. Nec hoc in pecunia tantum, aut alimentis euenit: eadem natura eſt in omni deſiderio, quod non ex inopia, ſed ex vitio naſcitur. quicquid illi congeſſeris; non finis erit cupiditatis, ſed gradus. Qui continebit itaque ſe intra naturalem modum, paupertatem non ſentiet: qui naturalem modum excedet, eum in ſummis opibus quoque paupertas ſequetur. Neceſſariis rebus & exſilia ſufficiunt: ſuperuacuis nec regna. Animus eſt qui diuites facit. hic in exſilia ſequitur, & in ſolitudinibus aſperrimis, cum quantum

ſatis eſt ſuſtinendo corpori, inuenit, ipſe bonis ſuis abundat & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis, quam ad deos immortales omnia iſta, quæ imperita ingenia, & nimis corporibus ſuis addicta, ſuſpiciunt. Lapides, aurum & argentum, & magni læuatique menſarum orbes, terrena ſunt pondera: quæ non poteſt amare ſincerus animus, ac naturæ ſuæ memor; leuis ipſe, & exſertus, & quandoque emiſſus fuerit, ad ſumma emicaturus. interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfuſam grauem ſarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perluſtrat. Ideoque nec exſulare vnquam poteſt liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cœlum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, cuſtodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur: in hoc ſupplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. animus quidem ipſe ſacer & æternus eſt, & cui non poſſunt iniici manus.

CAP. XII. Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem ſentit niſi qui putat, vti tantum præceptis ſapientum. Primum aſpice, quanto maior pars ſit pauperum, quos nihilo notabis triſtiores ſolicitioresque diuitibus: imo neſcio an eo lætiores ſint, quo animus eorum in pauciora diſtringitur. Tranſeamus a pauperibus: veniamus ad locupletes. quam multa ſunt tempora, quibus pauperibus ſimiles ſunt? Circumciſæ ſunt peregrinantium ſarcinæ: & quotiescunque feſtinationem neceſſitas itineris exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum ſuarum ſecum habent? cum omnem apparatum caſtrenſis diſciplina ſubmoueat. Nec tantum conditio illos temporum, aut locorum inopia, pauperibus exæquat: ſumunt quosdam dies, 1) cum

1. *Sumunt quosdam dies*) vid. de hoc more Senec. ep. 18.

iam illos diuitiarum tædium cepit, quibus humi cœnent, & remoto auro, argentoque, fictilibus vtantur. Dementes! hoc quod aliquando concupiſcunt, ſemper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis cauſſa imitantur! Me quidem, quoties antiqua exempla reſpexi, paupertatis vti ſolatiis pudet. quoniam quidem eo temporum luxuria prolapſa eſt, vt maius viaticum exſulum ſit, quam olim patrimonium principum fuit. Vnum fuiſſe Homero ſeruum, tres Platoni, nullum Zenoni, a quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis ſapientia, ſatis conſtat. num ergo quiſquam eos miſeros vixiſſe dicet, vt non ipſe miſerrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ ſequeſter fuit, ære collato funeratus eſt. Attilius Regulus, cum Pœnos in Africa funderet, ad Senatum ſcripſit, mercenarium ſuum diſceſſiſſe, & ab eo deſertum eſſe rus: quod Senatui publice curari, dum abeſſet Regulus, placuit. Fuit næ tanti, ſeruum non habere, vt colonus eius populus Rom. eſſet. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat populum Rom. tributum Scipioni ſemel conferre, cum a Carthagine ſemper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus Rom. loco ſoceri fuit! Beatioresne iſtos putas, quorum pantomimæ decies ſeſtertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi a ſenatu tutore ſuo, in dotem æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam clare imagines ſunt? indignatur exſul aliquid ſibi deeſſe, cum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? cum omnibus illis, id quod deerat, ideo honeſtius ſuppletum ſit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantum tuta eſt, ſed etiam gratioſa paupertas.

CAP.

CAP. XIII. Reſponderi poteſt: Quid artificioſe iſta diducis, quæ ſingula ſuſtineri poſſunt, collata non poſſunt? Commutatio loci tolerabilis eſt, ſi tantum locum mutes: paupertas tolerabilis eſt, ſi ignominia abſit, quæ vel ſola opprimere animos ſolet. Aduerſus hunc, quisquis me malorum turba terrebit, his verbis vtendum erit. Si contra vnamquamlibet partem fortunæ ſatis tibi roboris eſt, idem aduerſus omnes erit. cum ſemel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præſtat. Si auaritia dimiſit, vehementiſſima generis humani peſtis; moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quaſi pœnam, ſed quaſi naturæ legem adſpicis; ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis cauſſa homini datam, ſed propagandi generis; quem non violauerit hoc ſecretum & infixum viſceribus ipſis exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non ſingula vitia ratio, ſed pariter omnia proſternit: in vniuerſum ſemel vincitur. Ignominia tu putas quemquam ſapientem moueri poſſe, qui omnia in ſe repoſuit, qui ab opinionibus vulgi ſeceſſit? Plus etiam quam ignominia, eſt mors ignominioſa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando ſolus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipſi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vsque eo ad conſpiciendam veritatem excæcatus eſt, vt ignominiam putet M. Catonis fuiſſe, duplicem in petitione præturæ & conſulatus repulſam? ignominia illa præturæ & conſulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, niſi a ſe ante contemptus eſt. Humilis & proiectus animus fit iſti contumeliæ opportunus: qui vero aduerſus ſæuiſſimos caſus ſe extollit, & ea mala quibus alii opprimuntur,

euertit, ipsas miserias insularum loco1) habet: quando ita affecti sumus, vt nihil aeque magnum apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrerat, deiiciebat oculos, & ingemiscebat, non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animaduerteretur. Inuentus est tamen, qui in faciem eius inspueret. poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille abstersit faciem, & subridens ait comitanti se magistratui: Admone istum, ne postea tam improbe osci-tet. Hoc fuit contumeliae ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, & exsilium saepe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. non magis illum contemni, quam cum aedium sacrarum ruinae calcantur, quas religiosi aeque ac stantes adorant.

CAP. XIV. Quoniam meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrimas agat, sequitur vt caussae tuae te stimulent. Sunt autem duae. nam aut illud te mouet, quod praesidium aliquod videris amisisse: aut, quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter perstringenda est. noui enim animum tuum, nihil in suis praeter ipsos amantem. Viderint illae matres, quae potentiam liberorum muliebri impotentia exercent, quae, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitiosae sunt; quae patrimonia filiorum & exhauriunt, & captant; quae eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gauisa es, minimum vsa: tu liberalitati nostrae semper imposuisti modum, cum tuae non imponeres: tu filiafamilias,

1. *Insularum loco)* Infulae propriae sacerdotibus, victimis & rebus sacris. Hi tales & haec talia sacrosancta censentur & venerationem habent. *Lips.*

locu-

locupletibus filiis vltro contulisti, tu patrimonia nostra sic administrasti, vt tanquam in tuis laborares, tanquam alienis abstineres: tu gratiæ nostræ, tanquam alienis rebus vtereris, pepercisti, & ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas & impensa pertinuit. nunquam indulgentia ad vtilitatem respexit. Non potes itaque erepto filio desiderare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxisti.

CAP. XV. Illo omnis consolatio mihi vertenda est, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filii carissimi careo, non conspectu eius, non sermone fruor. vbi est ille, quo viso tristem vultum relaxaui, in quo omnes solicitudines meas deposui? vbi colloquia, quorum inexplebilis eram? vbi studia, quibus libentius quam femina, familiarius quam mater, intereram? vbi ille occursus? vbi matre visa semper puerilis hilaritas? 1) Adiicis istis loca ipsa gratulationum & conuictuum, &, vt necesse est, efficacissimas ad vexandos animos recentis conuersationis notas. Nam hoc quoque aduersus te crudeliter fortuna molita est, quod te ante tertium demum diem 2) quam percussus sum, securam, nec quicquam tale metuentem, regredi voluit. bene nos longinquitas locorum diuiserat: bene aliquot annorum absentia huic te malo præparauerat: redisti, non vt voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem desiderii perderes. Si multo ante abfuisses, fortius tulisses, ipso interuallo desiderium molliente: si non recessisses, vltimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, vt nec fortunæ

1. *Puerilis hilaritas*) hoc est simplex & non affectata, qualis puerorum esse solet, hilaritas atque blanditiæ.

2. *Ante tertium demum diem*) Res ita fuit. Romam ex Hispania rediit, interfuit morti & funeri nepotuli sui: iterumque abiit, & in via de fato filii & exsilio audiuit. In via inquam cum biduum iam abfuisset. Venit igitur abiitque, iterumque rediit, hoc casu excita & ex via retracta. *Lips.*

mea

meæ intereſſes, nec abſentiæ aſſueſceres. Sed quanto iſto duriora ſunt, tanto maior tibi virtus aduocanda eſt, & velut cum hoſte noto, ac ſæpe iam victo, acrius eſt congrediendum. Non ex intacto corpore 3) tuo ſanguis hic fluxit: per ipſas cicatrices percuſſa es.

CAP. XVI. Non eſt quod vtaris excuſatione nominis muliebris, cui pæne conceſſum eſt immoderatum in lacrimas ius, non immenſum tamen: & ideo maiores decem menſium ſpatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebris mœroris publica conſtitutione deciderent. 1) non prohibuerunt luctus, ſed finierunt. Nam & infinito dolore, cum aliquem ex cariſſimis amiſeris, affici, ſtulta indulgentia eſt: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum eſt, & ſentire deſiderium, & opprimere. Non eſt quod ad quaſdam feminas reſpicias; quarum triſtitiam ſemel ſumptam mors finiuit. noſti quaſdam, quæ amiſſis filiis, impoſita lugubria nunquam exuerunt. a te plus exigit vita ab initio fortior. non poteſt muliebris excuſatio contingere ei, a qua omnia vitia muliebria abfuerunt. Non te maximum ſæculi malum, impudicitia, in numerum plurium adduxit. non gemmæ te. non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ, velut maximum generis humani bonum, refulſerunt: non te bene in antiqua & ſeuera inſtitutam domo, periculoſa etiam probis peiorum detorſit imitatio. Nunquam te fæcunditatis tuæ, quaſi exprobraret ætatem, puduit: nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumeſcentem vterum abſcondiſti, quaſi indecens onus; nec intra viſcera tua conceptas ſpes liberorum eliſiſti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluiſti.

3. *Non ex intacto corpore*) nimirum malum malo ſuperuenit, vulneri vulnus. Vide enim de continuis huius feminæ luctibus ſupra cap. 2.

1. *Deciderent*) quaſi pacto & lege tranſigerent. *Lipſ.*

nun-

nunquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius nudaret, cum poneretur: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima & nulli obnoxia ætati 2) forma, maximum decus, visa est pudicitia. Non potes itaque, ad obtinendum dolorem, muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ seduxerunt. tantum debes a feminarum lacrimis abesse, quantum a vitiis. Ne feminæ quidem te sinent intabescere vulneri tuo, sed leuiori necessario mœrore cito defunctam, iubebunt exsurgere: si modo illas intueri voles feminas, quas conspecta virtus inter magnos viros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegerat. Si numerare funera Corneliæ velles, amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum eius exsecrantibus interdixit, Ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multo mihi videtur animosior vox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum natales: mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exsilium, & vsque eo fuit indulgentia constricta, vt mallet exsilium pati, quam desiderium: nec ante in patriam, quam cum filio rediit. Eumdem iam reducem, & in Rep. florentem tam fortiter amisit, quam secuta est: nec quisquam lacrimas eius post elatum filium notauit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam. nam & nihil illam a pietate deterruit, & nihil in tristitia superuacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo, quarum vitam semper imitata es: earum in coercenda comprimendaque ægritudine optime sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec vllum affectum seruire: minime vero eum, qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne

2. *Ætati*) f. rectius *arti*. *Gronov.*

reme-

remedium contumax eſt. volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipſum tamen compoſitum fictumque vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladitatoribus animum occupamus: at illum inter ipſa, quibus auocatur, ſpectacula, leuis aliqua deſiderii nota ſubruit. Ideo melius eſt, illum vincere, quam fallere. Nam qui aut deluſus voluptatibus, aut occupationibus abductus eſt, reſurgit, & ipſa quiete impetum ad ſæuiendum colligit: at quiſquis rationi ceſſit, in perpetuum componitur. Non ſum itaque tibi monſtraturus illa, quibus vſos multos eſſe ſcio, vt peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes; vt rationum accipiendarum diligentia, patrimonii adminiſtratione multum occupes temporis; vt ſemper nouo te aliquo negotio implices: omnia iſta ad exiguum momentum proſunt, nec remedia doloris, ſed impedimenta ſunt: ego autem malo illum deſinere, quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum eſt, ad liberalia ſtudia, illa ſanabunt vulnus tuum, illa omnem triſtitiam tibi euellent. His etſi nunquam aſſueſſes, nunc vtendum erat: ſed quantum tibi patris mei antiquus rigor permiſit, omnes bonas artes non quidem comprehendiſti, attigiſti tamen. Vtinam quidem virorum optimus, pater meus, nimis maiorum conſuetudini deditus, voluiſſet te ſapientum præceptis erudiri potius, quam imbui! non parandum tibi nunc contra fortunam eſſet auxilium, ſed proferendum. Propter iſtas quæ litteris non ad ſapientiam vtuntur, ſed ad luxuriam inſtruuntur, minus eſt indulgere ſtudiis paſſus. beneficio tamen rapacis ingenii plus, quam pro tempore, hauſiſti: iacta ſunt diſciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præſtabunt. illæ conſolabantur, illæ delectabunt, illæ ſi bona fide animum tuum intrauerunt, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam ſolicitudo, nun-

nunquam afflictionis irritæ superuacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum; nam ceteris vitiis iampridem clusum est. Hæc quidem certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ cripere possint: sed quia dum in illum portum, quem studia promittunt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos: quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. in vtroque habes quod te diuersa virtute delectet: alter honores industria consecutus est, alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filii dignitate, alterius quiete, vtriusque pietate. noui fratrum meorum intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, vt tibi ornamento sit; alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, vt tibi vacet. Bene liberos tuos & in auxilium, & in oblectamentum, fortuna disposuit: potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officiis: & vnius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere: nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice; Marcum blandissimum puerum, ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas supprimat? cuius non contractum solicitudine animum illius argutiæ soluant? quem non in iocos vocabit illa lasciuia? quem non in se conuertet, & abducet infixum cogitationibus, illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis superstitem. In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat: quicquid matri dolendum fuit, in me transierit: quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in suo statu turba: nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius, doliturae domus piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi naturum pronepotes Nouatillam; quam

sic

ſic in me tranſtuleram, ſic mihi adſcripſeram, vt poſſit videri, quod me amiſit, quamuis ſaluo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. Abſtulit illi nuper fortuna matrem: tua poteſt efficere pietas, vt perdidiſſe ſe matrem doleat tantum, non & ſentiat. Nunc mores eius compone, nunc formam: altius præcepta deſcendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis aſſueſcat ſermonibus: ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiamſi nihil dederis præter exemplum. Hoc iam tibi ſollemne officium pro remedio erit. non poteſt animum pie dolentem a ſolicitudine auertere, niſi aut ratio, aut honeſta occupatio. Numerarem inter magna ſolatia patrem quoque tuum, niſi abeſſet. nunc tamen ex affectu tuo, quid illius interſit, cogita: intelliges, quanto iuſtius ſit, te illi ſeruari, quam mihi impendi. quoties te immodica vis doloris inuaſerit, & ſequi ſe iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotesque dando effeciſti ne vnica eſſes: conſummatio tamen ætatis actæ feliciter, in te vertitur. Illo viuo, nefas eſt, te, quod vixeris, queri.

Cap. XVII. Maximum adhuc ſolatium tuum tacueram, ſororem tuam: illud fideliſſimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiuiſo transferuntur: illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miſcuiſti, in huius primum reſpiraſti ſinu. Illa quidem affectus tuos ſemper ſequitur. in mea tamen perſona, non tantum pro te dolet. Illius manibus in vrbem perlatus ſum, illius pio maternoque nutricio 1) per longum tempus æger conualui: illa pro quæſtura mea gratiam ſuam extendit: & quæ ne ſermonis quidem, aut claræ ſalutationis ſuſtinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi ſeductum 2) vitæ genus, nihil modeſtia, in tanta

1. *Nutricio)* pro nutricatu, ſic & Columella. *Lipſ.*
2. *Seductum)* i, e. priuatum, a turba remotum,

femi-

feminarum petulantia, rustica, 3) nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater carissima, solatium, quo reficiaris: illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent mœrentes, ea quæ maxime diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere: tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer. siue seruare habitum istum voles, siue deponere, apud illam inuenies vel finem dolori tuo, vel comitem. Sed si prudentiam perfectissimæ feminæ noui, non patietur te nihil profuturo mœrore consumi, & exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictisque tempestatibus corpus eius naufraga euexit. O quam multarum egregia opera in obscuro iacent! Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigisset antiquitas: quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam, firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepultura obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de suo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quæ se pro coniuge vicariam 4) dedit. hoc amplius est, discrimine vitæ sepulcrum viro quærere: maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quod per sedecim annos, quibus maritus eius 5) Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est. neminem prouincialem domum suam admisit: nihil a viro petiit, nihil a se peti passa est. Itaque loquax, & ingeniosa in contumelias præfectorum prouincia, in qua etiam qui vitauerunt

3. *Rustica*) modestia rustica, id est simplex & non affectata.
4. *Pro coniuge vicariam*) Ea Alcestis fuit Poëtarum scriptis nobilitata. *Lips.*
5. *Maritus eius*) Vetrasius Pollio, vt ostendit *Lipsius.*

culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum ſanctitatis exemplum ſuſpexit: & quod illi difficillimum eſt, cui etiam periculoſi ſales placent, omnem verborum licentiam continuit, & hodie ſimilem illi, quamuis nunquam ſperet, ſemper optat. Multum erat, ſi per ſedecim annos illam prouincia probaſſet: plus eſt, quod ignorauit. Hæc non ideo refero, vt eius laudes exſequar, quas circumſcribere eſt, tam parce transcurrere: ſed vt intelligas, magni animi eſſe feminam, quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiæ & peſtes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata naui naufragium ſuum ſpectantem, deterruit, quo minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, ſed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum a luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterum quia neceſſe eſt, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas ſubinde ad me recurrere, nec quemquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obuerſari: non quia illi minus cari ſint, ſed quia naturale eſt, manum ſæpius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, velut optimis rebus, ſunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus ſuis vacat; & modo ſe leuioribus ſtudiis oblectat, modo ad conſiderandam ſuam vniuerſique naturam, veri auidus inſurgit. Terras primum, ſitumque earum quærit. deinde conditionem circumfuſi maris, curſusque eius alternos & recurſus: tunc quicquid inter cælum terrasque plenum formidinis interiacet, perſpicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis iactu tumultuoſum ſpatium: tum peragratis humilioribus, ad ſumma prorumpit, & pulcherrimo diuinorum ſpectaculo fruitur, æternitatisque ſuæ memor, in omne quod fuit, futurumque eſt omnibus ſæculis, vadit.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE

AD POLYBIVM DE CONSOLATIONE LIBER

ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

Argumentum & Ordo.

Scriptum in exsilio est, dum animo & corpore iacet (fatendum est, & scriptio clamat) anno circiter exsilii eius tertio. Nam palam meminit Britanniæ apertæ, *quod circa id tempus fuit. Polybius autem, inter præpotentes Claudii libertos, a studiis titulum habuit, & Græce Latineque dicas eruditum; ex laudibus quidem quas Seneca accumulat, eminenter. Solatur eum in fraterna morte: & Dispositio tota latet, quia principium, & pluscula, desunt. In iis quæ sunt, hæc est. Negat dolendum in vnius morte, quoniam mundus ipse, & quidquid in eo, hac lege damnantur. Item, quia vanus dolor, & sine fructu. Tertio, Natos nos esse ad tristia; eoque adsuescendum. Quarto, Voluntatem defuncti aduocat, illum nolle. Quinto, Constantia & exemplo præire aliis fratribus debere: quia persona illustris, & oculi in eam versi. Sexto, & a studiis solatium petere vult, quæ semper adamauit. Hæc & talia vsque ad Cap.* XXXI. *Ab eo deinde Exempla spargit eorum, qui fortiter tulere: inter hos (non sine vili adulatione) ipsius Cæsaris, quem & mire laudat: & denique Polybium iterum ad Studia & libros mittit, remedium in dolorem. Senecæ hoc scriptum esse, negare non licet: editioni destinatum ab eo, non arbitror, sed pro præsenti fortuna abiecte & demisse scriptum, ad seruulum, heu, quot laudibus exornatum! Pudet, pudet, inimicus Senecæ fuit & gloriæ eius, quisquis vulgauit.*

Ex Capite XX. 1)

*** nostra corpora compares, 2) firma sunt: si redigas ad conditionem naturæ omnia destruentis, & vnde edidit eodem reuocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his multo mirabiliora sequentium annorum exstruxit ambitio, aliquando solo æquata visentur. Ita est. nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. aliud alio modo fragile est: rerum exitus variantur: ceterum quicquid cœpit, & desinit. Mundo quidam minantur interitum, & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterem tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas: Carthaginis ac Numantiæ Corinthique cinerem, & si quid altius cecidit, lamentetur: cum etiam hoc, quod non habet quo cadat, 3) sit interiturum. Eat aliquis, & fata, tantum aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

Cap. XXI. Quis tam superbæ impotentisque arrogantiæ est, vt in hac naturæ necessitate, omnia ad eumdem finem reuocantis, se vnum ac suos seponi velit: ruinæque, etiam ipsi mundo imminenti, aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passuri: & ideo mihi videtur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune fecisse, vt crudelitatem fati consolaretur æqualitas. Illud quoque te

1.) pauca deesse, non capita XIX, erroremque inde esse, quod liber hic libro de breuitate vitæ, cuius capita XX sunt, subiunctus fuerit, docet *Lipsius.*

2. *Nostra corpora compares*) de operibus magnis mirandisque locutus videtur: & illis inquit si corpora hæc compares caduca & fragilia, dicas firma illa esse, at non sunt si ad naturæ communem legem. *Lips.*

3. *Quo cadat*) nihil enim extra mundum, sed vt ille canit, *in se magna ruunt*, *Lips.*

non minimum adiuuerit, si cogitaueris nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem desideras, nec tibi. noles enim longum esse, quod irritum est. Nam si quicquam tristitia profecturi sumus, non recuso, quicquid lacrimarum fortunæ meæ superfuit, tuæ fundere. inueniam etiam nunc, per hos exhaustos iam fletibus domesticis oculos quod effluat, si modo id tibi futurum bono est. Quid cessas? conqueramur. atque adeo ipse hanc litem meam faciam. Iniquissima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuisse, qui munere tuo tantam venerationem receperat, vt, quod raro vlli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem saluo Cæsare accipere maximum poterat, impressisti: & cum bene illum vndique circumisses, intellexisti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim illi aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum potest, illam a se abiicit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quam contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? sciebas tam amabilem esse, vt facile in locum amissorum posset alios substituere. Vnum enim hunc ex his quos in Principali domo potentes vidi, cognouisse videor: quem omnibus amicum habere cum expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? solidior est hæc apud eum, quam vt a te quoque ipsa concuti posset. Eriperes bonam valetudinem? sciebas animum eius liberalibus disciplinis, quibus non innutritus tantum, sed innatus est, sic esse fundatum, vt supra omnes corporis dolores emineret. Eriperes spiritum? quantulum nocuisses? longissimum illi æuum ingenii fama promisit. Id egit ipse, vt meliore sui parte duraret, & compositis eloquentiæ præclaris operibus, a mortalitate se vindicaret. Quamdiu fuerit vllus litteris honor, quamdiu steterit aut Latinæ linguæ potentia, aut

Graecae gratia, vigebit cum maximis viris: quorum se ingeniis vel contulit, vel, si hoc verecundia eius recusat, applicuit. 1)

Cap. XXII. Hoc ergo vnum excogitasti, quomodo illi maxime posses nocere. Quo melior enim est quisque, hoc saepius ferre te consueuit, sine vllo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendam. Quantulum erat, tibi immunem ab hac iniuria praestare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & non ex tuo more temere incidisse? Adiiciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certe eras dignissimus, qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium aequale omnium hominum. desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit, quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nunquam ille te fratrem vlli minatus est. Ad exemplum se modestiae tuae formauerat, cogitabatque quantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. 1) Suffecit ille huic sarcinae. O dura fata, & nullis aequa virtutibus! antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius quam magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam iniusta, & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiae tuae te poenituit? quae ista crudelitas est? in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina concordissimam turbam imminuere, tam

1. *Applicuit*) i. e. quam proxime ad ea accessit.

1. *Et onus*) quem scilicet imitari & eo se dignum reddere, difficile erat.

bene ſtipatam optimorum adoleſcentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & ſine vlla cauſſa delibare voluiſti? Nihil ergo prodeſt innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis ſummæ potentia ſumma conſeruata abſtinentia, nihil ſincerus & tutus literarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis poſſis, admonitus, etiam de ipſis doloris ſui ſolatiis timet. facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propicio dolet Cæſare. hoc ſine dubio impotens fortuna captaſti, vt oſtenderes neminem contra te, ne a Cæſare quidem, poſſe defendi.

CAP. XXIII. Diutius accuſare fata poſſumus, mutare non poſſumus. ſtant dura & inexorabilia. nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo cauſſa mouet: nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrimis, nihil proficientibus. facilius enim nos illi dolor iſte adiiciet, 1) quam illum nobis reducet. Qui ſi nos torquet, non adiuuat, primo quoque tempore deponendus eſt: & ab inanibus ſolatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis noſtris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum mortales circumſpice: larga vbique flendi, & aſſidua materia, alium ad quotidianum opus laborioſa egeſtas vocat: alium ambitio nunquam quieta ſolicitat: alius diuitias, quas optauerat, metuit, & voto laborat ſuo: alium ſolicitudo, alium labor torquet, alium ſemper veſtibulum obſidens turba: hic habere ſe dolet liberos, hic perdidiſſe. Lacrimæ nobis deerunt, ante quam cauſſæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiſerit, quæ primum naſcentium omen fletum eſſe voluit? Hoc principio edimur, huic omnis ſequentium annorum ordo conſentit. ſic vitam agimus: ideoque moderate id fieri debet a nobis

1. *Nos illi dolor iſte adiiciet*) h. e. efficiet vt ipſi quoque ſicut ille quem lugemus, moriamur.

quod sæpe faciendum est: & respicientes, quantum a tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certe reseruare debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic, cuius tam frequens vsus est. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minus gratum esse dolorem tuum, quam ei cui præstari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officii ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, superuacuum est: si sentit, ingratum.

CAP. XXIV. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim. Quid ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, vt cruciatu tuo noceat tibi: vt te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, a studio, & a Cæsare? Non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori, ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque iuuat dolori intabescere: quem, si quis defuncti sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset voluntas videri, omnia hæc dubie ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non vult, vtrique vestrum inertem dolorem dimitte. nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc vero, cuius tam explorata pietas, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quam hic si tibi casus eius acerbus est, si te vllo modo torquet. si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine vllo flendi fine & conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æque a lacrimis tam inutilibus abducet, quam si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunæ iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus affectis, vt hilaritatem de industria

ſimulent,& aduerſas res adumbrata lætitia abſcondant, ne militum animi, ſi fractam ducis ſui mentem viderint, & ipſi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum eſt. Indue diſſimilem animo tuo vultum, &, ſi potes, proiiee omnem ex toto dolorem: ſin minus, introrſus abde & contine, ne appareat, & da operam, vt fratres tui te imitentur: qui honeſtum putabunt, quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo ſument. Et ſolatium debes eſſe, & conſolator illorum: nunc poteris autem horum mœrori obſtare, ſi tuo indulſeris.

CAP. XXV. Poteſt & illa res a luctu te prohibere nimio, ſi tibi ipſe renuntiaueris, nihil horum quæ facis poſſe ſubduci. Magnam tibi partem 1) hominum conſenſus impoſuit: hæc tibi tuenda eſt. Circumſtat te omnis iſta conſolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perſpicit quantum roboris ille adverſus dolorem habeat, & vtrumne tu tantum rebus ſecundis dextere vti ſcias, an & aduerſas poſſis viriliter ferre. obſeruantur oculi tui. Liberiora omnia ſunt iis, quorum affectus regi poſſunt: tibi nullum ſecretum liberum eſt in multa luce fortuna te poſuit. omnes ſcient,quomodo te in iſto tuo geſſeris vulnere: vtrumne ſtatim percuſſus arma ſubmiſeris, an in gradu ſteteris.2) Olim te in altiorem ordinem & amor Cæſaris extulit, & tua ſtudia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre eſt, quam conſumendum ſe dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. multa tibi non permittit opinio de ſtudiis ac moribus tuis recepta: multum a te homines exigunt, multum exſpectant. Si volebas tibi omnia licere; ne conuer-

1. *Magnam tibi partem*) ad ſcenicas partes reſpicit. *Lipſ. & Gronov.*

2. *Arma ſubmiſeris, an in gradu ſteteris*) a gladiatoribus. *Lipſ.*

tiſſes in te ora omnium. nunc autem tibi præſtandum eſt, quantum promiſiſti omnibus illis, qui opera ingenii tui laudant, qui deſcribunt: quibus, cum fortuna tua opus non ſit, ingenio opus eſt. Cuſtodes animi tui ſunt. nihil vnquam itaque poteſt indignum facere perfecti & eruditi viri profeſſione, vt non multos admirationis de te ſuæ pœniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec ſomnum quidem extendere in partem diei licet, aut a tumultu rerum in otium ruris quieti confugere aut aſſidua laborioſi officii ſtatione fatigatum corpus voluptaria peregrinatione recreare, aut ſpectaculorum varietate animum detinere, aut tuo arbitrio diem diſponere.

CAP. XXVI. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna ſeruitus eſt, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. audienda ſunt tot hominum millia, tot diſponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto coëuntium congeſtus, vt poſſit per ordinem ſuum principis maximi animo ſubiici, erigendus tuus eſt. Non licet tibi, inquam, flere: vt multos flentes audire poſſis, vt periclitantium, & ad miſericordiam mitiſſimi Cæſaris peruenire cupientium lacrimæ, tibi tuæ aſſiccandæ ſunt. Hoc tamen etiam non in leuioribus remediis 1) adiuuabit. cum voles omnium rerum obliuiſci, cogita Cæſarem: vide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam induſtriam debeas. intelliges non magis tibi incuruari licere, quam illi, ſi quis modo eſt fabulis traditus, cuius humeris mundus innititur. Cæſari quoque ipſi, cui omnia licent, propter hoc ipſum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius induſtria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo ſe Cæſar orbi terrarum dedicauit, ſibi eripuit:

1. *Non in leuioribus remediis*) i. e. inter præcipua remedia quæ iuuare te poſſint, hoc quoque erit.

& ſide-

c siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos xplicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quicuam suum facere. Ad quendam itaque modum tibi uoque eadem necessitas iniungitur: non licet tibi ad tilitates tuas, ad studia tua respicere. Cæsare orbem errarum possidente, impartiri te nec voluptati, nec lolori, nec vlli alii rei potes: totum te Cæsari debes. Adiice nunc, quod cum semper prædices cariorem tibi piritu tuo Cæsarem esse; fas tibi non est, saluo Cæsare, le fortuna queri. Hoc incolumi, salui tibi sunt tui; ihil perdidisti: non tantum siccos oculos tuos esse, sed tiam lætos oportet. in hoc tibi omnia sunt: hic pro mnibus est. Quod longe a sensibus tuis prudentissinis piissimisque abest, aduersus felicitatem tuam paum gratus est, si tibi quicquam, hoc saluo, flere pernittis. Monstrabo etiamnum, non quidem firmius emedium, sed familiarius. Si quando te domum eceperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. nam quamliu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet ccessum: omnia in te Cæsar tenebit; cum ab illo discesseris, tunc, velut occasione data, insidiabitur soliudini tuæ dolor, & requiescenti animo tuo paullatim rrepet. Itaque non est, quod vllum tempus vacare patiaris a studiis. tunc tibi litteræ, tuæ, tam diu ac tam ideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antistiem & cultorem suum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tam bene de humano genere meriti, quam tu le omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos sse voluisti quam scripserant, 2) multum tecum moentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tunc Cæsaris tui opera, vt per omnia sæcula domestico narrrentur præconio, quantum potes

2. *Quos pluribus notos esse voluisti quam scripserant*) h. e. quam quibus scripserant, vnde Homerum Latine, Virgilium Græce conuersum a Polybio fuisse patet, *Lips.* vide & cap. XXXI.

compone: nam ipſe tibi optime formandi condendique res geſtas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. Non audeo te vsque eo producere, vt fabellas quoque & Æſopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, ſolita tibi venuſtate connectas. difficile eſt quidem, vt ad hæc hilariora ſtudia tam vehementer perculſus animus, tam cito poſſit accedere: hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, & redditi ſibi, ſi poterit ſe a ſeuerioribus ſcriptis ad hæc ſolutiora producere. In illis enim quamuis ægrum eum adhuc, & ſecum reluctantem, auocabit ipſa rerum quas tractabit auſteritas: hæc quæ remiſſa fronte commentanda ſunt, non feret, niſi cum iam ſibi ab omni parte conſtiterit. Itaque debebis eum ſeueriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, ſi ſæpe te ſic interrogaueris: Vtrumne meo nomine doleo, an eius qui deceſſit? Si meo, perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc vno excuſatus quod honeſtus eſt, cum ad vtilitatem reſpicit, a pietate deſciſere. 1) Nihil autem minus bono viro conuenit, quam in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo; neceſſe eſt, alterutrum ex his duobus eſſe iudicem. Nam ſi nullus defunctis ſenſus ſupereſt, euaſit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum reſtitutus eſt locum, in quo fuerat antequam naſceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iſte eſt furor, pro eo me nunquam dolore deſinere, qui nunquam doliturus eſt? Si eſt aliquis defunctis ſenſus; nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emiſſus, tandem ſui iuris & arbitrii geſtit, & rerum naturæ ſpectaculo fruitur, & humana omnia ex ſuperiore loco deſpicit; diuina vero, quorum rationem tamdiu fruſtra quæſierat, propius intuetur. Quid

1. *Deſciſcere*) malim *deſciſcens*.

itaque

itaque eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? beatum deflere, inuidia est: nullum, dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te mouet, quod videtur ingentibus, & cum maxime circumfusis, bonis caruisse? cum cogitaueris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia consectabitur, non metus solicitabit, non leuitas fortunæ cito munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quam ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia; non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat? mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quam is cui parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant; pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas opstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur; eosque ipsos quos exornant, & premunt; plus minantur, quam prosunt. lubrica & incerta sunt; nunquam bene tenentur. nam vt nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutela solicita est. Si velis credere altius veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modo alleuans nos subitis incrementis, modo maioribus damnis deferens, assidueque iactans, nunquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo: quiescit. tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est: superstitem Cæsarem,

omnemque eius prolem, superstitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex suo fauore fortuna mutaret, stantem adhuc illam, 1) & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cœlo, ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: & nunc libere vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Erras. non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. omnibus illo nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit.

CAP. XXIX. Est, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. quis in tam obscura & inuoluta veritate diuinat, vtrumne fratri tuo mors inuiderit, an consuluerit? Illud quoque, qua iustitia in omnibus rebus es, necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti, sed beneficium datum, quod tamdiu pietate eius vti fruique licuit. Iniquus est, qui muneris sui arbitrium danti non relinquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam vocat finem voluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium. qui non & in præteritis acquiescit, & ea iudicat certiora quæ abierunt, quia de illis, ne desinant, non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit. cito enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit & transit, & pæne antequam veniat, aufertur. Itaque in præteritum tempus animus mittendus est, & quicquid nos vnquam

1. *Stantem adhuc illam*) nondum se auertentem & abeuntem. *Lips.*

dele-

delectauit, reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est. Longior fideliorque est memoria voluptatum, quam præsentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem, in summis bonis pone. Non est quod cogites, quanto diutius habere potueris, sed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi, sicut ceteris fratribus, non mancipio dedit, sed commodavit: cum visum est deinde, repetiit, nec tuam in eo satietatem secuta est, sed suam legem. Si quis pecuniam creditam soluisse se moleste ferat, eam præsertim cuius vsum gratuitum acceperit, nonne iniustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ suo iure vsa, a quo voluit debitum suum citius exegit. non illa in culpa est, cuius nota erat conditio, sed mortalis animi spes auida, quæ subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec vnquam sortis suæ meminit, nisi cum admonetur. Gaude itaque habuisse te tam bonum fratrem, & vsum fructum eius, quamuis breuior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita iucundissimum esse, quod habuisti, humanum, quod perdidisti. Nec enim quicquam minus inter se consentaneum est, quam aliquem moueri, quod sibi talis frater parum diu contigerit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque credulitas decipit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denuntiatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed mentis humanæ prauitas, insatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde se exire, quo admissa est precario.

CAP. XXX. Quanto ille iustior, 1) qui nuntiato

1. *Quanto ille iustior*) Xenophontem intelligit, vt ex sequentibus patet.

filii

filii morte, dignam magno viro vocem emisit? Ego eum genui, tum moriturum sciui. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset. 2) Non accepit tanquam nouum nuntium, filii mortem. quid est enim noui, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est? Ego cum genui, tum moriturum sciui. Deinde adiecit rem maioris & prudentiæ & animi: Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamusque id cum reposcemur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu stet animus: & id quod necesse est, nunquam timeat: quod incertum est, semper exspectet. Quid dicam duces, ducumque progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, sorte defunctos inexorabili? tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, imo omnia in vltimum diem spectant. non idem vniuersis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eundem locum tendimus. Vtrumne stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recusare. Agedum illa quæ multo ingenii tui labore celebrata sunt, in manus sume, vtriuslibet 3) auctoris carmina: quæ tu ita resoluisti, vt quamuis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, vt (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem secutæ sint. Nullus erit in illis scriptis

2. *Qui fortior mori posset*) nam Gryllus Xenophontis filius fortiter dimicans inter equites occubuit.

3. *Vtriuslibet*) Homeri scilicet & Virgilii. Vide supra c. XXVI.

liber,

liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumque casuum & lacrimarum, ex alia atque alia caussa fluentium, exempla tibi suggerat. Lege, quanto spiritu ingentibus intonueris rebus: pudebit te subito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, vt quisquis ex templo ac modo scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia, tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ consolantur, conuerte, ac respice optimos fratres, respice vxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP. XXXI. Ab hac de infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud de valere vnus dolor, quam hæc tam multa solatia. Omnes istos vna tecum perculsos vides, nec posse tibi subuenire, imo etiam, vltro exspectare vt a te subleuentur, intelligis: & ideo quanto minus in illis doctrinæ minusque ingenii est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatii loco, inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter plures, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Cæsarem. illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficiis imperium custodiatur, quam armis, illo rebus humanis præside, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc vno tibi satis præsidii, satis solatii est. Attolle te, & quotiens lacrimæ suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige; siccabuntur maximi & clarissimi conspectu numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud possint adspicere, præstringet, in se hærentes detinebit. Hic tibi, quem tu diebus intueris ac noctibus, a quo nunquam deiicis animum, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cum tanta illi aduersus *omnes suos sit mansuetudo*, tantaque indul-

gentia, quin multis iam solatiis tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quæ dolori obstarent tuo, congesserit. Quid porro? vt nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se tantummodo, cogitatusque Cæsar, maximo solatio tibi est? Dii illum Deæque omnes terris diu commodent. acta hic D. Augusti æquet, annos vincat, ac, quam diu inter mortales erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide 1) approbet, & ante illum consortem patris, quam successorem accipiat. Sera, & nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua 2) cælo afferat.

Cap. XXXII. Abstine ab hoc manus tuas, fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. patere illum generi humano iam diu ægro & affecto mederi: patere, quicquid prioris Principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum, ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patrios triumphos ducat, & nouos: quorum me quoque spectatorem futurum, quæ primum obtinet locum ex virtutibus eius, promittit clementia. nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: imo ne deiecit quidem, sed impulsum a fortuna & cadentem sustinuit, & in præceps euntem leniter diuinæ manus vsus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantum dedit, sed etiam petiit. Viderit, qualem volet æstimari caussam meam. vel iustitia eius bonam perspiciet, vel clementia faciet, vtrumque in æquo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue voluerit. Interim magnum

1. *Longa fide*) quia diu nimirum cum ipso imperaturus. *Lips.*
2. *Gens sua*) Claudiam & Imperatoriam stirpem intelligit Lipsius, f. rectius intelligentur dii in numerum suum Cæsarem cooptaturi.

mise-

iarum mearum solatium est, videre misericor- eius totum orbem peruagantem: quæ cum ex ngulo, in quo ego defossus sum, complures mul- a iam annorum ruina obrutos effoderit, & in i reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. utem optime nouit tempus, quo cuique debeat rrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire erubescat. O felicem clementiam tuam, Cæ- uæ efficit, vt quietiorem sub te agant vitam ex- quam nuper sub Caio egere principes. Non lant, nec per singulas horas gladium exspectant, d omnem nauium conspectum pauent. Per te it, vt fortunæ sæuientis modum, ita spem quo- nelioris eiusdem, ac præsentis quietem. Scias a demum fulmina esse iustissima, quæ etiam per- colunt.

AP. XXXIII. Hic itaque princeps, qui publi- omnium hominum solatium est, aut me omnia it, aut iam recreauit animum tuum, & tam o vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni mauit modo: iam omnia exempla, quibus ad æquitatem compellereris, tenacissima memoria t: iam omnium præcepta sapientum assueta sibi dia explicuit. Nullus itaque melius has allo- di partes occupauerit. aliud habebunt hoc di- pondus verba, velut ab Oraculo missa. omnem loloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc e tibi puta dicere: Non te solum fortuna desum- ibi, quem tam graui afficeret iniuria. nulla do- in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua loratione. Transibo exempla vulgaria, quæ etiam nora, tamen mira sunt: ad fastos te, & annales ucam publicos. Vides omnes has imagines, quæ euere Cæsareum atrium? nulla non harum aliquo am incommodo insignis est: nemo non ex istis, rnamentum *sæculorum* refulgentibus viris, aut

 desid-

desiderio suorum tortus est, aut a suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exsilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quam iuris æqui 1) impatiens pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. eodem enim die, quo viatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus intercessit. tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quam defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem, qui vno pæne eodemque tempore, spectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiæ suæ, super ipsum Paulli triumphum concidentis, subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

Cap. XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum direptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem sæuiens reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primum sorori superstes, cuius morte 1) optime cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus alte eum deiiceret, quam patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia vndique exempla seperatorum morte fratrum succurrunt, imo contra, vix vlla vnquam horum paria conspecta sunt vna senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, vt for-

1. *Iuris æqui*) i. e. tribunitiæ potestatis & legum publicarum, quas fratrem defendens præferuide violabat.

1. *Cuius morte* &c) videtur hic Seneca Pompeiam confudisse cum Cæsaris filia Pompeio M. nupta, qua mortua pacis vincula resoluta esse constat.

tunam

tunam vlli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Cæsarum lacrimas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cælum destinauerat: imo vero idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes: ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit. Tamen tot tantosque luctus cepit rerum omnium capacissimum eius pectus, victorque diuus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit. Caius Cæsar, diui Augusti auunculi mei filius ac nepos, circa primos iuuentæ suæ annos Lucium fratrem carissimum sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit, in apparatu Parthici belli, & grauiore multo animi vulnere, quam postea corporis, ictus est: quod vtrumque piissime idem, & fortissime tulit. Cæsar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quam ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferocissimas Romano subiicientem imperio, in complexu & osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantum, sed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non solum mœstum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: iudicauitque non militandi tantum disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrimas alienas compescere, nisi prius pressisset suas.

CAP. XXXV. M. Antonius auus meus, nullo minor nisi eo a quo victus est, tunc cum Remp. constitueret, & triumuirali potestate præditus, nihil supra se, exceptis vero duobus collegis, omnia infra se cerneret, fratrem 1) interfectum audiuit. Fortuna im-

1. *Fratrem*) *C. Antonium*, qui iussu Bruti in Macedonia in-

potens, quales ex humanis malis tibi ipſa ludos facis! Eo ipſo tempore, quo M. Antonius ciuium ſuorum vitæ ſedebat mortisque arbiter, M. Antonii frater duci iubebatur ad ſupplicium. Tulit hoc tamen tam triſte vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia aduerſa tolerauerat: & hoc fuit ei lugere, viginti legionum 2) ſanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla prætercam, vt in me quoque ipſo alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggreſſa eſt: bis intellexit lædi me poſſe, vinci non poſſe. Amiſi Germanicum fratrem; quem quomodo amauerim, intelligit profecto, quisquis cogitat quomodo ſuos fratres pii fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet a bono fratre, nec facerem quod reprehendi poſſet in Principe. 3) Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eumdem oſtendere quam nihil ſacrum intactumque ſit fortunæ, quæ ex his penatibus auſa eſt funera ducere, ex quibus erat deos petitura. Nemo itaque miretur, aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut inique. Poteſt enim hæc aduerſus priuatas domos vllam æquitatem noſſe, aut vllam modeſtiam, cuius implacabilis ſæuitia totiens ipſa funeſtauit puluinaria? 4) Faciamus licet illi conuicium, non noſtro tantum ore, ſed etiam publico: non tamen mutabitur: aduerſus omnes ſe preces, omnesque ceremonias erigit. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit; nihil inauſum ſibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibit violentior per omnia, ſicut ſemper eſt ſolita, eas quoque domos auſa iniuriæ cauſſa intrare,

---

terfectus eſt, vt eſt apud Plutarchum in vita Bruti, & Dionem L. 47.

2. *Viginti legionum)* quæ nimirum erant in Bruti & Caſſii partibus, cum ab Antonio & Octauio Cæſare vincerentur.

3. *Principe)* h.e. primario viro.

4. *Puluinaria)* quæ deorum ſunt vt lecti priuatorum.

in quas per templa aditur, 5) & atram laureatis foribus induet vestem.

CAP. XXXVI. Hoc vnum obtineamus ab illo votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respicit, hunc Principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. discat ab illo clementiam, atque sit mitissimo omnium Principum mitis. Debes itaque omnes intueri eos, quos paullo ante retuli, aut adscitos cœlo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem, per quos viuimus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modo homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamuis in aliis rebus dignitatum ac nobilitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modo dignum se illa iudicet. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vno se ceteris exæquari hominibus, non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt; tuleruntque nec nimis acerbe & aspere quod acciderat, nec molliter & effeminate. Nam & non sentire mala sua, non est hominis: & non ferre, non est viri. Non possum tamen, cum omnes circumiuerim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum: quem rerum natura in exitium opprobriumq; humani generis edidit, a quo imperium euersum funditus, Principis piissimi recreat clementia. C. Cæsar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolore quam

5. *In quas per templa aditur*) palatium respicere videtur, in cuius limine complura templa, quibus salutatis ad palatium accedere solebant, vt docent aliquam multa veterum loca, Suetonii in Calig. c. 23. Martialis in præf. L. 4. Epigr. & aliorum.

gaudere principaliter posset, conspectum conuersationemque ciuium suorum profugit, exequiisque sororis suae non interfuit, iusta sorori non praestitit, sed in Albano suo tesseris ac foro 1) & prouocatis 2) huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. Pro pudor imperii! principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa inconstantia, modo barbam capillumque submittens, modo Italiae ac Siciliae oras errabundus permetiens, & nunquam satis certus vtrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore, quo templa illi constituebat ac puluinaria, eos qui parum moesti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Eadem enim intemperie animi aduersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus euentu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab Romano viro, luctum suum aut intempestiuis auocare lusibus, aut sordium ac squalloris foeditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano solatio. Tibi vero nihil ex consuetudine mutandum tua. quoniam quidem ea instituisti amare studia, quae & optime felicitatem extollunt, & facillime minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

CAP. XXXVII. Nunc itaque te studiis tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. hoc enim vnum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas: cetera, quae per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos

1. *Foro*) forus est tabula lusoria siue alueus, quem vocis significatum ex Suetonii loco in Augusto, primus eruit Cl. Salmasius.

2. *Prouocatis*) i.e. lacessitis, arcessitis, quaesitis.

in magnam eductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenii memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quam irrito dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiamsi nunc agi apud te caussa eius non potest: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipsum, quod aliquid eripuit, inuisa sunt: tunc tamen erit agenda, cum primum æquiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam: multa etiam nunc dabit quibus redimat; denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quæ parua sunt approbare pro magnis; rursus magna attenuare, & ad minima deducere: sed alio ista vires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque ipsum sit superuacuum. aliquid enim a nobis natura exigitur: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego a te, ne ex toto mœreas, exigam. Et scio inueniri quosdam duræ magis quam fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum esse sapientem. Hi vero videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse. alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & superest & abundat, exciderit. vt quidem nullum omnio esse eum patiatur, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emotæ. Fluant lacrimæ, sed eædem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & sapientibus te approbare possis, & fratribus. Effice, vt fre-

quenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & ſermonibus celebres, & aſſiduas recordatione repræſentes tibi. Quod ita denique conſequi poteris, ſi tibi memoriam eius incundam magis, quam flebilem feceris. natutale eſt enim, vt ſemper animus ab eo refugiat, ad quod cum triſtitia reuertitur. Cogita modeſtiam eius, cogita in rebus agendis ſolertiam, in exſequendis induſtriam, in promiſſis conſtantiam. Omnia dicta eius ac facta & aliis expone, & tibimet ipſe commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque ſperari potuerit. quid enim de illo non tuto ſponderi fratre poſſet? Hæc, vtcunque potui, longo iam ſitu obſoleto & hebetato animo compoſui: quæ ſi aut parum reſpondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non poſſit is alienæ vacare conſolationi, quem ſua mala occupatum tenent; quem non facile Latina ei verba homini ſuccurrant, quem Barbarorum inconditus & barbaris quoque humanioribus grauis fremitus circumſonat.

L. AN-

L. Annaei Senecae

D Marciam De Consolatione

Liber Vnus.

Argumentum & Ordo.

Arcia gratiosa & diues matrona, vt apparet: filia A. Cremutii Cordi, viri a studiis scriptisque etiam ti. Filium habuit, qui iam grandior obiit, mari- pater & sacerdos: triennium autem iam ibat ap. I. in fine) ab eius morte. Itaque argumentor, Scriptum editum initio Claudiani temporis, nec . Nam sub Tiberio auctum Metilium hunc (ita batur) honoribus, vix probabile: sub Caio igitur, alia acta Tiberii rescidit, & nominatim A. Cre- i Cordi scripta lectitari permisit. Quod eodem ap. I. quoque tangitur: neque igitur ante potuit Consolatio edi, praesertim inueterato dolore, vt lo- tr, & triennali illo lapsu. Imo bene consideranti, laudio, & post exsilium fortasse hac scripta censean- In paruo est. ipse libellus inter insignes, etsi adu- ne feminea haud expers. Duae partes sunt. Priore at illam, & a suo atque alienis deinde Exemplis so- r: vsque ad Cap. VI. Posteriore ad Rationes transit, rimam illam communem, luctu nihil profici: tum ndum Naturam eum non esse, sed a mollicie nostra, cogitantia, quod quae fieri possunt futura non pro- mus. Iterum deinde Exempla virorum, & mulie- . Tum ad sortem conditionemque nascendi transit, nors annexa: vsque ad Cap. XIX. Ibi Dilemma in- , Nec matri, nec ipsi male factum. De matre, iter: gratiosa est, nec nisi opinione vexatur. De pluribus: in quiete est, & casibus, vitiisque ere- Quid si ad ista in tam corrupta ciuitate iuisset?

Tem-

Tempestiue igitur subductus : & Patris deinde (Cremutii) persona inducitur filiam solantis &, erigentis, & magno ore, ad supera illa & cæli spectacula, vocantis.

CAPVT I.

NIsi te, Marcia, scirem tam longe ab infirmitate muliebris animi, quam a ceteris vitiis recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici: non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent & incubant. nec spem concepissem, tam iniquo tempore, 1) tam inimico iudice, 2) tam inuidioso crimine, 3) posse me efficere, vt fortunam tuam absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in personam patris tui gesseris: quem non minus quam liberos dilexisti: excepto eo, quod non optabas superstitem. nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem 4) A. Cremutii Cordi, parentis tui, quantum poteras, inhibuisti. Postquam tibi aperuit, inter Seianianos satellites illam vnam patere seruituris fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus victa, fudistique lacrimas palam, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo sæculo, 5) quo magna pietas erat, nihil impie facere. Vt vero aliquam occasionem mutatio temporum dedit: ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & a vera illum vindicasti

1. *Iniquo tempore*) quia inueteratus dolor in alteram naturam iam abierat. *Lips.*
2. *Inimico iudice*) ipsa te quæ odisti & aduersaris solantes.
3. *Tam inuidioso crimine*) ablati talis filii & in tali ætate.
4. *Mortem*) quam sponte sumebat, vid. inf. c. 22.
5. *Et hoc illo seculo*) Tiberii scilicet, quo multi parentes ipsi siue palam accusarunt, siue clam detulerant.

morte,

morte, ac restituisti in publica monumenta 6) libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo 7) scripserat. Optime meruisti de Romanis studiis: magna illorum pars arserat. optime de posteris: ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata. optime de ipso: cuius viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio Romana cognosci; quamdiu quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum; quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus; quid subactis iam ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum adactis, indomitus sit homo, ingenio, animo, manu liber. 8) Magnum mehercule detrimentum respublica ceperat, si illum ob duas partes pulcherrimas in obliuionem coniectum, eloquentiam & libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum cito scelera quoque, quibus solis memoriam meruerunt, tacebunt. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tristitia, vt semel obduxit, tenet. Et vide quam non surreptam tibi, nec fucum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi æque magni vulneris cicatricem. Alii itaque molliter agant, & blandiantur: ego condigere cum tuo mœrore constitui, & defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis iam ex consuetudine, quam ex desiderio fluentes, continebo, si fieri potuerit, te fauente remediis tuis; sin minus, vel inuita. teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filii locum

6. *In publica monumenta)* i. e. Bibliothecas.

7. *Sanguine suo)* quo nimirum luit quod eos scripsisset, laudauerat nimirum in opere *de bellis ciuilibus* Brutum & Cassium tanquam vltimos Romanorum, quod in perniciem ipsi cessit.

8. *Manu liber)* scriptione & stylo. *Lips.*

super-

CAP. III. Liuia amiserat filium Drusum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat penitus Germaniam, & tibi signa Romana fixerat, vbi vix vllos esse Romanos notum erat. In expeditione decesserat, ipsis illum hostibus ægrum cum veneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro republica obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiæ desiderium, per quam effusis in officium lugubre municipiis coloniisque. vsque in vrbem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri vltima filii oscula, gratumque extremi sermonem oris haurire. Longo itinere reliquias Drusi sui prosecuta, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, irritata, vt primum tamen intulit tumulo, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quam aut honestum erat Cæsari, aut æquum matri. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, vbique illum sibi priuatim publiceque repræsentare, & libentissime de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius 1) nemo posset retinere ac frequentare, 2) quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque, vtrum exemplum putas probabilius. 3) si illud prius sequi vis, eximis te numero viuorum; auersaberis & alienos liberos, & tuos ipsumque desiderans, 4) triste matribus omen occurres. 5) Voluptates honestas, permissas, tanquam

1. *Alterius*) Marcelli, quem mater Octauia nunquam sine tristitia commemorari audiuit.

2. *Frequentare*) memoriam alicuius frequentare est frequenter eius meminisse.

3. *Probabilius*) h. e. magis probandum & laudandum.

4. *Ipsumque desiderans*) sensus est: auersaberis alienos & tuos, imo & ipsum, tum maxime, cum immoderate illum desideras: dum præ ingenti desiderio luctus modum non facis, nam de quo audire refugit, eum & auersari videtur. *Ruben.*

5. *Triste matribus omen occurres*) pro superstitione veterum, qui omina ex occursu captabant. Tu igitur orbitate sic tristis matribus eam præsagies. *Lips.*

parum

parum decoras fortunæ tuæ reiicies, inuisam habebis lucem: & ætati tuæ, quod non præcipitet te quamprimum, & finiat, infestissima eris: quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te viuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximæ feminæ te exemplum applicueris; moderatius ac mitius eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia est, pœnas a se infelicitatis exigere: & mala sua augere? Quam in omni vita seruasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque re præstabis. est enim quædam & dolendi modestia. Illum ipsum iuuenem dignissime quietum semper nominans cogitansque, 6) facies, & meliore pones loco, si matri suæ, qualis viuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IV. Nec te ad fortiora ducam præcepta, vt inhumano ferre humana iubeam modo, vt ipso funebri die oculos matris exsiccem: ad arbitrum tecum veniam: hoc inter nos quæretur, vtrum magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liuiæ Augustæ, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo feruore, cum maxime impatientes ferocesque sunt miseriæ, se consolandam Areo philosopho viri sui præbuit. & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quam populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo 1) titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quam Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo & defleto gen-

6. *Dignissime quietum semper nominans cogitansque facies*) sensus planus est, si quietum accipiatur quasi bis positum. hoc sensu: qui dignissime quietus est, eum tu quoque talem effi-cies, si amoto querulo luctu memoriam eius serues.

1. *Altero adminiculo*) Druso, supererat autem adhuc Tiberius.

tibus funere, nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud feminam opinionis suæ custodem diligentissimam.

Vsque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantum quæ in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modo obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam Principum iudicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus aliterue factum velis.

CAP. V. Deinde oro atque obsecro, ne te difficilem amicis, & intractabilem præstes. Non est enim quod ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut mentio tibi. Cum secessimus, & in vnum conuenimus, facta eius dictaque quanto meruit suspectu 1) celebramus: coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaque maxima voluptate, filii tui laudibus, quas non dubito quin vel impendio vitæ, si potestas detur, in æuum omne sis prorogatura. Quare patere, imo arcesse sermones, quibus ille narretur & apertas aures præbe ad nomen memoriamque filii tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiusmodi casibus partem mali putant, audire solatia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior est, aspicis. Non conuertis te ad conuictus filii tui, occursusque iucundos, non ad pueriles dulcesque blandicias, non

1. Suspectu) admiratione.

ad

ad incrementa ſtudiorum: vltimam illam faciem rerum premis. Illi, tanquam parum ipſa per ſe horrida ſit, quicquid potes congeris. Ne, obſecro te, concupieris, peruerſiſſimam gloriam, infeliciſſimam 2) videri.

CAP. VI. Simul cogita, non eſſe magnum, ſe rebus proſperis fortem gerere, vbi ſecundo curſu vita procedit: nec gubernatoris quidem artem tranquillum mare & obſequens ventus oſtendit: aduerſi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne ſubmiſeris te, imo contra fige ſtabilem gradum: & quicquid onerum ſupra cecidit, ſuſtine, primo duntaxat ſtrepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunæ fit, quam æquo animo. Poſt hoc oſtendit 1) illi filium incolumem, oſtendit ex amiſſo nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus aſſedit: te mutata perſona conſolatus eſt. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam vlla vnquam mater amiſerit. (non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam.) ſi fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem ſine ſomno triſtitia conſumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipſam faciem impetus fiat: atque omni ſe genere ſæuitiæ profecturus mœror exerceat. Sed ſi nullis planctibus defuncta reuocantur; ſi ſors immota, & in æternum fixa, nulla miſeria mutatur, & mors tenet quicquid abſtulit; deſinat dolor, qui perit. Quare regamus: nec nos iſta vis tranſuerſos auferat. Turpis eſt nauigii rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deſeruit, permiſit tempe-

2. *Infelicisſimam*) f. legendum *infelicisſima* hoc ſenſu: ne concupieris peruerſiſſimam gloriam, qua eſt vt infeliciſſima videaris. ferri tamen etiam accuſatiuus poteſt verbi ſubſtantiui infinitiuo ſubintellecto.

1. *Oſtendit*) Philoſophus nempe eam ſolaturus ipſi in animum reuocauit, tanquam ſolatii argumenta alterum filium Tiberium, & nepotes incolumes.

ſtati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

CAP. VII. At enim naturale deſiderium ſuorum eſt. Quis negat, quamdiu modicum eſt? nam ex diſceſſu, non ſolum amiſſione, cariſſimorum neceſſarius morſus eſt, & firmiſſimorum quoque animorum contractio. Sed plus eſt quod opinio adiicit, quam quod natura imperauit. Adſpice mutorum animalium quam concitata ſint deſideria, & tamen quam breuia. Vaccarum vno die alteroue mugitus auditur: nec diutius equarum vagus ille amensque diſcurſus eſt. Feræ cum veſtigia catulorum conſectatæ ſunt, & ſiluas peruagatæ: cum ſæpe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus exſtinguunt. Aues cum ſtridore magno inanes nidos circumfremunt: intra momentum tamen quietæ, volatus ſuos repetunt. Nec vlli animali longum fœtus ſui deſiderium eſt, niſi homini: qui adeſt dolori ſuo, nec tantum quantum ſentit, ſed quantum conſtituit, afficitur. Vt ſcias autem non eſſe hoc naturale, luctibus frangi, primum magis feminas quam viros, magis barbaros quam placidos eruditæque gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea, quæ a natura vim acceperunt, eamdem in omnibus ſeruant. Apparet non eſſe naturale, quod varium eſt. Ignis omnes ætates, omnium vrbium ciues, tam viros quam feminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit ſecandi potentiam: quare? quia vires illi a natura datæ ſunt, quæ nihil in perſonam conſtituit. Paupertatem, luctum, ambitionem alius aliter ſentit, prout illum conſuetudo infecit: & imbecillum impatientemque reddit præſumpta opinio de non timendis terribilis.

CAP. VIII. Deinde quod naturale eſt, non decreſcit mora: dolorem dies conſumit. licet contumaciſſimum, quotidie inſurgentem, & contra remedia efferueſcentem; tamen illum, efficaciſſimum mitigandæ

gandæ ferociæ, tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata: tamen hanc quoque ætas tibi minutatim eximet. Quoties aliud egeris, animus relaxabitur: nunc de ipsa custodis. multum autem interest, vtrum tibi permittas mœrere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ conuenit, finem luctus potius facere, quam exspectare: nec illum opperiri diem, quo te inuita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

CAP. IX. Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non fit naturæ iussu? quod nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, sed vt immunes ipsi, & aliud pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducuntur exsequiæ: de morte non cogitamus. tot acerba funera: nos togam nostrorum infantium, nos militiam, & paternæ hæreditatis successionem animo agitamus. tot diuitum subita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquam in mentem venit, nostras quoque opes æque in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo ante præuisa sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibrasse? velut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum adscensu, inermis adeas, exspecta vulnus, & illa superne volantia cum sagittis pilisque saxa puta in tuum librata corpus. Quoties aut ad latus, aut pone tergum ceciderint, exclama: Non decipies me, fortuna, nec securam aut negligentem opprimes. scio quid pares. alium percussisti, me petisti. Quis vnquam res suas, quasi periturus, adspexit? quis vnquam nostrum de exsilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? quis non, si admoneatur vt

cogitet, tanquam dirum omen respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides euenisse? Egregium versum & dignum, qui non e Publio 1) exiret:

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. Ille damnatus est: & tua innocentia sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quae nunquam pati nos posse praeuidimus. Aufert vim praesentibus malis, qui futura prospexit.

CAP. X. Quicquid est hoc, Marcia, quod circa nos ex aduenticio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & exclusorum clientium turba referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa coniux, ceteraque ex incerta & mobili sorte pendentia: alieni commodatique apparatus sunt. nihil horum dono datur: collaticiis, & ad dominos redituris instrumentis scena adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur: pauca vsque ad finem perseuerabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquam inter nostra positi: mutuo accepimus. Vsusfructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui temperat: nos oportet in promptu habere, quae in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos praecedere iustissimum ipsorum votum est, sic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, imo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Saepe admonendus est animus, amet vt recessura, imo tanquam recedentia. quicquid a fortuna datum est, tan-

1. *Publio*) mimographo, quem ob mores & vitae genus improbat Seneca.

quam ex templo abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite. nihil de hodierna die promittitur. nimis magnam aduocationem 1) dedi: nihil de hac hora. Festinandum est. instat a tergo mors: iam disiicietur iste comitatus: iam contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerum omnium est, (miseri, nescitis?) & fuga, viuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus est, crimen est. mors enim illi nascenti determinata est. In hanc legem datus; hoc fatum ab vtero statim prosequebatur. In regnum fortunæ, & quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna passuri. corporibus nostris impotenter, contumeliose, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admotis, vel in remedium: alios vinciet; id nunc hosti licebit, nunc ciui: alios per incerta nudos maria iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut littus explodet, sed in alicuius ventrem immensæ beluæ decondet: alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque medios detinebit. Vt varia & libidinosa, mancipiorumque suorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus est partes deflere? tota vita flebilis est. Vrgebunt noua incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandum est itaque, vobis maxime, quæ immoderate fertis: & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

CAP. XI. Quæ demum ista tuæ publicæque con-

1. *Aduocationem*) spatium & moram. Verbi notio a iudiciis manauit: nam qui parum instructi ad respondendum aduocationem a iudice solent petere, i. e. spatium deliberandi aduocandique amicos & peritos, Cicero: *Omnibus vnde petitur hoc consilii dederim, vt binas advocationes postulent.* Inde translatum ad omnem moram & tergiuersationem. Vetus Poëta:

Cur differs mea lux rogata semper,
Cur longam petis aduocationem? Gronov.

ditionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidumque corpus, & caussis 1) morbisque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & aeterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hunc finem, ad quem, quae feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quae in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quae veneraris, & quae despicis, vnus exaequabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis adscripta vox, nosce te. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile: iactatu, non tempestate magna, vt dissiperis, est opus. Vbicumque arietaueris, solueris. Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienae opis indigens, ad omnem fortunae contumeliam proiectum: cum bene lacertos exercuit, cuiuslibet ferae pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, aestus, laboris impatiens: ipso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur: anxiae solicitaeque tutelae, praecarii spiritus, & male haerentis, quem pauor repentinus adiectusue ex improuiso sonus auribus grauis excutit: soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, qua singulis opus est? Nunquid enim vt concidat, res magni molimenti est? Odor illi saporque, & lassitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocunque se mouet, infirmitatis suae statim conscium, non omne caelum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris aurae, & tenuissimis caussis atque offensionibus mor-

1. *Caussis*) caussa idem quod morbus, sicut & Graec. *αἰτία.* Hinc Tibullus El. IX. L. I. *Non illi sontica caussa* h. e. morbus sonticus, hinc *caussarium* quod paullo post pro morbido Seneca posuit.

bidum,

bidum, putre, caussarium, 2) fletu vitam auspicatum: cum interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque disponit: cum interim longa conantem eum mors opprimit: & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

CAP. XII. Dolor tuus, o Marcia, si modo illi vlla ratio est, vtrum sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrumne amisso filio mouet, quod nullas ex illo voluptates cepisti: an quod maiores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris; tolerabilius efficies detrimentum tuum. minus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudii lætitiæque perceperunt. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates; oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione: nisi forte hi, qui catulos auesque, & friuola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactuque & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus, non fructus educationis, ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit nihil prudentia quæsierit: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & maior. Melius tamen tecum actum est, quam si omnino non contigisset. quoniam si ponatur electio, vtrum satius sit non diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quam nulla contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantum nomenque filii expleturum habuisse, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito

2. *Caussarium*) idem ac morbidum vide paullo ante.

omnis officii curiosus, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli fere & magna bona, & diuturna, contingunt. non durat, nec ad vltimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dii immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te a diis, cui frui non liceret filio. Circui per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculis: occurrent tibi passi vbique maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt: puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inveniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, vt putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. maliuoli solatii genus est, turba miserorum. Quosdam tamen referam: non vt scias, hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placide. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut militiam eius, & acerrimam virtutem in hostes ciuesque, contudit: aut effecit, vt cognomen illud vsurpasse saluo videretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundæ res constabant: nec inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene posuisse: hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum quod etiam ad felicissimos peruenit.

CAP. XIII. Ne nimis admiretur Græcia illum patrem, 1) qui in ipso sacrificio nuntiata filii morte,

1. *Patrem*) Xenophontem.

tibi-

ibicinem tantum tacere iussit, & coronam capiti deraxit, cetera rite perfecit, Puluillus effecit pontifex, ui postem tenenti, & Capitolium dedicanti, mors ilii nuntiata est: quam ille exaudisse dissimulans, & ollemnia pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filii sui omen. 2) Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus mpetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione, on abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memo'abili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui olere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, t rediit domum, & impleuit oculos, & aliquas voces lebiles misit: & peractis, quæ mos erat præstare deunctis, ad Capitolinum 3) illum rediit vultum. Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo vinctum nte currum egit Persen, inclyti regis nomen, duos ilios in adoptionem dedit: quos sibi seruauerat, exulit. Quales retentos putas, cum inter commodaos Scipio fuisset? Non sine motu vacuum Paulli cur'um 4) populus Romanus aspexit. concionatus est tanen, & egit diis gratias, quod compos voti factus esset. 'recatum enim se, vt si quid ob ingentem victoriam nuidiæ dandum esset, 5) id suo potius, quam publico lamno solueretnr. Vides quam magno animo tulerit?

2. *Et ad filii sui nomen*) i. e. dum filium appellaret, qui trite de morte eius nuntium afferebat.

3. *Capitolinum*) eleganter : posito vultu tristiore, lætioem rursus sumsit, & quem in Capitolio habuerat. *Lips.*

4. *Vacuum Paulli currum*) minores enim liberi cum parente riumphante in currum collocabantur.

5. *Si quid inuidiæ dandum esset*) Superstitio veterum erat, φθόνον, inuidiam, rebus magnis insidiari, h. e. Deos rosperis miscere acerba, vnde φθονερὸν τὸ δαιμόνιον dicemant. Inuidiæ itaque isti placandæ gratia ipsi se quandoque caui cuidam vltro submittebant, vt minore malo maius rediierent. Notum Polycratis exemplum.

orbi-

orbitati suae gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit: non contigit tamen tristem Paullum Persi videre.

CAP. XIV. Quid nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quaeram miseros? quasi non difficilius sit, inuenire felices. Quota quaeque domus vsque ad exitum omnibus partibus suis constitit, in qua non aliquid turbatum sit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. Lucium, si vis, Bibulum, & C. Caesarem. videbis inter collegas inimicissimos concordem fortunam. L. Bibuli, melioris quam fortioris viri, duo simul filii interfecti sunt: Aegyptio quidem militi ludibrio habiti: vt non minus ipsa orbitate, auctor eius, 1) digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui, toto honoris sui anno ob inuidiam collegae, domi latuerat, postero die quam geminum funus renunciatum est, processit ad solita & publica officia. Quid minus poterat, quam vnum diem duobus filiis dare? tam cito liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Caesar cum Brittanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. 2) In oculis erat iam Cn. Pompeius, non aequo laturus animo quemquam alium esse in Rep. magnum, & modum impositurus incrementis, quae grauia illi videbantur, etiam cum in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam cito dolorem vicit, quam omnia solebat.

1. *Auctor eius*) Lipsius legit *auctores.* hoc sensu: Interfecti sunt filii Bibuli & ludibrio habiti ab Aegyptiis, contemtissimo hominum inter Romanos genere, vt adeo non minus ob orbitatem, quam auctores, homines abiectissimos, digna lacrymis res esset.

2. *Publica secum fata ducentem*) nam eius morte sublata concordia fuit.

CAP.

CAP. XV. Quid aliorum tibi funera Cæsarum re-
ram? quos in hoc mihi interim videtur violare for-
na, vt sic quoque generi humano prosint, ostenden-
s, ne eos quidem, qui diis geniti deosque genituri
icantur, sic suam fortunam in potestate habere, quem-
lmodum alienam. Diuus Augustus amissis liberis,
epotibus, exhausta Cæsarum turba, adoptione de-
rtam domum fulsit. Tulit tamen fortiter: tanquam
us iam res ageretur, cuius cum maxime intererat,
e diis neminem queri. Tib. Cæsar & quem genuerat,
quem adoptauerat, amisit: ipse tamen pro rostris
udauit filium, stetitque in conspectu posito corpore,
iteriecto tantummodo velamento, quod pontificis
culos a funere arceret, & flente populo Romano non
exit vultum: experiendum se dedit Seiano ad latus
anti, quam patienter posset suos perdere. Videsne
ianta copia virorum maximorum sit, quos non ex-
pit hic omnia prosternens casus, in quos tot animi
ona, tot ornamenta publice priuatimque congesta
ant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas; & sine
ilectu vastat omnia, agitque vt sua. Iube singulos
onferre rationem: nulli contigit impune nasci.

CAP XVI. Scio quid dicas: Oblitus es feminam
consolari: virorum refers exempla. Quis autem
ixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis
gisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par
lis, mihi crede, vigor, par ad honesta (libeat)
cultas est: laborem doloremque ex æquo, si con-
ieuere, patiuntur. In qua istud vrbe, dii boni, lo-
uimur? In qua regem Romanis capitibus Lucretia
Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lu-
etiæ Brutum. In qua Clœliam, contempto hoste
flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros
ansscripsimus. Equestri insidens statuæ, in sacra
a, celeberrimo loco, Clœlia exprobrat iuuenibus
nostris

nostris puluinum 1) ascendentibus, in ea illos vrbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donauimus. Quod tibi si vis exempla referri feminarum, quæ suos fortiter desiderauerunt, non ostiatim quæram: ex vna tibi familia duas Cornelias dabo. Primam Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit. & de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos ciuitas sensit. 2) Ti. Gracchum, & Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit & insepultos. consolantibus tamen miseramque dicentibus. Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi. Cornelia Liuium Drusum, clarissimum iuuenem, illustris ingenii, vadentem per Gracchana vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filii, & inultam, tam magno animo tulit, quam ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuerteris, si tela, quæ in Scipiones, Scipionumque matres ac filios exegit, quibus Cæsarès petiit, ne a te quidém continuit. Plena & infesta variis casibus vita est: a quibus nulli longa pax, vix induciæ sunt. Quatuor liberos sustuleras, Marcia. nullum aiunt frustra cadere telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidia damnoue præteruehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex æquo cum potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maxime luges, prioris 3) oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias. si male fers, magna onera; si bene, magna solatia. In hoc de perduxit, vt illas cum videris, admonearis filii,

1. *Puluinum*) i. e. lecticam in qua puluinus.

2. *Nec editos nec amissos ciuitas sensit*) h. e. qui in tenera ætate vita sunt functi.

3. *Prioris*) filii alterius qui antea obierat.

non

non doloris. Agricola, euersis arboribus, quas aut ventus radicitus euulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, sobolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantasque disponit: & momento (nam vt in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Metilii tui filias in eius vicem substitue, & vacantem locum exple. Vnum dolorem geminato solatio leua. Hæc quidem natura mortalium est, vt nihil magis placeat, quam quod amissum est, iniquiores sumus aduersus relicta, ereptorum desiderio, sed si æstimare volueris; quam tibi valde fortuna, etiam cum seuierit, pepercerit, scies te habere plus quam solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

CAP. XVII. Dic illud quoque, Marcia; Moueret me, si esset cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos sequerentur: nunc video, exempto discrimine, & eodem modo, malos bonosque iactari. Graue est tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri præsidium ac decus, amittere. Quis negat graue esse? sed humanum est. Ad hoc genita es vt perderes, vt perires, vt sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres & optares, & quod est pessimum, nunquam scires cuius esses status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ ante cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quæ mirari possis. videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto intercisam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat: subitum illo mare irrupit, &

Hesperium Siculo latus abscidit:

deinde videbis (licet enim tibi auidissimum maris verticem stringere) stratam illam fabulosam Charybdim, quamdiu ab Austro vacat, 1) at si quid inde vehemen-

1. *Quamdiu ab Austro vacat*) h. e. quamdiu ab austro ventus non spirat, tum enim strata & tranquilla est charybdis.

tius

tius ſpirauit, magno hiatu profundoque nauigia ſorbentem. Videbis celebratiſſimum carminibus fontem Arethuſam, nitidiſſimi ac perlucidi ad imum ſtagni, gelidiſſimas aquas profundentem: ſiue illas ibi primum naſcentes inuenit, ſiue immerſum terris flumen integrum ſubter tot maria, & a confuſione peioris vndæ ſeruatum, reddidit. Videbis portum 2) quietiſſimum omnium, quos aut natura poſuit in tutelam claſſium, aut adiuuit manus, ſic tutum, vt ne maximarum quidem tempeſtatum furori locus ſit. Videbis vbi Athenarum potentia fracta: 3) vbi tot millia captiuorum, ille excisis in infinitam altitudinem ſaxis, lautumius 4) carcer incluſerat: ipſam ingentem ciuitatem, & laxius turritam, quam multarum vrbium fines ſint: tepidiſſima hiberna, & nullum diem ſine interuentu ſolis. Sed cum omnia iſta cognoueris, grauis & inſalubris æſtas hiberni cæli beneficia corrumpet. Erit Dionyſius illic tyrannus, libertatis, iuſtitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam poſt Platonem, vitæ etiam poſt exſilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offenſam iubebit detruncari: arceſſet ad libidinem mares feminasque, & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit ſimul binis coire. Audiſti quid te inuitare poſſit, quid abſterrere: proinde aut nauiga, aut reſiſte. Poſt hanc denuntiationem, ſi quis dixiſſet intrare ſe Syracuſas velle, ſatisne iuſtam querelam de vllo, niſi de ſe, habere poſſet, qui non incidiſſet in illa, ſed prudens ſciensque veniſſet? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio, tu ſi filios ſuſtuleris, poteris habere formoſos, poteris & deformes: & ſi fortaſſe tibi multi

2. *Portum*) Syracuſanum.

3. *Vbi Athenarum potentia fracta*) prope Syracuſas Nicia & Demoſthene ducibus.

4. *Lautumiis*) *Latomias Syracuſanas* memorat Cic. in Verrinis.

naſcen-

nascentur, esse ex illis aliquis tam seruator patriæ, quam proditor poterit. Non est quod desperes tantæ dignationis futuros, vt nemo tibi propter illos maledicere audeat: propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, vt ipsi maledictum sit. Nihil vetat illos tibi suprema præstare, & laudari te a liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, vel puerum, vel iuuenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod parens sequitur. Post has leges propositas, si liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil spoponderunt.

CAP. XVIII. Ad hanc imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi venire in consilium. intratura es vrbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus æternisque deuinctam, indefatigata cælestium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis vno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annuo æstates hiemesque æqualiter diuidentem. Videbis nocturnam lunæ successionem, a fraternis occursibus lene remissumque lumen mutuantem, & modo occultam, modo toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mutabilem, semper proximæ dissimilem. Videbis quinque sidera diuersas agentia vias, & in contrarium 1) præcipiti mundo nitentia: ex horum leuissimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima ac minima perinde formantur, prout æquum iniquumue sidus incessit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cæli fragorem. Cum satiatos spectaculo supernorum in terram oculos deieceris, excipiet

1. *Et in contrarium*) proprio suo motu lata contra primum illum motum. *Lips.*

te alia fortuna rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planicies; hinc montium magnis & niualibus surgentium iugis erecti in sublime vertices: deiectus fluminum, & ex vno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes; & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum silvarum cum suis animalibus auiumque concentu dissono. Varii vrbium situs, & seclusæ nationes locorum difficultate. quarum aliæ se in erectos subtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude circumfunduntur: adiuta cultu seges, & arbusta sine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata discursus, & amœni sinus, & littora in portum recedentia, sparsæ tot per vastum insulæ, quæ interuentu suo maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum cursum torrentium aurum arenis interfluens, & in mediis terris, medioque rursus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu 2) scindens, & ingenti licentia exæstuans? Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immani, & excedenti terrestria magnitudine animalia, quædam grauia & alieno se magisterio mouentia, quædam velocia, concitatis perniciora remigiis, quædam haurientia vndas, & magno prænauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non mouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum, erisque & spectatrix, & ipsa pars magna conantium: disces, docebisque artes, alias quæ vitam instruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed istic erunt mille corporum & animorum pestes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cæli corporisque,

2. *Triplici sinu*) in quatuor enim partes terram scindi, & quamuis earum chlamydem referre, quæ a tribus partibus Oceano cingatur, veteres suspicati, nec inepte, fuerunt. vid. *Lips. Physiol. Stoic.* L. 2. Diss. 17.

& cariſſimorum acerba deſideria, & mors, incertum facilis, an per pœnam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis. vt in illa venias per iſta exeundum eſt. Reſpondebis, velle te viuere quidni? Imo, puto, ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo vt conuenit. Nemo, inquis, nos conſuluit. Conſulti ſunt de nobis parentes noſtri: qui cum conditionem vitæ noſſent, in hanc nos ſuſtulerunt.

CAP. XIX. Sed vt ad ſolatia veniam, videamus primum quid curandum ſit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem deſiderium eius, quem dilexit. Id per ſe tolerabile apparet. Abſentes enim abfuturosque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis vſus illorum nobis & conſpectus ereptus ſit. Opinio eſt ergo, quæ nos cruciat: & tanti quodque malum eſt, quanti illud taxauimus. In noſtra poteſtate remedium habemus. Iudicemus illos abeſſe, & noſmet ipſi fallamus: dimiſimus illos, imo conſecuturi præmiſimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui a contemptu vindicet. Vt minime probabili, ſed vero ſolatio vtar: in ciuitate noſtra plus gratiæ orbitas confert, quam eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quæ ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum ſimulent, & liberos eiurent, & orbitatem manu faciant. 1) Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea. etenim non eſt dignus ſolatio, qui filium ſibi deceſſiſſe, ſicut mancipium, moleſte fert: cui quicquam in filio reſpicere, præter ipſum, vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? vtrum, quod filius tuus deceſſit: an quod non diu vixit? Si, quod deceſſit, ſemper debuiſti dolere: ſemper enim ſciſti mori. Cogita, nullis defunctum malis affici. illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabulam eſſe.

1. *Manu faciant*) ſponte & vltro ſe faciant orbatos, ſic paſſim *Seneca loquitur*,

Nullas imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, & reos, & in illa libertate tam laxa vllos iterum tyrannos. Luserunt ista poëtæ, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est & finis: vltra quam mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem in qua antequam nasceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaque circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos, intra quos seruitur. Excepit illum magna & æterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec suæ premitur, nec conuiciis quidem vllis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades prospicitur, nulla priuata: non solicitus futuri pendet ex euentu, semper incertiora rependenti. Tandem ibi constitit, vnde nil eum pellat, vbi nil terreat.

CAP. XX. O ignaros malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturæ laudatur! quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile æuum, dum meliora sperantur, in flore deducit, 1) siue pueritiam ante duriores gradus reuocat: omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his ad quos venit antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino remittit: hæc captiuorum catenas leuat: hæc e carcere educit,

1. *In flore deducit*) h. e. dum adhuc floret finit, atque exitum ei parat.

quos exire imperium impotens vetuerat. hæc exsulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque iaceat. hæc, vbi res communes fortuna male diuisit, & æquo iure genitos alium alii donauit, exæquat omnia. hæc est, quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. hæc est, in qua nemo humilitatem suam sensit. hæc est, quæ nulli paruit. hæc est, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Hæc est, inquam, quæ effecit, vt nasci non sit supplicium: quæ efficit, vt non concidam aduersus minas casuum, vt seruare animum saluum ac potentem sui possim. Habeo quo appellam. Video istic cruces non vnius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas. capite quidam conuersos in terram suspendere, alii per obscœna stipitem egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & singulis articulis singula machinamenta: sed video & mortem. Sunt istic hostes cruenti, ciues superbi: sed video istic & mortem. Non est molestum seruire, vbi si domini pertæsum est, licet vno gradu ad libertatem transire. contra iniurias vitæ, beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus istius firmamentumque imperii, Neapoli valetudo abstulisset, indubitatus populi Romani princeps excesserat. At nunc exigui temporis adiectio fastigio illum suo depulit. Vidit legiones in conspectu suo cæsas: & ex illo prœlio, in quo prima acies senatus fuit, quam infelices reliquiæ sunt, imperatorem ipsum superfuisse! Vidit Ægyptium carnificem, & sacrosanctum victoribus corpus satelliti præstitit, etiam si incolumis fuisset pœnitentiam salutis acturus. quid enim erat turpius, quam Pompeium viuere beneficio regis? 2) M. Cicero si eo

2. *Regis*) qui Regis enim beneficio viuit, seruus videtur: digna sane *magnitudine Romana* sententia.

tempore, quo Catilinæ ſicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus eſt, concidiſſet, liberata Rep. conſeruator eius: ſi denique filiæ ſuæ funus ſecutus fuiſſet, etiam tunc felix mori potuit. Non vidiſſet ſtrictos in ciuilia capita mucrones: nec diuiſa percuſſoribus occiſorum bona, vt etiam de ſuo perirent: 3) non haſtam conſularia ſpolia vendentem; nec cædes, nec locata publice latrocinia, bella, rapinas, tantum Catilinarum. 4) Marcum Catonem ſi a Cypro & hereditatis regiæ diſpenſatione redeuntem mare deuoraſſet, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello ſtipendium, nonne illo bene actum foret? hoc certe ſecum tuliſſet, neminem auſurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio pauciſſimorum, virum libertati non ſuæ tantum, ſed publicæ natum, coëgit Cæſarem fugere, Pompeium ſequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit illi: omnium etiam malorum remiſit patientiam. Nimis tamen cito periit, & immaturus. Primum, puta illum ſuperfuiſſe: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum eſt? Ad breuiſſimum tempus editi, cito ceſſuri loco, venienti in pactum hoc, proſpicimus hoſpitium. 5) De noſtris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui conſtat. computa vrbium ſecula. videbis quam non diu ſteterint, etiam quæ vetuſtate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca ſunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, vrbibusque, & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad vniuerſa referentes: minorem portionem ætas noſtra,

3. *De ſuo perirent*) ipſi præmium ſuæ mortis eſſent. Sic Florus: miſera Resp. in exitium ſuum merces erat. *Lipſ.*

4. *Tantum Catilinarum*) i. e. non vidiſſet tot vno tempore Catilinas. *Lipſ.*

5. *Venienti in pactum hoc proſpicimus hoſpitium*) h. e. liberis noſtris hac conditione in hanc lucem natos, hoc venientes, excipimus.

quam

quam puncti habet, si tempori comparetur omni. cuius maior est mensura quam mundi: vtpote cum ille se intra huius spatium toties remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcumque fuerit incrementum, non multum aberit a nihilo? vno modo multum est quod viuimus: si satis est. Licet mihi vates, 6) & in memoriam traditæ senectutis viros nomines, centenos denosque percenseas annos: cum ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa breuissimi longissimique æui differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaueris quanto non vixerit. Deinde non immaturus decessit: vixit enim quantum debuit viuere. Nihil enim illi iam vltra supererat. Non vna hominibus senectus est, vt ne animalibus quidem. intra quatuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima. dispar cuique viuendi facultas data est: nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quam vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper vbi positus est: nec illum vlterius diligentia aut gratia promouebit: scit libenter illum vlterius diligentiam ex consilio perdidisse. 7) Tulit suum,
---- *metasque dati peruenit ad æui*. Non est itaque quod sic te oneres: Potuit diutius viuere. Non est interrupta eius vita, nec vnquam se annis casus interiecit. soluitur quod cuique promissum est: eunt vi sua fata, nec adiiciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota ac studia sunt. Habebit quisque quantum illi dies primus adscripsit. ex illo quo primum lucem vidit, iter mortis ingressus est, accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adiiciebantur ado-

6. *Vates*) Sibyllas longæuas. *Lips.*

7. *Scit libenter &c.*) superflua hæc esse & idem iterare putat Lipsius, legi tamen posse putat: *Si libeat nec illum interius diligentia & consilio perduces.* Vt sensus sit vitam vt produci ita nec contrahi posse, fatali meta ipsi præfixa.

lescentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, vt non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam vergere: cum illo infantia statim, & iuuenta, omnisque ætas ferat. Agunt opus suum fata: nobis sensum nostræ necis auferunt: quoque facilius obrepat mors, sub ipso vitæ nomine latet. Infantem in se pueritia conuertit, pueritiam pubertas, pubertatem iuuentus, iuuentutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si bene computes, damna sunt.

CAP. XXI. Quereris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quam potuisset? Vnde enim scis, an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene positæ sunt & fundatæ, vt nihil illi, procedenti tempore, timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt: neque pars vitæ nostræ tam obnoxia aut tenera est, quam quæ maxime placet. Ideoque felicissimis optanda mors est: quia in tanta inconstantia turbaque rerum, nihil nisi quod præteriit, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filii tui corpus, & summa pudoris custodia inter luxuriosæ vrbis oculos conseruatum, potuisse ita morbos euadere, vt ad senectutem formæ illæsum perferret decus?

CAP. XXII. Cogita animi mille labes. neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, vsque in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerumque sunt. Aut sera, eoque fœdior luxuria inuasit, & coëgit dehonestare speciosa principia: aut in popinam ventremque præcoquis summa 1) illis curarum fuit, quid essent, quid biberent. Adiice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum ossa viuis legentium, & totas in viscera manus de-

1. *Præcoquis summa*) *præcoquis & summa* legit Lips. vt sensus sit: aut sera & fœda luxuria occupat aut præcoquis & in primis annis. Gronouius copulam omittendam, & distinguendum, *illis* autem παρέλκειν putat.

mitten-

mittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post hæc exsilium. non fuit innocentior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem. non fuit sapientior, quam Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit sanctior quam Cato. Cum ista perspexeris, scies optime cum his agi, quos naturę, quia illos hoc manebat vitæ stipendium, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quam vita humana: nihil tam insidiosum. non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur insciis. itaque si felicissimum est, non nasci: proximum puta, breuitate vitæ defunctos, cito in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium 2) dedit. Irascebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, Seianum in ceruices nostras nec imponi quidem, sed escendere. 3) Decernebatur illi statua in Pompeii theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus. Tunc vere theatrum perire. Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeii constitui Seianum, & in monumentis maximi imperatoris consecrari perfidum militem? consecratur. Subscriptio, 4) & acerrimi canes, quos ille, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare hominem, & illum imperatum, 5) incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, Seianus rogandus erat: si mori, filia. vterque inexorabilis: constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo,

2. *Congiarium*) metaphora. vt donum solet in vino, pecunia dari; sic Seianus patrem tuum. & res eius elargitus est Satrio. *Lips.*

3. *Nec imponi quidem, sed escendere*) h. e. non a principe & senatu, quibus hoc ius, imponi, sed ipsum vafre ascendere. *Id.*

4. *Subscriptio*) Gronov. legit: *Consecratur subscriptione*, solennibus dedicationis accusationem Cordi additam dicens.

5. *Et illum imperatum*) h. e. iussi a Seiano Cordum circumlatrant. *Gronov.*

& quo plus virium poneret, 6) in cubiculum se quasi gustaturus contulit: & dimissis pueris, quædam per fenestram, vt videretur edisse, proiecit: a cœna deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto, ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te, Carissima, inquit, filia, & hoc vnum, tota celata vita, iter mortis ingressus sum, & iam medium fere teneo, Reuocare me nec debes, nec potes. Atque ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius, publica voluptas erat, quod e faucibus auidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, interpellantes quod coëgerant. 7) adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæstione, an morte rei perderentur. 8) dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absoluerat. Videsne, Marcia, quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? pæne non licuit.

CAP. XXIII. Præter hoc, quod omne futurum incertum est, & ad deteriora certius: facilius ad superos iter est, animis cito ab humana conuersatione dimissis. minus enim fæcis ponderisque traxerunt: antequam obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leuiores ad originem suam reuolant, &

6. *Quo plus virium poneret*) quo maxime imminutis viribus excederet. *Gronov.*

7. *Interpellantes quod coëgerant*) interpellando impeditum ad quod faciendum sæua crudelitate eum impulerant.

8. *Perderentur*) rectius *prohiberentur* Muret. & Gronov. nimirum quæstio agitata fuit, liceretne bonis & testamentis salvis ils mori? puto tamen retineri posse *perderentur*. nimirum eo præcipue tendebat quæstio, an voluntaria morte se eripere harpyis illis aliquis posset, & an proinde perderent reum tyranni.

facilius

facilius, quicquid est illud, absoluti transfluunt. r) Nec vnquam magnis ingeniis cara in corpore mora est. exire atque erumpere gestiunt, ægre has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat: Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem. Quid tu, Marcia, cum videres senilem in iuuene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio; diuitias sine auaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum peruenit, ad exitum prope est. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus: nec vltimum tempus exspectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulsit, citius exstinguitur: viuacior est, qui cum lenta difficilique materia commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet caussa, quæ maligne alit. sic ingenia quo illustriora, breuiora sunt. Nam vbi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri: sed hic cito decessit; & moriturum breui nemo non prudens dixit. non poterat enim ad illam ætatem peruenire, quam præceperat. Ita est indicium imminentis exitii maturitas, & appetit finis, vbi incrementa consumpta sunt.

Cap. XXIV. Incipe virtutibus illum, non annis æstimare: satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum cura vsque ad decimumquartum annum fuit: sub matris tutela semper. cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero

r. *Absoluti transfluunt*) *obsoleti illitique eluunt*; ita restituit ex Codd. MSS. Gronov.

corpo-

corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne a te discederet. Computa, Marcia, quam raro liberos videant, quæ in diuersis domibus habitant: cogita, tot illos perire annos matribus, & per solicitudinem exigi, quibus filios in exercitu habent: scies multum patuisse hoc tempus, 1) ex quo nihil perdidisti. Nunquam a conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formauit, excellentis ingenii, & æquaturi auum, nisi obstitisset verecundia, quæ multorum profectus silentio pressit. Adolescens rarissimæ formæ, in tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius spei se præbuit: & cum quarundam vsque ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate morum effecit, vt puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione: sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum in contemplatione virtutum filio iungere, tanquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur: nunquam tibi solicitudini, nunquam mœrori erit. Quod vnum ex tam bono filio poteras dolere, doluisti: cetera exempta casibus, plena voluptatis sunt, si modo vti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit, intelligis. Imago duntaxat filii tui periit, & effigies non simillima: ipse quidem æternus, meliorisque nunc status est, dispoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, vincula animorum tenebræque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur a veris & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen est, ne

1. *Scies multum patuisse &c.*) h. e. computatione istiusmodi instituta agnosces satis magnum esse istud tempus, ex quo nihil tibi perdit, cum præsentem semper filium intueri tibi licuerit.

abstra-

abstrahatur & fidat: nititur illo, vnde dimissus est: ibi illum æterna requies manet, e confusis crassisque pura & liquida visentem.

CAP. XXV. Proinde non est quod ad sepulcrum filii tui curras. pessima eius, & ipsi molestissima istic iacent, ossa cineresque: non magis illius partes quam vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit: paullumque supra nos commoratus, dum expurgatur, & inhærentia vitia situmque omnis mortalis ævi excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum cœtus sacer, Scipiones, Catonesque, vtique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, noua luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet: nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus, in arcana naturæ libens ducit. Vtque ignotarum vrbium monstratus hospiti gratus est: ita sciscitanti cælestium caussas, domesticus interpres. In profunda terrarum permittere aciem iuuat: delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam sub oculis patris filiique posita, non illorum quos noueras, sed tanto excellentiorum, & in summo locatorum: erubesce quicquam humile aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere. In æterna rerum per vasta & libera spatia dimissos, non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium, aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium. tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem peruii sunt, intermixtique sideribus.

CAP. XXVI. Puta itaque ex illa arce cælesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proscribentes in æternum *ipse proscripsit*, sed tanto elatiore, quanto

est

est ipse sublimior, dicere: Cur te, filia, tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia versaris, vt inique actum iudices cum filio tuo, quod in tædium versus vitæ, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quam nullis benignam facilemque se præstiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem felicissimos futuros, si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid ætati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimosque ad ictum militaris gladii composita ceruice formatos? Respice patrem atque auum 1) tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium: Eo nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostendi, quam magno & quam viuaci animo scripsissem. Cur in domo nostra diutissime lugetur, qui felicissime moritur? Coimus in vnum omnes, videmusque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, 2) aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in obscuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis æui prospectum, euentumque? Juuabat vnius sæculi me facta componere, in parte vltima mundi, & inter paucissimos gesta: tot sæcula, tot ætatum contextum & seriem, quicquid annorum est, licet visere. licet surrectura, licet ruitura regna prospicere, & magnarum vrbium lapsus, & maris nouos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desiderii tui commune fatum, nihil quo stat loco stabit. omnia sternet, abducetque secum vetustas:

1. *Patrem atque auum*) patrem Cremutium Cordum, auum qui itidem in ciuili discordia forsan periit. *Lips.*

2. *Fingi*) parari, strui.

hominibus solam ; (quotæ enim ista fortuitæ ntiæ portio est :) sed locis, sed regionibus, sed di partibus ludet : tot supprimet montes : alibi s in altum nouas exprimet : maria sorbebit, flu- i auertet : & commercio gentium rupto, societa- generis humani cœtusque dissoluet. Alibi hia- vastis subducet vrbes, tremoribus quatiet, & ex io pestilentiæ halitus mittet, & inundationibus, quid habitatur, obducet : necabitque omne ani- orbe submerso, & ignibus vastis torrebit incen- ue mortalia. Et cum tempus aduenerit, quo se dus renouaturus extinguat, viribus ista se suis cæ- , & sidera sideribus incurrent, & omni flagrante eria, vno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ebit. Nos quoque felices animæ, & æterna sortitæ, Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus ctis, & ipsæ parua ruinæ ingentis accessio, in anti- qua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista iam nouit.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE
DE PROVIDENTIA
SIVE
QVARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT CVM SIT PROVIDENTIA:
LIBER VNVS.

Argumentum & Ordo.

AUreus hic libellus est, & scriptum post Caligulam video ex Cap. IV. Ego mirmillonem, inquit, sub C. Cæsare audivi de raritate munerum querentem. In præterito loquitur, & de homine ac tempore, quod fuit. Puto igitur sub Claudio, statim a reditu: imo quid si hæc philosophica quædam in exsilio? nam diu ibi hæsit, annos circiter octo, & iuste hoc elegerit, sibi solando. Argumentum enim est, Prouidentiam esse: nec obstare, quod bonis mala quædam, sed externa, obueniant. Primo igitur vniuerse illam asserit, a mundi motu, ordine, constantia: quia omnia rectorem clamant. Deinde ad Quæsitum proprie, Quare ergo mala bonis? Ait primo, Deum amare bonos; nec immittere igitur iis mala. Instar parentis dumtaxat castigare, & coërcere. Deinde, non videri ea mala bonis: nec vinci iis, sed exerceri, & per aspera indurari. Deum velut agonothetam esse, & robustis his athletis suis delectari. Hæc ita communiter, & velut præparans, ad Cap. III. Ab eo magis distincte quinque rationes, cur eueniant, exsequi pergit. Primo, pro ipsis esse, quibus accidunt: secundo, pro vniuersis: tertio, volentibus euenire: quarto, euenire fato & æterna lege. Primam rationem tractat Cap. III. IV. docetque pro ipsis esse, sicut medicina pro ægris. Indurantur etiam sic a Deo, qui se dignos producit in pugnam; alios viliores, in otio & vmbra habet. Secundam tractat Cap. V. pro

mnibus esse. Vt Viri boni, sic habiti, clament aliis & ostenant non esse Bona aut Mala, quæ Vulgus putet. Ad Vera itur illa spectent, & illa petant, hæc fugiant. Ibidem rtiam nectit, Volentes excipere: nam præbent se Deo Fato. Quarta excipit, Fatum esse, & ab æterno conitutum, quid gaudeas doleasque. Denique repetit, mala ec non esse: & Deum inducit pulcherrime adhortanm, & ad robur excitantem. Stoice in fine. Si piget ferre tædet, quis tenet? patet ianua, exi.

Capvt I.

Quæsisti a me, Lucili, quid ita, si Prouidentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala? Hoc commodius in contextu operis 1) redderetur, cum præesse vniuersis prouidentiam robaremus, & interesse nobis Deum: sed quoniam toto particulam reuelli placet, & vnam contradictioem manente lite integra 2) soluere: faciam rem non fficilem, caussam deorum agam. Superuacuum t in præsentia ostendere, non sine aliquo custode tanım opus stare, nec hunc siderum certum discursum ortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpe turari & cito arietare: 3) hanc inoffensam velocitatem ocedere æternæ legis imperio, tantum rerum terra arique gestantem, tantum clarissimorum luminum ex dispositione lucentium: non esse materiæ erran hunc ordinem: neque quæ temere coierunt, tanta te pendere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat nmotum, & circa se properantis cæli fugam spectet; infusa vallibus maria molliant terras, nec vllum inementum fluminum sentiant; vt ex minimis semini-

1. *Contextu operis*) quod desideramus. Siue seorsim de proidentia scripsit: siue magno moralium operi inseruit, vbi a eo & prouidentia orsus transiit ad homines & virtutes. *Lips.*

2. *Manente lite integra*) h. e. primaria quæstione an detur rouidentia. *Id.*

3. *Arietare*) incurrere in se & impedire. *Id.*

bus nascantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confusa & incerta, pluuias dico nubesque, & elisorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quæ tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa caussas habent non minus, quam quæ alienis locis conspecta miracula sunt, vt in mediis fluctibus calentes aquæ, & noua insularum in vasto exsilientium mari spatia. Iam vero si quis obseruauerit nudari littora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cæca quadam volutatione modo contrahi vndas, & introrsum agi, modo erumpere, & magno cursu repetere sedem suam: cum illæ interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt, ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicuit, ad cuius arbitrium oceanus exundat. Suo ista tempori reseruentur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de prouidentia, sed quereris. In gratiam te reducam cum diis, aduersus optimos optimis. Neque enim rerum natura patitur, vt vnquam bona bonis noceant. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, conciliante virtute. amicitiam dico? imo etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantum a Deo differt, discipulus eius, æmulatorque, & vera progenies: quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosque diis, laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. bonum virum in deliciis non habet: 4) experitur, indurat, sibi illum præparat.

4. *In deliciis non habet*) h. e. non molliter educat, quod antea dicebat, lusibus tantum & iocis vt vernulas inseruituros.

CAP.

Cap. II. Quare multa bonis viris aduersa eueniunt? Nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum superne deiectorum imbrium, tanta medicatorum vis fontium, non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit, in suum colorem trahit. 1) Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa: sed vincit, & alioquin quietus placidusque, contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti, & ad officia cum periculo promptus? cui non industrioso otium pœna est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, vt totis contra ipsos viribus vtantur. cædi se vexarique patiuntur: & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obiiciuntur. Marcet sine aduersario virtus. tunc apparet quanta sit, quantum valeat, quantumque polleat, cum quid possit, patientia ostendit. Scias licet, idem viris bonis esse faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. quicquid accidit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non vides, quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? illi excitari iubent liberos, ad studia obeunda mature, feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis, & interdum lacrimas, excutiunt: at matres fouere in sinu, continere in vmbra volunt; nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduersus bonos viros animum, & illos fortiter

1. *In suum colorem trahit*) nim. vt vinum rubrum paucas guttas albentes sibi immissas suo colore tingit. ita vir bonus in bonum vertit bene ferendo, bene interpretando omnia.

amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam ſaginata: nec labore tantum, ſed motu,2) & ipſo ſui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illaeſa felicitas. at vbi aſſidua fuit cum incommodis ſuis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: ſed etiam ſi ceciderit, de genu pugnat. 3) Miraris tu, ſi Deus ille bonorum amantiſſimus, qui illos quam optimos eſſe atque excellentiſſimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur aſſignat? Ego vero non miror, ſi quando impetum capiunt ſpectandi magnos viros, colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi irruentem feram venabulo excepit, ſi leonis incurſum interritus pertulit: tantoque ſpectaculum eſt gratius, quanto id honeſtior fecit. Non ſunt iſta, quae poſſunt deorum in ſe vultum conuertere, ſed puerilia, & humanae oblectamenta leuitatis. Ecce ſpectaculum dignum, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus: ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compoſitus, vtique ſi & prouocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, ſi conuertere animum velit, quam vt ſpectet Catonem, iam partibus non ſemel fractis ſtantem nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in vnius ditionem conceſſerint, cuſtodiantur legionibus terrae, claſſibus maria, Caeſarianus portas miles obſideat: Cato, qua exeat, habet. Vna manu latam libertati viam faciet. ferrum iſtud, etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. libertatem, quam patriae non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus; eripe

2. *Motu*) ipſo etiam motu, nam omnis motus non labor eſt, alii tamen Codd. habent *mole*.

3. *De genu pugnat*) vt facere ſolent prolapſi, valde fatigati vel ſaucii.

te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba 4) concurrerunt, iacentque alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia fati conuentio: sed quæ non deceat magnitudinem nostram. tam turpe est Catoni, mortem ab vllo petere, quam vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, cum iam ille vir, acerrimus sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte vltima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. 5) non fuit Diis immortalibus satis, spectare Catonem semel: retenta ac reuocata virtus est, vt in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quam repetitur. Quidni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP. III. Sed iam procedente oratione ostendam, quam non sint quæ videntur, mala. Nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt; deinde pro vniuersis: quorum maior diis cura est, quam singulorum. Post hæc, volentibus accidere; ac dignos malo esse, si nolint. His adiiciam, fato ista fieri, & recte eadem lege bonis euenire, qua sunt boni: persuadebo inde tibi, ne vnquam boni viri miserearis. potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum, ex omnibus

4. *Petreius & Iuba*) qui in partibus Pompeianis erant, rebusque omnibus desperatis inter se conueniebant, vt in proprios enses mutuo irruerent. vid. Dio, Florus, Liuius, Appianus.

5. *Parum certum & efficax vulnus*) nimirum, vt notum, vulnus gladio factum, manu deinde diduxit & viscera ex corpore protracta sparsit, cum conualescere alias ex vulnere posse videretur.

quæ propoſui, videtur quod primum dixi: pro ipſis eſſe quibus eueniunt iſta, quæ horremus ac tremimus. Pro ipſis eſt, inquis, in exſilium proiici, in egeſtatem deduci liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo eſſe, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minus fame ac ſiti. Sed ſi cogitaueris tecum, remedii cauſſa quibusdam & radi oſſa & legi, & extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ ſine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his eſſe, quibus accidunt, tam mehercules quam quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos eſſe, quos delectauerunt: ſimillima cruditatibus, ebrietatibusque, & ceteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrii noſtri, & hæc vox eſt, a qua recens ſum. ſonat adhuc, & vibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam euenit aduerſi. Non licuit enim illi ſe experiri. Vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum; male tamen de illo dii iudicauerunt. indignus viſus eſt, a quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignauiſſimum quemque refugit. quaſi dicat: Quid ego iſtum mihi aduerſarium aſſumam? ſtatim arma ſubmittet. non opus eſt in illum tota potentia mea: leui comminatione pelletur. non poteſt ſuſtinere vultum meum. Alius circumſpiciatur, cum quo conferre poſſimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & ſcit eum ſine gloria vinci, qui ſine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortiſſimos ſibi pares quærit, quosdam faſtidio tranſit. Contumaciſſimum quemque & rectiſſimum aggreditur, aduerſus quem vim ſuam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exſilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone.

Magnum

Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quod dextera ignes hostium premit, & ipse a se exigit erroris sui pœnas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicæ foueret manum? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum a repub. vacauit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum diuitiis gerit? quod ad focum cœnat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui littoris pisces, & peregrina aucupia congereret? si conchyliis superi atque inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? si ingenti pomorum strue cingeret primæ formæ 1) feras, captas multa cæde venantium? Infelix est Rutilius, quod qui illum damnauerunt, caussam dicent omnibus sæculis? quod æquiore animo passus est se patriæ eripi, quam sibi exsilium? 2) Quod Sullæ dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus non tantum retro cessit, sed longius fugit? Viderint, inquit, isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem, & supra Seruilium lacum (id enim proscriptionis Sullanæ spoliarium est) senatorum capita, & passim vagantes per vrbem percussorum greges: & multa millia ciuium Romanorum, vno loco post fidem, 3) imo per ipsam fidem, 4) trucidata. Videant ista, qui exsulare non possunt. Quid ergo? felix est L. Sulla, quod illi descendenti ad forum gladio submouetur, quod capita consularium virorum patitur appendi, &

1. *Primæ formæ*) h. e. conspicuæ magnitudinis.

2. *Quam sibi exsilium*) Syllæ enim patriæ eum reddere cupienti obnixus, exsilium vltro tenuit nec eripere adeo sibi passus est.

3. *Post fidem*) nam dediticii erant. *Lips.*

4. *Per ipsam fidem*) quia sic induxit vt arma ponerent, alioqui cædi non ita faciles. *Id.*

precium cædis per quæstorem ac tabulas publicas numerat? & hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam 5) tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem clavi, & quocunque fatigatum corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti, tanto plus erit gloriæ. Vis scire, quam non pœniteat hoc pretio æstimasse virtutem? Refice tu illum, & mitte in senatum: eandem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mecænatem putas, cui amoribus anxio, & morosæ vxoris quotidiana repudia deflenti, somnus per symphoniarum cantum, ex longinquo lene resonantium, quæritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quam ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad caussam a patientia respicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur, vexat caussa patiendi. Non vsque eo in possessionem generis humani vitia venerunt, vt dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci, quam Mecænates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Mecænatem se quam Regulum nasci maluisse: idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam 6) maluit. Male tractatum Socratem iudicas, quod illam potionem publice mixtam, non aliter quam medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte disputauit vsque ad ipsam? male cum illo actum est, quod gelatus est sanguis, ac paullatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic inuidendum est,

5. *Corneliam*) de Sicariis, ipse eorum caput. *Lips.*

6 *Terentiam*) vxorem Mecænatis. Ille (facete inquit) ita mollis, vt nec virum se, sed Tiresia suffragante feminam malit. *Lips.*

quam

quam illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, exsectæ virilitatis, aut dubiæ, suspensam 7) auro niuem diluit? Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regustantes: at ille, venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse, consensus hominum fatebitur. quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentum graues sunt? opponatur simul Pompeio, Cæsari, Crasso. Graue est, a deterioribus honore anteiri? Vatinio postferatur. Graue est, ciuilibus bellis interesse? toto terrarum orbe pro caussa bona tam infeliciter, quam pertinaciter, militet. Graue est, sibi manus afferre? faciat. Quid per hoc consequar? vt omnes sciant, non esse hæc mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

Cap. IV. Prospera in plebem ac vilia ingenia deueniunt: at calamitates terroresque mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, & sine morsu animi transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir: sed vnde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Descendisti ad Olympia: si nemo præter te, coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, sed tanquam consulatum præturamue adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua vna vim sui animi ostenderet. Miserum te iudico, quod nunquam fuisti miser. transisti sine aduersario vitam. Nemo sciet, quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quod quisque posset, nisi tentando non didicit. Itaque quidam vltro se cessantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obscurum occasionem,

7. *Suspensam*) in manibus ministri, suspensum aurum tenentis.

per quam enitesceret, quæsierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduersis, non aliter quam fortes milites bellis. Ego myrmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum 1) audiui querentem: Quam bella, inquit, ætas perit! Auida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriæ pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori casu sanguinem 2) ostentant. Idem licet fecerint qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit. Ipsis inquam Deus consulit, quos esse quam honestissimos cupit, quoties illis materiam præbet aliquid animose fortiterque faciendi: ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitiis diffluis? vnde possum scire, quantum aduersus ignominiam & infamiam, odiumque populare, constantiæ habeas, si inter plausus senescis? si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor sequitur? Vnde scio, quam æquo animo laturus sis orbitatem, si, quoscumque sustulisti, vides? Audiui te cum alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipsa consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quæ dii immortales velut stimulos admouent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. magis vrgent sæua inexpertos. graue est feræ ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallescit: audaciter veteranus cruorem suum

1. *Munerum*) h. e. spectaculorum publicorum, in quibus gladiatores committebantur.

2. *Fluentem meliori casu sanguinem*) meliori casu, quippe qui ex vulnere lethali & ictu mortifero non fit. Gronov.

spectat,

ſpectat, qui ſcit ſe ſæpe viciſſe poſt ſanguinem, Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoſcit, exercet. eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere, molles venturis malis ſeruat. Erratis enim, ſi quem iudicatis exceptum: veniet ad illum diu felicem ſua portio. Quisquis videtur dimiſſus eſſe, dilatus eſt. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut aliis incommodis, afficit? Quare in caſtris quoque periculoſa fortiſſimis imperantur? Dux lectiſſimos mittit, qui nocturnis hoſtes aggrediantur inſidiis, aut explorent iter, aut præſidium loco deiiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Male de me imperator meruit: ſed, Bene iudicauit. Idem dicant quicumque iubentur pati timidis ignauisque flebilia: Digni viſi ſumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura poſſet pati. Fugite delicias. fugite eneruatam felicitatem, qua animi permadeſcunt, niſi aliquid interuenit, quod humanæ ſortis admoneat, velut perpetua ebrietate ſopiti. Quem ſpecularia 3) ſemper ab adflatu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta ſubinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes ſubditus & parietibus circumfuſus calor temperauit, hunc leuis aura non ſine periculo ſtringet. Cum omnia, quæ exceſſerunt modum, noceant; periculoſiſſima felicitatis intemperantia eſt. Mouet cerebrum, in vanas mentem imagines euocat, multum inter falſum ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni ſatius ſit, perpetuam infelicitatem quæ aduocat ad virtutem ſuſtinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiuno 4) mors eſt: cruditate diſſiliunt.

3. *Specularia*) lapides pellucentes, quorum olim idem vſus in feneſtris qui apud nos vitri.

4. *Ieiuno*) rectius *ieiunio*, ſc. qui ieiunio pereunt, morte leui & quem vix ſentiant intereunt; contra qui ex intemperantia & filia eius cruditate moriuntur, mortem ſentiunt toto corpore, membris diſſolutis, & quaſi abiunctis, hoc eſt diſſiliunt. *Gronov.*

Hanc

Hanc itaque rationem dii ſequuntur in bonis viris, quam in diſcipulis ſuis præceptores: qui plus laboris ad his exigunt, in quibus certior ſpes eſt. Nunquid tu inuiſos eſſe Lacedæmoniis liberos ſuos credis, quorum experiuntur indolem publice verberibus admotis? ipſi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac ſemianimes rogant, perſeuerent vulnera præbere vulneribus. 5) Quid mirum, ſi dure generoſos ſpiritus Deus tentat? nunquam virtutis molle documentum eſt. Verberat nos & lacerat fortuna? patiamur. non eſt ſæuitia: certamen eſt. quo ſæpius adierimus, fortiores erimus. Solidiſſima pars eſt corporis, quam frequens vſus agitauit. Præbendi fortunæ ſumus, vt contra ipſam ab ipſa duremur Paullatim nos ſibi pares faciat. contemptum periculorum aſſiduitas periclitandi dabit. Sic ſunt nauticis corpora, ferendo mari dura: agricolis, manus tritæ: ad excutienda tela, militares lacerti valent: agilia ſunt membra curſoribus. Id in quoque ſolidiſſimum eſt, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere poſſit, ſcies, ſi adſpexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præſtet. Omnes conſidera gentes, in quibus Romana pax deſinit: 6) Germanos dico, & quicquid circa Iſtrum vagarum gentium 7) occurſat. Perpetua illos hiems, triſte cælum premit, maligne ſolum ſterile ſuſtentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, ſuper durata glacie ſtagna perſultant, in alimentum feras captant. Miſeri tibi videntur? nihil miſerum eſt, quod in naturam conſuetudo perduxit. paullatim enim voluptati ſunt,

5. *Vulnera præbere vulneribus*) id eſt cutem iam laceram ſciſſamque nouæ præbere lacerationi.

6. *In quibus Romana pax deſinit*) i. e. quæ in Romanorum poteſtate non ſunt, vt adeo bella cum iis ſint gerenda.

7. *Vagarum gentium*) quales Scythæ, Sarmatæ, Hamaxobii quæ

uæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia, nullæ :des sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit; vilis, & ic quærendus manu victus; horrenda iniquitas cæli, ıtecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot ;entium vita est. Quid miraris bonos viros, vt con- irmentur. concuti? Non est arbor solida, nec fortis, ıisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexa- ione constringitur, & radices certius figit. Fragiles unt, quæ in aprica valle creuerunt. Pro ipsis ergo ıonis viris est, vt esse interriti possint, multum inter ormidolosa versari, & æquo animo ferre quæ non unt mala, nisi male sustinenti.

Cap. V. Adiice nunc, quod pro omnibus est, 1) ıptimum quemque, vt ita dicam, militare, & edere ıperas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ıstendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, ıec bona esse nec mala: apparebunt autem bona esse, i illa non nisi bonis viris tribuerit, & mala esse, si ma- is tantum irrogauerit. Detestabilis erit cæcitas, si ıemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaque :areant luce Appius & Metellus. 2) Non sunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno: vt homi- ıes pecuniam cum in templis consecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concu- pita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonum virum debili- tari, aut configi, aut alligari, malos integris corpo- ribus solutos ac delicatos incedere. Quid porro? non est iniquum, fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in vrbe securos esse, percisos 3) & professos

1. *Quod pro omnibus est*) secunda pars scripti, iuxta parti- tionem supra sub init. c. 3. factam.

2. *Appius & Metellus*) qui erant viri boni, vt adeo cæci- tas, quæ ipsis obuenit, malum esse nequeat.

3. *Percisos*) ad fœdos illos referendum de quibus Martialis: *Pereidi gaudes, percisus Papile ploras*, Lips.

impu-

impudicitiam? Quid porro? non est iniquum, nobilissimas virgines 4) ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem saepe consulitur. cum illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit. boni viri laborant, impendunt, impenduntur, 5) & volentes quidem: non trahuntur a fortuna, sequuntur illam, & aequant gradus. si scissent, 6) antecessissent. Hanc quoque animosam Demetrii fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc vnum, inquit, dii immortales, de vobis queri possum, quod non ante mihi voluntatem vestram notam fecistis. Prior enim ad ista venissem, ad quae nunc vocatus adsum. Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? sumite. Non magnam rem promitto. cito totum relinquam. Vultis spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quominus recipiatis, quod dedistis. a volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo est? maluissem offerre, quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis. sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruio Deo, sed assentio. eo quidem magis, quod scio omnia certa & in aeternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt, & quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Caussa pendet ex caussa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non, vt putamus, incidunt cuncta, sed veniunt.

4. *Nobilissimas virgines*) Vestales, quas genere patricio fama integra oportebat esse.

5. *Impendunt, impenduntur*) argute: non solum sua sed seipsos impendunt.

6. *Si scissent*) si potuissent. quamuis & sequentia ita interpretari suadeant, modo sciuissent, fortunae consilia ipsi vltro fecissent & praeuenissent eius nutus.

Olim

Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in vnum venit. accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? ad hoc parati sumus. Vtatur, vt vult, suis natura corporibus: nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? præbere se fato. Grande solatium est, cum vniuerso rapi. Quicquid est quod nos sic viuere iussit, sic mori: eadem necessitate & deos alligat. irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. semper paret, semel iussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiem: hæc passa est. Quædam separari a quibusdam non possunt, cohærent, indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato 7) opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quam alte ascendere debeat virtus: scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, & qua vix mane recentes
Enituntur equi: medio est altissima cælo:
Vnde mare & terras ipsi mibi sæpe videre
Fit timor, & pauida trepidat formidine pectus.
Vltima prona via est, 8) & eget moderamine certo.
Tunc etiam, quæ me subiectis excipit vndis,
Ne ferar in præceps, Tethys solet ipsa vereri.

7. *Fortiore fato*) quod nascatur scilicet ex materia non inerti nec iacente, *acrioribusque elementis. Lips.*

8. *Prona via est)* demergens & inclinata. *Lips.*

Hæc

Hæc cum audiſſet ille generoſus adoleſcens, 9) Placet, inquit, via. eſcendo. eſt tanti per iſta ire caſuro. Non deſinit acrem animum metu territare.:

Vtque viam teneas, nulloque errore traharis,
Per tamen aduerſi gradieris cornua tauri,
Æmoniosque arcus, violentique ora leonis.

Poſt hæc ait: *Iunge datos currus.* his quibus deterreri me putas, incitor: libet illic ſtare, vbi ipſe ſol trepidat. humilis & inertis eſt, tuta ſectari: per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? ille vero non patitur. Omnia mala ab illis remouit, ſcelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auida conſilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam; ipſos tuetur ac vindicat. Nunquid hoc quoque a Deo aliquis exigit, vt bonorum virorum etiam ſarcinas ſeruet? remittunt 1) ipſi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis exiſtimans; quid ergo miraris, ſi id Deus bono accidere, patitur, quod vir bonus aliquando vult ſibi accidere? Filios amittunt viri boni. quidni, cum aliquando & ipſi occidant? In exſilium mittuntur. quidni, cum aliquando ipſi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. quidni, cum aliquando ipſi ſibi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur? vt alios pati doceant. nati ſunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis, quod de me queri poſſitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falſa circumdedi, & animos inanes velut longo fallacique ſomnio luſi. auro illos, argento & ebore ornaui: intus boni nihil eſt. Iſti, quos pro felicibus aſpicitis, ſi non qua occurrunt, ſed qua latent, videritis, miſeri ſunt, ſordidi, turpes, ad ſimilitudinem parietum ſuorum extrinſecus

9. *Ille generoſus adoleſcens*) Phaëthon.
1. *Remittunt*) non exigunt a Deo.

cul-

ulti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta st, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet stare, & l arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cum iquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc ap-aret quantum altæ ac veræ fœditatis alienus splendor ›sconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto agis versaueritis, & vndique inspexeritis, meliora, aioraque. Permisi vobis, metuenda contemnere, ıpiditates fastidire. non fulgetis extrinsecus: bona ›stra introrsus obuersa sunt. Sic mundus exteriora ›ntempsit, spectaculo sui lætus. Intus omne posui ›num: non egere felicitate, felicitas vestra est. At ulta incidunt tristia, horrenda, dura toleratu. Quia ›n poteram vos istis subducere, animos vestros ad-rsus omnia armaui. Ferte fortiter: hoc est, quo eum antecedatis. ille extra patientiam malorum est, s supra patientiam. Contemnite paupertatem; nemo n pauper viuit, quam natus est. Contemnite dolo-m: aut soluetur, aut soluet. 2) Contemnite fortu-m: nullum illi telum quo feriret animum, dedi. ontemnite mortem: quæ vos aut finit, aut transfert. 3) nte omnia caui, ne quis vos teneret inuitos. patet itus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideoque omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, hil feci facilius, quam mori. Prono animam loco ›sui: trahitur. 4) Attendite modo, & videbitis, ıam breuis ad libertatem, & quam expedita, ducat ı. Non tam longas in exitu vobis, quam intranti-ıs, moras posui: alioqui magnum in vos regnum rtuna tenuisset, si homo tam tarde moreretur, quam ıscitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat,

2. *Aut soluetur aut soluet*) aut dolor soluetur & cessabit, ıt soluet vos & hac vita educet.

3. *Aut finit aut transfert*) finit, si pereunt animæ, trans-rt, si manent & ad sidera sua eunt.

4. *Trahitur*) lapsura proinde sponte si non trahatur.

quam facile sit renunciare naturæ, & munus suum illi impingere. 5) Inter ipsa altaria & sollemnes sacrificantium ritus, dum optatur vita, mortem condiscite. Corpora opima taurorum exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro commissura ceruicis abrumpitur: & cum articulus ille, qui caput collumque connectit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec vtique ferro eruendus est: non sunt vulnere impresso penitus scrutanda præcordia: in proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locum: quacumque peruium est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit a corpore, breuius est, quam vt sentiri tanta velocitas possit. Siue fauces nodus elisit, siue spiramentum aqua præclusit; siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit; siue haustus ignis cursum animæ remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? quod tam cito fit, timetis diu?

5. *Impingere*) quod fit, cum velut indignantes abimus & vitam proiicimus. *Lips.*

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE
AD SERENVM DE TRANQVILLITATE ANIMI
LIBER.

Argumentum & Ordo.

ET hic libellus inter vtiles, & materie ac tractatu insignes. Scriptus est initio reditus sui ab exsilio, cum ad Aulam, & Neroni instituendo, admotus fuit. Hoc apparet ex Capitis I. *verbis: Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. Luxuriam in aula tangit, ignoram sibi antea & inuisam. Ordo in scripto confusus est, imo vix est: & traiectio, aut defectus, nisi fallor, in multis apparet. Summarium tamen hoc est. Occasio scribendi a sua inconstantia, & quod animi semper pendeat, parum firmi in alterutra parte, aut quieti. Hoc ait illorum esse, qui in via sunt ad Sapientiam; sed nondum peruenerunt, nec fructum eius gustant, Tranquillitatem. O magnum bonum! & quid ea est? describit. Quomodo perueniam? Inconstantiam fugiendo. Quid igitur ea? & hanc graphice describit. Ea pellitur variis remediis. primum Occupatione: eaque vel Publica, si tempora & indoles tua ferent: vel Priuata, vt in optimis studiis meditationibusque verseri. Non tamen subito a Rep. fugiendum: multas eius partes esse, & vnam aliquam licere amplecti. Hæc vsque ad Cap.* IV. *Tum addit, Si ad negotia imus, tria consideranda: Nos ipsos, Negotium, Homines quorum caussa, aut cum quibus, actitamus. In Nobis, æstimandas Vires, quid & quatenus possimus, neque vltra tendamus. In Negotiis, an nos iis pares? item an non catena eorum sit, & longius ducent. regressus semper* liberos

 haben-

habendos. In Hominibus, an digni illi labore nostro, & temporis impendio? non sunt autem Vani, Ambitiosi, nec in seria ulla re occupati. Deinde Cap. VII. *parum coharenter addit, Amicum inprimis fidum tranquillitati & oblectamento facere: sed qui ingenio tristi non sit, & omnia accusanti. Iterum non optimus textus, & Cap.* VIII. *de Patrimoniorum modo, ea nec magna, nec nulla Tranquillitati apta; sed media: & qua parcimonia producantur. Luxus autem vitandus, etiam in utilibus vitae instrumentis, ut Bibliotheca & libris. Post hac etiam saltus, Cap.* X. *& Molestias in omni vita intervenire: sed Consuetudine molliri, tum Adspectu alienae sortis, qua saepe deterior. Item Cupiditates non longe mittendas, sed ad propinqua, aut facilia prehendi. Atque hac Proficienti & Tironi praecipit: nam Sapienti non opus, qui pugnat, imo vincit omnem fortunam. Quam talem & talem praecogitat, & ipsa praevisione mollit aut frangit. Hac adusque Cap.* XII. *Ab eo alia tractatiuncula, Non esse in Supervacuis laborandum, neque (quantum potest) in Alienis. Democriti caeleste praeceptum inculcat: Nec privatim, nec publice, multa agi. Iam Cap.* XIV. *a Levitate arcet, itemque Pertinacia: id est, neque assidue in vita mutare: nec si male elegeris, praefracte inhaerere. Omnia autem aequo, ac pane hilari oculo adspicere. Quid enim vita, nisi mimus? Postremo Simulatio (Cap.* XVI.*) fugienda, & anxia sui compositio: simplicitas assumatur, & interdum hilaritas, atque etiam convivia aut liberalior potus. Mergit hoc curas, & animum liberat atque attollit. In fine claudit, dixisse se, Quae Tueri Tranquillitatem possint, quae Restituere: ex quibus videas partitionem quae fuit, sed mehercules nunc non exstat. Itaque ut multa Seneca, in partibus laudatum opusculum est; ordo universi labat. atque id iniuria temporum, aut exscriptorum.*

CAPUT

CAPVT I.

INquirenti mihi in me quædam vitia apparebant, Seneca, 1) in aperto posita, quæ manu prenderem, quædam obscuriora, & in recessu, quædam non continua, sed ex interuallis redeuntia: quæ vel molestissima dixerim, vt hostes vagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum esse, nec tanquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maxime deprehendo (quare enim non verum vt medico fatear?) nec bona fide liberatum iis, quæ timebam & oderam, nec rursus obnoxium. In statu vt non pessimo, ita maxime querulo & moroso positus sum: nec ægroto, nec valeo. Non est quod dicas, omnium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam, quæ in speciem 2) laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quidquid ad alienum suffragium venit, 3) mora convalescere: & quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam subornantur, exspectant annos, donec paullatim colorem diuturnitas ducat: sed ego vereor, ne consuetudo, quæ rebus affert constantiam, hoc vitium in me altius figat. Tam bonorum, quam malorum, longa conuersatio amorem induit. Hæc animi inter vtrumque dubii, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis, infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum, quam per partes ostendere.

1. *Seneca*) Gronov. in primo capite loquentis Annæi Sereni, cui hic libellus dicatus est, personam induci putat, quod & a Cicerone factum deprehenditur, qui sæpe loquentes repræsentat in libris suis eos, quibus eos inscripserat. Quantum video non male.

2. *In speciem*) explicant: quæ laborant in ostentationem, sicut ambitio quæ vt dignitatem, & eloquentiam quæ vt famam assequatur laborat. Sed verior forsan lectio est *in spem*. *Gronov.*

3. *Ad alienum suffragium venit*) ab aliorum iudiciis pendet.

Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus amor parcimoniæ, fateor. placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula 4) prolata vestis, non mille ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa; sed domestica, & vilis, nec seruata, nec sumenda sollicite. Placet cibus, quem nec parent 5) familiæ, nec spectent; 6) non ante multos imperatus dies, 7) nec multorum manibus ministratus, sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti pretiosiue, vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus qua intrauerat. Placet minister incultus & rudis vernula; argentum graue rustici patris, sine vllo opere & nomine artificis; & mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota: sed in vsum posita, quæ nullius conuiuæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. Cum bene ista placuerunt, præstringit animum apparatus alicuius pædagogii, 8) diligentius, quam in tralatu 9) vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. Iam domus etiam qua calcatur preciosa, & diuitiis per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, & affectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipsa

4. *Ex arcula*) in quam depositas vestes ponderibus, vt siterent, premebant. *Lips.*

5. *Nec parent familiæ*) in quo parando non multi occupatur. *Id.*

6. *Nec spectent*) Nec grex puerorum adstet mensæ ministrans.

7. *Non ante multos imperatus dies*) non cibus qui tanto opus habeat apparatu, vt aliquot ante diebus imperari debeat.

8. *Pædagogii*) puerorum qui sub pædagogo.

9. *In tralatu*) h. e. in *pompa*. Pompæ enim transferri, ferri, transuehi dicuntur. Vocem eodem prorsus modo habes apud Val. Max. II, 4. Rem optime illustrat ipse Seneca Ep. 110. *Gronov.*

conuiuia? quid epulas loquar, ſcena ſua dignas? 10) Circumfudit me ex longo frugalitatis ſitu venientem, multo ſplendore luxuria, & vndique circumſonuit. Paullum titubat acies: facilius aduerſus illam animum, quam oculos attollo. Receto itaque non peior, ſed triſtior: nec inter illa friuola mea tam altus incedo, tacitusque morſus ſubit, & dubitatio, nunquid illa meliora ſint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum ſequi, & in mediam ire Rempublicam: placet honores faſcesque, non purpura aut virgis adductum capeſſere, ſed vt amicis propinquisque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior vtiliorque ſim, propius compoſitus. 11) Sequor Zenonem, Cleanthem, Chryſippum: quorum tamen nemo ad Rempub. acceſſit, nemo non miſit. 12) Vbi aliquid animum, inſolitum arietari, percuſſit, vbi aliquid occurrit, aut indignum (vt in omni vita humana multa ſunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æſtimandæ popoſcerunt, ad otium conuertor, & quemadmodum pecoribus, fatigatis quoque, velocior domum gradus eſt: placet intra parietes ſuos vitam coërcere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus. ſibi ipſe animus hæreat, ſe colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem ſpectet: ametur expers publicæ priuatæque curæ tranquillitas. Sed vbi lectio fortior erexit animum, & aculeos ſubdiderunt exempla nobilia: proſilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam,

10. *Scena ſua dignas*) Cum domus & cœnatio & miniſtri tam culti ſint, quidni epulæ quæ in hoc velut theatro exhibentur? *Lipſ.*

11. *Propius compoſitus*) quaſi in arenam certamenque iam venerim propius commiſſus.

12. *Nemo non miſit*) ad Rempublicam nempe, ad quam capeſſendam Philoſophi iſti alios hortabantur & inſtruebant, ipſi ab ea abſtinentes.

etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alicuius coërcere in foro superbiam, male secundis rebus elati. In studiis 13) puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum caussa loqui, ceterum verba rebus permittere, vt qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est saeculis duratura componere? Vis tu non id agere, 14) ne te posteri taceant? morti natus es: minus molestiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis caussa, in vsum tuum, non in praeconium, aliquid simplici stylo scribe. minore labore opus est studentibus in diem. 15) Rursus vbi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in verba est, altiusque vt spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum exit oratio: oblitus tum legis pressiorisque iudicii, sublimius feror, & ore iam non meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus haec me sequitur bonae mentis infirmitas: cui ne 16) paullatim defluam vereor, aut quod est solicitius; ne semper casuro similis pendeam, & plus fortasse sit, quam quod ipse prouideo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semper iudicio fauor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se peruenisse: nisi quaedam in se dissimulassent. Non est enim quod nos magis aliena iudices adulatione perire, quam nostra. Quis sibi verum dicere ausus est? quis non inter laudantium blandientiumque positus greges, plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam sistas, dignum putes

13. *In studiis*) Recte Lipsius hic defectum aut confusionem aliquam subesse suspicatus est.

14. *Non id agere*) *nunc id* rescribit Lipsius. Inque ea vocula emphasin quaerit. tu nunc mortalis & breuis aeui capere animo vis immortalitatem?

15. *In diem*) non annos aut aeuum, vt ii qui aeuum cogitant. *Lips.*

16. *Cui ne*) parum haeret. f. legendum quin ne. *Lips.*

ma,

me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentes, scio. vt vera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate vexor, sed nausea. Detrahe ergo quidquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum 17) laboranti.

CAP. II. Quæro mehercule iamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. nec vlli propius admouerim exemplo, quam eorum qui ex longa & graui valetudine expliciti, motiunculis, leuibusque interim offensis perstringuntur, & cum reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, & omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum assueuit: sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cum ex tempestate requieuit. Opus est itaque non illis durioribus, quæ etiam transcurrimus, vt alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauius; sed illud quod vltimum venit, vt fidem tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil auocatus transuersis multorum vestigiis passim discurrentium, quorundam circa ipsam errantium viam. Quod desideras autem, magnum & summum est, Deoque vicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem Græci Εὐθυμίαν vocant, de qua Democriti volumen egregium est: ego Tranquillitatem voco. nec enim imitari, & transferre verba, ad illorum formam, necesse est: res ipsa, de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus: quomodo animus semper æqualis, secundoque cursu eat, propitiusque sibi sit, & sua lætus adspiciat: & hoc

17. *In conspectu terrarum*) prope portum. Sic enim allegoriam continuat, cum nauseæ antea quæ est nauigantium fecerit mentionem.

gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se vnquam, nec deprimens. Id Tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri possit, in vniuersum 1) quæramus: sumes tu ex publico remedio, quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum est: ex quo cognoscet quisque partem suam: simul tu intelliges, quanto minus negocii habeas cum fastidio tui, quam hi quos ad professionem speciosam alligatos, 2) & sub ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor magis, quam voluntas tenet. Omnes in eadem caussa sunt, & hi qui leuitate vexantur, ac tædio, assiduaque mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt: & illi, qui marcent & oscitantur. Adiice illos, qui non aliter, quam quibus difficilis somnus est, versant se, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem lassitudine inueniant: statum vitæ suæ formando subinde, in eo nouissime manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad nouandum pigra deprehendit. Adiice & illos, qui non constantia in vita parum leues sunt, sed inertia. Viuunt, non quomodo volunt, sed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps proprietates sunt, sed vnus effectus vitii, displicere sibi. Hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, vbi aut non audent, quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque. quod necesse est accidere pendentibus ad vota sua. Omni vita pendent, & inhonesta se ac difficilia docent, coguntque: & vbi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus, nec dolent praua, sed frustra voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet,

1. *In vniuersum*) i. e. in genere, non habito ad te speciatim respectu.

2. *Ad professionem speciosam alligatos*) qui verbis speciosi sunt philosophi, non re.

& incipiendi timor, ſubrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus ſuis imperare, nec obſequi poſſunt; & cunctatio vitæ parum ſe explicantis, & inter deſtituta vota torpentis animi ſitus. Quæ omnia grauiora ſunt, vbi odio infelicitatis operoſæ ad otium perfugerunt, & ad ſecreta ſtudia, quæ pati non poteſt animus ad ciuilia erectus agendique cupidus, & natura inquietus, parum ſcilicet in ſe ſolatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipſæ occupationes diſcurrentibus præbent, domum, ſolitudinem, parietes non fert, invitus adſpicit ſe ſibi relictus. Hinc illud eſt tædium, & diſplicentia ſui, & nusquam reſidentis animi volutatio, & otii ſui triſtis atque ægra patientia: vtique vbi cauſſas fateri pudet, & tormenta introrſus egit verecundia, in anguſto incluſæ cupiditates, ſine exitu, ſe ipſæ ſtrangulant. Inde mœror marcorque, & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent ſuſpenſam, deplorata triſtem; inde ille affectus otium ſuum deteſtantium, querentiumque nihil ipſos habere quod agant, & alienis incrementis inimiciſſima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia; & omnes deſtrui cupiunt, quia ſe non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auerſatione alienorum proceſſuum & ſuorum deſperatione, obiraſcens fortunæ animus, & de ſæculo quærens, & in angulos ſe retrahens, & pœnæ incubans ſuæ, dum tædet ſui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis eſt, & pronus ad motus. grata omnis illi excitandi ſe abſtrahendique materia eſt, gratior peſſimis quibusque ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum ſcabiem delectat, quicquid exaſperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala vlcera eruperunt, voluptati eſſe laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque noſtrum

cum quodam dolore delectant: vt versare se, & mutare nondum fessum latus, & alio atque alio positu ventilari. Qualis ille Homericus Achilles 3) est, modo pronus, modo supinus, in varios habitus se ipse componens. quod proprium aegri est, nihil diu pati, & mutationibus vt remediis vti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagae, & littora pererrantur, & modo mari se, modo terra experitur semper praesentibus infesta leuitas. Nunc Campaniam petamus. iam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amoeni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squallore releuentur. Tarentum petatur, laudatusque portus, & hiberna caeli mitioris, & tecta vel antiquae satis opulenta turbae. 4) Iam flectamus cursum ad vrbem. nimis diu a plausu & fragore aures vacauerunt: iuuat iam & humano sanguine frui. Aliud ex alio iter suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur. vt ait Lucretius,

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & vrget grauissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes, nec voluptatis, nec nostrae, nec vllius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita saepe mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum. Fastidio illis esse coepit vita, & ipse mundus: & subit illud rabidarum deliciarum. Quousque eadem?

3. *Homericus Achilles*) Iliad. ω.

4. *Tecta vel antiquae satis opulenta turbae*) sententia est: tecta etiam nunc tam multa, & lata, vt vel antiquam turbam, i. e. quae olim fuit, possint capere. Nam Tarentum, Croton, Metapontus, magna illa & florentissima olim oppida, tunc deserta. *Lips.*

CAP.

CAP. III. Aduersus hoc tædium quo auxilio putem vtendum, quæris. Optimum erat (vt ait Athenodorus) actione rerum & Reip. tractatione, & officiis ciuilibus se detinere. nam vt quidam sole, & exercitatione, & cura corporis, diem educunt, 1) athletisque vtilissimum est, lacertos suos, roburque cui se vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire: ita nobis animum ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere esse, non longe pulcherrimum est? Nam cum vtilem se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in mediis se officiis posuit, communia priuataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione, tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus, parum tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstet, quam quod succedat, a foro quidem & publico recedendum est; sed habet, vbi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. nec vt leonum animaliumque impetus caueis coërcetur: sic hominum, quorum maxime in seducto actiones sunt. Ita tamen delituerit, vt vbicumque otium suum absconderit, prodesse velit & singulis & vniuersis, ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui candidatos extrahit, 2) & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui iuventutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes prensat ac retrahit, & si nihil aliud, certe moratur, in priuato publicum negotium agit. An ille plus præstat, qui inter peregrinos

1. *Diem educunt*) i. e. transigunt; ne tædio sit. Sic & ep. 122. & Statius Theb. 11.

- - Tyriis ea causa colonis
Insomnem ludo certatim educere noctem. *Gronov.*

2. *Extrahit*) producit ad petendum, suffragator est. Vide Plinium L. 3. Ep. 20. & Senecam nostrum Ep. 8.

& ciues, aut vrbanus prætor 3) adeuntibus adſeſſoris verba 4) pronunciat; quam quid ſit iuſtitia, quid pietas, quid patientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quam gratuitum bonum ſit bona conſcientia? Ergo ſi tempus in ſtudia conferas, quod ſubduxeris officiis, non deſerueris, 5) nec munus detrectaueris. Neque enim ille ſolus militat, qui in acie ſtat, & cornu dextrum læuumque defendit: ſed & qui portas tuetur, & ſtatione minus periculoſa, non ocioſa tamen fungitur, vigiliasque ſeruat, & armamentario præeſt. quæ miniſteria quamvis incruenta ſint, in numerum ſtipendiorum veniunt. Si te ad ſtudia reuocaueris, omne vitæ faſtidium effugeris: nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec aliis ſuperuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quisque. Nunquam enim quamuis obſcura virtus latet, ſed mittit ſui ſigna. quisquis dignus fuerit, veſtigiis 6) illam colliget. Nam ſi omnem conuerſationem tollimus, & generi humano renunciamus, viuimusque in nos tantum conuerſi; ſequetur hanc ſolitudinem, omni ſtudio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia ſubuertere, & mare ſubmouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & male diſpenſare tempus, quod nobis natura conſumendum dedit. Alii parce illo vtimur, alii prodige: alii ſic impendimus, vt poſſimus rationem reddere: alii, vt nullas habeamus reliquias. 7) Quare nihil turpius eſt, quam grandis

3. *Inter peregrinos & ciues &c.*) primus Prætor in vrbe ius & inter ciues dixit vrbanus ideo dictus, poſt ob multitudinem peregrinorum eo non ſufficiente, alter additus qui ius diceret inter peregrinos & ciues.

4. *Adſeſſoris verba*) nam quicquid decernebat Prætor, id conſilio adſeſſoris faciebat, qui ipſa etiam verba ſuggerebat.

5. *Non deſerueris*) a militia petitum.

6. *Veſtigiis*) ſumta a feris translatio quæ ex veſtigiis indagantur.

7. *Vt nullas habeamus reliquias*) vt nihil appareat, nihil facti operis extet.

natu

natu ſenex, qui nullum aliud habet argumentum, quo ſe probet diu vixiſſe, præter ætatem. Mihi, cariſſime Serene, 8) nimis videtur ſubmiſiſſe temporibus ſe Athenodorus, nimis cito refugiſſe. Nec ego negauerim aliquando cedendum: ſed ſenſim relato gradu, & ſaluis ſignis, ſalua militari dignitate. Sanctiores tutioresque ſunt hoſtibus ſuis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum; ſtudioſoque virtutis. ſi præualebit fortuna, & præcidet agendi facultatem; non ſtatim auerſus inermisque fugiat, latebras quærens, quaſi vllus locus ſit, in quo non poſſit fortuna perſequi: ſed parcius ſe inferat officiis, & cum dilectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati ſit. Militare non licet? honores ſpectet. priuato viuendum eſt? ſit orator. ſilentium indictum eſt? tacita aduocatione ciues iuuet. periculoſum etiam ingreſſu forum eſt? in domibus, in ſpectaculis, in conuiuiis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia ſi ciuis amiſerit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non vnius vrbis mœnibus clauſimus, ſed in totius orbis commercium emiſimus, patriamque nobis mundum profeſſi ſumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Præcluſum tibi tribunal eſt, & roſtris prohiberis, aut comitiis? reſpice poſt te, quantum latiſſimarum regionum pateat, quantum populorum. nunquam tibi ita magna pars obſtruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide, ne totum iſtud vitium tuum ſit. non vis enim niſi conſul, aut prytanes, 9) aut ceryx, 10) aut ſufes 11) adminiſtrare Remp. Quid ſi militare nolis, niſi imperator,

8. *Mihi chariſſime Serene*) hactenus Athenodori ſententia, nunc Senecæ qui aliquid diſtinguit & mutat. *Lipſ.*

9. *Prytanes*) Athenienſium magiſtratus.

10. *Ceryx*) κῆρυξ præco, legatus. Etiam qui Sacra Cereris tractabat dictus eſt *Ceryx*. *Lipſ.*

11. *Sufes*) Pœnorum ſupremus dictator.

rator, aut tribunus? etiam si alii primam frontem tenebunt, te sors inter triarios 12) posuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præcisis quoque manibus ille in prælio inuenit, quod partibus conferat: qui stat tantum, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, si a prima te Reip. parte fortuna submouerit; stes tamen, clamore iuues: si quis fauces oppresserit; stes tamen, & silentio iuues. Nunquam inutilis est opera ciuis boni. auditu enim, visu, vultu, nutu, obstinatione tacita, incessuque ipso prodest. Vt salutaria quædam, citra gustum tactumque, odore proficiunt: ita virtus vtilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, siue spatiatur & se vtitur suo iure; siue precarios habet accessus, cogiturque vela contrahere; siue otiosa mutaque est, & angusto circumscripta, siue adaperta; in quocumque habitu est, prodest. Quid? tu parum vtile putas exemplum bene quiescentis? Longe itaque optimum est miscere otium rebus, quotiens actuosa vita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis conditione prohibetur. Nunquam enim vsque eo interclusa sunt omnia, vt nulli actioni honestæ locus sit. Nunquid potes inuenire vrbem miseriorem, quam Atheniensium fuit, cum illam triginta tyranni diuellerent? mille trecentos ciues, optimum quemque, occiderant: nec finem ideo faciebat, sed irritabat se ipsa sæuitia. In qua ciuitate erat Ariopagos, religiosissimum iudicium, in qua senatus populusque senatui similis: coibat quotidie carnificum triste collegium, & infelix curia tyrannis angusta. Poteratne illa ciuitas conquiescere, in qua tot tyranni erant, quot satellites essent? Ne spes quidem vlla recipiendæ libertatis animis poterat offerri: nec vlli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum. vnde enim

12. *Triarios*) veterani milites, qui tertii vltimique erant in acie Romana.

miserę

miseræ ciuitati tot Harmodios? 13) Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres consolabatur, & desperantes de Rep. exhortabatur, & diuitibus, opes suas metuentibus, exprobrabat seram periculosæ auaritiæ pœnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cum inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipsæ in carcere occiderunt: & qui tuto insultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libertas non tulit: 14) vt scias & in afflicta Rep. esse occasionem sapienti viro ad se proferendum, & in florenti ac beata, pecuniam, inuidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcumque ergo se Resp. dabit, vtcumque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus: vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Imo ille vir fuerit, qui periculis vndique imminentibus, armis circa & catenis frementibus, non alliserit virtutem, 15) nec absconderit. Non enim debet; cernulare se voluit nec obruere. 16) Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, Malle esse se mortuum, quam viuere. 17) Vltimum malorum est, ex viuorum numero exire, antequam

13. *Harmodios*) tyrannicidas, qualis Harmodius fuerat. conf. L. 7. de Benef. c. 14.

14. *Libertas non tulit*) libertate fruens populus Atheniensis non tolerauit.

15. *Non alliserit virtutem*) i. e. peruicacia præpostera se vimque non fregerit: quasi in scopulum nauem vltro miserit. *Lips.*

16. *Non enim debet; cernulare se voluit nec obruere*) Lipsius legit: *Non enim cernuare* (vel etiam *cernulare*) *se vult nec obruere.* Neutrum enim sapiens facit, nec cernuat se & abiicit pronum ac præcipitem, nec item obruit & abscondit. Vt adeo hæc plane priori clausulæ respondeant, illudque *cernulare* explicet τὸ *allidere* prioris commatis. Sic noster Ep. 8. *Non euertit eos fortuna, sed cernulat & allidit.*

17. *Quam viuere*) repetendum verbum commune *mortuum.* Sententia est malle se esse reuera mortuum, quam mortuum inter viuos agere. *Lips.*

moriaris. Sed faciendum erit, si in Reip. tempus minus tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quam in periculosa nauigatione, subinde portum petas: nec exspectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse disiungas.

CAP. IV. Inspicere autem debemus primum nosmet ipsos, deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum caussa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia, necesse est se ipsum æstimare: quia fere plus nobis videmur posse, quam possumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperauit, quam ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorumdam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quæ primam frontem 1) desiderant: quorumdam contumacia non facit ad aulam. quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert. quidam vrbanitatem nesciunt continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his vtilior negotio quies est. ferox impatiensque natura, irritamenta nocituræ libertatis euitet.

CAP. V. Æstimanda sunt deinde ipsa, quæ aggredimur, & vires nostræ cum rebus, quas tentaturi sumus, comparandæ. Debet enim semper plus esse virium in vectore, quam in onere, necesse est opprimant onera, quæ ferente maiora sunt. Quædam præterea non tam magna sunt negotia, quam fœcunda, multumque negotiorum ferunt. & hæc refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexque nascetur. Nec accedendum eo, vnde liber regressus non sit: his admouenda manus est, quorum finem aut facere, aut certe sperare possis. Relinquenda, quæ latius actu procedunt, 1) nec vbi proposueris, desinunt.

1. *Primam frontem*) h. e. notabilem duritie & eximiam, forte tamen rectius legeris *firmam*. *Lips.*

1. *Latius actu procedunt*) quæ dum agis & perficis, semper nouam agendi materiam pariunt, atque adeo latius procedunt.

CAP.

CAP. VI. Hominum vtique delectus habendus est: an digni sint, quibus partem vitæ nostræ impendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam enim vltro officia nostra nobis imputant. 1) Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem se iturum ad eum, qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum officiis parem mensam faciunt, 2) qui fercula pro congiariis numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint. Deme illis testes spectatoresque, non delectabit popina secreta. Considerandum est, vtrum natura tua agendis rebus, an otioso studio contemplationique aptior sit; & eo inclinandum, quo te vis ingenii refert. Isocrates Ephorum iniecta manu a foro subduxit, vtiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Male enim respondent coacta ingenia. reluctante natura, irritus labor est.

CAP. VII. Nihil tamen æque oblectauerit animum, quam amicitia fidelis & dulcis. Quantum bonum est, vbi sunt præparata pectora, in quæ tuto secretum omne descendat, quorum conscientiam minus, quam tuam timeas, quorum sermo solicitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet? Quos scilicet, vacuos, quantum fieri poterit, a cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque, vt in pestilentia curandum est, ne corruptis iam corporibus &

1. *Nobis imputant*) i. e. cum ipsi pro iis debeant, nos etiam debere existimant. *Lips.*

2. *Parem mensam faciunt*) pares rationes facere dicuntur, qui ita siue rationes siue rem reddunt, vt æquent acceptis expensa, vt computatione vltro citroque facta nihil sit reliqui. Hinc ioco faceto: *cum amicorum officiis parem mensam facere* dicuntur, qui tanti æstimant mensam vel cœnam, vt eam pro omnibus amicorum officiis imputent. *Gronov.*

morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quam minime inquinatos assumamus. Initium morbi est, ægris sana miscere. Nec hoc præceperim tibi, vt neminem nisi sapientem sequaris, aut attrahas. vbi enim istum invenies, quem tot sæculis quærimus? pro optimo, est minime malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Plathonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentum bonos quæreres: aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosque dignos tulit, qui Catonis sæculo nascerentur, sicut multos peiores, quam vnquam alias, maximorumque molitores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, vt Cato posset intelligi. habere debuit & bonos, quibus se approbaret: & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc vero in tanta bonorum egestate, minus fastidiosa fiat electio. Præcipue tamen vitentur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non caussa in querelas placet. Constet illi licet fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII. Transeamus ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam; cum iis quæ nobis mala pecunia nostra exhibet; hæc pars multum prægrauabit. Itaque cogitandum est, quanto leuior dolor sit, non habere, quam perdere: & intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosius detrimenta diuites ferre. maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait,

Non

Non minus molestum esse caluis, 1) quam comatis, pilos velli. Idem scias licet de pauperibus locupletibusque, par illis esse tormentum. vtrisque enim pecunia sua obhæsit, nec sine sensu reuelli potest. Tolerabilius autem est, vt dixi, faciliusque, non acquirere, quam amittere: ideoque lætiores videbis, quos nunquam fortuna respexit, quam quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, & quod voles ignominiosum securitati nomen impone: putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter auaros, circumscriptores, latrones, plagiarios, vnum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idem dubitare & de deorum immortalium statu, an parum beate tegant: quod illis non prædia, nec horti sint, nec alieno colono rura preciosa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quisquis diuitiis adstupes? respice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum 2) vocas, quem non puduit locupletiorem esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorum, velut imperatori exercitus, referebatur, 3) cui iam dudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarii, 4) & cella laxior. At Diogeni seruus vnicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur, tanti putauit. Turpe est, inquit, Manen sine

1. *Non minus molestum esse caluis quam &c.*) Hysterologia est perfrequens in Seneca. Nam dictum vult non minus molestum comatis quam caluis pilos velli. *Lips.*

2. *Demetrium Pompeianum*) Pompeii M. libertum.

3. *Numerus referebatur*) catalogus exhibebatur, vt videre posset, qui abessent, qui periissent, qui accessissent.

4. *Vicarii*) lautiores serui alios quasi subseruos habebant, & *qui vices eorum gererent. Lips.*

Diogene posse viuere, Diogenem sine Mane non posse. Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium, fortuna. nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi servus? imo liber abiit. Familia vestiarium 5) petit, victumque: tot ventres auidissimorum animalium tuendi sunt: emenda vestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & flentium detestantiumque ministeriis vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, nisi, cui facillime negat, sibi? Sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustanda certe sunt patrimonia, vt minus ad iniurias fortunæ simus expositi. Habiliora sunt corpora in bello, quæ in arma sua contrahi possunt, quam quæ superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus pecuniæ modus est, qui nec in paupertatem cadit, nec procul a paupertate discedit.

CAP. IX. Placebit autem hæc nobis mensura, si prius parcimonia placuerit: sine qua nec vllæ opes sufficiunt, nec vllæ non satis patent; præsertim cum in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocata frugalitate, conuertere. Assuescamus a nobis remouere pompam, & vsus rerum, non ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti: cultum victumque non ad noua exempla componere, sed vt maiorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coërcere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis adspicere, frugalitatem colere, etiamsi nos pudebit desideriis naturalibus paruo parata remedia adhibere: spes effrænatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere, vt diuitias a nobis potius quam a fortuna petamus. Non potest, inquam,

5. *Vestiarium*) pecuniam ad vestem. vt congiarium pecunia ad congios. Salarium pecunia ad salem.

tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat magna armamenta 1) pandentibus: cogendæ in arctum res sunt, vt tela in vanum cadant. Ideoque exsilia interim calamitatesque in remedium cessere, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, vbi parum audit præcepta animus, nec curari mollius potest. Quid ni consulitur, si & paupertas & ignominia, & rerum euersio adhibetur? malo malum opponitur. Assuescamus ergo cœnare posse sine populo, & seruis paucioribus seruiri, & vestes parare in quod inuentæ sunt, habitare contractius. Non in cursu tantum circique certamine, sed in his spatiis vitæ interius 2) flectendum est. Studiorum quoque, quæ liberalissima impensa est, tamdiu rationem habebo, quamdiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoque satius est paucis te auctoribus tradere, quam errare per multos. Quadringenta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum. alius laudauerit, sicut Liuius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria. imo ne studiosa quidem: quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerunt: sicut plerisque, ignaris etiam seruilium litterarum, 3) libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos impensas, quam in Corinthia pictasque

1. *Armamenta*) pulcre hoc a nauibus.

2. *Interius*) citerius non vlterius. Nam artis in circo, currum introrsus flectere ad ipsas metas, nec tamen impingere aut euertere. *Lips.*

3. *Etiam seruilium litterarum*) quas vel serui sciunt, vt legere, scribere, *& quæ communis vsus requirit.*

tabulas effuderim. Vitiosum est vbique, quod nimium est. Quid habes cur ignoscas homini armaria cedro atque ebore aptanti, corpora conquirenti aut ignotorum auctorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oscitanti, cui voluminum suorum frontes maxime placent; titulique? Apud desidiosissimos ergo videbis, quicquid orationum historiarumque est, & tecto tenus exstructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, vt necessarium domus ornamentum expolitur. Ignoscerem plane, si e studiorum nimia cupidine oriretur: nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur.

CAP. X. At in aliquod genus vitae difficile incidisti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec soluere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos primo aegre ferre onera, & impedimenta crurum: deinde vbi non indignari illa, sed pati proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet; consuetudo facile. Inuenies in quolibet genere vitae oblectamenta, & remissiones, & voluptates, si nolueris malam putare vitam potius, quam inuidiosam facere. 1) Nullo melius nomine de nobis natura meruit, quam quod cum sciret, quibus aerumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem inuenit, cito in familiaritatem grauissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eandem vim assiduitas 2) haberet, quam primus ictus. Omnes cum

1. *Si nolueris malam putare vitam potius, quam inuidiosam facere*) est argute dictum in omni genere vitae solatia sua & oblectamenta esse, si eam, quamcunque fortitus es, malueris conciliare tibi & non putare malam, si potius imperaueris tibi, vt eam non malam existimes.

2. *Assiduitas*) continuatio.

fortuna copulati sumus. aliorum aurea catena est, 3) & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circumdedit. alligatique sunt etiam qui alligauerunt. nisi tu forte leuiorem in sinistra catenam putas. 4) Alium honores, alium opes vinciunt: quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exsilia vno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita seruitium est. Assuescendum itaque conditioni suæ, & quamminimum de illa querendum: & quidquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatium inueniat. Exiguæ sæpe areæ in multos vsus describentis arte patuere, & quamvis angustum pedem 5) dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus, possunt & dura molliri, & angusta laxari, & grauia scite ferentes minus premere. Non sunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his, quæ aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, prope posita, speique nostræ alludentia 6) sequamur, sed sciamus, omnia æque leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec in-

3. *Aliorum aurea catena est*) Regum scilicet, Principum, divitum.

4. *Alligatique sunt etiam qui allegauerunt, nisi tu forte leuiorem in sinistra catenam putas*) Nimirum triplex ratio in vrbe asseruandi captiuos: aut enim in *carcere* habebant, vt fere seruitia & capita viliora: aut in *custodia militari*: aut in *ædibus magistratuum*. Custodiæ militaris modus, vt is qui in noxa esset, catenam manui dextræ alligatam haberet, quæ eadem militis sinistram vinciret custodiæ eius præfecti. atque eo hoc loco alluditur.

5. *Pedem*) pedaturam, ποδισμόν. An *pedem* etiam pro solo & area capimus? quia id ædificii & corporis scilicet imum, & cui stat innixum. *Lips.*

6. *Alludentia*) quæ velut se offerunt blande & ostentant.

videamus altius stantibus: quæ excelsa videbantur, prærupta sunt. Illi rursus, quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quammaxime poterunt, in planum 7) deferendo. Multi quidem sunt, quibus necessario hærendum sit in fastigio suo, ex quo non possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipsum testentur, maximum onus suum esse, quod aliis graues esse cogantur, nec subleuatos se, sed suffixos: iustitia, mansuetudine, humana lege, & benigna manu, præparent multa ad sequiores casus præsidia, quorum spe securius pendeant. Nihil tamen æque hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quam semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium desinendi dare, sed se ipsos, multo quidem citra extrema, hortentur consistere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, sed finitæ: non in immensum incertumque producent.

CAP. XI. Ad imperfectos & mediocres, & male sanos, hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timide, nec pedetentim ambulandum est. tanta enim fiducia sui est, vt obuiam fortunæ ire non dubitet, nec vnquam loco illi cessurus sit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantum, possessionesque, & dignitatem, sed corpus quoque suum, & oculos, & manum, & quidquid est cariorem vitam facturum, seque ipsum inter precaria numerat, viuitque vt commodatus sibi, & reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est vilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspecte, quam religiosus homo sanctusque solet tueri fidei commissa. Quandocumque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: sed dicet: Gratias ago pro eo quod possedi, habuique. Magna

7. *In planum*) in humile & æquum.

quidem res tuas mercede colui: ſed quia imperas, cedo gratus libensque. ſi quid habere me tui volueris, etiam nunc ſeruabo: ſi aliud placet, ego vero factum ſignatumque argentum, domum, familiamque meam reddo, reſtituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit. & huic dicemus, Recipe animum meliorem quam dediſti: non tergiuerſor, nec refugio. paratum habes a volente, quod non ſentienti dediſti. aufer. Reuerti vnde veneris: quid graue eſt? male viuet, quisquis neſciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum eſt, & ſpiritus inter vilia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuiſos habemus, ſi omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, ſi contemptum eius præ ſe ferunt. idem euenire nobis ſcias. ſæpe enim cauſſa moriendi eſt, timide mori. Fortuna illa quæ ludos ſibi facit, Quo, inquit, te reſeruem, malum & trepidum animal? eo magis convulneraberis & confodieris, quia neſcis præbere iugulum. At tu & viues diutius, & morieris expeditius, qui ferrum non ſubducta ceruice, nec manibus oppoſitis, ſed animoſe recipis. Qui mortem timebit, nihil vnquam pro homine viuo faciet. at qui ſcit, hoc ſibi cum conciperetur, ſtatim condictum, viuet ad formulam: & ſimul illud quoque eodem animi robore præſtabit, ne quid ex his quæ eueniunt, ſubitum ſit. Quidquid enim fieri poteſt, quaſi futurum proſpiciendo, malorum omnium impetus molliet. qui ad præparatos exſpectantesque nihil afferunt noui: ſecuris, & beata tantum ſpectantibus, graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum eſt. Sciebam in quam tumultuoſum me contubernium natura cluſiſſet. totiens in vicinia mea conclamatum eſt, 1) totiens præter limen immaturas exſequias fax cereusque præceſſit: ſæpe altius ruentis

1. *Conclamatum eſt*) ſuper mortuo & funere.

ædifi-

ædificii fragor sonuit: multos ex his quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit, & vinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula accessisse, quæ circa me semper errauerunt? Magna pars hominum est, quæ nauigatura, de tempestate non cogitat. Nunquam me in bona re mali pudebit auctoris. Publius 2) tragicis comicisque vehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, & verba ad summam caueam 3) spectantia reliquit, inter multa alia cothurno, non tantum sipario, 4) fortiora, & hoc ait:

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia est, sic adspexerit, tanquam illis liberum & ad se iter sit: multo ante se armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam, post pericula, instruitur. Non putaui hoc futurum. nunquam hoc euenturum credidissem. Quare autem non? Quæ sunt diuitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas a tergo sequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale, 5) & lora patricia, 6) & sordes comitentur, & exportatio, 7) & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? nec magnis

2. *Publius*) Syrus, mimographus, de quo supra.

3. *Ad summam caueam*) ad minutam plebem: cuius in theatris ibi locus. *Lips.*

4. *Sipario*) genus veli mimicum. vid. Festus.

5. *Augurale*) augurale dixit, vt triumphalia, consularia dicebant, pro ornamentis vel insignibus, vel vestibus huiusmodi. Imo quid si *baculum* intelligas neutro genere, vt significetur lituus toties obuius in nummis? *Gronov.*

6. *Lora patricia*) mulleos, siue lunatos patriciorum calceos. *Lips.*

7. *Exportatio*) de exsilio & deportatione in insula Lips. de exportatis & per seditiosas factiones tractis Gronov. interpretatur.

ista interuallis diuisa, sed horæ momentum interest inter solium, & aliena genua. 8) Scito ergo, omnem conditionem versabilem esse. & quidquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es? numquid ditior Pompeio? cui cum Caius vetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Cæsaris domum, vt suam cluderet, 9) defuit panis & aqua: cum tot flumina possideret in suo orientia, & suo cadentia, mendicauit stillicidia: fame ac siti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus 10) esurienti locat. Honoribus summis functus es? nunquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam vniuersis, quam Seianus? Quo die illum senatus deduxerat 11), populus in frusta diuisit: in quem quidquid congeri poterat, dii hominesque contulerant, ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Crœsum te mittam, qui rogum suum & escendit iussus, & extingui vidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suæ superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quam timuerat, spectauit. 12) Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas custodias vidimus. alter in exsilium missus est: alter vt meliori fide mitteretur, 13) optabat. In tanta rerum, sursum ac deorsum euntium, versatione, si non quidquid fieri

8. *Aliena genua*) sensus: Horæ spatio hæc verti ita possunt, vt qui in alto sedisti, cuius genua supplices tangebant, idem deiectus aduoluere aliena genua. *Lips.*

9. *Vt suam cluderet*) *suam* valet *eius*. Sententia est: ideo recepit in suam domum, vt tanquam hæres domum eius clauderet & obsignaret. *Lips.*

10. *Publicum funus*) Ita enim ludebat Caius, qui mori eum coëgit se hærede, & publicis deinde exequiis quasi fato suo functum honestauit. *Lips.*

11. *Deduxerat*) honoris caussa, vt moris erat, vtpote quem consortio imperii donandum crederet, atque adeo in senatum venientem frequens comitabatur.

12. *Spectauit*) triumphatum scilicet.

13. *Vt meliori fide mitteretur*) damnatus ergo exsilio, sed per viam interfectus videtur. *Lips.*

potest,

poteſt, pro futuro habes, das in te vires rebus aduerſis, quas infregit, quisquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in ſuperuacuis, aut ex ſuperuacuo laboremus: id eſt, ne aut quæ non poſſumus conſequi, concupiſcamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem noſtrarum ſero, poſt multum pudorem, intelligamus. id eſt, ne aut labor irritus ſine effectu ſit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his triſtitia ſequitur, ſi aut non ſucceſſit, aut ſucceſſus pudet.

CAP. XII. Circumcidenda eſt concurſatio, qualis eſt magnæ parti hominum, domos, & theatra, & fora pererrantium. Alienis ſe negotiis offerunt, ſemper aliquid agentibus ſimiles. Horum ſi aliquem exeuntem de domo interrogaueris: Quo tu? quid cogitas? reſpondebit tibi: Non mehercule ſcio: ſed aliquos videbo, aliquid agam. Sine propoſito vagantur, quærentes negotia: nec quæ deſtinauerunt, agunt, ſed in quæ incurrerunt. Inconſultus illis vanusque curſus eſt, qualis formicis, per arbuſta repentibus; quæ in ſummum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plerique ſimilem vitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam, quaſi ad incendium currentium, miſereris: vsque eo impellunt obuios, & ſe aliosque præcipitant: cum interim cucurrerint, aut ſalutaturi aliquem non reſalutaturum, aut funus ignoti hominis proſecuturi, aut iudicium ſæpe litigantis, aut ſponſalia ſæpe nubentis, & lecticam aſſectati, quibusdam locis & ipſi tulerint. deinde domum cum ſuperuacua redeuntes laſſitudine, iurant neſciſſe ſe ipſos, quare exierint, vbi fuerint, poſtero die erraturi per eadem illa veſtigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo reſpiciat. Non induſtria, 1) inquietos & inſanos, falſæ rerum imagines

1. *Non induſtria*) non laboris ſtudium ex recta ratione ſuſceptum, ſed prauum de rebus iudicium noſtros homines pererrantes, theatra & fora agitat, eoque merito pro inſanis habentur.

agi-

:. nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur,
it illos alicuius rei species, cuius vanitatem capta
non coarguit. Eodem modo vnumquemque
qui ad augendam turbam exeunt, inanes & le-
issæ per vrbem circumducunt, nihilque haben-
quo laboret, lux orta expellit: & cum multo-
ustra liminibus illisus nomenclatores persaluta-
nultis exclusus, neminem ex omnibus difficilius
quam se, conuenit. Ex hoc malo dependet
eterrimum vitium, auscultatio, & publicorum
rumque inquisitio, & multarum rerum scientia,
ec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc
m puto Democritum, ita cœpisse: Qui tranquille
viuere, nec priuatim agat multa, nec publice:
ervacua scilicet referentem. Nam si necessaria
& priuatim, & publice, non tantum multa, sed
nerabilia agenda sunt: vbi vero nullum officium
ne nos citat, inhibendæ actiones sunt.
P. XIII. Nam qui multa agit, sæpe fortunæ
atem sui facit: quam tutissimum est raro expe-
eterum semper de illa cogitare, & sibi nihil de
ius promittere. Nauigabo, nisi si quid incide-
prætor fiam, nisi si quid obstiterit: & negotiatio
respondebit, nisi si quid interuenerit. Hoc est,
sapienti nihil contra opinionem dicamus acci-
non illum casibus hominum excepimus, sed er-
is: nec illi omnia vt voluit cedunt, sed vt cogi-
inprimis autem cogitauit, aliud posse propositis
esistere. Necesse est autem leuius ad animum
nire destitutæ cupiditatis dolorem, cui succes-
ion vtique promiseris.
AP. XIV. Faciles etiam nos facere debemus, ne
destinatis rebus indulgeamus. transeamus in ea,
e nos casus deduxerit: nec mutationes aut con-
it status pertimescamus: dummodo nos leuitas,
cissimum quieti vitium, non excipiat. Nam & per-

tinax

tinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna sæpe aliquid extorquet: & leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est. sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat: recedat, quantum potest, ab alienis, & se sibi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benigne interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster, cum omnia sua audiret submersa: Iubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari. Minabatur Theodoro 1) philosopho tyrannus 2) mortem, & quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas: hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, o te ineptum, si putas interesse, supra terram, an infra putrescam. Canus Iulius, vir inprimis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quod nostro sæculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunti Falaris 3) ille dixit, Ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi: Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito: multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accepit? Quidquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post hæc iubere illum Caius viuere. Non timuit hoc Canus. nota erat Caii in talibus imperiis fides: 4) Credisne, illum decem medios vsque ad supplicium dies 5) sine vlla sollicitudine

1. *Theodoro*) Cyrenaico, cognomento Atheo.

2. *Tyrannus*) Lysimachus Rex.

3. *Falaris*) comparat Caium Romanum tyrannum cum illo Siculo.

4. *Fides*) non enim illa reuocare solebat.

5. *Decem medios vsque ad supplicium dies*) ex S&to Tiberiano, de quo Suetonius in Tiberio c. 75. caussam habes apud Dionem l. 57.

exegisse? verisimile non est, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio, agmen periturorum trahens, illum quoque excitari iubet. Vocatus, numerauit calculos, & sodali suo, Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te vicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, vno me antecedere. Lusisse tu Canum illa tabula putas? illusit. Tristes erant amici, talem amissuri virum. Quid mœsti, inquit, estis? Vos quæritis, an immortales animæ sint: ego iam sciam. nec desiit in ipso veritatem fine scrutari, & ex morte sua quæstionem habere. Prosequebatur illum philosophus suus: nec iam procul erat tumulus, in quo Cæsari Deo nostro fiebat quotidianum sacrum. Quid, inquit, Cane, nunc cogitas? aut quæ tibi mens est? Obseruare, inquit Canus, proposui illo velocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se. promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum suum in argumentum veri vocat: qui in vltimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur: nec vsque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatus. sed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Caianæ cladis magna portio. 6)

Cap. XV. Sed nihil prodest priuatæ tristitiæ caussas abiecisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & occurrit tot scelerum felicium turba, cum cogitaueris, quam sit rara simplicitas, quam ignota innocentia, & vix vnquam, nisi cum expedit, fides, & libidinis lucra 1) damnaque pariter inuisa, & am-

6. *Magna portio*) ingentium damnorum quæ orbi intulit Caius tu vnus magna pars.

1. *Libidinis lucra*) cum homines vides qui per libidines ditantur. *Lips.*

bitio vsque eo iam se suis non continens terminis, vt per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & velut euersis virtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, vt omnia vulgi vitia non inuisa nobis, sed ridicula videantur: & Democritum potius imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quoties in publicum processerat, flebat: ille ridebat. huic omnia quæ agimus, miseriæ; illi ineptiæ videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. humanius est deridere vitam, quam deplorare. Adiice, quod de humano quoque genere melius meretur qui ridet illud quam qui luget. Ille & spei bonæ aliquid relinquit; hic tamen stulte deflet, quæ corrigi posse desperat. & vniuersa contemplatus, maioris animi est, qui risum non tenet, quam qui lacrimas, quando leuissimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil seuerum, nec serium quidem, ex tanto apparatu putat. Singula, propter quæ læti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, & sciat verum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia similia initiis esse, nec vitam illorum magis sanctam aut seueram esse, quam conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores & humana vitia placide accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miseria est: alienis delectari malis, voluptas inhumana. sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, vt dolori tantum des quantum poscit, non quantum consuetudo. Plerique enim lacrimas fundunt, vt ostendant: & toties siccos oculos habent, quoties spectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, vt in simulationem etiam simplicissima res, dolor,

veniat.

veniat. Sequitur pars, quæ ſolet non immerito contriſtare, & in ſolicitudinem adducere, vbi bonorum exitus mali ſunt. Vt, Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exſilio viuere, Pompeius & Cicero clientibus ſuis præbere ceruicem: Cato ille, virtutum viua imago, incumbens gladio, ſimul de ſe ac de Repub. palam facere. a) Neceſſe eſt torqueri, tam iniqua præmia fortunam perſoluere. & quid ſibi quisque nunc ſperet, cum videat peſſima optimos pati? Quid ergo eſt? vide quomodo quisque illorum tulerit: & ſi fortes fuerunt, ipſorum illos animos deſidera; ſi muliebriter & ignaue periere, nihil periit. Aut digni ſunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum deſideretur ignauia. Quid enim eſt turpius, quam ſi maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus toties dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior! humanos effugiſti caſus, liuorem, morbum: exiſti ex cuſtodia: non tu dignus mala fortuna diis viſus es, ſed indignus in quem iam aliquid fortuna poſſet. Subducentibus vero ſe, & in ipſa morte ad vitam reſpectantibus, manus iniiciendæ ſunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. ille lacrimas meas ipſe abſterſit: hic ſuis lacrimis effecit, ne vllis dignus ſit. Ego Herculem fleam, quod viuus vritur: aut Regulum, quod tot clauis configitur: aut Catonem, quod vulnera ſua fortiter tulit? Omnes iſti leui temporis impenſa inuenerunt, quomodo æterni fierent; ad immortalitatem moriendo venerunt. Eſt & illa ſolicitudinum non mediocris materia, ſi te anxie componas, nec vlli ſimpliciter oſtendas: qualis multorum vita eſt, ficta, & oſtentationi parata. Torquet enim aſſidua obſeruatio ſui, & deprehendi aliter, ac ſolet, metuit: nec vnquam cura ſoluimur, vbi toties nos æſtimari putamus, quoties aſpici. Nam & multa

a. *Palam facere*) vtrumque ſcilicet vno tempore periiſſe.

incidunt, quæ inuitos denudent: & vt bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita, aut secura est, semper sub persona viuentium. Ad illa quantum habet voluptatis, sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis? Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. sunt enim qui fastidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis reuilescat: & satius est simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. multum interest, simpliciter viuas, an negligenter. Multum & in se recedendum est. conuersatio enim dissimilium, bene composita disturbat, & renouat affectus, & quidquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, hæc nostri: & erit altera alterius remedium. odium turbæ sanabit solitudo, tædium solitudinis turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros; non molliter se infringens, vt nunc mos est etiam incessu ipso vltra muliebrem mollitiem fluentibus; sed vt illi antiqui viri solebant, inter lusum ac festa tempora, virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acrioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paullum resoluti, & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quædam, & languor: nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam

voluptatem

voluptatem haberet lusus iocusque: quorum frequens vsus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est: hunc tamen si per diem noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur: tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem, inter & otium & curas, diuidebant. qualem Pollionem Asinium, oratorem magnum, meminimus: quem nulla res vltra decimam retinuit. ne epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouæ curæ nasceretur: sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in postmeridianas horas aliquid leuioris operæ distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relationem, post horam decimam, in senatu fieri vetabant. Miles vigilias diuidit, & nox immunis 3) est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco fit: & in ambulationibus apertis vagandum, vt cœlo libero & multo spiritu augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio, vigorem dabunt, conuictusque & liberalior potio: nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat. Eluit enim curas, & ab imo animum mouet: & vt morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur: liberque non ob licentiam linguæ dictus est inuentor vini, sed quia liberat seruitio curarum animum, & asserit, vegetatque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem, Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni

3. *Immunis*) excusantur a vigiliis qui de die in expeditione & contra hostem alibi fuerunt.

ebrietas obiecta est: facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc crimen honestum, quam turpem Catonem. Sed nec sæpe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exsultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paullisper. Nam, siue Græco poëtæ credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue Platoni, frustra poëticas fores compos sui pepulit: siue Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi mota mens. Cum vulgaria & solita contempsit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est. Desciscat oportet a solito, & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat suum: eoque ferat quo per se timuisset escendere. Habes, Serene carissime, quæ possint tranquillitatem tueri, quæ restituere, quæ surrepentibus vitiis resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam seruantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNAEI SENECAE

DE CONSTANTIA SAPIENTIS,

SIVE

QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA.

Argumentum & Ordo.

Magni animi, magni ingenii, atque etiam eloquii hoc scriptum: vno verbo, inter optima. Editum sub tempus prioris illius puto, de Tranquillitate: cui vulgo etiam iungunt, male. Diuersum argumentum est, & tali serie. Orditur a Stoicorum laude, quorum Paradoxum tractat, Sapientem non affici iniuria. Quid ergo? aiebat Serenus: non Cato contumeliis affectus, verberibus, & sputis? Ab hac obiectione ingreditur in materiem: &, Non est tamen iniuriis, inquit: fuit enim Sapiens, atque in Sapientem iniuria non cadit. Quod tamen ea mente dici ait, non vt non fiat, sed vt non admittat. Tangi potest iniuria, sed non lædi: a te esse, in illo non esse. Hac pulcherrime exsequitur ad Cap. IV. *Diuidit deinde dicenda in duas partes, idque a discrimine iniuriæ & Contumeliæ. Priore, negat illam cadere in Sapientem; posteriore, nec istam. De iniuria, hæc sunt argumenta. Sapiens nullius mali patiens: at malum est Iniuria. Secundum, Iniuria detrahit & deminuit: Sapienti nihil eripitur. habet in se vno omnia reposita, & firmiter, vt Stilpo. Tertium; Fortis ab infirmo non læditur: non ergo a Malitia Virtus. Hic obiicitur, Atqui Socrates nonne iniuria damnatus? Ita, sed sine sua iniuria. Illi intulerunt, ipse non accepit: sed sapientia reiecit. Sicut venenum mihi das, ego antidoto vim eius infringo: scelus tu facis, ego*

non patior. Quartum argumentum, iniuria cum Iniustitia mixta est: non hac cadit in Sapientem: minime ergo illa. Quintum, Sapienti nemo prodest: ergo nec laedit. Sextum, Iniuria a Spe aut metu est: Sapiens neutro eorum tangitur. Septimum Vltimumque, Iniuriam nemo immotus accipit: non mouetur Sapiens. Atque hic conclusio prioris partis, & adhortatio ad dogma animis accipiendum. Altera erat de Contumelia, quam explicat Cap. X. *quid proprie sit; & tum a Sapiente arcet. Primo, quia Sapiens magnitudinem suam nouit: non ergo contumelia ad eum pertinet. quae nomen & rem habet a contemptu. Secundo, Superbi & insolentes inferunt contumeliam: ipse tales spernit: itaque & ab iis istam. Tertio, Nemo maiorem melioremque contemnit: is est Sapiens. Ergo in se dicta ridet, vt in conuiuiis iocullos puerorum. Sed quid? fert igitur haec omnia Sapiens? non castigat aut compescit? imo facit interdum: sicut illos ipsos pueros solemus: non quia malum ille acceperat, sed quia hi fecerunt. Atque hactenus (ad Cap.* XIV.) *in solam Contumeliam, aut Iniuriam: iam mixtim Vtramque refutat. Hoc argumento, Securitas propria est Sapientis: non est, si alterutram accipit, aut potest accipere. Simile & Epicurei dicunt: etsi minus fortiter. Denique leuia pleraque, quibus Vulgus offenditur, suadet reiicere, & ridere ne ridearis. Conclusio, Quomodo eunti ad Sapientiam, Quomodo qui peruenit, ferenda iniuria? Illi, cum morsu aliquo animi, & adhuc pugna; huic, sine alterutro, & Victor iam agit ante se Vtramque & triumphat. Ego itero, magni animi scriptum est: robur ab eo, in temporum hac hominumque cottidiana malitia, capiamus.*

CAPVT I.

TAntum inter Stoicos, Serene, & ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter feminas & mares, non immerito dixerim: cum

um vtraque turba ad vitæ societatem tantumdem con-
:rat; sed altera pars ad obsequendum, altera imperio
ata sit. Ceteri sapientes molliter & blande, vt fere
omestici & familiares medici, ægris corporibus, non
ua optimum & celerrimum est medentur, sed qua
cet: Stoici virilem ingressi viam, non vt amœna
ıeuntibus videatur curæ habent, sed vt quamprimum
os eripiant, & in illum editum verticem educant, qui
deo extra omnem teli iactum surrexit, vt supra for-
ınam emineat. At ardua per quæ vocamur, & con-
:agosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed
e tam aprupta quidem sunt, quàm quidam putant.
rima tantum pars saxa rupesque habet, & invii spe-
iem: sicut pleraque ex longinquo speculantibus ab-
:issa & connexa videri solent, cum aciem longinqui-
as fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa, quæ
ı vnum congesserat error oculorum, paullatim ad-
periuntur: tum illis, quæ præcipitia ex interuallo ap-
arebant, redit lene fastigium. Nuper cum incidisset
ıentio M. Catonis, indigne ferebas (sicut es iniqui-
ıtis impatiens) quod Catonem ætas sua parum in-
:llexisset, quod supra Pompeios & Cæsares surgentem,
ıfra Vatinios 1) posuisset: & tibi indignum videbatur,
uod illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta,
uodque a Rostris, vsque ad arcum Fabianum, per
:ditiosæ factionis manus tractus, voces improbas,
t sputa, & omnes alias insanæ multitudinis contume-
as pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quod
eipublicæ nomine mouereris, quam hinc P. Clodius,
inc Vatinius, ac pessimus quisque vænundabat, &
æca cupiditate corrupti, non intelligebant, se, dum
endunt, & venire.

Cap. II. Pro ipso quidem Catone securum te esse
ıssi. Nullum enim sapientem nec iniuriam accipere,

1. *Vatinios*) Vatinius homo fœdus, cui in pretura Cato post-
situs.

nec contumeliam posse: Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quam Vlyssem & Herculem prioribus saeculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronunciauerunt, inuictos laboribus, & centemptores voluptatis, & victores omnium terrorum. Cato cum feris manus non contulit, quas consectari venatoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset caelum vnius humeris inniti, excussa iam antiqua credulitate, & seculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiae immensa cupiditate, quam totus orbis in tres diuisus 1) satiare non poterat, aduersus vitia ciuitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis, stetit solus, & cadentem Rempublicam, quantum modo vna retrahi manu 2) poterat, retinuit: donec vel abreptus, vel abstractus, comitem se diu sustentatae ruinae dedit: simulque exstincta sunt, quae nefas erat diuidi. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Hinc tu putas iniuriam fieri potuisse a populo, quod aut praeturam illi detraxit, aut togam? quod sacrum illud caput purgamentis oris aspersit? Tutus est sapiens, nec vlla affici aut iniuria, aut contumelia potest.

CAP. III. Videor mihi intueri animum tuum incensum, & efferuescentem. paras acclamare: Haec sunt quae auctoritatem praeceptis vestris detrahant. magna promittis, & quae ne optari quidem, nedum credi possint: deinde ingentia locuti, cum pauperem negastis esse sapientem, non negatis solere illi & seruum, & vestem, & tectum, & cibum deesse; cum sapientem negastis insanire, non negatis & alienari, & parum sana verba emittere, & quicquid vis morbi

1. *In tres diuisus*) Crassum, Pompeium & Caesarem.
2. *Vna manu*) quae prouerbio asseritur infirma, *Lips.*

cogit,

cogit, audere; cum sapientem negastis seruum esse, idem non itis infitias, & venumiturum, & imperata facturum, & domino suo seruilia præstiturum ministeria. Ita, sublato alte supercilio, in eadem quæ cæteri, descenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaque aliquid & in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atque magnificum est: nec iniuriam, nec contumeliam accepturum esse sapientem. Multum autem interest, vtrum sapientem extra indignationem, an extra iniuriam ponas. Nam si dicis illum æquo animo laturum; nullum habet priuilegium. contigit illi res vulgaris, & quæ discitur ipsa iniuriarum assiduitate, patientia. Si negas accepturum iniuriam, id est, neminem illi tentaturum facere; omnibus relictis negotiis, Stoicus fio. Ego vero sapientem non imaginario honore verborum exornare constitui, sed eo loco ponere, quo nulla permittatur iniuria. Quid ergo? nemo erit qui lacessat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod sacrilegum non inueniat: sed non ideo diuina minus in sublimi sunt, si existunt, qui magnitudinem, multum vltra se positam, non icturi appetant. Inuulnerabile est, non quod non feritur, sed quod non læditur. Ex hac tibi nota sapientem exhibeo. Nunquid dubium est, quin certius robur sit, quod non vincitur, quam quod non lacessitur? cum dubiæ sint vires inexpertæ: ac merito certissima firmitas habeatur, quæ omnes incursus respuit. Sic tu sapientem melioris scito esse naturæ, si nullius illi iniuria nocet, quam si nulla sit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non subigunt, nec admota vis hostilis exterret: non cui pingue otium est, inter desides populos. Huiusmodi igitur sapientem nulli esse iniuriæ obnoxium. Itaque non refert, quam multa in illum coniiciantur tela, cum sit nulli penetrabilis. Quomodo quorumdam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est, nec secari adamas, aut cædi, vel deteri

potest,

potest,sed incurrentia vltro retundit: quemadmodum quædam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusa, rigorem suum habitumque conseruant: quemadmodum proiecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi vlla sæuitiæ vestigia, tot verberati sæculis ostentant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, vt tam tutus sit ab iniuria, quam illa quæ retuli.

CAP. IV. Quid igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet iniuriam? tentabit, sed non perventuram ad eum. Maiore enim interuallo a contactu inferiorum abductus est, quam vt vlla vis noxia vsque ad illum vires suas perferat. Etiam cum potentes, & imperio editi, & consensu seruientium validi, nocere ei intendent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quam quæ neruo tormentisue in altum exprimuntur, cum extra visum exsilierunt, citra cælum tamen flectuntur. Quid? tu putas, cum stolidus ille rex 1) multitudine telorum diem obscurasset, vllam sagittam in Solem incidisse? aut demissis in profundum catenis Neptunum potuisse contingi? Vt cælestia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut simulacra constant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem proterve, petulanter, superbe, frustra tentatur. At satius erat, neminem esse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. Et non fieri, eorum interest qui facturi sunt, non eius qui pati, ne si fiat quidem, non potest. Imo nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquillitatis inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis virisque pollentis, tuta securitas & in hostium terra. Diuidamus si tibi videtur, Serene, iniuriam a contumelia. prior illa natura grauior est: hæc leuior, &

1. *Stolidus ille Rex*) Xerxes.

tantum delicatis grauis: qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas, vt quidam nihil acerbius putent. Sic inuenies seruum, qui flagellis quam colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumeliosa verba. Ad tantas ineptias peruentum est, vt non dolore tantum, sed doloris opinione vexemur: more puerorum, quibus metus incutit vmbra, & personarum deformitas, & deprauata facies, lacrimas vero euocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus & alia, quæ impetu quodam erroris improuidi refugiunt.

Cap. V. Iniuria propositum hoc habet, aliquem malo afficere: malo autem sapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudo: quæ intrare eo, vbi iam virtus honestumque est, non potest: iniuria ergo ad sapientem non peruenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiens autem nullius mali est patiens, nulla ad sapientem iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius est, in quem incurrit. nec potest quisquam iniuriam accipere sine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra nos positarum: sapiens autem nihil perdere potest, omnia in se reposuit, nihil fortunæ credit, bona sua in solido habet, contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui potest. nam in summum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: virtutem autem non dat; ideo nec detrahit. Libera est, inuiolabilis, immota, inconcussa; sic contra casus indurat, vt nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Aduersus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, siue illi dura, siue secunda ostentantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione virtutis est, ex qua depelli nunquam potest: ceteris precario vtitur. quis autem iactura mouetur

alieni?

alieni? Quodsi iniuria nihil lædere potest ex his quæ propria sapientis sunt, quia virtute sua salua sunt: iniuria sapienti non potest fieri. Megara Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit. ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, nunquid perdidisset, Nihil, inquit: omnia namque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium eius in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patria in alienam ditionem venerat, & ipsum rex circumfusus victoris exercitus armis ex superiore loco rogitabat. Ille victoriam illi excussit: & se, vrbe capta, non inuictum tantum, sed indemnem esse testatus est. habebat enim secum vera bona, in quæ non est manus iniectio. At ea quæ dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed adventicia, & nutum fortunæ sequentia: ideo non vt propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, an calumniator, aut vicinus impotens, aut diues aliquis regnum orbæ senectutis 1) exercens, facere iniuriam possit, cui bellum & hostis ille, egregiam artem quassandarum vrbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbique gladios, & militarem in rapina tumultum, inter flammas & sanguinem stragemque impulsæ ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Non est itaque quod audax iudices promissum: cuius tibi, si parum fidei habeo: sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere. sed si prodit in medium, qui dicat.

CAP. VI. Non est, quod dubites, an tollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna vlcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus adspiciat, & dura placide ferat,

1. *Regnum orbæ senectutis*) nam orbi isti gratiosi, imo imperiosi & potentes, ob sequentium eos hæredipetarum potentiam.

&se

& ſecunda moderate: nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemque inter diuerſa ſit, nec quicquam ſuum, niſi ſe putet eſſe, ea quoque parte 1) qua melior eſt. En aſſum hoc vobis probaturus, ſub iſto tot ciuitatum euerſore, munimenta incuſſu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus foſſis repente reſidere, & æquaturum editiſſimas arces aggerem creſcere: at nulla machinamenta poſſe reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Erepſi modo e ruinis domus, & incendiis vndique relucentibus, flammas per ſanguinem fugi. Filias meas qui caſus habeat, an peior publico, neſcio. Solus, & ſenior, & hoſtilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque eſſe cenſum meum profiteor; teneo, habeo quicquid mei habui. Non eſt quod me victum, victoremque te credas. vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, vbi ſint neſcio: quod ad res meas pertinet, mecum ſunt, mecum erunt. Perdiderunt iſti diuites patrimonia; libidinoſi amores ſuos, & magno pudoris impendio dilecta ſcorta; ambitioſi curiam, & forum, & loca exercendis in publico vitiis deſtinata; fœneratores perdiderunt tabellas ſuas, quibus auaritia falſo læta, diuitias imaginatur: ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde iſtos interroga qui flent, qui lamentantur, ſtrictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hoſtem onerato ſinu 2) fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diuiniſque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius ſolidis & inexſuperabilibus munimentis præcincta ſunt. Non Babylonios illi muros contuleris, quos Alexander intrauit: non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, vna

1. *Ea quoque parte)* id eſt nec ſe quidem totum pro ſuo habet, ſed animum quo proprie eſt homo. *Lipſ.*

2. *Onerato ſinu)* ſupellectile pretioſa, & aliis quæ ſalua eſſe cupiant.

manu capta: non Capitolium, arcemue; habent ista hostile vestigium. Illa quæ sapientem tuentur, a flamma & ab incursu tuta sunt: nullum introitum præbent, excelsa, inexpugnabilia, diis æqua.

CAP. VII. Non est quod dicas, ita vt soles, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non fingimus istud humani ingenii vanum decus, nec ingentem imaginem falsæ rei concipimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, 1) & exhibebimus. Raro forsitan, magnisque ætatum interuallis inuenitur. neque enim magna, & excedentia solitum ac vulgarem modum, crebro gignuntur: ceterum hic ipse M. Cato, a cuius mentione hæc disputatio processit, vereor ne supra nostrum exemplar sit. Denique validius debet esse quod lædit, eo quod læditur: non est autem fortior nequitia virtute, non potest ergo lædi sapiens. Iniuria in bonos nisi a malis non tentatur: bonis inter se pax est: mali tam bonis perniciosi quam inter se. Quodsi lædi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi a dispari, verenda est: iniuria in sapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem, Si iniuste, inquis, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire, vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tanquam si quis rem quam e villa mea surripuit, in domo mea ponat: ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore sua tanquam aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit: venenum illud dando, scelere se obligauit, etiamsi non nocuit. Non minus latro

1. *Exhibuimus*) in Stilpone nimirum quem cap. antec. loquentem induxit.

est, cuius telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam eius conditionis sunt, & hac vice copulantur, vt alterum sine altero esse possit, alterum sine altero non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, vt curram: currere non possum, vt pedes non mouear. possum, quamuis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur. si iniuriam accepi, necesse est factam esse. si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt, quæ submoueant iniuriam. Vt, intentam manum deiicere casus potest, & emissa tela declinare; ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & factæ sint, nec acceptæ.

CAP. VIII. Præterea, nihil iniustum iustitia pati potest: quia non coëunt contraria: iniuria autem non potest fieri nisi iniuste: ergo sapienti iniuria non potest fieri. Nec est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest. & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris: & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quam dare: nihil autem habet, quod ad se transferri sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti, aut prodesse: quemadmodum diuina nec iuuari desiderant, nec lædi possunt. Sapiens autem vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida, æquali & concordi cursu fluentia, secura, benigna, bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus, per humanos casus diuino incedet animo. Non habet vbi accipiat iniuriam. ab homine me tantum dicere putas? nec a fortuna qui-

dem: quæ quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, vltra quod nihil habet iratæ leges, aut sæuissimi domini minantur, in quo imperium suum fortuna consumit; æquo placidoque animo accipimus, & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne iniuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias, locorum commutationes orbitates, discidia. quæ sapientem, etiamsi vniuersa circumueniant, non mergunt; nedum ad singulorum impulsus mœreat. Et si fortunæ iniurias moderate fert: quanto magis hominum potentium, quos scit fortunæ manus esse?

Cap. IX. Omnia itaque sic patitur, vt hiemis rigorem, vt intemperantiam cœli, vt feruores morbosque, & cetera forte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, vt illum quicquam putet consilio fecisse: quod in vno sapiente est, aliorum omnium non consilia, sed fraudes, & insidiæ, & motus animorum inconditi sunt: quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos sæuit, & iniuriatur. Illud quoque cogitat, iniuriarum latissime patere materiam illis, per quæ periculum nobis quæsitum est: vt accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quæque alia inter togatos 1) latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrum alicui excussum est, aut præmium diu captatum; si magno labore affectata hereditas auersa est; & quæstuosæ domus gratia erepta. 2) hæc effugit sapiens, qui nescit nec in spe, nec in metu viuere. Adiice nunc, quod iniuriam nemo immota mente acci-

1. *Inter togatos*) lites, fraudes, calumniæ, quibus fortunæ aut vita petitur, in foro exercentur vel in aula: idqve ab inermibus & togatis, solo linguæ telo. *Lips.*

2. *Quæstuosæ domus gratia erepta*) si gratiam amiserit domus; ex qua multum lucri ad eum redire poterat.

d ad sensum eius perturbatur: caret autem per-
ione vir erectus: moderator sui, altæ quietis &
æ. Nam si illum tangit iniuria, & mouet, &
it. caret autem ira sapiens, quam excitat iniu-
cies: nec aliter careret ira, nisi & iniuria, quam
non posse fieri. Inde tam erectus lætusque est,
ntinuo gaudio elatus, adeo ad offensiones re-
minumque non contrahitur, vt ipsa illi iniuria
per quam experimentum sui capit, & virtutem
Faueamus, obsecro vos, huic proposito, æ-
e & animis & auribus assimus, dum sapiens iniu-
ipitur: nec quicquam ideo petulantiæ nostræ,
acissimis cupiditatibus, aut cœcæ temeritati su-
que detrahitur. Saluis vitiis vestris, hæc sapi-
ertas quæritur. non vt vobis facere non liceat 3)
m, agimus: sed vt ille omnes iniurias in altum
t, patientiaque se ac magnitudine animi defen-
Sic in certaminibus sacris, 4) plerique vicere,
ium manus obstinata patientia fatigando. Ex
a genere sapientem eorum, qui exercitatione
c fideli, robur perpetiendi lassandique omnem
m vim consecuti sunt.

. X. Quoniam priorem partem percurrimus,
am transeamus: qua iam quibusdam propriis,
ie vero communibus contumeliam refutabi-
Est minor iniuria, quam queri magis quam
1) possumus, quam leges quoque nulla di-
indicta putauerunt. Hunc affectum mouet
as animi, contrahentis se, ob factum dictum-

---

vt vobis facere non liceat) non id agimus, non ea no-
ntia est, quod a vobis fieri iniuria nulla possit, sed
contemnatur a sapiente.
taminibus sacris) ita dicti Græciæ agones, quia diis
bus sacri.
equi) vindicare, vlcisci.

que inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cum alios admitteret: sermonem meum aut superbe auersatus est, aut palam risit: & non in medio me lecto, sed imo 2) collocauit: & alia huius notae. Quae quid vocem, nisi querelas nauseantis animi, in quas fere delicati & felices incidunt? non vacat enim haec notare, cui peiora instant. Nimio otio, ingenia natura infirma & muliebria, & inopia verae iniuriae lasciuientia, his commouentur: quorum pars maior constat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiae quicquam in se esse, nec fiduciae ostendit qui contumelia afficitur. non dubie enim contemptum se iudicat: & hic morsus non sine quadam humilitate animi euenit, supprimentis se ac descendentis. Sapiens autem a nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit: nullique tantum de se licere, renunciat sibi: & omnes has quas non miserias animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quae sapientem feriunt, etiamsi non peruertunt: vt dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumque amissio, & patriae bello flagrantis calamitas. Haec non nego sentire sapientem. nec enim lapidis illi duritiam ferriue asserimus. nulla virtus est, quae non sentias, perpeti.

CAP. XI. Quid ergo est? Quosdam ictus recipit: sed receptos euincit, sanat, & comprimit. haec vero minora ne sentit quidem, nec aduersus ea solita illa virtute vtitur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Praeterea, cum magnam partem contumeliarum superbi insolentesque faciant, & male felicitatem ferentes: habet quo istum affectum inflatum respuat, pulcherrimam virtutem omnium, animi sanitatem, magnitudinemque. illa, quidquid huiusmodi est, transcurrit, vt vanas somniorum spe-

2. *Sed imo)* inter coenandum.

cies,

ifusque nocturnos, nihil habentes solidi, atque
simul illud cogitat, omnes inferiores esse, quam
audacia sit, tanto excelsiora despicere. Con-
a a contemptu dicta est: qnia nemo, nisi quem
npsit, tali iniuria notat, nemo autem maiorem
emque contemnit, etiamsi facit aliquid quod
nnentes solent. Nam & pueri os parentum fe-
& crines matris turbauit laceráuitque infans,
o aspersit, aut nudauit in conspectu suorum te-
, & verbis obscœnioribus non pepercit: & ni-
rum contumeliam dicimus. quare? quia qui
contemnere non potest. Eadem caussa est, cur
ancipiorum nostrorum vrbanitas, in dominos
neliosa, delectet, quorum audacia ita demum
conuiuas ius facit, si cœpit a domino. Vt quis-
ntemptissimus, & ludibrio est, ita solutissimæ
: est. Pueros quidem in hoc mercantur proca-
eorum impudentiam acuunt, & sub magistro
, qui probra meditate effundant: nec has con-
as vocamus, sed argutias.

P. XII. Quanta autem dementia est, iisdem
delectari, modo offendi: & rem ab amico, di-
maledictum vocare; a seruulo, ioculare conui-
Quem animum nos aduersus pueros habemus,
ipiens aduersus omnes, quibus etiam post iuuen-
nosque puerilitas est. An quicquam isti profe-
, quibus animi mala sunt, auctique in maius
s, qui a pueris magnitudine tantum formaque
um differunt. ceterum non minus vagi incer-
voluptatum sine dilectu appetentes, trepidi, &
genio, sed formidine quieti? 1) Non ideo quic-
nter illos puerosque, interesse quis dixerit, quod
lorum nucumque & æris minuti avaritia est; his

rmidine quieti) quod scilicet vereantur, ne sibi iniu-
cientibus paria referantur.

auri argentique & vrbium. quod illi inter ipsos magistratus gerunt, & prætextam fascesque ac tribunal imitantur; hi eadem in campo foroque & in curia serio ludunt. illi in littoribus arenæ congestu simulacra domuum excitant; hi vt magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus, & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum a) verterunt. Ergo par pueris, longiusque progressis, sed in alia maioraque error est. Non immerito itaque horum contumelias sapiens, vt iocos, accipit: & aliquando illos, tanquam pueros, malo pœnaque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriam, sed quia fecerunt, & vt desinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec irascimur illis, cum sessorem recusauerint: sed compescimus, vt dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur. Quare si non accepit iniuriam nec contumeliam sapiens, punit eos qui fecerunt? non enim se vlciscitur, sed illos emendat.

CAP. XIII. Quid est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, cum tibi in aliis idem notare, sed non ex eadem caussa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis, & a frigida prohibiti maledicta, in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quem aduersus ægros suos medicus; quorum nec obscœna, si remedio egent, contrectare, nec reliquias & effusa intueri dedignatur, nec per furorem sæuientium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui togati purpuratique incedunt, valentes coloratosque male sanos esse; quos non aliter videt, quam ægros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem, & quo animo honores eorum nihilo æsti-

a. *In periculum*) ob ruinas crebras ex mole & altitudine. *Lips.* mat.

mat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit, nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis vltimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: si nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint: scit enim illos nihil a mendicis differre, imo miseriores esse. illi enim exiguo, hi multo egent. Et rursum non tangetur, si illum rex Medorum, Attalusue Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quam eius cui in magna familia cura obtigit, ægros insanosque compescere. Num moleste feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his, qui ad Castoris 1) negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernæ pessimorum seruorum turba refertæ sunt? non, vt puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo vt huius humanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos: sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contigit, sed postremos, sed vænales, sed nouum aucupantes dominium. Nullius ergo mouebitur contumelia: Omnes enim inter se differunt: sapiens quidem pares illos, ob æqualem stultitiam, omnes putat. Iam si semel se dimiserit eo, vt aut iniuria moueatur, aut contumelia; non poterit vnquam esse securus: securitas autem proprium bonum sapientis est. Nec committet, vt vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. necesse est enim, a quo quisque contemni moleste fert, suspici gaudeat.

CAP. XIV. Tanta quosdam dementia tenet, vt contumeliam sibi posse fieri putent a muliere. Quid refert, quantum habeat, quot lecticarios, quam one-

1. *Ad Castoris*) sc. templum, vbi tabernæ vænalium seruorum. *Lips.*

ratas aures, quam laxam ſellam? æque impudens animal eſt, & niſi ſcientia acceſſit ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam ſe a cinerario 1) impulſos moleſte ferunt, & contumeliam vocant oſtiarii difficultatem, nomenclatoris ſuperbiam, cubicularii ſupercilium. O quantus inter iſta riſus tollendus eſt, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem ſuam! Quid ergo? ſapiens non accedet ad fores, quas durus ianitor obſidet? Ille vero ſi res neceſſaria vocabit, experietur, & illum, quisquis erit, tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet: nec indignabitur aliquid impendere, vt limen tranſeat, cogitans & in pontibus quibusdam pro tranſitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc ſalutationum publicum exercet, 2) donabit: ſcit emere venalia. Ille puſilli animi eſt, qui ſibi placet, quod oſtiario libere reſpondit, quod virgam eius fregit: quod ad dominum acceſſit, & petiit corium. 3) Facit ſe aduerſarium qui contendit, & vt vincat, par fuit. At ſapiens colaphis percuſſus, quid faciet? quod Cato, cum illi os percuſſum eſſet: non excanduit, non vindicauit iniuriam; nec remiſit quidem, ſed factam negauit. Maiore animo non agnouit quam ignouiſſet. Non diu in hoc hærebimus. quis enim neſcit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri ſapienti, vt omnibus? Non reſpicit quid homines turpe iudicent, aut miſerum: non it qua populus: ſed vt ſidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduerſus opinionem omnium vadit.

1. *Cinerario*) ornatore mulierum.

2. *Salutationum publicum exercet*) publicum exercere dicuntur, qui vectigalia publica redimunt, inde publicani ſicuti autem hoc ad rem præſentem transfert, quia pro admiſſione ad ſalutandum pecuniola dabatur. *Lipſ.*

3. *Petiit corium*) i. e. petiit vt oſtiarius vapulet, & ſibi de corio eius ſatisfiat. *Muret.* & *Gronov.*

CAP. XV. Desinite itaque dicere? Non accipiet
rgo sapiens iniuriam si cædetur? si oculus illi erue-
ur? non accipiet contumeliam, si obscœnorum voci-
us improbis per forum agetur? si in conuiuio regis,
ecumbere infra mensam, vescique cum seruis igno-
niniosa officia sortitis jubebitur? si quid aliud ferre
ogetur eorum, quæ excogitari pudori ingenuo mo-
:sta possunt? In quantumcumque ista vel numero, vel
nagnitudine creuerint, eiusdem naturæ erunt. Si
on tangent illum parua, ne maiora quidem: si non
angent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate
estra coniecturam capitis ingentis animi: & cum co-
itastis, quantum putetis vos pati posse, sapientis
atientiæ paullo vlteriorem terminum ponitis. At il-
um in aliis mundi finibus sua virtus collocauit, nihil
obiscum commune habentem. Quare etsi aspera,
t quantumcumque toleratu gravia sint, audituque &
isu refugienda, non obruetur eorum cœtu: & qua-
s singulis, talis vniuersis obsistet. Qui dicit, il-
ud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi
nagnitudinem intra certos fines tenet: male agit.
incit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec putes
stam Stoicam esse duritiam: Epicurus, quem vos
atronum inertiæ vestræ assumitis, putatisque mollia
e desidiosa præcipere, & ad voluptates ducentia:
aro, inquit, sapienti interuenit 1) fortuna. Quam
æne emisit viri vocem! Vis tu fortius loqui, & illam
x toto submouere? Domus hæc sapientis angusta, si-
e cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obserua-
ur ianitoribus, turbam vænali fastidio digerentibus:
) sed per hoc limen vacuum, & ab ostiariis liberum,

1. *Interuenit*) i. e. eum interpellat, adit, dat, aufert &c.
: ius in eum habere sese ostendat. *Lips.*

2. *Turbam vænali fastidio digerentibus*) i. e. intrantes cum
stu ac fastidio, vt quisque dedit aut daturus speratur, dispo-
entibus atque eligentibus. *Lips.*

fortuna non transit. scit non esse illic sibi locum, vbi sui nihil est. Quod si Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, aduersus iniurias exsurgit: quid apud nos incredibile videri potest, aut supra humanæ naturæ mensuram? Ille ait iniurias tolerabiles esse sapienti, nos iniurias non esse.

Cap. XVI. Nec est, quod dicas hoc naturæ repugnare. Non negamus rem incommodam esse, verberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse. non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriæ, quod non potest recipi virtute salua. Vter verius dicat, videbimus; ad contemptum quidem iniuriæ vterque consentit. Quæris quid inter duos intersit? Quod inter gladiatores fortissimos. quorum alter premit vulnus, & stat in gradu, alter respiciens ad clamantem populum, significat nihil esse, & intercedi non patitur. Non est, quod putes magnum, quo dissidemus. Illud quo de agitur, quod vnum ad nos pertinet, vtraque exempla hortantur: contemnere iniurias, & quas iniuriarum vmbras ac suspiciones dixerim, contumelias. ad quas despiciendas non sapienti opus est viro, sed tantum consipiente, 1) qui sibi possit dicere: Vtrum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito, non est contumelia, iudicium est. si immerito: illi qui iniusta facit, erubescendum est. Et quid est illud, quod contumelia dicitur? in capitis mei leuitatem iocatus est, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quæ contumelia est, quod apparet, audire? Coram vno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assueuimus. Jocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

1. *Consipiente*) i. e. mentis compote. *Lips.*

Cap.

CAP. XVII. Chrysippus ait quemdam indignatum, quod illum aliquis Veruecem marinum dixerat. In senatu flentem vidimus Fidum Cornelium, Nasonis generum, cum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & vitam conuulnerantia frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lacrimæ prociderunt tanta animorum imbecillitas est vbi ratio discessit. Quid quod offendimur, si quis sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutem quidam inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quæ voto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit; quam sibi obiecit, 1) quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus, & per contumeliam vrbanis detrahitur, si vltro illam & prior occupes nemo aliis risum præbuit, qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & ad risum, & ad odium, scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriæ proditum est. in pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces concisas; 2) sic inimicorum, quos plures habebat quam morbos, & in primis Ciceronis vrbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduis conuiciis depudere didicerat: cur is non possit, qui studiis liberalibus, & sapientiæ cultu, ad aliquem profectum peruenerit? Adiice, quod genus vltionis est, eripere ei qui fecit contumeliæ voluptatem. Solent dicere: Miserum me, puto non intellexit! adeo fructus contumeliæ, in sensu, & indignatione, patientis est. Deinde non deerit illi aliquando parem inuenire, qui te quoque vindicet.

CAP. XVIII. C. Cæsar inter cetera vitia, quibus a-

1. *Quam sibi obiecit*) in probrum suum vertit, ignominiosam esse agnoscit.

2. *Concisas*) strumis sæpius exsectis. *Lips.*

bun-

bundabat, contumeliosus mirabiliter ferebatur omnibus aliqua nota feriendis, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insaniam testantis foeditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium torvitas, tanta capitis destituti, & emendicatis capillis aspersi deformitas. adiice obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quae in patres avosque suos contumeliosus fuit, per quae in vniuersos ordines: ea referam, quae illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix aequo animo alienas contumelias laturum, Huic in conuiuio, id est, in concione, voce clarissima, qualis in concubitu esset vxor eius, obiecit. Dii boni, hoc virum audire, Principem scire, & vsque eo licentiam peruenisse, vt non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito Princeps & adulterium suum narret, & fastidium? Chaereae, tribuno militum, sermo non pro manu 1) erat, languidus sono, & infracta voce suspectior. 2) Huic Cajus signum petenti modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Haec ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. 3) Coegit itaque illum vti ferro, ne saepius signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit: ille ceruicem mediam vno ictu decidit: plurimum deinde vndique publicas ac priuatas iniurias vlciscentium gladiorum ingestum est. sed primus vir fuit, qui minime visus est. At idem Caius omnia contumelias putabat, &

1. *Sermo non pro manu*) mollis & languidus, cum manus promta & virilis *Lips.*

2. *Suspectior*) vtpote quae Eunuchos & parum viros prodat.

3. *Perlucidus, crepidatus, armillatus*) pellucida autem vestis, crepida & armillae muliebria sunt ornamenta, vt adeo ipsum Caium mollem & effeminatum exprobrare tamen Chaeream hoc vitium voluisse dicat.

Sicut

ſicut ferendarum impatiens, faciendarum cupidiſſimus. Iratus fuit Herennio Macro, quod illum Caium ſalutauerat: nec impune ceſſit primipilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in caſtris natus, & alumnus legionum vocari ſolebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus; ſed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat cothurnatus. Ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiamſi noſtra facilitas vltionem omiſerit, futurum aliquem, qui pœnas exigat a procace, & ſuperbo, & iniurioſo: quæ vitia nunquam in vno homine, & in vna contumelia conſumuntur. Reſpiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comœdiarum publicatos in ſe, & ſpectatos ſales, in partem bonam accepit, riſitque non minus, quam cum ab vxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur. Antiſtheni mater barbara & Threſſa obiiciebatur: reſpondit, & deorum matrem Idæam eſſe.

Cap. XIX. Non eſt in rixam colluctationemque veniendum. procul auferendi pedes ſunt; & quidquid horum ab imprudentioribus fiet (fieri autem niſi ab imprudentibus non poteſt) negligendum. Et honores & iniuriæ vulgi, in promiſcuo habendi ſunt: nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, neceſſaria omittemus: & publicis priuatisque officiis, aliquando etiam ſalutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam obirati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non eſt autem libertas, nihil pati. Fallimur. libertas eſt, animum ſupponere iniuriis, & eum facere ſe, ex quo ſolo ſibi gaudenda veniant: exteriora deducere a ſe, ne inquieta agenda ſit vita, omnium riſus, omnium linguas timenti. Quis eſt enim, qui non poſſit contumeliam facere, ſi quiſquam poteſt? Diuerſo autem remedio

ab apum imagine: quarum Rex aculei est expers. Iam Princeps aut Sua, aut Aliena caussa punit, cum punit. Non debet rigide in Sua, quia vltionis solatio non eget in tam alta fortuna. Non in Aliena, nisi (ad instar Legis) vt aut emendet, aut alios faciat meliores, siue tutiores. Hæc autem omnia magis raritas animaduersionum præstabit: quæ crebra vilescunt, & spernuntur. In clausula, detestatio Sæuitiæ, & mala ab ea, atque exitia.

CAPVT I.

SCribere de clementia, Nero Cæsar, institui: vt quodammodo speculi vice fungerer, & te tibi, ostenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim recte factorum verus fructus sit fecisse, nec vllum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hanc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exsultaturam, si hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electusque sum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitæ necisque gentibus arbiter. qualem quisque sortem, statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronunciat: ex nostro responso lætitiæ caussas, populi vrbesque concipiunt. Nulla pars vsquam, nisi volente propitioque me, floret. Hæc tot millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus excidi, quas transportari, quibus libertatem dari, quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circumdari decus oporteat, quæ ruant vrbes, quæ oriantur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit, non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia,

quæ ſæpe tranquilliſſimis pectoribus quoque patientiam extorſit: non ipſa oſtendæ per terrores potentiæ dira, ſed frequens magnis imperiis, gloria. Conditum, imo conſtrictum apud me ferrum eſt: ſumma parſimonia etiam viliſſimi ſanguinis. nemo non, cui alia deſint, hominis nomine apud me gratioſus eſt. Seueritatem abditam, clementiam in procinctu habeo. ſic me cuſtodio, tanquam legibus, quas ex ſitu ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus ſim. Alterius ætate prima motus ſum, alterius vltima: alium dignitati donaui, alium humilitati: quoties nullam inueneram miſericordiæ cauſſam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, ſi a me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus ſum. Potes hoc Cæſar prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reip. ereptum. Rariſſimam laudem, & nulli adhuc Principum conceſſam concupiſti innocentiam. Non perdis operam; nec bonitas iſta tua ſingularis ingratos aut malignos æſtimatores nacta eſt. refertur tibi gratia. Nemo vnus homo, vni homini, tam carus vnquam fuit, quam tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus impoſuiſti: nemo iam diuum Auguſtum, nec Tiberii Cæſaris prima tempora loquitur: nemo quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad anni guſtum 1) exigitur. Difficile hoc fuiſſet, ſi non naturalis tibi iſta bonitas eſſet, ſed ad tempus ſumpta. nemo enim poteſt perſonam diu ferre. Ficta cito in naturam ſuam recidunt: quibus veritas ſubeſt, quæque (vt ita dicam) ex ſolido enaſcuntur, tempore ipſo in maius meliusque procedunt. Ma-

1. *Anni guſtum*) nim. annum iam in principatu fuerat Nero, laudatiſſime egerat. itaque non alio nec ad alios inquit, ſed ad te vocaris, & ad vnius illius anni guſtum, *Lipſ.*

gnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum esset, quo se statim nobilis indoles daret: iam vota publica in tuto sunt. nec enim periculum est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates sunt vnquam, vt in eo quod contingit, desinant. gradus a magnis ad maiora fit: & spes improbissimas complectuntur, insperata assecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confessio exprimitur, esse felices: & illa, nihil iam his accedere bonis posse, nisi vt perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: ius supra omnem iniuriam positum. Obuersatur oculis lætissima forma Reip. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Præcipue tamen æqualis ad maximos imosque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cetera enim bona, pro portione fortunæ suæ, quisque sentit aut exspectat, maiora minoraque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, vt non stare in conspectu clementiam, paratam humanis erroribus, gaudeat.

CAP. II. Esse autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola hæc virtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinæ apud ægros vsus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamuis pœna digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde, habet hæc in persona quoque innocentium locum: quia interim fortuna pro culpa est: nec innocentiæ tantum clementia succurrit, sed sæpe virtuti, quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quæ possint laudata puniri. Adiice, quod magna pars hominum est, quæ reuerti ad innocentiam possit. Sed non tamen vul-

go ignoſcere decet. nam vbi diſcrimen inter malos bonosque ſublatum eſt, confuſio ſequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda eſt moderatio, quæ ſanabilia ingenia diſtinguere a deploratis ſciat. Nec promiſcuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abſciſam. nam tam omnibus ignoſcere crudelitas eſt, quam nulli. Modum tenere debemus: ſed quia difficile eſt temperamentum, quidquid æquo plus futurum eſt, in partem humaniorem præponderet.

CAP. III. Sed hæc ſuo loco melius dicentur: nunc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumiſſionis: 1) ſecunda quæ naturam clementiæ habitumque demonſtret. nam cum ſint vitia quædam virtutes imitantia, non poſſunt ſecerni, niſi ſigna quibus dignoſcantur impreſſeris. tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & vſu ſuam faciat. Nullam vero ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cum ſit nulla humanior, conſtet neceſſe eſt: non ſolum inter nos, qui hominem ſociale animal, communi bono genitum videri volumus: ſed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad vtilitatem ſuam ſpectant. nam ſi quietem petit & otium, hanc virtutem naturæ ſuæ nactus eſt, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quam regem aut principem decet. Ita enim magnæ vires decori gloriæque ſunt, ſi illis ſalutaris potentia eſt.

1. *Manumiſſionis*) Lipſius legendum eſſe ſuſpicatur *manuductionis*, cum tota prima pars in commendanda clementia, eiusque neceſſitate & fructu oſtendendo verſetur. Gronouius timide ſe ſuſpicari ait *mappæmiſſionis*, vt verbo e circenſibus ducto ſignificet primum operis velut e carceribus decurſum in commendanda clementia fore occupatum. idem poſſe & *commiſſionis* legi ait, nam *committi* ludi dicuntur cum incipiunt.

nam pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quem omnes tam supra se esse, quam pro se sciunt; cuius curam excubare pro salute singulorum atque vniuersorum quotidie experiuntur; quo procedente, non tanquam malum aliquod aut noxium animal e cubili prosilierit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum ac beneficum sidus certatim aduolant, obiicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt: latera obiecti circumfusique defendunt; incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis vrbibusque consensus, sic protegendi amandique reges, & se suaque iactandi, quocumque desiderauerit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est, aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonnunquam senis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius tantoque speciosius sit: ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus: tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt; illum hæc cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus; cum ille imperauit, siue auarus dominus est, mare lucri caussa scrutamur; siue ambitiosus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntarie subsiluimus: sic hæc immensa multitudo, vnius animæ circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

CAP. IV. Suam itaque incolumitatem amant, cum pro vno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt: ne Imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum, per quod Resp. cohæret;

ret: ille spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperii subtrahatur.

- - - - *Rege incolumi mens omnibus vna.*
Amisso rupere fidem. - - - -

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre frænos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc vnitas & hic maximi imperii contextus in partes multas dissiliet: idemque huic vrbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo Principes regesque, & quocumque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari vltra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt: sequitur, vt is quoque carior sit, in quem se Resp. conuertit. Olim enim ita se induit Reip. Cæsar, vt seduci alterum non possit, sine vtriusque pernicie. nam vt illi viribus opus est, ita & huic capite.

CAP. V. Longius videtur recessisse a proposito oratio mea: at mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum: vides, vt puto, quam necessaria clementia sit. tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quam membris languentibus, & si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne vltra quam necesse sit incidas. Est ergo, vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus secundum naturam, maxime tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, qantoque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum sæuitia, bellum est. Cum autem virtutibus inter se sit concordia, nec vlla altera

melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quam malam fortunam retundere? Hæc tamen magnanimitas in bona fortuna laxiorem locum habet, meliusque in tribunali, quam in plano 1) conspicitur. Clementia in quamcumque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præstabit; sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est memorabilius, quam eum cuius iræ nihil obstat, cuius grauiori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo interpellaturus est, imo si vehementius excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum iniicere, & potestate sua in melius placidiusque vti? hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: seruare nemo, præter me. Magnam fortunam magnus animus decet, qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillumque, & iniurias atque offensiones superne despicere. Muliebre est, furere in ira: ferarum vero, nec generosarum quidem, præmordere & vrgere proiectos. Elephanti leonesque transeunt, quæ impulerunt: ignobilis bestiæ pertinacia est. Non decet regem sæua, & inexorabilis ira: non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat: at si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis amittere, facit quod nulli nisi rerum potenti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Seruare, proprium est excellentis fortunæ: quæ nunquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque si-

1. *In plano*) in humili sorte atque abiecta.

bi

bi animum afferens Princeps, alios ex ciuibus suis, quia vtiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum 2) relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

CAP. VI. Cogitate 1) in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quoties aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viæ 2) postulantur: in qua consumitur, quidquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quæstoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus quisque accusator vacat culpa? & nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illam petere sæpius meruit. Peccauimus omnes: alii gravia, alii leuiora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut aliena nequitia ablati: alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed vsque ad extremum æui delinquemus. Etiamsi quis tam bene purgauit animum, vt nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VII. Quoniam deorum feci mentionem, optime hoc exemplum Principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit vsque ad vltimam infesta perniciem? Ecquis regum erit tutus, cuius non

2. *In numerum*) sine nomine sine magno vsu, tantum vt turbam faciant.

1. *Cogitate*) f. rectius *cogita tu*, cum ad Neronem omnis dirigatur sermo. *Lips.*

2. *Tribus theatris viæ*) i. e. viæ ad tria theatra, tot enim Romæ erant, Balbi nimirum, Marcelli & Pompeii.

membra aruſpices colligant? 1) Quodſi dii placabiles, & æqui, delicta potentium non ſtatim fulminibus perſequuntur: quanto æquius eſt, hominem hominibus præpoſitum, miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrum mundi ſtatus gratior oculis pulchriorque ſit ſereno & puro die, an cum fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies eſt quieti moderatique imperii, quam ſereni cæli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebriſque obſcurum eſt, inter trementes & ad repentinum ſonitum expaueſcentes, nec eo quidem qui omnia turbat inconcuſſo. Facilius priuatis ignoſcitur, pertinaciter ſe vendicantibus. poſſunt enim lædi, dolorque eorum ab iniuria venit. timent præterea contemptum: & non retuliſſe lædentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili eſt, is omiſſa ea, certam laudem manſuetudinis conſequitur. Humili loco poſitis exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ ſuæ gerere, liberius eſt; leues inter paria ictus ſunt: regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia, non ex maieſtate eſt.

CAP. VIII. Graue putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent? Iſta, inquit, 1) ſeruitus eſt, non imperium. Quid tu? non experiris iſtud nobis eſſe, tibi ſeruitutem? 2) Alia conditio eſt eorum qui in turba, quam non excedunt, latent: quo-

1. *Aruſpices colligant*) i. e. qui non fulmine feriantur. Nam talium membra, ſi disiecta aruſpices colligebant. *Lipſ.*

1. *Inquit*) fingit Seneca aliquem ſibi alloquenti Cæſarem hoc modo intercedere.

2. *Quid tu? non experiris iſtud nobis eſſe, tibi ſeruitutem?*) Gronov. reſtituit: *Quid? tu non experiris, iſtam vobis eſſe ſeruitutem?* Hoc ſenſu: quicquid dicat, qui intercedit, non moror: teipſum enim Nero Cæſar appello an non imperium vobis ſeruitus ſit?

rum

um & virtutes vt appareant, diu luctantur, & vitia enebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis curandum est, qualem famam habeant, quam qui qualemcumque meruerint, magnam habituri sunt. Quam multa tibi non licent, quae nobis beneficio tuo licent? Possum in qualibet parte vrbis solus incedere, sine timore, quamuis nullus equatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato viuendum est. Aberrare a fortuna tua non potes: obsidet te, & quocumque descendis, magno apparatu sequitur. Est haec summa magnitudinis seruitus, non posse fieri minorem: sed cum diis tibi communis ista necessitas est. nam illos quosque caelum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quam tibi tutum. 3) Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis, quam Soli, latere contingit. Multa contra te lux est. omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? oriris: loqui non potes, nisi vt vocem tuam, quae vbique sunt gentes, excipiant. irasci non potes, nisi vt omnia tremant. Sic neminem potes affligere, nisi vt quidquid circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latius, quam nocent: non sine caussa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur in eo, qui omnia potest. Adiice nunc, quod priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum patientia facit: regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequens vindicta paucorum

3. *Quam tibi tutum*) dii per naturam, tu ob securitatem non descendis. *Lips.*

odium reprimit, omnium irritat: voluntas oportet ante saeuiendi, quam caussa, deficiat. Alioquin quemadmodum praecisae arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera vt densiora surgant reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt.

CAP. IX. Hoc quam verum sit, admonere te exemplo domestico volo. Diuus Augustus fuit mitis Princeps, si quis illum a principatu suo aestimare incipiat: in communi quidem Rep. gladium mouit. Cum hoc aetatis esset, quod tu nunc es, duodeuicesimum egressus annum, iam pugiones in sinum amicorum absconderat, iam insidiis M. Antonii consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptionis: sed cum annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium, L. Cinnam, stolidi ingenii virum, insidias ei struere. Dictum est & vbi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet. vnus ex consciis deferebat. Constituit se ab eo vindicare: consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeii nepotem damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proscriptionis edictum inter coenam dictarat. Gemens subinde voces emittebat varias, & inter se contrarias. Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me solicito? Ergo non dabit poenas, qui tot ciuilibus bellis frustra petitum caput, tot naualibus, tot pedestribus praeliis incolume, postquam terra marique pax parta est, non occidere constituit, sed immolare? nam sacrificantem placuerat adoriri. Rursus silentio interposito, maiore multo voce, sibi, quam Cinnae, irascebatur:

tur : Quid viuis, si perire te tam multorum interest? quis finis erit suppliciorum? quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti vita, si vt ego non peream, tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum Liuia vxor: &, Admittis, inquit, muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui vbi vsitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ. deprehensus est: iam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest. Gauisus sibi, quod aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renuntiari autem extemplo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad se accersit; dimissisque omnibus e cubiculo, cum alteram Cinnæ poni cathedram iussisset: Hoc, inquit, primum a te peto, ne me loquentem interpelles, ne medio sermone meo proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hostium castris inuenissem, non factum tantum mihi inimicum, sed natum, seruaui, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus. quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non præstas inquit, fidem, Cinna: convenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras, adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis

prin-

princeps? male mehercule cum populo Romano agitur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes. nuper libertini hominis gratia in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quam contra Cæsarem aduocare? 1) Cedo, si spes tuas solus impedio. Paullusne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruilii ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina præferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quam duabus horis locutum esse constat, cum hanc pœnam. 2) qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat: contendamus, vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Post hæc detulit vltro consulatum, questus, quod non auderet petere: amicissimum fidelissimumque habuit, heres solus fuit illi: nullis amplius insidiis ab illo petitus est.

CAP. X. Ignouit abauus tuus 1) victis. nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primæ admissionis, ex aduersariorum castris conscripsit. Iam Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, & quidquid floris in ciuitate erat, clementiæ suæ debebat. Ipsum Lepidum quamdiu mori passus est? 2) Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & pontificatum

1. *Aduocare*) vocare & cogis qui adsint, consilium suggerant, patrocinentur. *Gronov.*

2. *Hanc pœnam*) vt exprobraret ei & obiiceret.

1. *Abauus tuus*) per matrem, nam Agrippina alterius Agrippinæ filia, & hæc Iuliæ atque ea Augusti.

2. *Quamdiu mori passus est*) In exsilio enim vltimam vitæ partem exegit Lepidus Triumuir, in quo semper morienti & in agone constituto videbatur similis.

maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. maluit enim illum honorem vocari, quam spolium. Hæc eum clementia ad salutem securitatemque perduxit; hæc gratum ac fauorabilem reddidit; quamuis nondum subactis Reipub. ceruicibus manum imposuisset: hæc hodieque præstat illi famam, quæ vix viuis principibus seruit. Deum esse, non tanquam iussi credimus. Bonum principem Augustum, & bene illi conuenisse parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam caussam, quam quod contumelias quoque suas, quæ acerbiores principibus solent esse, quam iniuriæ, nulla crudelitate exsequebatur: quod probrosis in se dictis arrisit: quod dare illum pænas apparebat, 3) cum exigeret: quod quoscumque ob adulterium familiæ suæ damnauerat, adeo non occidit, vt dimissis, quo tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur; non dare tantum salutem, sed præstare.

Cap. XI. Hæc Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus: in adolescentia caluit, arsit ira, multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit diuum Augustum, etiamsi in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus & clemens: nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras, & proscriptiones. Ego vero clementiam non voco, lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia vera, quam tu præstas, quæ non sæuitiæ pœniten-

3. *Quod dare illum pænas apparebat*) ægre enim sibi ipsi faciens puniendo, dabat quasi pœnas dum exigeret.

tia

tia cœpit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem sanguinem fudisse. Hæc est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperii sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, Nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse: eo maius est mirabiliusque; quod nulli vnquam citius gladius commissus est. Clementia ergo non tantum honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est, simul certissima salus. Quid enim est, cur reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna; tyrannorum execrabilis ac breuis potestas est? Quid interest inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunæ ac licentia par est, nisi quod tyranni in voluptate sæuiunt, reges non nisi ex caussa ac necessitate.

CAP. XII. Quid ergo? non reges quoque occidere solent? sed quoties id fieri publica vtilitas persuadet: tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem a rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque præferri multis regibus potest: & L. Sullam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet Dictatura sua, & se togæ reddiderit: 1) quis tamen vnquam tyrannus tam auide humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem millia ciuium Romanorum contrucidari iussit? Et cum in vicino, ad ædem Bellonæ sedens, exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc

1. *Togæ reddiderit*) Dictator ergo in sago, qui rei gerendæ caussa creatus.

aga-

agamus, inquit, P. C. seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci, Sullæ videbantur. Sed mox de Sulla consequemur, 2) quomodo hostibus irascendum sit: vtique si in hostile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti, transierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: vterque licet non minus armis valletur. sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vtitur; alter vt magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus adspicit: contrariis in contraria agitur. 3) nam & inuisus est, quia timetur, & timeri vult, quia inuisus est: & illo execrabili versu, qui multos dedit præcipites, vtitur:

Oderint dum metuant. - - - -

Ignarus quanta rabies oriatur, vbi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos; assiduus vero & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri suadet. Sic feras lineis & pinna 4) clusas contineas: easdem a tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. 5) Acerrima virtus est, quam vltima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus, multoque plus spei, quam periculorum, ostentet: alioquin vbi quiescenti paria metuun-

2. *De Sulla consequemur*) vel omittendum *de Sylla*, vel legendum: *Sed mox de Sylla, cum loquemur quomodo &c. Lips.*

3. *Contrariis in contraria agitur*) ad metum remouendum arma satellitum habet, & ecce ab iis ipsis metum habet. Ita securitas ei in terrorem vertit. *Lips.*

4. *Lineis & pinna*) Funiculi extensi quos lineas appellant, & iis intextæ variarum auium pinnæ, ad feras terrendas & coercendas, vt in retia agerentur, in veterum vsu fuere.

5. *Formidinem*) ita appellabatur totum istud ex lineis & pinnis contextum, quod modo descripsimus, a re, quia feris eam dabat. *Lips.*

tur,

tur, incurrere in pericula iuuat,& aliena anima 6) abi ti. Placido tranquilloque regi fida ſunt auxilia ſu quibus ad communem ſalutem vtatur: glorioſu que miles (publicæ enim ſecuritati dare operam vid tur) omnem laborem libens patitur, vt parentis cuſto At illum acerbum, & ſanguinarium, neceſſe eſt gr ventur ſtipatores ſui.

CAP. XIII. Non poteſt habere quiſquam bon ac fide voluntatis miniſtros, quibus in tormentis, (eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, qui bus non aliter quam beſtiis homines obiectat: *omni* bus rei obnoxior ac ſolicitior, vt qui homines deos que teſtes ac vindices facinorum timeat, eo perdu ctus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim, in ter cetera, vel peſſimum habet crudelitas: quod per ſeuerandum eſt, nec ad meliora patet regreſſus. Sce lera enim ſceleribus tuenda ſunt. quid autem eo infe licius, cui iam eſſe malo neceſſe eſt? O miſerabilem illum, ſibi certe! nam ceteris miſereri eius nefas ſit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui ſuſpe cta ſibi cuncta reddidit, tam externa quam domeſtica; cum arma metuat, ad arma confugiens: non amico rum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumſpexit quæque fecit, quæque facturus eſt, & conſcientiam ſuam plenam ſceleribus ac tormentis adaperuit: ſæpe mortem timet, ſæpius optat, inuiſi or ſibi quam ſeruientibus. E contrario, is cui curæ ſunt vniuerſa, quamquam alia magis, alia minus tue tur, nullam non Reip. partem tanquam ſui nutrit, in clinatus ad mitiora, etiamſi ex vſu eſt animaduertere, oſtendens quam inuitus aſpero remedio manus admo veat; in cuius animo nihil hoſtile, nihil efferum eſt.

6. *Aliena anima*) quæ iam vt aliena conſideratur, quippe quæ ſit in poteſtate tyranni qui timetur.

Qui

Qui potentiam suam placide ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuibus cupiens: felix abunde sibi visus, si fortunam suam publicauerit; sermone affabilis, accessuque facilis; vultu, qui maxime populos demeretur, amabilis, æquis desideriis propensus, etiam iniquis acerbus a tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secreto loquuntur, quæ palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indicta recluditur: bene se meriturum de liberis suis quisque non dubitat, quibus tale seculum ostenderit. Hic Princeps suo beneficio tutus, nihil præsidiis eget: arma ornamenti caussa habet.

Cap. XIV. Quod ergo officium eius est? quod bonorum parentum, qui obiurgare liberos nonnumquam blande, nonnumquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Numquid aliquis sanus filium, a prima offensa, exheredat? nisi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, nisi plus est, quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium stylum. 1) Multa ante tentat, quibus dubiam indolem, & peiore loco iam positam; reuocet: simul deplorata est, vltima experitur. Nemo ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam Principi faciendum est: quem appellauimus Patrem Patriæ, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambitiosæ maiestati quidquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes: Patrem quidem patriæ appellauimus, vt sciret datam sibi potestatem patriam: quæ est temperatissima, liberis consulens, suaque post illos reponens. Tarde sibi pater membra sua abscidat:

1. *Decretorium stylum*) i. e. vltimum & quo sententiam abdicationis in filium scribit. *Lips.*

etiam cum abſciderit, reponere cupiat: & in abſcindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim eſt vt libenter damnet, qui cito: prope vt inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum memoria noſtra, quia filium ſuum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Auguſti Cæſaris auctoritas, infeſtis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. Arium, qui filium deprehenſum in parricidio, exſilio damnauit, cauſſa cognita, nemo non ſuſpexit, quod contentus exſilio, & exſilio delicato. Maſſiliæ parricidam continuit, & annua illi præſtitit, quanta præſtare integro ſolebat. Hæc liberalitas effecit, vt in qua ciuitate nunquam deeſt patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus eſſet, quem is pater damnare potuiſſet, qui odiſſe non poterat. Hoc ipſo exemplo dabo, quem compares bono patri bonum Principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in conſilium Cæſarem Auguſtum. venit in priuatos penates, aſſedit, pars alieni conſilii fuit. Non dixit: Imo in meam domum veniat. Quod ſi factum eſſet, Cæſaris futura erat cognitio, non patris. Audita cauſſa, excuſſisque omnibus, & his quæ adoleſcens pro ſe dixerat, & his quibus arguebatur, petit, vt ſententiam ſuam quisque ſcriberet: ne ea omnium fieret, quæ Cæſaris fuiſſet. Deinde priusquam aperirentur codicilli, iurauit ſe T. Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, puſillo animo. timuit, ne videretur locum ſpei ſuæ aperire velle, filii damnatione. Ego contra ſentio. Quilibet noſtrum debuiſſet aduerſus opiniones malignas ſatis fiduciæ habere in bona conſcientia: Principes multa debent etiam famæ dare. Iurauit ſe non aditurum hereditatem. Arius quidem eodem die & alterum heredem perdidit, ſed Cæſar libertatem

ſen-

sententiæ suæ redemit: & postquam approbauit gratuitam esse seueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum, quo patri videretur. Non culleum, non serpentes, non carcerem decreuit: memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Molissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit, in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timide gessisset: debere illum ab vrbe & a parentis oculis submoueri.

CAP. XVI. O dignum, quem in consilium patres aduocarent! ô dignum, quem coheredem innocentibus liberis scriberent! Hæc clementia Principem decet, vt quocumque venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, vt illum perire non sentiat. qualiscumque, pars imperii est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est vnum imperandi genus. imperat Princeps ciuibus suis, pater liberis, præceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus: Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos, etiam ex leuissimis caussis, compescet? Vter autem præceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificabit discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus hæserit: an qui monitionibus, & verecundia, emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da sæuum: desertores faciet. Quibus tamen ignoscitur? Numquidnam æquum est, grauius homini & durius imperari, quam imperatur animalibus mutis? atqui equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi: quique iam exercitatis vtitur ad excitandas vel persequendas feras. Nec crebro illis minatur:

contunde enim animos, & quidquid est indolis, comminuetur trepitatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adiicias his licet, tardiora agentes iumenta: quæ cum ad contumelias & miserias nata sint, nimia sæuitia coguntur iugum detrectare.

Cap. XVII. Nullum animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quam homo; nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in iumentis & canibus erubescere, iram exercere, pessima autem conditione sub homine hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur: atqui & hic morbus est animi: mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minime infestum ægro. Mali medici est, desperare, ne cures. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debebit, cui credita salus omnium est: non cito spem proiicere, nec mortifera signa pronunciare. Luctetur cum vitiis, resistat; aliis morbum suum exprobret; quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus remediis fallentibus. Agat Princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestæ cicatricis. Nulla regi gloria est ex sæua animaduersione. quis enim dubitat posse? at contra maxima, si vim suam continet, si multos iræ alienæ eripuit, neminem suæ impendit.

Cap. XVIII. Seruis imperare moderate, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura: quæ parcere etiam captiuis, & pretio paratis, iubet. Quanto iustius iubet hominibus liberis, ingenuis, honestis, non vt mancipiis abuti, sed his quo gradu antecedas, quorumque tibi non tradita seruitus sit, sed tutela? Seruis ad statuam licet confugere, cum in seruum omnia liceant, est aliquid, quod in hominem licere commune ius animantium vetet:

qdia

eiusdem naturæ est, cuius tu. Quis non Vedi-
'ollionem peius oderat, quam serui sui, quod mu-
s sanguine humano saginabat: & eos qui se ali-
offenderant, in viuarium, quid aliud quam ser-
um, abiici iubebat? O hominem mille mortibus
ım! siue deuorandos seruos obiiciebat muraenis,
esurus erat, siue in hoc tantum illas alebat, vt sic
:. Quemadmodum domini crudeles tota ciui-
ommonstrantur, inuisique & detestabiles sunt:
gum & iniuria latius patet, & infamia, atque o-
 sæculis traditur. Quanto autem non nasci
t) quam 2) numerari inter publico malo natos?
.P. XIX. Excogitare nemo quicquam poterit,
magis decorum regenti sit quam clementia: quo-
ue modo is, & quocunque iure præpositus ceteris
Eo scilicet formosius id esse, magnificentiusque
mur, quo in maiori præstabitur potestate: quam
portet noxiam esse, si ad naturæ legem componi-
Natura enim commenta est regem: quod & ex
nimalibus licet cognoscere, & ex apibus: qua-
egi amplissimum cubile est, medioque ac tutissi-
co. Præterea onere vacat, exactor alienorum
m; & amisso rege, totum dilabitur examen.
ıquam plus vnum patiuntur, melioremque pu-
uærunt. Præterea insignis regi forma est, dissi-
ue ceteris, tum magnitudine, tum nitore, hoc
maxime distinguitur. Iracundissimæ, ac pro
ris captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in
:e relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit
natura nec sæuum esse, nec vltionem magno
ıturam petere: telumque detraxit, & iram eius

n nasci fuit) *non est nasci* idem est ac non vtile est, non
ısci. Sic noster in præf. Nat. qu. *Gronov.*

am) optimi autores vsurpant pro magis quam. Sic
le Benef. l. 3. c. 2, *Gronov.*

inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus gens est. Est enim illi mos, exercere se in paruis, & gentium rerum documenta minima agere. Pudeat exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto minum moderatior esse animus debeat, quanto vehementius nocet. Vtinam quidem eadem homini esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpius liceret nocere quam semel, nec alienis viribus exercere odia! facile enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumque momentum immune a metu habeat. Hanc aliquis agere vitam sustinet, cum liceat innoxium aliis & ob hoc securum, salutarem potentiæ ius lætis omnibus, tractare? Errat enim quis existimat tutum esse ibi regem, vbi nihil a rege tutum est. Securitas securitate mutua paciscenda. Non opus est instruere in altum editas arces; nec in adscensum arduos colles emunire, nec latera montium abscidere, multiplicibus se muris turribusque sepire: saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quam viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? si paullum valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non pro salute præsidis sui commutatum velit? omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? In hoc 1) assiduis bonitatis argumentis probauit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquid

1. *In hoc*) Lipsius legit *in hac* vel defectum subesse suspicor. forte non male explices in hoc hoc fine atque euentu.

periculum? quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas florent: sub quo opulenta ciuitas copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam si dii immortales potestatem visendi sui faciant: intueamur venerantes colentesque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hæc affectare, hæc imitari decet: maximum ita haberi, vt optimus simul habeatur.

Cap. XX. A duabus caussis 1) punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de ea parte disseram, quæ ipsum contingit. difficilius est enim moderari, vbi dolori debetur vltio, quam vbi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, vt verum excutiat, vt innocentiæ faueat, & appareat; vt non minorem agi rem periclitantis, quam iudicis, sciat: hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifeste læsus, animum in potestate habeat: & pœnam, si tuto poterit, donet: sin minus temperet; longeque sit in suis, quam in alienis, exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum qui cum suis stimulis exagitetur, non prosilit: qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quidquam esse gloriosius principe impune læso.

Cap. XXI. Vltio duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accepit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quam vt so-

1. *A duabus caussis*) eleganter præpos. *A* caussam notat. Sic Liv. L. 5. *Nunc ab secundis rebus magis etiam incauti.* Gronov.

latio egeat: manifestiorque vis, quam vt alieno malo opinionem sibi virium quærat. Hoc dico, cum ab inferioribus petitus violatusque est. nam si, quos pares aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta: seruauit quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animose debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præsertim, quos scit aliquando simile fastigium obtinuisse: hoc arbitrium adeptus, vltionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ satis erat. Perdidit enim vitam, qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite regnoque sententiam exspectauit, in seruatoris sui gloriam viuit, plusque nomini eius confert incolumis, quam si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienæ virtutis est: in triumpho cito transisset. Si vero regnum quoque suum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo vnde deciderat: ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil, præter gloriam, sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignum esset victore, apud victos inuenisse. Cum ciuibus, & ignotis, atque humilibus, eo moderatius agendum est, quo minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: a quibusdam te vindicare fastidias: & non aliter quam ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est: at in iis qui in ore ciuitatis seruati punitique erunt, occasione notæ clementiæ vtendum est.

CAP. XXII. Transeamus ad alienas iniurias: in quibus vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ Princeps quoque sequi debet: aut vt eum quem punit, emendet; aut vt pœna eius ceteros meliores reddat; aut vt sublatis malis securiores ceteri viuant. Ipsos facilius emendabis minore pœna: diligentius enim vi-

iuit, cui aliquid integri supereſt. Nemo dignitati erditæ parcit. impunitatis genus eſt iam non habere œnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit arcitas animaduerſionum. facit enim conſuetudi- em peccandi multitudo peccantium: & minus gra- is nota eſt, quam turba damnatorum leuat: & ſeue- itas, quod maximum remedium habet, aſſiduitate a- nitit auctoritatem. Conſtituit bonos mores ciuita- i Princeps, & vitia eius facilius compeſcit, 1) ſi patiens orum eſt, non tanquem probet, ſed tanquam inui- us, & cum magno tormento ad caſtigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipſa clementia regentis. Grauior multo pœna videtur, quæ a miti viro conſti- uitur.

Cap. XXIII. Præterea videbis ea ſæpe committi, uæ ſæpe vindicantur. Pater tuus plures intra quin- uennium culleo inſuit, 1) quam omnibus ſæculis in- utos accepimus. multo minus audebant liberi nefas ltimum admittere, quamdiu ſine lege crimen fuit. ſumma enim prudentia altiſſimi viri. 2) & rerum na- uræ peritiſſimi maluerunt, velut incredibile ſcelus, & ltra audaciam poſitum præterire, quam dum vindi- ant, oſtendere poſſe fieri. Itaque parricidæ cum le- e cœperunt, & illis facinus pœna monſtrauit. peſſi- no vero loco pietas fuit, poſtquam ſæpius culleos vi- limus, quam cruces. In qua ciuitate raro homines uniuntur, in ea conſenſus fit innocentiæ, & indulge- ur velut publico bono. Putet ſe innocentem eſſe ci- itas, erit. magis iraſcitur a communi frugalitate de-

1. *Et vitia eius facilius compeſcit*) genuinam lectionem ex Codd. Ms. *& vitia eruit* reſtituit *Gronov*.

1. *Culleo inſuit*) quæ erat pœn. parricidarum.

2. *Altiſſimi Viri*) Solonem intelligit, qui interrogatus cur contra parricidium nullam legem, ſanxiſſet, reſpondit ſe id neminem commiſſurum putaſſe, vid. Cic. pro Roſcio. *Lipſ.*

ſciſcentibus, ſi paucos eos eſſe viderit. Periculoſum eſt, mihi crede, oſtendere civitati, quanto plures mali ſint.

Cap. XXIV. Dicta eſt aliquando in Senatu ſententia, vt ſeruos a liberis cultus diſtingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret, ſi ſerui noſtri numerare nos cœpiſſent, 1) Idem ſcito metuendum eſſe, ſi nulli ignoſcitur: cito apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minus Principi turpia ſunt multa ſupplicia, quam medico multa funera. Remiſſius imperanti, melius paretur. Natura contumax eſt humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens; ſequiturque facilius, quam ducitur. Et vt generoſi atque nobiles equi, melius facili fræno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu ſuo ſequitur, & dignam putat ciuitas, quam ſeruet ſibi: plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minime humanum malum eſt, indignum tam miti animo. Ferina iſta rabies eſt, ſanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in ſilueſtre animal tranſire.

Cap. XXV. Quid enim intereſt, oro te Alexander, leoni Lyſimachum obiicias, an ipſe laceres dentibus tuis? tuum illud os eſt, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius ungues eſſe, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus a te, vt manus iſta, exitium familiarium certiſſimum, vlli ſalutaris ſit: vt iſte animus ferox, inſatiabile gentium malum, citra ſanguinem cædemque ſatietur: clementia vocetur, ad occidendum amicum carnifex inter homines. Hoc eſt, quare vel maxime abominanda ſit ſæuitia, quod excedit fines, primum ſolitos, deinde

1. *Numerare nos*) perpaucos ſcilicet, & numero ſeruis longe inferiores.

huma-

humanos. Noua ſupplicia conquirit, ingenium aduocat, inſtrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor, & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad inſaniam peruenit vltimam, cum crudelitas verſa eſt in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum a tergo ſequitur euerſio, odia, venena, gladii. tam multis periculis petitur, quam multorum ipſe periculum eſt: priuatisque nonnunquam conſiliis, alias vero conſternatione publica circumuenitur. Leuis enim & priuata pernicies, non totas vrbes mouet: quod late furere cœpit, & omnes appetit, vndique configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publice conquiruntur: vbi aliqua ſolitam menſuram tranſiit, & in monſtrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & ſi afflauit, deurit obteritque quacumque inceſſit, balliſtis petitur. Poſſunt verba dare, 1) & euadere puſilla mala, ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger nec domum quidem perturbat: at vbi crebris mortibus peſtilentiam eſſe apparuit, conclamatio ciuitatis, ac fuga eſt, & diis ipſis manus intentantur. 2) Sub vno aliquo tecto flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt. at incendium vaſtum, & multas iam domos depaſtum, parte vrbis obruitur.

Cap. XXVI. Crudelitatem priuatorum ſeruiles quoque manus, ſub certo crucis periculo, vltæ ſunt: tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, exſcindere aggreſſi ſunt. Aliquando ſua præſidia in ipſos conſurrexerunt, perfidiamque, & impietatem, & feritatem, & quidquid ab illis didicerant, in ipſos exercuerunt. Quid enim poteſt ab eo quiſquam ſperare, quem malum eſſe docuit?

1. *Verba dare*) fallere, latere. *Lipſ.*

2. *Intentantur*) lapidatis nimirum templis, ſubuerſis aris, ſtatuis proiectis, vt eſt apud Sueton. in Calig. *Gronov.*

cuit? non diu apparet 1) nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? non aliud, quam captarum vrbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœsta, trepida, confusa: voluptates ipsæ timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua solicite etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet magna impensa, & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen ludi in carcere iuuent? Quod istud, dii boni, malum est, occidere, sæuire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita decidere, quocumque ventum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones vrsique regnarent? si serpentibus in nos, ac noxiosissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, & a nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, & tuta est etiam inter feras similitudo: horum ne a necessariis quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in æquo habet, quo possit exercitatior a singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere. Et iniicere tectis ignem, aratrum vetustis vrbibus inducere, potentiam putat: & vnum ocidi iubere aut alterum, parum imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus stetit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. 2) Nullum ornamentum Principis fastigio dignius pulchriusque est, quam illa corona ob ciues seruatos. Non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diui-

1. *Non diu apparet*) ministrat, apparitorem agit.
2. *Ciuicam*) subintellige coronam, quæ ob ciuem seruatum dabatur.

na potentia eſt, gregatim ac publice ſeruare: multos autem occidere, & indiſcretos, incendii ac ruinæ potentia eſt.

LIBER SECVNDVS.

Argumentum & Ordo.

ITerum Neronis laudatio, & generoſa eius vocis. Tum ad ſecundam partem tranſit, Naturam Clementiæ, ipſamque definit. Magis aperit a vitio contrario, & Crudelitatem producit ac deſcribit. Fines deinde ſuos Clementiæ dat, quam a miſericordia vult remotam: nam hanc Stoicis vitium eſſe. Neque Ignoſcere etiam, aut Veniam dare concedit: ſed Parcere, Conſulere, & quæ verbis magis, quam rebus, illi diſtinguunt. Hic libri finis, ſed non Materiæ: & ex diuiſione liquet multa abeſſe, temporum vitio ſublata. Dolendum in tam pulchra tractatione: nec ſecundus hic liber, opinor, primo ceſſerit.

CAPVT I.

VT de clementia ſcriberem, Nero Cæſar, vna me vox tua maxime compulit: quam ego non ſine admiratione, &, cum diceretur, audiſſe memini, & deinde aliis narraſſe. Vocem generoſam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non compoſita, nec alienis auribus data, ſubito erupit; & bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduerſurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi Principi notus, exigebat a te, ſcriberes, in quos & ex qua cauſa animaduerti velles. hoc ſæpe dilatum, vt aliquando fieret, inſtabat. Inuitus inuito cum chartam protuliſſet, traderetque, exclamaſti; Vellem neſcire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum

delitas, quæ nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas, crudeles tamen sunt: tanquam, qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi caussa occidunt. Nec interficere contenti, sæuiunt; vt Sinis 1) ille & Procrustes, 2) & piratæ, qui captos verberant, & in ignem viuos imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec vltionem sequitur (non enim læsa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen) extra finitionem nostram cadit: quæ finitio continebat in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sæuitia est: possumus insaniam vocare. nam varia sunt genera eius, & nullum certius, quam quod in cædes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi caussam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum sæuisse. Possumus effugere cauillationem, & ita finire, vt sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius a se: nam seueritatem illi conuenire, adesse certum est. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid sit misericordia. Plerique enim vt virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant misericordem. Et hæc vitium animi est. Vtraque circa seueritatem, circaque clementiam posita sunt: quæ vitare debemus, ne per speciem seueritatis in crudelitatem, neue per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc, leuiore periculo erratur, sed par error est a vero recedentium.

CAP. V. Ergo quemadmodum religio deos colit,

1. *Sinis*) famosus in Isthmo latro, qui homines arboribus flexis alligabat & sic dabat distrahendos.

2. *Procrustes*) latro a Theseo in Attica occisus.

su-

ſuperſtitio violat: ita clementiam manſuetudinemque omnes boni præſtabunt, miſericordiam autem vitabunt. Eſt enim vitium puſilli animi, ad ſpeciem alienorum malorum ſuccidentis. Itaque peſſimo cuique familiariſſima eſt. Anus & mulierculæ ſunt, quæ lacrimis nocentiſſimorum mouentur; quæ ſi liceret, carcerem effringerent. Miſericordia non cauſſam, ſed fortunam ſpectat; clementia rationi accedit. Scio male audire apud imperitos ſectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minime principibus regibusque bonum daturam conſilium. Obiicitur enim illi, quod ſapientem negat miſereri, negat ignoſcere. Hæc ſi per ſe ponantur, inuiſa ſunt. videntur enim nullam ſpem relinquere humanis erroribus, ſed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod ſi eſt, quidni hæc ſecta, 1) quæ dediſcere humanitatem iubet, portumque aduerſus fortunam certiſſimum mutuo auxilio 2) cludit? Sed nulla ſecta benignior leniorque eſt, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: vt propoſitum ſit vſui eſſe aut auxilio, nec ſibi tantum, ſed vniuerſis ſingulisque conſulere. Miſericordia eſt ægritudo animi, ob alienarum miſeriarum ſpeciem: aut, triſtitia ex alienis malis contracta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in ſapientem virum non cadit: ſerena eius mens eſt, nec quidquam incidere poteſt quod illam obducat. Nihilque æque hominem, quam magnus animus decet; non poteſt autem magnus eſſe idem, ſi metus & mœror confundit, ſi mentem obducit & contrahit. Hoc ſapienti ne in ſuis quidem accidet calamitatibus, ſed omnem fortunæ iram reuerberabit, & ante ſe franget. eandem

1. *Quidni hæc ſecta*) elliptice, ſubintellige ex præcedentibus *inuiſa ſit? Gronov.*

2. *Mutuo auxilio*) Mens Senecæ poſcit *mutuum auxilium* vel certe *mutui auxilii*, *Lipſ.*

semper faciem seruabit, placidam, inconcu
quod facere non posset, si tristitiam reciperet.
iice, quod sapiens prouidet, & in expedito c
um habet: nunquam autem liquidum sincerumq
turbido venit. Tristitia enim inhabilis est ad
ciendas res, vtilia excogitanda, periculosa vit
aeque aestimanda. Ergo non miseretur, quia d
miseria animi non fit. cetera omnia, quae qui
rentur, solent facere, hic libens & alius animo f

CAP. VI. Succurret alienis lacrimis, non acc
dabit manum naufrago, exsuli hospitium, e
stipem, non hanc contumeliosam, qua pars n
horum qui se misericordes videri volunt, abiicit
stidit quos adiuuat, contingique ab his timet: l
homo homini, ex communi dabit. Donabit
mis maternis filium, & cathenas solui iubebit, &
eximet, 1) & cadauer etiam noxium sepeliet. A
ciet ista tranquilla mente, vultu suo. Ergo non
rebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in
mune auxilium natus, ac publicum bonum, ex
dabit cuique partem: etiam ad calamitosos, pro
tione, improbandos & emendandos, bonitate
am permittet. Afflictis vero, & fortuitis labor
bus, multo libentius subueniet. Quotiens po
fortunae intercedet. vbi enim opibus potius vt
aut viribus, quam ad restituenda quae casus imp
vultum quidem non deiiciet, nec animum ob aeru
tis ciuis 2) aridam ac pannosam maciem, & inn
baculo senectutem: ceterum omnibus dignis p
rit, & deorum more, calamitosos propitius re
et. Misericordia vicina est miseriae: habet enim

1. *Ludo eximet*) bestiario vel gladiatorio. *Lips.*

2. *Eruscantis ciuis*) *aruscantis* Lipf. interpretatur: a
aera rogantis & colligentis. Sed id displicet Gronouio, c
gendum putat; *ob Iri alicuius.*

quid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quam morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriæ fauentium: quam si quis a sapiente exigit, prope est, vt lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam.

CAP. VII. Constituamus nunc quoque quid sit venia, vt sciamus dari illam a sapiente non debere. Venia est pœnæ meritæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est. Ego vt breviter, tanquam in alieno iudicio dicam: ei ignoscitur qui puniri debuit; sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermittit quod debet. itaque pœnam quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex venia consequi vis, honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantum admonebit, pœna non afficiet, ætatem eius emendabilem intuens: aliquem inuidia criminis manifeste laborantem, iubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet salvos, aliquando etiam laudatos, si honestis caussis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non veniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, 1) sed ex æquo & bono iudicat & absoluere illi licet, & quanti vult, taxare litem. Nihil ex his facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod con-

1. *Non sub formula*) qua agitur petiturae, vide supra.

ſtituit, iuſtiſſimum ſit. Ignoſcere autem eſt, quæ iudicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remiſſio eſt: clementia hoc primum præſtat, vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuiſſe pronunciet. Plenior eſt ergo quam venia, & honeſtior. De verbo (vt mea fert opinio) controuerſia eſt, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet, multos parum ſani, ſed ſanabilis ingenii, ſeruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas proceraſque arbores colunt: ſed illis quoque quas aliqua deprauauit cauſſa adminicula quibus regantur, applicant. *Alias* circumcidunt, ne proceritatem rami premant: quaſdam infirmas vitio loci, nutriunt: quibuſdam, aliena umbra laborantibus, cælum aperiunt. Secundum hæc, videbit perfectus ſapiens, quod ingenium qua ratione tractandum ſit, quo modo in rectum praua flectantur

Multa deſunt.

L. AN-

L. ANNAEI SENECAE

AD PAVLLINVM DE BREVITATE VITÆ

LIBER VNVS.

Argumentum & Ordo.

DE tempore huius scripti, apparet post Caium, & quidem statim conceptum: si non fallunt illa, cap. VIII. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæsar periit. Hoc apparet, at de bonitate constat. O pulchri, vtilis argumenti! tractemus, & imbibamus. Hypothesis est, Vitam non esse breuem, sed a nobis fieri: vel non vtendo, vel male, aut vane, vtendo. Hac sic diducit. Primum, Vitiis mancipamur, quibus æuum absumitur & perit. Secundo, Inutiliter occupamur, in parum seriis, & quæ Officia vocamus. Tertio, Opinione aut præsumtione peccamus, & hoc breuem facit, quod longam vitam censemus Præsentia spernimus, futura disponimus, tanquam in magna & certa copia. Et plerique ad vana, aut aliena, labimur, & perdimus vitam quasi per lusum. Hæc talia ad Cap. vsque X. Inde partitur in tria omne Tempus, Præteritum, Præsens, Futurum: & quam male aut inepte nos in singulis geramus, docet. Inuehitur in occupationes futiles, in delicias, in luxus, ignaua otia, etiam superflua litterarum studia. Hic aliquid sistit, & vtinam hodiernos etiam Philologos trahat aut mutet! Solum tempus bene poni, quod sapientiæ studiis impenditur: per quam vita vere fit longa. Contra vulgus æstimat eam a Fortuna: vt hæc læta aut tristis obuenit, sic vitam æstimat breuem aut longam.

In tristibus mortem appetunt, in lætis timent. Adhortatio in fine ad Paullinum: quid ad illum? ad se quisque ducat, vt mature sapiat; in portum vitæ & bonesum otium secedat. Mihi voueo, & nitor.

CAPVT I.

MAIOR pars mortalium, Paulline, 1) de naturæ malignitate conqueritur, quod in exiguum æui gignimur, quod hæc tam velociter, tam rapide dati nobis temporis spatia decurrant: adeo vt, exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitæ apparatu vita destituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantum & imprudens vulgus ingemuit; clarorum quoque virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum 2) exclamatio est, Vitam breuem esse, longam artem. Inde Aristoteli cum rerum natura exigenti, 3) minime conveniens sapienti viro lis est; illam animalibus tantum indulsisse, vt quina aut dena secula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare. Non exiguum temporis habemus: sed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli rei bonæ impenditur; vltima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus breuem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus. Sicut amplæ & regiæ opes, vbi ad malum dominum per-

1. *Paulline*) Senecæ vxor Paullina. Ergone fratri eius aut patri inscribit? Illi potius ex ætate, de qua cap. 19. *Lips.*
2. *Maximi medicorum*) Hippocratis.
3. *Exigenti*) quasi dicas expostulanti. Sic Ep. 27.

venerunt, momento dissipantur: at quamuis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, vsu crescunt: ita ætas nostra, bene disponenti, multum patet.

Cap. II. Quid de rerum natura querimur? illa se benigne gessit. vita, si scias vti, longa est. Alium insatiabilis tenet auaritia: alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudiciis suspensa semper ambitio: alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios: sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria seruitute consumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut suæ odium detinuit: plerosque nihil certum sequentes, vaga & inconstans, & sibi displicens leuitas, per noua consilia iactauit. Quibusdam nihil quo cursum dirigant, placet, sed marcentes oscitantesque fata deprehendunt: adeo vt quod apud maximum poëtarum, more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est, vita quam nos viuimus.

cæterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Vrgentia circumstant vitia vndique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed mersos, & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet, si quando aliqua quies fortuito contigit: velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur, nec vnquam illis a cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas disserere, quorum in confesso mala sunt? aspice illos, ad quorum felicitatem concurritur: bonis suis effocantur. Quam multis graues sunt diuitiæ? quam multorum eloquentia, quotidiano osten-

ostentandi ingenii spatio, 1) sanguinem educit? quam multi continuis voluptatibus pallent? quam multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium populus! Omnes denique istos, ab infimis vsque ad summos, pererra: hic aduocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit, ille iudicat. Nemo se sibi vindicat: alius in alium consumimur. 2) Interroga de istis, quorum nomina ediscuntur: 3) his illos dignosci videbis notis: Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorumdam indignatio est, queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire volentibus non vacauerint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse nunquam vacat? Ille tamen, quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit: ille aures suas ad tua verba demisit: ille te ad latus suum recepit, tu non inspicere te vnquam, non audire dignatus es.

CAP. III. Non est itaque quod ista officia cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non esse cum alio volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quae vnquam ingenia fulserunt, in hoc vnum consentiant, nunquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Praedia sua occupari a nullo patiuntur:

1. *Quotidiano ostentandi ingenii spatio*) Imago est ab exercitio cursorum, quorum proprie spatium, depromta; illis cursu calefactis educitur sudor. Sic inquit eloquentia multorum, quotidiano ostentandi ingenii spatio, dum quotidie dicendo ostentandi ingenii illud spatium ingenti contentione decurrunt, non sudorem sed sanguinem eliquat & educit. *Gronov.*

2. *Consumimur*) In gratiam fructumque alter alterius impendimur.

3. *Quorum nomina ediscuntur*) notum clientum & salutatorum nomina edidicisse clientes. Sententia igitur est: Interroga de omni hoc officioso populo, occurret hic, illum colit, alius alium, sese nemo. *Lips.*

tur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt: in vitam suam incedere alios sinunt, imo vero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur, qui pecuniam suam diuidere velit: vitam vnusquisque quam multis distribuit? Adstricti sunt in continendo patrimonio: simul ad temporis iacturam ventum est, profusissimi in eo, cuius vnius honesta auaritia est. Liber itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem. Perueniße te ad vltimum ætatis humanæ videmus; centesimus tibi, vel supra, premitur annus, agedum, ad computationem ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, quantum rex, quantum cliens abstulerit: quantum lis vxoria, quantum seruorum coërcitio, quantum officiosa per vrbem discursatio. Adiice morbos, quos manu fecimus: 1) adiice, quod & sine vsu iacuit: videbis te pauciores annos habere, quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus consilii fueris, quotus quisque dies vt destinaueras recesserit; qui tibi vsus tui fuerit; quando in statu suo vultus, quando animus intrepidus; quid tibi in tam longo æuo facti operis sit; quam multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes; quantum vanus dolor, stulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit: quam exiguum tibi de tuo relictum sit: intelliges, te immaturum mori.

CAP. IV. Quid ergo est in caussa? tanquam semper victuri viuitis: nunquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non obseruatis quantum iam temporis transierit. velut ex pleno & abundanti perditis: cum interim fortasse ille ipse, alicui vel homini vel rei donatus, vltimus dies sit. Omnia, tanquam mortales,

1. *Manu fecimus*) culpa nostra contraximus, familiaris Senecæ Phrasis.

 tene-

tenetis : 1) omnia, tanquam immortales, concupiſcitis. Audies pleroſque dicentes : A quinquageſimo in otium ſecedam : ſexageſimus annus ab officiis me demittet. Et quem tandem longioris vitæ prædem accipis? quis iſta, ſicuti diſponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reſeruare, & id ſolum tempus bonæ menti deſtinare, quod in nullam rem conferri poſſit? Quam ſerum eſt, tunc viuere incipere, cum deſinendum eſt? quæ tam ſtulta mortalitatis obliuio, in quinquageſimum & ſexageſimum annum differre ſana conſilia : & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentiſſimis, & in altum ſublatis hominibus, excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis ſuis præferant. Cupiunt interim ex illo faſtigio ſuo, ſi tuto liceat, deſcendere. Nam vt nihil extra laceſſat, aut quatiat : in te ipſa fortuna ruit.

CAP. V. Diuus Auguſtus, cui dii plura quam vlli præſtiterunt, non deſiit quietem ſibi precari, vacationem a Rep. petere. Omnis eius ſermo ad hoc ſemper reuolutus eſt, vt ſibi ſperaret otium. Hoc labores ſuos, etiamſi falſo, dulci tamen oblectabat ſolatio, aliquando ſe victurum ſibi. In quadam ad ſenatum miſſa epiſtola, cum requiem ſuam non vacuam fore dignitatis, nec a priore gloria diſcrepantem, pollicitus eſſet, hæc verba inueni : Sed iſta fieri ſpecioſius, quam promitti poſſunt. me tamen cupido temporis optatiſſimi mihi, prouexit, vt quoniam rerum lætitia moratur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta viſa eſt res otium, vt illam,

1. *Tenetis*) ita vtimini, imo abutimini tanquam ſtatim morituri. Sic *Muret*. Gronouius tamen interpretatur, quicquid vobis adeſt, id poſſidetis tanquam mortales, quaſi in dies perdituri. Et nihilominus omnia quæritis tanquam immortales.

quia

quia vſu non poterat, cogitatione præſumeret. Qui omnia videbat ex ſe vno pendentia, qui hominibus gentibusque fortunam dabat, illum diem lætiſſimus cogitabat, quo magnitudinem ſuam exueret. Expertus erat, quantum illa bona, per omnes terras fulgentia, ſudoris exprimerent, quantum occultarum ſolicitudinum tegerent: cum ciuibus primum, deinde cum collegis, nouiſſime cum affinibus, coactus armis decernere, mari terraque ſanguinem fudit; per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, Syriam, Aſiamque, & omnes prope oras bello circumactus, Romana cæde laſſos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat, immixtosque mediis paci & imperio hoſtes perdomat, dum vltra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipſa vrbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat inſidias: filia, & tot nobiles iuuenes adulterio velut ſacramento adacti, iam infractam ætatem territabant; plusque & iterum timenda cum Antonio mulier. 1) Hæc vlcera cum ipſis membris abſciderat: alia ſubnaſcebantur. velut cum graue multo ſanguine eſt corpus, partes ſemper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: in huius ſpe & cogitatione labores eius reſidebant. hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. Marcus Cicero inter Catilinas Clodiosque iactatus, Pompeiosque & Craſſos, partim manifeſtos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, & illam peſſum euntem tenet, nouiſſime abductus, nec ſecundis rebus quietus, nec aduerſarum patiens, quotiens illum ipſum conſulatum ſuum non ſine cauſſa,

1. *Cum Antonio mulier*) Nubia, qui ſcilicet adulteria iſtiusmodi, viam ad pericula Auguſto creanda ſternebant, vt Antonii & Cleopatræ exemplo patet.

ſed

sed sine fine laudatum, detestatur? quam flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epistola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hispania fracta arma refouente? Quid agam, inquit, hic, quaeris? moror in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adiicit, quibus & priorem aetatem complorat, & de praesenti queritur, & de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, nunquam semiliber erit: integrae semper libertatis & solidae, solutus, & sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

Cap. VI. Liuius Drusus, vir acer & vehemens, cum leges nouas & mala Gracchana 1) mouisset, stipatus ingenti totius Italiae coetu, exitum rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam a primordiis vitam, dicitur dixisse, Vni sibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigisse. Ausus enim & pupillus adhuc & praetextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam suam foro interponere tam efficaciter, vt quaedam iudicia constet ab illo rapta. 2) Quo non irrumperet tam immatura ambitio? scires in malum ingens, & priuatum, & publicum, evasurum illam tam praecoquem audaciam. Sero itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse: a puero seditiosus, & foro gravis. Disputatur, an ipse sibi manus attulerit. subito enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset: nullo, an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures: qui cum aliis felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, prodentes o-

1. *Mala Gracchana*) Leges Gracchi retulit de coloniis deducendis.

2. *Rapta*) sententias per illum extortas.

mnem

mnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec se ipsos. Nam cum verba eruperunt, affectus ad consuetudinem relabuntur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista vitia nullum non saeculum deuorabunt: hoc vero spatium, quod, quamvis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimae omnium rei moram facitis, sed abire vt rem superuacuam ac reparabilem sinitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. nulli enim turpius occupati sunt, ceteri, etiamsi vana gloriae imagine teneantur, speciose tamen errant. Licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel odia exercentes iniusta, vel bella: omnes isti virilius peccant. in ventrem ac libidinem proiectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute: adspice quamdiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quae iam ipsa officia sunt; videbis, quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quam viuere: nullius rei difficilior est scientia.

CAP. VII. Professores aliarum artium vulgo multique sunt. quasdam vero ex his pueri ad modum ita percepisse visi sunt, vt etiam praecipere possent: viuere tota vita discendum est: & quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum diuitiis, officiis,

ciis, voluptatibus renunciassent, hoc vnum in extremam vsque ætatem egerunt, vt viuere scirent: plures tamen ex his nondum se scire confessi, e vita abierunt: nedum vt isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibari sinere: & ideo vita eius longissima est, cui quantumcumque patuit, totum ipsi vacauit. Nihii inde incultum otiosumque iacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quidquam reperit dignum, quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit. his vero necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quod putes, hinc illos non intelligere damnum suum. plerosque certe audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut caussarum actiones, aut ceteras honestas miserias exclamare interdum, Mihi viuere non licet. Quid ni non liceat? omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit? quot ille candidatus? quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam auaritiam captantium simulatus æger? quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquam, ac recense vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum & reiiculos apud te resedisse. Assecutus ille quos optauerat fasces, cupit ponere, & subinde dicit: Quando hic annus præteribit? Facit ille ludos, quorum sortem 1) sibi obtingere magno æstimauit: Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, vltra quam audiri potest, complet: Quando, inquit, res proferentur! 2) Præcipitat quisque vitam suam, & futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille, qui

1. *Quorum sortem*) Nam inter Prætores sors aut ludos aut iurisdictionem dabat.

2. *Proferentur*) quod feriis fiebat cessante actu rerum.

nul-

nullum non tempus in vsus suos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est, quod iam vlla hora nouæ voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero, fors fortuna vt volet ordinet; vita iam in tuto est. Huic adiici potest, detrahi nihil: & adiici sic, quemadmodum saturo iam, non pleno, aliquid cibi, quod nec desiderans capit.

CAP. VIII. Non est itaque quod quemquam, propter canos aut rugas, putes diu vixisse. non enim ille diu vixit, sed diu fuit. Quid enim? si illum multum putes nauigauisse, quem sæua tempestas a portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cum video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud vterque spectat, propter quod tempus petitum est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur: re omnium pretiosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit: ideoque vilissima æstimatur, imo pæne nullum pretium eius est. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo æstimat tempus. vtuntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem ægros vide, si mortis periculum admotum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, vt viuant, paratos impendere. tanta in illis discordia affectuum est. Quodsi posset, quemadmodum præteritorum annorum cuiusque numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi, qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent; Atqui facile est, quamuis exiguum, dispensare, quod certum est; id debet seruari diligentius, quod nescias quando

do deficiat. Nec est tamen, quod ignorare putes illos, quam cara res sit. Dicere solent eis quos validissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua cœpit aetas, nec cursum suum aut reuocabit aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suae, tacita labetur. Non illa se regis imperio, non favore populi longius proferet. sicut missa est a primo, decurret: nusquam diuertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat: mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est.

CAP. IX. Potestne quisquam, 1) dico, hominum eorum qui prudentiam iactant, & operosius occupati sunt, quam vt melius possint viuere? Impendio vitae vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant: maxima porro vitae iactura, dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem, illa eripit praesentia, dum vlteriora promittit. Maximum viuendi impedimentum est, exspectatio, quae pendet ex crastino. Perdis hodiernum: quod in manu fortunae positum est, disponis: quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? omnia quae ventura sunt, in incerto iacent: protinus viue. Clamat ecce maximus vates, & velut diuino ore instinctus salutare carmen canit:

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi.
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cum occupaueris, tamen fugiet. Itaque cum ce-

1. *Potestne quisquam*) Subintellige ex praecedentibus morti vacare.

leritate temporis, vtendi velocitate certandum est, velut ex torrente rapido, nec semper casuro, cito hauriendum est. Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque ætatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus, menses tibi, & annos, & longam seriem, vtcumque auiditati tuæ visum est, exporrigis? de die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis; quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim prouisum est: subito in illam, nec opinantes inciderunt: accedere eam cottidie non sentiebant. Quemadmodum aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit; peruenisse se ante sciunt, quam appropinquasse: ita hoc iter vitæ assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

Cap X. Quod proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum, nec minutis vulneribus, sed incursu auertendam aciem. Non probam cauillationem esse, retundi debere, non vellicari. Tamen vt illis error exprobretur suus, docendi, non tantum deplorandi sunt. In tria tempora vita diuiditur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his quod agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim, in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati. nec enim illis vacat præterita respicere: & si vacet, iniucunda est pœnitendæ rei re-

cordatio. Inuiti namque ad tempora male exacti animum reuocant, nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præsentis voluptatis lenocinio subripiebantur, retractando patescunt. Nemo, nisi a quo omnia acta sunt sub censura sua,1) quæ nunquam fallitur, libenter se in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitiose concupiit, superbe contempsit, impotenter vicit, insidiose decepit, auare rapuit, prodige effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui hæc est pars temporis nostri sacra ac dedicata, 2) omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta: quam non inopia, non metus, non morborum incursus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi potest: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantum dies, & hi per momenta præsentes sunt: at præteriti temporis omnes, cum iusseris, aderunt ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis est, in omnes vitæ suæ partes discurrere: occupatorum animi velut sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur vita eorum in profundum, & vt nihil prodest, quantum libet ingeras, si non subest quod excipiat, ac seruet: sic nihil refert, quantum temporis detur, si non est vbi subsidat. per quassos foratosque animos transmittitur. Præsens tempus breuissimum est, adeo quidem, vt quibusdam nullum videatur: in cursu enim semper est. fluit & præcipitatur: ante desinit esse, quam venit: nec magis moram patitur, quam mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos præsens pertinet tempus: quod tam breue est, vt arripi non possit, & id ipsum illis, districtis in multa, subducitur.

1. *Sub censura sua*) rectæ rationis.
2. *Sacra ac dedicata*) quæ violari nequit.

CAP.

CAP. XI. Denique vis ſcire, quam non diu viuant? vide quam cupiant diu viuere. Decrepiti ſenes paucorum annorum acceſſionem votis mendicant, minores natu ſe ipſos eſſe fingunt: mendacio ſibi blandiuntur; & tam libenter fallunt, quam ſi fata vna decipiant. Iam vero cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tanquam exeant de vita, ſed tanquam extrahantur? ſtultos ſe fuiſſe, quod non vixerint, clamitant; & ſi modo euaſerint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam fruſtra parauerint, quibus non fruerentur, quam incaſſum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni ſpatioſa ſit? nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio ſpargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil ſuperuacuum eſt: tota (vt ita dicam) in reditu eſt. 1) Quantulacumque itaque abunde ſufficit: & ideo quandocunque vltimus dies venerit, non cunctabitur vir ſapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris forte, quos occupatos vocem? non eſt quod me ſolos putes dicere, quos a baſilica 2) immiſſi demum canes 3) eiiciunt; quos aut in ſua vides turba 4) ſpecioſius elidi, aut in aliena 5) contemptius; quos officia domibus ſuis euocant, vt alienis foribus illidant; quos haſta prætoris 6) infami lucro, 7) &

1. *In reditu eſt*) a pecunia, quæ occupatur & in fœnore eſt, nihil hic otioſi.

2. *A baſilica*) vbi iudicia exerceri ſolita.

3. *Canes*) quos cuſtodes & æditui immittunt in morantes.

4. *In ſua turba*) cum ipſi deducuntur.

5. *In aliena*) cum deducunt vt clientes.

6. *Haſta prætoris*) cui ſubiiciebantur quæ publice venibant.

7. *Infami lucro*) nam inuidiam eæ venditiones fere habent, addo quod famam alienam ludunt.

quandoque suppuraturo 8) exercet. Quorumdam otium occupatum est. in villa, aut in lecto suo, in media solitudine, quamuis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt: quorundam non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

CAP. XII. Illum tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxia subtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit? qui in ceromate 1) [nam, proh facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus] spectator puerorum rixantium sedet? qui vinctorum suorum greges in ætatum & colorum paria diducit? qui athletas nouissimos pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur, si quid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur: aut deficiens 2) hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paullo negligentior fuit? tanquam virum tonderet. 3) Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in annulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam suam turbari, quam comam? qui non solicitior sit de capitis sui decore, quam de salute? qui non comptior esse malit, quam honestior? Hos tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, dicendis canticis operati sunt: dum vocem, cuius rectum cursum natura &

8. *Suppuraturo*) ab vlcere occulto, quod tempore in pus & saniem vertit. Talia hæc lucra inquit, quia interdum mutatio rerum, & resciduntur quæ sic gesta, puta si in tyrannide, aut si inique.

1. *Ceromate*) loco gymnasii, vbi illo vnguento se vngebant.

2. *Aut deficiens*) cum caluaster aliquis esse incipit.

3. *Tanquam virum tonderet*) quos cultus negligentior decet.

opti-

optimum & simplicissimum fecit, inflexu modulationis inertissimæ torquent? Quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant: quorum cum ad res serias, sæpe & tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? non habent isti otium, sed iners negotium. Conuiuia mehercule horum non posuerim inter vacantia tempora, cum videam quam soliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quam suspensi sint, quomodo aper a coco exeat: quanta celeritate, signo dato, glabri 4) ad ministeria discurrant: quanta arte scindantur aues in frusta non enormia: quam curiose infelices pueruli ebriorum sputa detergeant. 5) Ex his elegantiæ lautitiæque fama captatur, & vsque eo in omnes vitæ successus mala sua illos sequuntur, vt nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otiosos numeraueris, qui sella se & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando natare, quando cœnare, alius admonet: & vsque eo nimio delicati animi languore soluuntur, vt per se scire non possint, an esuriant. Audio quendam ex delicatis (si modo deliciæ vocandæ sunt, vitam & consuetudinem humanam dediscere) cum ex balneo inter manus elatus, & in sella positus esset, dixisse interrogando, Iam sedeo? Hunc tu ignorantem an sedeat, putas scire an viuat, an videat, an otiosus sit? non facile dixerim, vtrum magis miserear, si hoc ignorauit, an si se ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem sentiunt, sed multarum & imitantur: quædam vitia illos, quasi felicitatis argumenta, delectant. Nimis humilis & con-

4. *Glabri)* antea exolet dixit.
5. *Sputa detergeant)* vid. ep. 47.

tempti hominis esse videtur, scire, quid faciat. I nunc,& mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quam fingunt, & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioso in hoc vnum seculo, processit, vt iam mimorum arguere possimus negligentiam. Esse aliquem, qui vsque eo deliciis interierit, vt an sedeat, alteri credat?

CAP. XIII. Non est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas. æger est, imo mortuus est. Ille otiosus est, cui otii sui sensus est: hic vero semiuiuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? Persequi singulos longum est: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura, consumpsere vitam Non sunt otiosi, quorum voluptates multum negotii habent. Nam de illis nemo dubitauit, quin operose nihil agant, qui in litterarum inutilium studiis detinentur: quæ iam apud Romanos quoque magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quem numerum remigum Vlysses habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssea: præterea an eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notæ: quæ siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant; siue proferas, non doctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque inuasit inane studium superuacua discendi. His diebus audiui quemdam sapientem referentem, quæ primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus nauali prælio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, etsi ad veram gloriam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quæ nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem conscendere? Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appel-

appellatus, quia plurium tabularum contextus, caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ, codices dicuntur: & naues nunc quoque, quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur. Sane & hoc ad rem pertineat, quod Valerius Coruinus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, vrbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paullatimque vulgo permutante litteras, Messalla dictus. Num & hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sulla in circo leones solutos dedit, cum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis a rege Boccho iaculatoribus? & hoc sane remittatur. Num & Pompeium primum in circo elephantorum duodeuiginti pugnam edidisse, commissis more prœlii noxiis hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, vt fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum est. lacinantur? parum est: ingenti mole animalium exterantur. 1) Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret, inuideretque rei minime humanæ.

CAP. XIV. O quantum caliginis mentibus humanis obiicit magna felicitas! Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum hominum cateruas sub alio cælo natis beluis obiiceret; cum bellum inter tam disparia animalia committeret; cum in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, vltimo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellecta inani

1. *Exterantur*) Sic Phædr. fab. 41. *Asinus calcibus frontem exterit.*

iactatione cognominis sui. Sed vt illo reuertar, vnde decessi, & in alia materia ostendam superuacuam quorumdam diligentiam: idem narrabat, Metellum victis in Sicilia Pœnis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captiuos elephantos duxisse: Sullam, vltimum Romanorum protulisse pomœrium, quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quam Auentinum montem extra pomœrium esse, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus caussis: aut quod plebs eo secessisset, aut quod Remo auspicante illo loco aues non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta sunt, aut mendacii similia. Nam vt concedas omnia eos fide bona dicere, vt ad præstationem scribant: 1) tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iustiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studiis admoueri, quam his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ vacant: soli viuunt nec enim suam tantum ætatem bene tuentur: omne æuum suo adiiciunt. Quidquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi simus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis vitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas, ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis sæculo interdictum est: in omnia admittitur: & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturam cum

1. *Vt ad præstationem scribant*) vt ipsi scripti dictique periculum suspiciant. *Lips.*

Stoi-

Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in consortium 2) omnis æui pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quæ immensa quæ externa sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanierint, cum omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores præterierint, cum per diuersas domos meritoriam salutationem circumtulerint: quotum quemque ex tam immensa, & variis cupiditatibus districta, vrbe poterunt videre? quam multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoueat? quam multi, qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros ædium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere, quam excludere. quam multi hesterna crapula semisomnes & graues, illis miseris somnum suum rumpentibus, vt alienum exspectent, vix alleuatis labiis insusurratum 3) millies nomen, oscitatione superbissima reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie, & Democritum, ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum volent habere quam familiarissimos. nemo horum non vocabit, nemo non venientem ad se beatiorem, amantioremque sui dimittit, nemo quemquam vacuis a se manibus abire patietur. Nocte conueniri, & interdiu, ab omnibus mortalibus possunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret; suos tibi contribuet:

2. *In consortium*) Id est cum natura illa æterna & rerum parente omnia præterita & præsentia videre.

3. *Insusurratum*) a nomenclatoribus.

buet: nullius ex his sermo periculosus erit, nullii amicitia capitalis, nullius sumptuosa obseruatio.

CAP. XV. Feres ex his, quidquid voles: per illo non stabit, quo minus quantum plurimum ceperis haurias. Quae illum felicitas, quam pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, a quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur parentes: sorte nobis datos. nobis vero ad nostrum arbitrium nasci licet. Nobilissimorum ingeniorum familiae sunt. elige in quam adsciscì velis: non in nomen tantum adoptaberis, sed in ipsa bona. quae non erunt sordide nec maligne custodienda, maiora fient, quo illa pluribus diuiseris. Hi tibi dabunt ad aeternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eiiciet, sublevabunt: haec vna ratio est extendendae mortalitatis, imo in immortalitatem vertendae. Honores, monumenta, quidquid aut decretis ambitio iussit, aut operibus exstruxit, cito subruitur: nihil non longa demolitur vetustas, & mouet ocius, quod consecrauit. Sapientiae noceri non potest. nulla delebit aetas praesens, nulla diminuet sequens, ac deinde semper vlterior aliquid ad venerationem conferet. quoniam quidem in vicino versatur inuidia: simplicius longe posita miramur. Sapientis ergo multum patet vita: non idem illum qui ceteros terminus includit. solus generis humani legibus soluitur: omnia illi saecula, vt Deo, seruiunt. Transiuit tempus aliquod? hoc recordatione comprehendit. Instat? hoc vtitur. venturum est? hoc praecipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in vnum collatio. illorum breuissima ac solicitissima aetas est, qui praeteritorum obliuiscuntur, praesentia negli-

negligunt, de futuro timent: cum ad extrema venerint, sero intelligunt miseri, tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.

Cap. XVI. Nec est quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant. Vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipsa quæ metuunt. mortem sæpe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non est, quod putes, diu viuentium, quod sæpe illis longus videtur dies: quod dum veniant ad conditum tempus cœnæ, tarde ire horas queruntur. nam si quando illos deserunt occupationes, in otio relicti æstuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercule, quam cum dies muneris gladiatorii edictus est, aut cum alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis exspectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est. Ad illud tempus, quod amant, breue est, & præceps, breuiusque multo fit suo vitio: aliunde enim alio transfugiunt, & consistere in vna cupiditate non possunt. non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contra, quam exiguæ noctes videntur, quas in complexu scortorum, aut vino exigunt? Inde etiam poëtarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter, voluptate concubitus delinitus, duplicasse noctem. Quid aliud est vitia nostra incendere, quam auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo diuinitatis, excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimæ videri noctes, quas tam care mercantur? diem noctis exspectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsæ voluptates eorum trepidæ, & variis terroribus inquietæ sunt, subitque cum maxime exsultantes solicita cogitatio: Hæc

quam diu? Ab hoc affectu reges suam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectauit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrimas profudit, quod intra centum annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ipse, qui flebat, perditurusque alios in terra, alios in mari, alios in prœlio, alios in fuga, & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

Cap. XVII. Quid, quod gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis caussis innituntur, sed eadem, qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cum hæc quoque, quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parum sincera sint? Maxima quæque bona sollicita sunt: nec vlli fortunæ minus bene, quam optimæ, creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus est: & pro ipsis, quæ successerunt votis, vota facienda sunt. Omne enim, quod fortuito euenit, instabile est: quo altius surrexit, opportunius est in occasum. neminem porro casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum breuissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore, quod maiore possideant: operose assequuntur quæ volunt, anxii tenent quæ assecuti sunt. Nulla interim nunquam amplius rediturи temporis est ratio. Nouæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum non finis quæritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. Candidati laborare desiuimus? suffragatores incipimus. Accusandi deposuimus molestiam? iudicandi

nan-

nanciſcimur. Iudex deſiit eſſe? quæſitor eſt. Alienorum bonorum mercenaria procuratione conſenuit? ſuis opibus deſtinetur. Marium caliga dimiſit? 1) conſulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, ſui conſulatus decus, fraterni ſponſor: 2) ni per ipſum mora ſit, cum Ioue 3) reponetur? ciuiles ſeruatorem agitabunt ſeditiones, & poſt faſtiditos a iuuene diis æquos honores, iam ſenem contumacis exſilii 4) delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miſeræ ſolicitudinis cauſſæ: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, ſemper optabitur.

CAP. XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Paulline cariſſime, & in tranquilliorem portum, non pro ætatis ſpatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus ſubieris, quot tempeſtates partim priuatas ſuſtinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laborioſa & inquieta documenta exhibita virtus eſt: experire quid in otio faciat. Maior pars ætatis, certe melior, Reip. data ſit; aliquid temporis tui ſume etiam tibi. Nec te ad ſegnem aut inertem quietem voco: non vt ſomno, & caris turbæ voluptatibus, quidquid eſt in te indolis viuæ, demergas. Non eſt iſtud acquieſcere. inuenies maiora omnibus adhuc ſtrenue tractatis operibus, quæ repoſitus & ſecurus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes admini-

1. *Caliga dimiſit*) deſiit gregarius miles eſſe, qui caligas geſtabant.

2. *Fraterni ſponſor*) vt enim fratri ſuo L. Scipioni bellum contra Antiochum mandaretur, ipſe ſe legatum iturum promiſit, atque ita de ſucceſſu quaſi ſpopondit.

3. *Cum Ioue*) nimirum vt apud Val. Max. eſt L. 4. c. 1. volebant ipſi in ipſa Iouis optimi Maximi cella ſtatuas ponere.

4. *Contumacis exſilii*) quod Linterni egit ibi mortuus.

ſtras,

ſtras, tam abſtinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religioſe quam publicas. in officio amorem conſequeris; in quo odium vitare difficile eſt: ſed tamen, mihi crede, ſatius eſt vitæ ſuæ rationes, quam frumenti publici noſſe. Iſtum animi vigorem, rerum maximarum capaciſſimum, a miniſterio honorifico quidem, ſed parum ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita non id egiſſe te ab ætate prima, omni cultu ſtudiorum liberalium, vt tibi multa millia frumenti bene committerentur: maius quiddam & altius de te promiſeras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laborioſæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta ſunt, quam nobiles equi: quorum generoſam pernicitatem quis vnquam graui ſarcina preſſit? Cogita præterea, quantum ſollicitudinis ſit, ad tantam te molem obiicere. cum ventre humano tibi negotium eſt: nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec vlla prece flectitur populus eſuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæſar periit, ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc grauiſſime ferens, quod decedebat populo Romano ſuperſtite, 1) ſeptem aut octo certe dierum cibaria ſupereſſe? dum ille pontes nauibus iungit, & viribus imperii ludit, aderat vltimum malorum obſeſſis quoque, alimentorum egeſtas. Exitio pæne ac fame conſtitit, & quæ famem ſequitur rerum omnium ruina, furioſi, & externi, & infeliciter ſuperbi regis 2) imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, ſaxa, ignes, Caium excepturi, ſumma diſſimulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant: cum ratione ſcilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda

1. *Quod decedebat P. R. ſuperſtite*) nota enim vox eius deteſtabilis, qua vnam ceruicem eſſe toti populo optabat.

2. *Regis*) Xerxis.

ſunt.

at. caussa multis moriendi fuit, morbum suum
isse.

Cap. XIX. Recipe te ad hæc tranquilliora, tutiora,
aiora. Simile tu putas esse, vtrum cures, vt incor-
ptum a fraude aduehentium & negligentia frumen-
m transfundatur in horrea, ne concepto humore
tietur, & concalescat, vt ad mensuram pondusque
spondeat: an ad hæc sacra & sublimia accedas, sci-
rus quæ materia sit diis, quæ voluptas, quæ condi-
o, quæ forma? quis animum tuum casus exspectet,
oi nos a corporibus dimissos natura componat? quid
:, quod huius mundi grauissima quæque in medio
stineat, supra leuia suspendat, in summum ignem
rat, sidera vicibus suis excitet? Cetera deinceps in-
entibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad
ta respicere? nunc dum calet sanguis, vigentibus ad
eliora eundum est. Exspectat te in hoc genere vitæ
ultum bonarum artium, amor virtutum atque vsus,
piditatum obliuio, viuendi atque moriendi scientia,
ta rerum quies. Omnium quidem occupatorum
nditio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne
iis quidem occupationibus laborant. ad alienum
ormiunt somnum, ad alienum ambulant gradum,
l alienum comedunt appetitum; amare & odisse, res
mnium liberrimas, iubentur. Hi si velint scire,
uam breuis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota
arte sua sit. Cum videris itaque prætextam sæpe iam
amptam, cum celebre in foro nomen, non inuide-
is. Ista vitæ damno parantur: vt vnus ab illis nume-
etur annus, 1) omnes annos suos conterent. Quos-
iam autem cum in summum ambitionis eniterentur,
nter prima luctantes, ætas reliquit: quosdam cum in

1. *Vt vnus ab illis numeretur annus*) consulatum sc. con-
sequentis.

con-

consummationem dignitatis per mille indignitates irrupissent, misera subiit cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri: 2) quorumdam vltima senectus, dum in nouas spes vt iuuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos inualida defecit.

CAP. XX. Fœdus ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu, & imperitæ coronæ assentationes captantem, spiritus liquit. turpis ille, qui viuendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est. turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus 1) risit heres. Præterire, quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactæ diligentiæ senex: qui post annum nonagesimum, cum vacationem procurationis a C. Cæsare vltro accepisset, componi se in lecto, & velut exanimem a circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis, nec finiuit ante tristitiam, quam labor illi suus restitutus est. Adeone iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quam quod illos seponit. Lex a quinquagesimo anno militem non cogit, a sexagesimo senatorem non citat: difficilius homines a se otium impetrant, quam a lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine vllo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam vero disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum

2. *In titulum sepulcri*) hoc vno fructu, vt honores eorum sepulcro inscriberentur.

1. *Diu tractus*) cuius spes diu dilata est.

mu-

munera, & ambitiosas exsequias. At mehercule istorum funera, tanquam minimum vixerint, ad faces & ad cereos 2) ducenda sunt.

2. *Ad faces & ad cereos*) pueri & acerba funera ad faces elata sed cereis immixtis.

L. ANNAEI SENECAE

DE VITA BEATA

Ad Gallionem fratrem,

LIBER VNVS.

Argumentum & Ordo.

SENEX *hunc libellum scripsit, & velut Defensionem praescripsit contra calumniatores, qui Opes & Vitam obiectabant. Beatam vitam in virtute esse: sed hanc externa non spernere, si accedant. Sublime scriptum est, pulcherrimum in partibus, & quod monita sensusque aureos habet. Partes eius duae sunt: Quid sit Beata Vita? & Quomodo eo perueniatur? De priore, negat in Opinione aut More quaerendam: per trita si itur, longius ab ea abitur. Ratio sola audienda est: ea dicit, Beatam vitam esse conuenientem naturae suae: id est, positam in Virtute. Non in voluptate, cum Epicuro? minime. & diffuse hunc & asseclas refellit. vsque eo, vt nec iungi cum virtute voluptatem velit, & totum hoc nomen repudiet. Haec ad Cap.* XVI. *Inde pars altera. Ad perueniendum igitur sola virtus amplectenda, cetera spernenda? Negat; admitti quidem externa posse, sed non vt finem. Imo iis qui in via adhuc sunt, & proficientium numero, opus esse aliqua indulgentia Fortunae. Hic priuatam suam caussam calide iam & robu-*

ste agit, & obiicientem inducit, Cur tu de Virtute sic locutus, alia etiam habes? cur seruos? nummos, villas supellectilem? Varie respondet: ac primo Sapientem se non esse, sed conari esse. Deinde aliis summatibus viris, Platoni, Zenoni, Aristoteli iam olim hac obiecta. At quin omnes isti non quomodo viuerent, sed viuendum esset, docebant. Ardua res, Virtus. Suspiciendi, etiam qui conantur ascendere, etsi decidunt interim, aut harent. Tum de Opibus ex professo, an habenda Sapienti? a Cap. XXI. *Et asserit haberi, etsi non amari: quaesitas tamen honeste, & benigne emittendas aut emissas. Insurgit deinde in istos blacterones, & mucronem styli, Socrate inducto, stringit: sed finis deficit, & qua vulgo attexuntur, alterius scripti sunt atque argumenti.*

CAPVT I.

VIuere, Gallio frater, omnes beate volunt: sed ad peruidendum, quid sit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non est facile consequi beatam vitam, vt ab ea quisque eo longius recedat, quo ad illam concitatius fertur, si via lapsus est: quæ vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris interualli caussa sit. Proponendum est itaque primum, quid sit quod appetamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrime possimus: intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie profligetur, 1) quantoque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem passim vagamur, non ducem secuti, sed fremitum & clamorem dissonum in

1. *Profligetur*) promoueatur. Sic *profligare bellum* apud Liuium dicitur L. 21. *Lips.*

di-

diuersa vocantium, conteritur vita inter errores, breuis, etiamsi dies noctesque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quo tendamus, & qua: non sine perito aliquo, cui explorata sint ea, in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus, conditio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati incolæ, non patiuntur errare: at hic tritissima quæque via, & celeberrima, maxime decipit. Nihil ergo magis præstandum est, quam ne, pecorum ritu, sequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum est, sed qua itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quam quod ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorumque exempla nobis multa sunt: nec ad rationem, sed ad similitudinem viuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum super alios ruentium. Quod in strage hominum magna euenit, cum ipse se populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni vita accidere videas licet; nemo sibi tantummodo errat, sed alieni erroris & caussa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus. & dum vnusquisque mauult credere, quam iudicare, nunquam de vita iudicatur, semper creditur: versatque nos & præcipitat traditus per manus error, alienisque perimus exemplis. Sanabimur, si modo separemur a cœtu: nunc vero stat contra rationem, defensor mali sui, populus. Itaque id euenit, quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecere mirantur, cum se mobilis fauor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. hic exitus est omnis iudicii, in quo secundum plures datur.

CAP. II. Cum de beata vita agitur, non est quod

mihi illud discessionum more 1) respondeas: Hæc pars maior esse videtur. ideo enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant: argumentum pessimi, turba est. Quæramus quid optimum factum sit, non quid vsitatissimum: & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit Vulgum autem tam chlamydatos, quam coronatos 2) voco. Non enim colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt, adspicio: oculis de homine non credo. habeo melius certiusque lumen, quo a falsis vera diiudicem. Animi bonum, animus inueniat. Hic, si vnquam illi respirare & recedere in se vacauerit, o quam sibi ipse verum, tortus a se, fatebitur, ac dicet: Quidquid feci adhuc, infectum esse mallem: quidquid dixi, cum recogito, mutis inuideo: quidquid optaui, inimicorum exsecrationem puto: quidquid timui, dii boni, quanto leuius fuit: quam quod concupiui? Cum multis inimicitias gessi, & in gratiam ex odio (si modo vlla inter malos gratia est) redii: mihi ipsi nondum amicus sum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem: quid a-

1. *Discessionum more*) Sententiæ in senatu voce, discessione, manu dicebantur. Primum vbi dicebant interrogati assentio; alterum vbi duabus pluribusue diuersis sententiis dictis Consul compendii caussa discesSionem permittebat: i. e. singuli conferrent se ad subsellia, in quibus auctores sententiarum sedebant. Tertium vbi sublata manu significabant se assentiri sedibus suis manentes. *Lips.*

2. *Tam chlamydatos quam coronatos*) chlamydati in Græcia militares, qui supra vulgum & a vulgo discreti, supra quos tamen στεφανηφόροι coronati præcipua in oriente dignitas, quales singulæ fere ciuitates Græciæ Asiæque habebant. Romano more dixisset, tam candidatos quam prætextatos. Sed parcens proceribus Romanis Græculos traducere maluit. *Salmas.*

liud

liud quam telis me opposui, & maleuolentiæ quod morderet ostendi? Vides istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est) esse possunt. Quam magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus est.

CAP. III. Quin potius quæro aliquid vsu bonum, quod sentiam, non quod ostendam: ista quæ spectantur, ad quæ consistitur, quæ alter alteri stupens monstrat, foris nitens, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & æquabile, & a secretiore parte formosius. Hoc eruamus. nec longe positum est, inuenietur: scire tantum opus est, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in ipsa, quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere nostram accipe. Nostram vero cum dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus: est & mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere: fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius censeo. Interim, quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ assentior. ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, sapientia est. Beata est ergo vita, conueniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quam si primum sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ. Deinde, fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui pertinentiumque ad id curiosa; non anxie tamen: aliarum rerum quæ vitam instruunt, diligens, sine admiratione cuiusquam: vsura fortunæ muneribus, non seruitura. Intelligis, etiam si non adiiciam, sequi perpetuam tranquillitatem,

libertatem: depulsis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia sunt, & in ipsis flagitiis noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

CAP. IV. Potest aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eadem sententia, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coarctatur, & aut in cornua, sinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, vtcumque ordinatus est, eadem est, & voluntas pro iisdem partibus standi: ita definitio summi boni alias diffundi potest & exporrigi, alias colligi, & in se cogi. Idem vtique erit, si dixero: Summum bonum est, animus fortuita despiciens, virtute lætus; aut, Inuicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conuersantium cura. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum, cui nullum bonum malumque sit, nisi bonus malusque animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullum maius bonum eo, quod sibi ipse dare potest, nouerit, cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, si euagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, salva & integra potestate, 1) transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui vnum bonum honestas, vnum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adiiciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, se-

1. *Integra potestate*) sensu & significatu.

qua-

quatur hilaritas continua, & lætitia alta atque ex alto veniens, vt quæ suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quidni ista penset bene cum minutis, & frivolis, & non perseuerantibus corpusculi motibus? quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V. Vides autem, quam malam & noxiam seruitutem seruiturus sit, quem voluptates doloresque, incertissima dominia, impotentissimaque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est: hanc non alia res tribuit, quam fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas: expulsisque terroribus, ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasque & diffusio animi: quibus delectabitur non vt bonis, sed vt ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos, & illa: quoniam illis nulla ratio est, his praua, & malo suo atque in peruersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus: beata ergo vita est, in recto certoque iudicio stabilita, & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit: statura semper vbi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur vndique, per omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoueat, quibus totos partesque nostri sollicitet: quis mortalium, cui vllum super-

est hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, deserto animo, corpori operam dare?

CAP. VI. Sed & animus quoque, inquit, 1) voluptates habebit suas. Habeat sane, cedatque luxuriae & voluptatum arbiter, impleat se omnibus eis quae oblectare sensus solent: deinde praeterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exsultet prioribus, futurisque iam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in praesenti sagina iacet, cogitationes ad futura praemittat. hoc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere, dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicii rectus: beatus est praesentibus, qualiacumque sunt, contentus, amicusque rebus suis: beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi, qui summum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem a virtute diduci, & aiunt, nec honeste quemquam viuere, vt non iucunde viuat; nec iucunde, vt non honeste quoque. Non video, quomodo ista diversa in eamdem copulam coniiciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas a virtute non possit? videlicet, quod omne boni ex virtute principium est: ex huius radicibus etiam ea, quae vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quaedam iucunda, sed non honesta; quaedam vero honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

CAP. VII. Adiice nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpissimam venit: at virtus malam vitam non admittit. & infelices quidam non sine voluptate, imo

1. *inquit)* ab Epicuro aliquis, nam tota haec in illum diffusa est disputatio. *Lips.*

ob ipſam voluptatem ſunt: quod non eueniret, ſi virtuti ſe voluptas immiſcuiſſet, qua virtus ſæpe caret, nunquam indiget. Quid diſſimilia, imo diuerſa componitis? Altum quiddam eſt virtus, excelſum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, ſeruile, imbecillum, caducum, cuius ſtatio ac domicilium fornices & popinæ ſunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris ſtantem, pulverulentam, coloratam, calloſas habentem manus: voluptatem latitantem ſæpius, ac tenebras captantem; circa balnea ac ſudatoria, ac loca ædilem metuentia; 1) mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam aut fucatam, & medicamentis pollutam. Summum bonum immortale eſt, neſcit exire: nec ſatietatem habet, nec pœnitentiam. nunquam enim recta mens vertitur: nec ſibi odio eſt, nec quidquam mutauit optima. at voluptas tunc cum maxime delectat, exſtinguitur. Nec multum loci habet. itaque cito implet: & tædio eſt, & poſt primum impetum marcet. Nec id vnquam certum eſt, cuius in motu natura eſt. ita ne poteſt quidem vlla eius eſſe ſubſtantia, quod venit tranſitue celerrime, in ipſo vſu ſui periturum. Eo enim peruenit, vbi deſinat: & dum incipit, ſpectat ad finem.

CAP. VIII. Quid, quod tam bonis, quam malis, voluptas ineſt? nec minus turpes dedecus ſuum, quam honeſtos egregia delectant. Ideoque præceperunt veteres, optimam ſequi vitam, non iucundiſſimam: vt rectæ ac bonæ voluntatis non dux, ſed comes voluptas ſit. Natura enim duce vtendum eſt: hanc ratio obſeruat, hanc conſulit. Idem eſt ergo beate viuere, & ſecundum naturam. Hoc quid ſit, iam aperiam. Si corporis dotes, & apta naturæ, conſeruabimus dili-

1. *loca ædilem metuentia*) nam ædilibus cura popinarum, & eorum quæ ad libidines ac luxum ſpectabant.

genter & impauide, tanquam in diem data & fug
si non subierimus eorum seruitutem, nec nos
possederint; si corpori grata & aduenticia eo nol
co fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armatu
ves. Seruiant ista, non imperent: ita demum
sunt menti. Incorruptus vir sit externis, & ins
bilis, miratorque tantum sui: fidens animi, at
vtrumque paratus, artifex vitae. Fiducia eius n
ne scientia sit, scientia non sine constantia: ma
illi semel placita, nec vlla in decretis eius litura si
telligitur, etiamsi non adiecero, compositum
natumque fore talem virum, & in his quae aget
comitate, magnificum. Erit vera ratio sensibu
ta, & capiens inde principia. nec enim habet
vnde conetur, aut vnde ad verum impetum capi
in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta
plectens, rectorque vniuersi Deus, in exterior
dem tendit, sed tamen in totum vndique in se
1) Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus
per illos se ad externa porrexerit; & illorum & si
tens sit, & (vt ita dicam) deuinciat summum bo
Hoc modo vna efficietur vis ac potestas, concors
& ratio illa certa nascetur, non diffidens nec hae
in opinionibus comprehensionibusque, nec in
persuasione. Quae cum se disposuit, & partibu
consensit, & (vt ita dicam) concinuit, summun
num tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici sup
nihil in quo arietet, aut labet. 2) Omnia faciet e
perio suo, nihilque inopinatum accidet: sed
quid aget, in bonum exibit, facile & parate, &

1. *In se redit)* Videtur mundus cum mouetur in e
tendere; sed orbe suo in se redit, aut potius mouens
net. *Lips.*

2. *Arietet aut labet)* *Arietet* in prauo; *labet* in h
Lips.

tergiuersatione agentis. Nam pigritia & hæsitatio, pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse, animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, vbi consensus atque vnitas erit; dissident vitia.

Cap. IX. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum, non si voluptatem præstatura virtus est, ideo propter hanc petitur. non enim hanc præstat, sed & hanc: 1) nec huic laborat, sed labor eius, quamuis aliud petet, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ, quamuis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum, hoc superuenit: sic & voluptas non est merces, nec caussa virtutis, sed accessio: nec quia delectat, placet; sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est, & habitu optimæ mentis: quæ cum sinum impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quidquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est. non magis quam vltra finem. Itaque erras, cum interrogas, quid sit illud propter quod virtutem petam? quæris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipsam. nihil enim habet melius, ipsa pretium sui. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor & prouidentia, & subtilitas, & sanitas, & libertas, & concordia & decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

Cap. X. Dissimulas, inquit, quid a me dicatur.

1. *Sed & hanc*) h. e. non solam præstat *voluptatem* multo minus primario.

ego enim nego quemquam poſſe iucunde viuere, niſi
ſimul & honeſte viuat: quod non poteſt mutis contin-
gere animalibus, nec bonum ſuum cibo metientibus.
Claro, inquam, ac palam teſtor, hanc vitam, quam
ego iucundam voco, non ſine adiecta virtute contin-
gere. At quis ignorat, pleniſſimos eſſe voluptatibus
veſtris ſtultiſſimos quoſque? & nequitiam abundare
iucundis, animumque ipſum non tantum genera vo-
luptatis praua, ſed multa ſuggerere? In primis inſo-
lentiam & nimiam æſtimationem ſui, tumoremque e-
latum ſupra ceteros, & amorem rerum ſuarum cæcum
& improuidum; delicias fluentes, ex minimis ac pue-
rilibus cauſſis exſultationem; iam dicacitatem, & ſu-
perbiam contumeliis gaudentem, deſidiam, diſſolu-
tionemque ſegnis animi indormientis ſibi. Hæc o-
mnia virtus diſcutit, & aurem peruellit, & voluptates
æſtimat, antequam admittat: nec quas probauit,
magni pendit, (vtique enim admittit) nec vſu earum,
ſed temperantia læta eſt. temperantia autem cum vo-
luptates minuat, ſummi boni iniuria eſt. Tu volup-
tatem complecteris: ego compeſco. tu voluptate
frueris: ego vtor. tu illam ſummum bonum putas: e-
go nec bonum. tu omnia voluptatis cauſſa facis: ego
nihil. Cum dico, me nihil voluptatis cauſſa facere,
de illo loquor ſapiente, 1) cui ſoli concedis vo-
luptatem.

CAP. XI. Non voco autem ſapientem, ſupra quem
quidquam eſt, nedum voluptas. Atqui ab hac occu-
patus, quomodo reſiſtet labori, ac periculo, egeſta-
ti, & tot humanam vitam circumſtrepentibus minis?
quomodo conſpectum mortis, quomodo doloris feret?
quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum
hoſtium, tam molli aduerſario victus? Quidquid vo-

1. *De illo loquor ſapiente*) h. e. de eo qui metam Philoſo-
phiæ attigit, ad quam ego nondum perueni.

lu-

luptas suaserit, faciet. Age, non vides quam multa sua-sura sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia ad-iuncta virtuti est. Non tu vides iterum, quale sit sum-mum bonum, cui custode opus est, vt bonum sit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam sequitur: cum sequi parentis sit, regere imperantis? a tergo po-nitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumeliose tractata virtus est, ad-huc virtus sit: quæ habere nomen suum non potest, si loco cessit. interim de quo agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Adspi-ce Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (vt isti vocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem e suggestu rosæ 1) exspectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, sapori-bus palatum suum delectantes. Mollibus lenibusque fomentis totum lacessitur eorum corpus: & ne nares interim cessent, odoribus variis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. Hos esse in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gau-dent.

Cap. XII. Male, inquit, illis erit: quia multa in-teruenient, quæ perturbant animum, & opiniones inter se contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo. sed nihilominus illi ipsi stulti, & inæ-quales, & sub ictu pœnitentiæ positi, magnas percipi-unt voluptates: vt fatendum sit, tam longe tum illos ab omni molestia abesse, quam a bona mente: & (quod plerisque contingit) hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. At contra, sapientium remissæ vo-

1. *E suggestu rosæ*) E rosis enim struebant triclinia.

luptates & modestæ, ac pene languidæ sunt, compressæque, & vix notabiles: vt quæ neque arcessite veniant, nec quamuis per se accesserint, in honore sint, neque vllo gaudio percipientium exceptæ. Miscent enim illas, & interponunt vitæ, vt ludum iocumque inter seria. Desinant ergo inconuenientia iungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium pessimis quibusque adulantur. Ille effusus in voluptates, reptabundus semper atque ebrius, quia scit se cum voluptate viuere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem a virtute separari non posse: deinde *vitiis* suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur, Ita non ab Epicuro impulsi luxuriantur, sed vitiis deditі, luxuriam suam in philosophiæ sinu abscondunt: & eo concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem. Nec æstimatur voluptas illa Epicuri (ita enim mehercules sentio) quum sobria & sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant, quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod vnum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubescebant, & vitio gloriantur: ideoque ne resurgere quidem adolescentiæ licet, cum honestus turpi desidiæ titulus accessit.

Cap. XIII. Hoc est, cur ista voluptatis laudatio perniciosa sit, quia honesta præcepta intra latent: quod corrumpit, apparet. In ea quidem ipse sententia sum (inuitis hoc nostris popularibus 1) dicam) sancta Epicurum & recta præcipere, & si propius accesseris, tristia: voluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parere naturæ: parum est autem luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est? ille quisquis desidiosum otium, & gulæ ac libidinis vi-

1. *Nostris popularibus*) Stoicis.

tes felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit aucto-rem: & tum illo venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam audit, sed quam attulit: & vitia sua cum cœpit putare similia præceptis, indulget illis, non timide nec obscure: luxuriatur etiam inoperto capite. 2) itaque non dico, quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, male audit, infamis est: & immerito. Hoc scire quis potest, nisi interius admissus? frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale vir fortis stolam 3) indutus. Constante tibi pudicitia, veritas 4) salua est: nulli corpus tuum patientiæ vacat, sed in manu tympanum est. 5) Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quæ statim eneruant, cum venerint, vitia. Quisquis ad virtutem accessit, dedit generosæ indolis spem: qui voluptatem sequitur, videtur eneruis, fractus, degenerans vir, peruenturus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, vt sciat, quæ ex eis intra naturale desiderium sistant, quæ in præceps ferantur, infinitæque sint, & quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum, virtus antecedat: tutum erit omne vestigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non est verendum, ne quid nimium sit: quia in ipsa est modus. Non est bonum, quod magnitudine laborat sua.

CAP. XIV. Rationabilem porro sortiris naturam,

2. *Inoperto capite*) h. e. impudentes.

3. *stolam*) quod muliebre vestimentum, vtebantur autem cinædi quoque vestibus stolarum ad instar ad pedes vsque demissis.

4. *Veritas*) *virilitas* leg. Gronov. Nempe impudici parum viri & semiuiri.

5. *In manu tympanum est*) quod molles gestabant, & Galli matris Deum, in manu itaque hoc tantum esse dicit, h. e. externa parum honesta videri, saluis interioribus.

quam

quæ melius res, quam ratio proponitur? & si placet illa iunctura, si hoc placet 1) ad beatam vitam ire comitatu; virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, 2) vt membra versetur. Virtutem quidem excellentissimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, hæc ferat signa: habebimus nihilominus voluptatem, sed domini eius & temperatores erimus. aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, vtroque caruere, virtutem enim amittunt: ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cuius aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur! sicut deprehensi mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, & amore cæco rei. nam mala pro bonis petenti, periculosum est assequi. Vt feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpe enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates, in magnum malum euasere, captæque cepere. Quæ quo plures maioresque sunt, eo ille minor, ac plurium seruus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, & - - - *laqueo captare feras* magno æstimat, & - - - *magnos canibus circumdare saltus*, vt illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis renuntiat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre 3) dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

1. *Si hoc placet*) hæc vsque ad verbum *virtus* glossema Pinciano esse videntur.

2. *Et circa corpus*) circa virtutem, quæ instar habet corporis, vt membra versetur.

3. *Pro ventre*) cibi causa alteri se mancipat.

CAP.

CAP. XV. Quid tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatemque confundi, & effici summum bonum, vt idem & honestum & iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum: nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori: Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamuis bonum sit, absoluti tamen boni pars est: non magis quam lætitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis caussis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui vero voluptatis virtutisque societatem facit, & ne ex æquo quidem, 1) fragilitate alterius boni, quidquid in altero vigoris est, hebetat: libertatemque illam ita demum, si nihil se pretiosius nouit, inuictam, sub iugum mittit. Nam (quæ maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortuna: sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casuum pauens, temporumque suspensa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, sed iubes illam in loco volubili stare. Quid autem tam volubile est, quam fortuitorum exspectatio: & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic potest Deo parere: & quidquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad voluptatum dolorumque punctiunculas concitatur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex est, nec amicorum propugnator, si ad voluptates vergit. Illo ergo summum bonum ascendat, vnde nulla vi detrahatur: quo neque dolori, neque spei, neque timori sit aditus, nec vlli rei quæ deterius summi boni ius faciat. Escendere autem illo sola virtus potest: illius gradu

1. *Et ne ex æquo quidem*) quemadmodum Epicurus, qui non pari passu cum virtute voluptatem incedere finit, sed hanc etiam anteponit, dum Summum Bonum in ea collocat.

cliuus iste frangendus est: illa fortiter stabit, & quidquid euenerit, feret: non patiens tantum, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem sciet legem esse naturæ. Et vt bonus miles, feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus præceptum: Deum sequere. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quæ autem dementia est, potius trahi quam sequi? tam mehercule, quam stultitia & ignorantia conditionis suæ, dolere, quod est aliquid tibi aut incidit durius. æque mirari, aut indigne ferre ea, quæ tam bonis accidunt quam malis. morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex transuerso in vitam humanam incurrentia. Quidquid ex vniuersi constitutione patiendum est, magno excipiatur animo. ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ vitare nostræ potestatis non est. In regno nati sumus: Deo parere, libertas est.

Cap. XVI. Ergo in virtute posita est vera felicitas. Quid hæc tibi suadebit? nequid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitia continget. deinde, vt sis immobilis & contra malum ex bono, vt, qua fas est, Deum effingas. 1) Quid tibi pro hac expeditione promittitur? ingentia & æqua diuinis. Nihil cogeris: nullo indigebis, liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis, nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent: nihil ad-

1. *Deum effingas*) imitando Deum, Deus h. e. ὅμοιος τῷ Θεῷ [illegible], quod veteres finem philosophiæ esse dicebant.

ver-

n accidet, nihil contra opinionem ac volunta-
Quid ergo? virtus ad viuendum beate sufficit,
ta illa & diuina? Quid ni sufficiat? imo super-
Quid enim deesse potest extra desiderium om-
posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia
se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, eti-
multum processit, opus est tamen aliqua fortunæ
gentia, adhuc inter humana luctanti, dum no-
llum exsoluit, & omne vinculum mortale. Quid
nterest? quod alii alligati sunt, alii adstricti, alii
ti 2) quoque. Hic qui ad superiora progressus
se altius extulit, laxam cathenam trahit, non-
ber, iam tamen pro libero.

P. XVII. Si quis itaque ex istis qui philosophi-
nlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu
loqueris quam viuis? Quare superiori verba
ttis; & pecuniam necessarium tibi instrumen-
istimas, & damno moueris; & lacrimas, audi-
ugis aut amici morte, demittis; & respicis fa-
& malignis sermonibus tangeris? Quare culti-
ibi est, quam naturalis vsus desiderat? cur non
scriptum tuum cœnas? cur tibi nitidior supel-
? cur apud te vinum ætate tua vetustius bibitur?
em disponitur? 1) cur arbores, præter vmbram
aturæ, conseruntur? quare vxor tua locupletis
censum auribus gerit? quare pædagogium 2)
veste succingitur? quare ars est apud te, mi-
n; nec temere, & vt libet, collocatur argentum,
ite seruitur, & est aliquis scindendi obsonii

ti districti) Nota discrimina inter *alligari*, *adstringi*,
. Primum mollius, istud arctius, tertium varie &
vinculo. *Lips.*
r autem disponitur) vinum sc. in apothecis ordine an-
Lips.
dagogium) pueri pædagogiani & molliculi, *Id.*

magister? Adiice, si vis, cur trans mare possides? cur plura, quam nosti? turpiter aut tam negligens es, vt non noueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus, vt plures habeas, quam quorum notitiæ memoria sufficiat. Adiuuabo postmodùm conuicia, & plura mihi quam putas, obiiciam: nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, &, vt maleuolentiam tuam pascam, nec ero. Exigo itaque a me, non vt optimis par sim, sed vt malis melior. hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagræ meæ compono, contentus si rarius accedit, & si minus verminatur. 3) Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

CAP. XVIII. Hæc non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo cui aliquid acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc, malignissima capita, & optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi viuerent, sed quemadmodum viuendum esset. De virtute, non de me loquor: & cum vitiis conuitium facio, in primis meis facio. cum potuero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet, quo minus perseuerem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio, quo minus virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, vt quidquam maliuolentiæ inuiolatum sit: cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis videatur, quibus Deme-

3. *Verminatur*) minus se mouet & quasi vermium vellicatione vexat. Lips.

trius Cynicus parum pauper eſt? Virum acerrimum, & contra omnia naturæ deſideria pugnantem; hoc pauperiorem, quam ceteri Cynici, quod cum ſibi interdixerit habere, interdixit & poſcere; negant ſatis egere. Vides enim? non virtutis ſcientiam, ſed egeſtatis profeſſus eſt. 1)

CAP. XIX. Diodorum Epicureum philoſophum, qui intra paucos dies finem vitæ ſuæ manu ſua impoſuit, negant ex decreto Epicuri feciſſe, quod ſibi gulam præſecuit. alii dementiam videri volunt factum hoc eius, alii temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conſcientia, reddidit ſibi teſtimonium vitæ excedens, laudauitque ætatis in portu, & ad ancoram actæ quietem: & dixit, Quid vos inuiti audiſtis, quaſi vobis quoque faciendum ſit:

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius morte diſputatis, & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, ſicut ad occurſum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis, neminem videri bonum: quaſi aliena virtus, exprobratio delictorum veſtrorum ſit. Inuiti ſplendida cum ſordibus veſtris confertis, nec intelligitis quanto id veſtro detrimento audeatis. Nam ſi illi qui virtutem ſequuntur, auari, libidinoſi, ambitioſique ſunt: quid vos eſtis, quibus ipſum nomen virtutis odio eſt? Negatis quemquam præſtare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis ſuæ viuere. Quid mirum? cum loquantur fortia, ingentia, omnes humanas tempeſtates eua-

1. *Vides enim? &c.)* εἰρωνικῶς hæc dicuntur. Quaſi dicat: quid vos inepti? Demetrius quid profeſſus eſt niſi ad virtutem ire? non hercules ad egeſtatem, niſi quatenus opes officiunt bonæ menti. *Lipſ.*

dentia? cum refigere 1) se crucibus conentur, in quas vnusquisque vestrum clauos suos ipse adigit? 2) ad supplicium tamen acti, stipitibus singulis 3) pendent. Hi qui in se ipsos animaduertunt, 4) quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: & maledici, in alienam contumeliam venusti sunt. Crederem illis hoc vacare, 5) nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerent.

Cap. XX. Non præstant philosophi quæ loquuntur? multum tamen præstant, quod loquuntur, quod honesta mente concipiunt. Nam quidem si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? interim non est, quod contemnas bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio est. Quid mirum, si non ascendunt in altum ardua aggressi? sed viros suspice, etiamsi decidunt, magnæ conantes. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturæ suæ vires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quam quæ etiam ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. ego laboribus, quanticumque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. ego diuitias & præsentes & absentes æque

1. *Refigere*) resoluere & se liberare a crucibus, quas cupidines & affectus sui cuique struunt. *Lips.*

2. *Clauos suos ipse adigit*) vos contra clauos adeo non reuellitis, vt magis magisque infigatis. *Muret.*

3. *Stipitibus singulis*) i. e. isti sapientiæ studiosi non pluribus crucibus districti, vt vos: sed vno simplici ligno pendent, vna aliaque cupidine retenti eoque facilius liberandi.

4. *In seipsos animaduertunt*) dum sc. ipsi clauos suos in cruces adigunt.

5. *Crederem illis hoc vacare*) sensus est: crederem tantum illis otii esse a suis crucibus & doloribus, vt in alios possint esse venusti & dicta iacere, nisi certum haberem & a patibulatis quibusdam conspui spectatores. *Gronov.*

con-

contemnam: nec ſi aliubi iacebunt, triſtior; nec ſi circa me fulgebunt, animoſior. ego fortunam nec venientem ſentiam, nec recedentem. ego terras omnes tanquam meas videbo, 1) meas tamquam omnium. ego ſic viuam, quaſi ſciam aliis me natum: & naturae rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? vnum me donauit omnibus: vni mihi omnes. Quidquid habebo, nec ſordide cuſtodiam, nec prodige ſpargam. nihil magis poſſidere me credam, quam bene donata: non numero, nec pondere beneficia, nec vlla, niſi accipientis aeſtimatione, pendam. Numquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis cauſſa, omnia conſcientiae faciam: populo teſte fieri credam, quidquid me neſcio faciam. Edendi erit bibendique finis, deſideria naturae reſtinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honeſtis precibus occurram. Patriam meam eſſe mundum ſciam, & praeſides deos; hos ſupra me, circaque me ſtare, factorum dictorumque cenſores. Quandocumque autem natura ſpiritum repetet, aut ratio dimittet, 2) teſtatus exibo, bonam me conſcientiam amaſſe, bona ſtudia: nullius per me libertatem diminutam, minime meam.

Cap. XXI. Qui hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: nae ille, etiamſi non tenuerit, magnis tamen excidet auſis. Vos quidem, qui virtutem cultoremque eius odiſtis, nihil noui facitis. nam & ſolem lumina aegra formidant, & auer-

1. *Videbo)* nempe meam. Sententia eſt: audita aliena mors non magis me afficiet, quam adſtans & viſa mea. Eſt familiare illud Senecae hyperbaton, non viſa magis monebit quam audita. *Lipſ.*

2. *Ratio dimittet)* voluntaria & deliberata morte.

ſantur diem ſplendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum ſtupent, & latibula ſua paſſim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. inſtate, commordete: citius multo frangetis dentes, quam imprimetis. Quare ille philoſophiæ ſtudioſus eſt, & tam diues vitam agit? quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen viuit? valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentiſſime tuetur, atque optimam mauult? Et exſilium nomen vanum putat, & ait, Quid eſt enim mali, mutare regiones? & tamen ſi licet, ſeneſcit in patria? Et inter longius tempus & breuius nihil intereſſe iudicat: tamen ſi nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa ſenectute placidus viret? Ait iſta debere contemni: non, ne habeat: ſed ne ſolicitus habeat. non abigit illa a ſe: ſed abeuntia ſecurus proſequitur. Diuitias quidem vbi tutius fortuna deponet, quam ibi, vnde ſine querela reddentis receptura eſt? M. Cato cum laudaret Curium & Coruncanium, & ſæculum illud in quo cenſorium crimen erat, paucæ argenti lamellæ, poſſidebat ipſe quadringenties ſeſtertium: minus ſine dubio quam Craſſus, plus tamen quam cenſorius Cato. Maiore ſpacio, ſi comparentur, proauum vicerat, quam a Craſſo vinceretur. Et ſi maiores illi obueniſſent opes, non ſpreuiſſet. nec enim ſe ſapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, ſed mauult: non in animum illas, ſed in domum recipit: nec reſpuit poſſeſſas, ſed continet, & maiorem virtuti ſuæ materiam ſubminiſtrari vult.

Cap. XXII. Quid autem dubii eſt, quin maior materia ſapienti viro ſit, animum explicandi ſuum in diuitiis, quam in paupertate? cum in hac vnum genus virtutis ſit, non inclinari, nec deprimi: in diuitiis,

& tem-

& temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem. Non contemnet se sapiens, etiamsi fuerit minimæ staturæ: esse tamen se procerum volet. & exilis corpore, ac amisso oculo valebit: malet tamen sibi esse corporis robur. Et hæc ita vt sciat esse aliud in se valentius malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim, etiamsi in summam rei parua sunt, vt & subduci sine ruina principalis boni possint: adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & ex virtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, vt nauigantem secundus & ferens ventus, vt dies bonus, & in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro sapientum, nostrorum dico, quibus vnum est bonum virtus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in se aliquid pretii, & alia aliis esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eumdem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quam non habeant eumdem locum? mihi diuitiæ si effluxerint, nihil auferent, nisi semet ipsas: tu stupebis, & videberis tibi sine te relictus, si illæ a te recesserint. apud me diuitiæ aliquem locum habent: apud te, summum. ad postremum, diuitiæ meæ sunt: tu diuitiarum es.

CAP. XXIII. Desine ergo philosophis pecunia interdicere: nemo sapientiam paupertate damnauit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cuiusquam iniuria partas, sine sordidis quæstibus, quarum tam honestus sit exitus quam introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honestæ sunt: in quibus cum multa sint quæ quisque sua dicere velit,

nihil est quod quisquam suum possit dicere. 1)Ille vero fortunæ benignitatem a se non submouebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo,& admissa in res suas ciuitate,poterit dicere : Quod quisque suum agnouerit, tollat. O magnum virum,optime diuitem,si opus ad hanc vocem consonet! si post hanc vocem tantundem habuerit! ita dico, si tutus & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quo manus iniiciat: audacter & propalam erit diues.Sicut sapiens nullum denarium intra limen suum admittet,male intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. alterum infruniti animi est; alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra sinum continentis. Nec, vt dixi, eiiciet illas e domo. Quid enim dicet? vtrumne, inutiles estis : an, Ego vti diuitiis nescio? Quemadmodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen vehiculum malet: sic si poterit esse diues, volet: & habebit vtique opes, sed tanquam leues & auolaturas; nec vlli alii, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid erexistis aures? quid expeditis sinum? 2) Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: vt qui meminerit, tam expensorum quam acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex recta & probabili caussa. nam inter turpes

1. *Nihil est quod quisquam suum possit dicere*) Sensus est: Honestæ sunt diuitiæ, & illarum rerum abundantia, quæ hominum appetitum possint excitare vt suas esse cupiant, sed in quibus tamen nihil sit quod iure suum quisquam dicere, sibique adeo tanquam iniuste ereptum vindicare possit.

2. *Sinum*) ad accipiendum scilicet. *Lips.*

iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum; ex quo multa exeant, nihil excidat.

Cap. XXIV. Errat, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modo consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi reddo: 1) huic succurro, huius misereor. illum instruo, dignum quem non deducat 2) paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamuis desit: quia etiamsi dedero, erit defuturum. quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligens; nunquam magis nomina facio, 3) quam cum dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? imo non perditurus. Eo loco sit donatio, vnde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus alte obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuitis viri, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad togatos 4) vocat? hominibus prodesse natura iubet: serui liberine sint, ingenui an libertini, iustæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? vbicumque homo est, ibi beneficio locus est. Potest itaque pecuniam etiam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, sed quia a libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem nec vnquam in turpes indignosque impingitur, nec vn-

1. *Hunc promereor, illi reddo*) h. e. Hunc vltro deuincio & beneficiis ad me duco, alteri do quod debeam.

2. *Deducat*) h. e. deprimat, detrahatque ad alta eni- rentes.

3. *Nomina facio*) pecuniam colloco. Est enim fœnerari dare in loco.

4. *Togatos*) ciues ac liberos.

quam

quam ita defatigata errat, vt non quotiens dignum invenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quod perperam exaudiatis, quæ honeste, fortiter, animose, a studiosis sapientiæ dicuntur: & hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiæ: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optime loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est, quod me ad formulam meam exigas: cum maxime facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo. si processero, quantum proposui, exige, vt dictis facta respondeant. Assecutus vero humani boni summam, aliter tecum aget, & dicet: Primum, non est, quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. mihi iam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quæque æstimem. Diuitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest; hoc illis nomen nego. ceterum & habendas esse, & vtiles, & magna commoda vitæ adferentes, fateor.

CAP. XXV. Quid ergo est? quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præstem aliud, quam vos, quoniam inter vtrosque conuenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone aurum argentumque in promiscuo vsu sit: non suspiciam me ob ista, quæ etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abiice: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt. quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quam pontem. Pone in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi molle erit amiculum,

culum, quod purpura in conuiuiis meis ſubſternetur. Nihilo miſerior ero, ſi laſſa ceruix mea in manipulo fœni acquieſcet, ſi ſuper Circenſe tomentum, 1) per ſarturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo eſt? malo quid mihi animi ſit oſtendere, pexatus & gauſapatus, quam nudis ſcapulis aut ſemitectis. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouæ gratulationes prioribus ſubtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incurſionibus variis, nulla omnino hora ſine aliqua querela ſit, non ideo me dicam inter miſerrima miſerum, non ideo aliquem execrabor diem. prouiſum eſt enim a me, ne quis mihi ater dies eſſet. Quid ergo eſt? malo gaudia temperare, quam dolores compeſcere. Hoc tibi ille Socrates dicet: Fac me victorem vniuerſarum gentium: delicatus ille Liberi currus triumphantem vsque ad Thebas 2) a ſolis ortu vehat: iura reges Perſarum petant: me hominem eſſe tum maxime cogitabo, cum Deus vndique conſalutabor. Huic tam ſublimi faſtigio coniunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris ſuperbi ac feri pompam: non humilior ſub alieno curru agar, quam in meo ſteteram. Quid ergo eſt? vincere tamen, quam capi malo. Totum fortunæ regnum deſpiciam: ſed ex illo, ſi dabitur electio, molliora ſumam. Quidquid ad me venerit, bonum fiet: ſed malo faciliora ac iucundiora veniant, & minus vexatura tractantem. Non eſt enim quod vllam exiſtimes eſſe ſine labore virtutem, ſed quædam virtutes ſtimulis quædam

1. *Circenſe tomentum*) Culcitæ infarctum, e villis laniſue breuibus. ſed & e paleis aut ſectis ſtramentis. Hoc poſtremum genus viliſſimum & Circenſe dictum, vel quia venale illic vel quia inibi pauperes indormiebant. *P. Faber.*

2. *Thebas*) patria illa Bacchi, vbi Indis domitis triumphauit.

frænis egent. Quemadmodum corpus in procliuo retineri debet, in ardua impelli: ita quædam virtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. An dubium sit, quin ascendat, nitatur, obluctetur patientia, fortitudo, perseuerantia, & quæcumque alia duris opposita virtus est, & fortunam subigit? Quid ergo? non æque manifestum est per deuexum ire liberalitatem, mansuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illa quæ impugnatæ fiunt fortiores: diuitiis illas diligentiores, quæ suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent.

Cap. XXVI. Cum hoc ita diuisum sit, malo has in vsu mihi esse, quæ exercendæ tranquillius sint; quam eas quarum experimentum sanguis & sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter viuo quam loquor, sed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures vestras peruenit: quid significet, non quæritis. Quid ergo inter me stultum, & te sapientem interest, si vterque habere volumus? Plurimum. Diuitiæ enim apud sapientem virum in seruitute sunt: apud stultum in imperio. sapiens diuitiis nihil permittit; vobis diuitiæ omnia. Vos, tanquam aliquis vobis æternam possessionem earum promiserit, assuescitis illis, & cohæretis: sapiens tunc maxime paupertatem meditatur, cum in mediis diuitiis constitit. Nunquam imperator ita paci credit, vt non se præparet bello: quod etiamsi non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tanquam nec ardere nec ruere possit, insolentes; vos opes, tanquam periculum omne transcenderint, maioresque sint quam quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciunt. Otiosi diuitiis luditis, nec prouidetis illarum periculum.

culum. ficut barbari plerumque inclusi, & ignari marchinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quæ ex longinquo struuntur, intelligunt. Idem vobis euenit. marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus vndique immineant, iamque pretiosa spolia laturi. 1) Sapienti quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet: viuit enim præsentibus lætus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quam ne ad opiniones vestras actum vitæ meæ flecterem. Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, sed vagire velut infantes miserrimos. Hæc dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, iubet. Adiiciet his illa: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro mouet. odisse, & lacessere virtutem, bonæ spei eiuratio est. Nullam mihi iniuriam facitis. sicut ne diis quidem hi, qui aras euertunt; sed malum propositum apparet, malumque consilium, etiam vbi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi alas imposuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: 2) alius sæuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorum ingenuorum corruptorem, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quam vt pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quamquam ista me nihil lædant, vestra tamen vos moneo caussa: suspicite virtutem. Credite his, qui

1. *Laturi*) referendum ad *casus* qui velut hostes imminent.
2. *Abnoctantem*) a Junone sua noctibus emanentem. Lips.

illam diu ſecuti, magnum quoddam ipſos, & quod in dies maius appareat, ſequi clamant. Et ipſam vt deos, & profeſſores eius vt antiſtites colite: & quotiens mentio ſacra litterarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique exiſtimant, a fauore trahitur: ſed imperatur ſilentium, vt rite peragi poſſit ſacrum, nulla voce mala obſtrepente.

CAP. XXVII. Quod multo magis neceſſarium eſt imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo proferetur oraculo, intenti & compreſſa voce audiatis. Cum ſiſtrum 1) aliquis concutiens ex imperio mentitur; cum aliquis ſecandi lacertos ſuos artifex, brachia atque humeros ſuſpenſa manu cruentat; cum aliqua genibus per viam repens vlulat; laurumque linteatus ſenex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum; concurritis & auditis, & diuinum eſſe eum, inuicem mutuum alentes ſtuporem, adfirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omnique honeſtiorem curia reddidit, proclamat: Quis iſte furor? quæ iſta inimica diis hominibusque natura eſt? infamare virtutes, & malignis ſermonibus ſancta violare? Si poteſtis, bonos laudate: ſi minus, tranſite. Quod ſi vobis exercere tetram iſtam licentiam placet, alter in alterum incurſitate. nam cum in cælum inſanitis, non dico ſacrilegium facitis, ſed operam perditis. Præbui ego aliquando Ariſtophani materiam iocorum: tota illa comicorum poëtarum manus in me venenatos ſales ſuos effudit. Illuſtrata eſt virtus mea, per ea ipſa, per quæ petebatur. produci enim illi & tentari expedit: nec vlli magis intelligunt quanta ſit, quam qui vires eius laceſſendo ſenſerunt. Duritia ſilicis nulli magis

1. *Siſtrum*) crepitaculum æneum quo Iſidis Sacerdotes vtebantur.

quam

quam ferientibus, nota est. Præbeo me non aliter, quam rupes aliqua in vadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt vndecumque moti sunt verberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro in cursu suo consumunt. Assilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea, quæ firma & insuperabilia sunt, quidquid incurrit, malo suo vim suam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemque materiam, in quam tela vestra figantur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic philosophus laxius habitat, quare hic lautius cœnat? Papulas obseruatis alienas, obsiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem fœda scabies depascitur. Obiicite Platoni, quod petierit pecuniam: Aristoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod consumpserit: mihi ipsi 1) Alcibiadem & Phædrum obiectate. O vos vsu maxime felices, cum primum vobis imitari vitia nostra contigerit! Quin potius mala vestra circumspicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in visceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanæ sunt, etiamsi statum vestrum parum nostis, vt vobis tantum otii supersit, vt in probra meliorum agitare linguam vacet.

Cap. XXVIII. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ vestræ vultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, iam funesta domus est, nec annunciatum malum. At ego ex alto prospiciens, video quæ tempestates aut immineant vobis, paullo tardius rupturæ nimbum suum, aut iam vicinæ, vos ac vestra rapturæ, propius ac-

1. *Mihi ipsi*) accipiendum de Socrate, qui, ob amores in Alcibiadem & Phædrum nonnullis fuit suspectus.

cesserint. Quid porro? nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos vestros rotat, & inuoluit, fugientes, petentesque eadem, & nunc in sublime alleuatos, nunc in infima allisos rapit? ****

L. ANNAEI SENECAE

DE OTIO AVT SECESSV SAPIENTIS

LIBRI PARS.

Argumentum & Ordo.

LIBER *hic an Epistola fuerit, nescio: diuellendus tamen a vita beata, cum qua commune nihil habet. Sed nec quando scriptum istud, scio: materies & tractatio bona est, atque erudita. Quærebatur, An Sapienti non liceret in otium, & a rep. secedere? Quærebatur inter Stoicos; qui consensu eo vocabant. Ipse adfirmat: & principium scripti deest, quæ supersunt, ita habent. Ait ab exemplo principum Stoicorum id ius moremque esse: qui etsi miserunt ad remp. non iuerunt. Quosdam autem a prima ætate otium, sed honestum, amplecti: quosdam in vltima, tanquam veteranos, & emeritis iam stipendiis, illuc ire. Honestum autem otium in studiis Sapientiæ, & contemplatione Naturæ, esse. Addit hæc Stoicis, sed & Epicureis placere: etsi in leui dissensu. quod isti otium ex proposito petant; illi ex caussa. Nempe si resp. desperate corrupta; si parua alicui auctoritas aut gratia; item si valetudo infirma Concludit, etiam in otio Rempublicam tractari. quam duplicem facit, Paruam & Magnam. Illa est, finibus certis, legibusque comprehen-*

bensa: Vt Atheniensis, aut Romana. Hæc ipse Mundus totus, cui Natura ciues nos dedit. Magnam, etiam in otio & secessu Sapiens colit tractatque, scribendo aut docendo. Hoc Zeno, & Chrysippus fecere, & plus generi humano profuere, quam omnium actuosorum sudores & discursus.

Ex Capite XXVIII. 1)

* Circi nobis magno consensu vitia commendant. Licet nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen per se ipsum secedere. meliores erimus singuli. Quid, quod secedere ad optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? quod in otio non fit. 2) Tunc potest obtinere quod semel placuit, vbi nemo interuenit, qui iudicium adhuc imbecillum, populo adiutore, detorqueat. tunc potest vita æquali & vno tenore procedere, quam propositis diuersissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est, quod vitia ipsa mutamus. sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos hoc quoque, quod iudicia nostra non tantum praua, sed etiam leuia sunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus; petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem nostram, & pœnitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudiciis; & id optimum nobis videtur, quod petiores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum pe-

1. Cap. XXVIII.) Coniunxere quidam sequentia cum præc. libro de vita beata, sed argumentum est diuersissimum. Ne citationes tamen aliorum irritæ sint, iste capitum numerus fuit retentus. Non multa autem desse inde constat, quod seq. cap. materiam diuidit.

2. *Quod in otio non fit*) legendum: *quod nisi in otio non fit. Gronov.*

tendumque est. Nec viam bonam ac malam pe
stimamus, sed turba vestigiorum, in quibus
sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca
seris partes. Certe Stoici vestri dicunt: Vsque
timum vitæ finem in actu erimus, non desin
communi bono operam dare, adiuuare sing
opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos su
qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ill
disertissimus, Canitiem galea premimus. No
mus, apud quos vsque eo nihil ante mortem oti
est, vt, si res patitur, non sit ipsa mors otiosa. (
nobis Epicuri præcepta, in ipsis. Zenonis princ
loqueris? Quin tu bene nauiter, si partium p
transfugis potius, quam prodis? Hoc tibi in
sentia respondebo. Nunquid vis amplius, q
vt me similem ducibus meis præstem? Qui
go est? non quo miserint me illi, sed quo duxe
ibo.

CAP. XXIX Nunc probabo tibi, nec desc
re me a præceptis Stoicorum: nam ne ipsi qui
a suis desciuerunt: & tamen excusatissimus es
etiamsi non præcepta illorum sequerer, sed exem
Hoc quod dico, in duas diuidam partes. Prim
vt possit aliquis, vel a prima ætate, contempla
veritatis totum se tradere, rationem viuendi quær
atque exercere, secreto. Deinde, vt possit ho
liquis emeritis iam stipendiis, profligatæ ætatis,
re optimo facere, & ad alios actus animum refe
virginum Vestalium more, quæ, annis inter offi
diuisis, discunt facere sacra, & cum didicerunt,
cent.

CAP. XXX. Hæc Stoicis quoque placere ost
dam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra
ctum Zenonis Chrysippiue committere: sed quia
ipsa patitur me ire in illorum sententiam: quan

s semper vnius sequitur, non id curiæ, 1) sed iam
:ionis est. Vtinam quidem iam tenerentur omnia,
ıoperta ac confessa veritas esset! nihil ex decretis
taremus: nunc veritatem, cum eis ipsis qui do-
t, quærimus. Duæ maximæ in hac re dissident
æ, Epicureorum & Stoicorum: sed vtraque ad
ım diuersa via mittit. Epicurus ait: Non acce-
ad Remp. sapiens, nisi si quid interuenerit. Ze-
ı ait: Accedat ad remp. nisi si quid impedierit.
er otium ex proposito petit, alter ex caussa. Caus-
ıtem illa late patet. si resp. corruptior est, quam
diuuari possit, si occupata est malis: non nitetur
ens in superuacuum, nec se nihil profuturus im-
det: si parum habebit auctoritatis aut virium: nec
n erit admissura resp. si valetudo illum impediet.
ɔmodo nauem quassam non deduceret in mare,
modo nomen in militiam non daret debilis: sic
ter quod inhabile sciet, non accedet. Potest er-
t ille, cui omnia adhuc in integro sunt, antequam
ı experiatur tempestates, in tuto subsistere, &
inus commendare se nouis artibus: & illud bea-
otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri
n quietissimis possunt. Hoc nempe ab homine
itur, vt prosit hominibus, si fieri potest, multis;
inus, paucis; si minus, proximis; si minus, si-
Nam cum se utilem cæteris efficit, commune a-
negotium. Quomodo qui se deteriorem facit,
sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis,
ıus melior factus prodesse potuisset: sic si quis be-
le se meretur, hoc ipso aliis prodest, quod illis
uturum parat.

AP. XXXI. Duas respublicas animo complecta-
, alteram magnam, & vere publicam, qua dii
e homines continentur. in qua non ad hunc an-

Non id curiæ) non senatorem agit, sed factiosum.

gulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostræ cum sole metimur: alteram, cui nos adscripsit conditio nascendi. Hæc aut Atheniensium erit, aut Carthaginensium, aut alterius alicuius vrbis: quæ non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reip. dant operam, maiori minorique: quidam tantum minori: quidam tantum maiori. Huic maiori reip. & in otio deseruire possumus. imo vero nescio an in otio melius: vt quæramus, quid sit virtus, vna pluresue sint? natura an ars bonos viros faciat? vnum sit hoc, quod maria terrasque, & mari ac terris inserta complectitur, an multa eiusmodi corpora Deus sparserit? continua sit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta, & solidis inane permixtum sit? Deus sedens opus suum spectet, an tractet? vtrumne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus? immortalis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata, numerandus? Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse, secundum naturam viuere: natura nos ad vtrumque genuit, & contemplationi rerum, & actioni.

CAP. XXXII. Nunc probemus, quod prius diximus. Quid porro? hoc non erit probatum, si se vnusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis longissimæ vna mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abditum remotumque. Hæc res ad spectacula populos contrahit, hæc cogit præclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditu-

ra fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudini ostenderet. Vt scias illam spectari voluisse, non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam ad contemplationem factum, vt ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produxit, nullam non partem sui explicuit: vt per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta vilimus, quanta sunt: sed acies nostra aperit sibi inuestigando viam: & fundamenta veri iacit, vt inquisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat antiquius. Vnde ista sidera exierint? quis fuerit vniuersi status, antequam singula in partes discederent? quæ ratio mersa & confusa diduxerit? quis loca rebus assignaverit? suapte natura grauia descenderint, euolauerint leuia, an præter nisum pondusque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit? an illud verum sit, quo maxime probatur, hominem diuini spiritus esse, partem ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atque alieno loco hæsisse? Cogitatio nostra cœli munimenta perrumpit, nec contenta est, id quod ostenditur, scire. Illud, inquit, scrutor, quod vltra mundum iacet, vtrumne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis cludatur? qualis sit habitus exclusis, informia & confusa sint, an in omnem partem tantumdem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum descripta sint? huic cohæreant mundo, an longe ab hoc secesserint, & in vacuo voluténtur? indiuidua sint, per quæ struitur omne id quod ma-

natum futurumque eſt, an continua eorum materia ſit, & per totum mutabilis? vtrum contraria inter ſe elementa ſint, an non pugnent, ſed per diuerſa conſpirent: Ad hæc quærenda natus, æſtima, quam non multum acceperit temporis, etiam ſi illud totum ſibi vindicet. cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas ſuas auariſſime ſeruet, & vſque in vltimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quidquam illi ex eo quod natura conſtituit, fortuna concutiat; tamen homo, ad immortalium cognitionem, nimis mortalis eſt. Ergo ſecundum naturam viuo, ſi totum me illi dedi, ſi illius admirator cultorque ſum. Natura autem vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem ſine actione eſt. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis cauſſa acceſſerit, nihil aliud ex illa petens, quam aſſiduam contemplationem, ſine exitu. eſt enim dulcis, & habet illecebras ſuas. Aduerſus hoc tibi reſpondeo. æque refert, quo animo ciuilem agas vitam: an vt ſemper inquietus ſis, nec vnquam ſumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina reſpicias. Quomodo res appetere, ſine vllo virtutum amore, & ſine cultu ingenii, ac nudas edere operas, minime probabile eſt: 1) [miſceri enim inter ſe iſta, & conſeri debent:] ſic imperfectum ac languidum bonum eſt, in otium ſine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit oſtendens. Quis negat illam debere profectus ſuos in opere tentare? nec tantum quid faciendum ſit cogitare, ſed etiam aliquando manum exercere, & ea quæ meditata ſunt, ad verum perducere? Quid ſi per ipſum ſapientem non eſt mora, ſi non actor deeſt, ſed agendo

1. *Minime probabile eſt*) minime approbandum eſt.

t: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo
um sapiens secedit? vt sciat secum quoque ea a-
n, per quæ posteris prosit. Nos certe sumus,
icimus, & Zenonem & Chrysippum maiora e-
quam si duxissent exercitus, gessissent honores,
ulissent, quas non vni ciuitati, sed toti huma-
neri tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium
onuuenlat bono viro, per quod futura sæcula or-
, nec apud paucos concionetur, sed apud o-
omnium gentium homines, quique sunt, quique
? Ad summam quæro, an ex præceptis suis vixe-
leanthes, & Chrysippus, & Zenon? non dubie
ndebis, sic illos vixisse, quemadmodum dixe-
esse viuendum. atqui nemo illorum rempu-
administrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea
na, aut dignitas, quæ admitti ad publica-
rerum tractationem solet. Sed iidem nihilo-
non segnem egere vitam. inuenerunt, quem-
dum plus quies illorum hominibus prodesset,
aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus
ltum egisse visi sunt, quamuis nihil publice a-
t. Præterea, tria genera sunt vitæ, inter quæ,
sit optimum, quæri solet: vnum voluptati va-
alterum contemplationi, tertium actioni. Pri-
, deposita contentione depositoque odio, quod
cabile diuersa sequentibus indiximus, videa-
an hæc omnia ad idem, sub alio titulo, perue-
Nec ille, qui voluptatem probat, sine con-
atione est; nec ille, qui contemplationi inseruit,
oluptate est; nec ille, cuius vita actioni destina-
, sine contemplatione est. Plurimum, inquis,
minis est, vtrum aliqua res propositum, an
siti alterius accessio sit. Sane grande discri-
tamen alterum sine altero non est. Nec ille
ctione contemplatur, nec hic sine contempla-

 tione

CAPVT I.

INter multos ac varios errores temere viuentium inconsulteque, nihil propemodum indignius, vir optime Liberalis, dixerim, quam quod beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim vt male collata, male debeantur. de quibus non redditis, sero querimur: ista enim perierant, cum darentur. Nec mirum est, inter plurima maximaque vitia nullum esse frequentius, quam ingrati animi. Id euenire ex pluribus causis video. prima, quod non eligimus dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, 1) diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus: semina in solum effœtum & sterile non spargimus: beneficia sine vllo delectu magis proiicimus, quam damus. Nec facile dixerim, vtrum turpius sit inficiari, an repetere beneficium. id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum vltro refertur: decoquere vero fœdissimum ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem facultatibus, sed animo, reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cum sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia alias graues exprobratores exactoresque sumus; alias leues, & quos paullo post muneris sui pœniteat; alias queruli, & minima momenta calumniantes. Ita gratiam omnem corrumpimus, non tantum postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrum contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? quis non, cum aliquid a se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de indu-

1. *Nomina facturi*) *Nomina* titulos debitorum interpretatus Asconius. *Nomina ergo facere est pecuniam collocare.* *Lips.*

stris

stria non inuenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & variis artibus properanter necessitates elusit? In angusto vero comprehensus, aut distulit, id est, timide negauit, aut promisit: sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis & vix exeuntibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbe abiecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestia careret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassauit, exspectatione torsit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideo non est negligenter dandum. Sibi enim quis debet, quod a nesciente accepit. Nec tarde quidem: quia cum in omni officio magni æstimetur dantis voluntas, qui tarde fecit, diu noluit. Vtique non contumeliose. nam cum ita natura comparatum sit, vt altius iniuriæ quam merita descendant, & illa cito defluant, has tenax memoria custodiat; quid exspectat qui offendit, dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autem quod tardiores faciat, ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primum (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusa necessitate sacrilegi, negligentesque eorum, deterrent. Vtuntur natura sua, & cuncta, interque illa ipsos munerum suorum malos interpretes, iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur: demus beneficia, non fœneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret. At male cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt: tamen & educamus, & ducimus, adeoque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria repetamus. Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? quæ si quis non dat quia non

recipit, dedit vt reciperet, bonamque ingratorum facit caussam: quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quam multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quam multi, quod nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem nouam gignit, ipsosque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque 2) bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? nunc est virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum a viro egregio statim fructus perceptus est. Adeo quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet; vt si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quam non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. qui beneficium non reddit, magis peccat; qui non dat, citius.

CAPVT II.

Beneficia in vulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, vt semel ponas bene.

In priore versu vtrumque reprehendas. nam nec in vulgus effundenda sunt; & nullius rei, minime beneficiorum, honesta largitio est. quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia: in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens sensus mirificus est, qui vno bene posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini bene facientis aptius, vt illum hortemur ad danda, etiamsi nullum bene positurus est. Illud enim falsum est, Perdenda sunt multa. Nullum

2. *Et post malos quoque*) & postquam sæpe deceptus fuit a malis & ingratis, quærere tamen bonum, in quem merito beneficium conferatur.

perit.

quia qui perdit, computauerat. Beneficiomplex ratio est: tantum erogatur. si reddet alilucrum est: si non reddet, damnum non est. lud dedi, vt darem. nemo beneficia in kalendaibit: nec auarus exactor ad horam & diem crem appellat. Numquam illa vir bonus cogitat, monitus a reddente: alioquin in formam creanseunt. Turpis fœneratio est, beneficium sum ferre. Qualiscumque priorum euentus rseuera in alios conferre. melius apud ingratos nt: quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio ndo gratos poterit efficere. Ne cessaueris: opus perage, & partes boni viri exsequere. Alium re, fide, alium gratia, alium consilio, alium præcelubribus adiuua.

AP. III. Officia etiam feræ sentiunt: nec vllum nmansuetum animal est, quod non cura mitiget, morem sui vertat. Leonum ora a magistris imtractantur: elephantorum feritatem vsque in e obsequium demeretur cibus. Adeo etiam quæ intellectum atque æstimationem beneficii sunt ., assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. tus est aduersus vnum beneficium? aduersus al- ı non erit. duorum oblitus est? tertium etiam n quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perqui cito se perdidisse credit. At qui instat, & opriora sequentibus, etiam ex duro & immemoiore gratiam extundit. Non audebit aduersus ı oculos attollere. quocunque se conuertit, meam suam fugiens, ibi te videat: beneficiis tuis cinge. Quorum quæ vis, quæue proprietas sit, n, si prius illa, quæ ad rem non pertinent, tranmihi permiseris. Num dicam quare tres Gra& quare sorores sint, & quare manibus implexis, s ridentes, iuuenes, & virgines, solutaque ac pel-

luci-

lucida veste? Alii quidem videri volunt vnam esse, quæ det beneficium: alteram, quæ accipiat, tertiam, quæ reddat. Alii tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul & accipientium reddentiumque. Sed vtrumlibet ex istis iudicauerim: quid ista nos iuuat scientia? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per manus transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit, si vsquam interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideo ridentes 1): quia promerentium vultus *hilares* sunt, quales solent esse qui dant, vel accipiunt beneficia. Iuuenes: quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta. In quibus nihil esse alligati decet, nec adscripti: 2) solutis itaque tunicis vtuntur. Pellucidis autem; quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis vsque eo Græcis emancipatus, vt hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit. Aglaian maximam natu appellauit, mediam Euphrosynen, tertiam Thaliam. Horum nominum interpretationem, & prout cuique visum est, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cum Hesiodus puellis suis, quod voluit, nomen imposuerit. Itaque Homerus vni mutauit, Pasithean appellauit, & in matrimonium produxit, vt scias illas Vestales non esse. Inueniam alium poëtam, apud quem præcingantur, & spissis auro

1. *Ideo ridentes*) hæc & sequentia vsque ad *beneficia* ita ex emendatis Codicibus restituit Gronouius: *Ideo est aliqua amoeni oris dignatio, sicut promerentium vultus hilari sunt.*

2. *Nihil esse alligati decet nec adscripti*) Sensus est: legem & conditionem iis non apponi, libera esse nec tabellis seruitutis adstringi. Sic *corpora adscripta dominis* Senec. l. 3. de ira cap. 20.

Phry-

Phrygianis 3) prodeant. Ergo & Mercurius vna ſtat: non quia beneficia oratio commendat, ſed quia pictori ita viſum eſt. Chryſippus quoque, penes quem ſubtile illud acumen eſt, & in imam penetrans veritatem, qui rei agendæ cauſſa loquitur, & verbis non vltra, quam ad intellectum ſatis eſt, vtitur, totum librum ſuum his ineptiis replet: ita vt de ratione dandi, accipiendi, reddendique beneficii pauca admodum dicat: nec his fabulas, ſed hæc fabulis inſerit. Nam præter iſta quæ Hecaton transſcribit, treis Chryſippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias eſſe: ætate autem minores quam Horas, ſed meliuscula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia late patentis matrimonii 4) ſit, beneficia diuidere: tamquam matri poſt filias ſoleat nomen imponi, aut poëtæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia eſt: & cuicumque nomen non poteſt reddere, imponit: ita poëtæ non putant ad rem pertinere, verum dicere, ſed aut neceſſitate coacti, aut decore corrupti, id quæque vocari iubent, quod belle facit ad verſum. Nec illis fraudi eſt, ſi aliud quid in cenſum detulerunt: proximus enim poëta ſuum illa ferre nomen iubet. Hoc vt ſcias ita eſſe, ecce Thalia, de qua cum maxime agitur, apud Heſiodum Charis eſt, apud Homerum Muſa.

CAP. IV. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia iſta, quæ ita extra rem ſunt, vt nec circa rem quidem ſint, relinquam. Tu modo nos tuere, ſi quis mihi obiiciet, quod Chryſippum

3. *Phrygianis*) veſtibus. a Phrygibus qui teſte Plinio primi acu facere inuenerunt. *Lipſ.*

4. *matrimonii*) ea facie qua *patrimonium* hic *matrimonium* dici pertendunt, *Lipſ.*

in ordinem coëgerim, 2) magnum mehercule virum, sed tamen Græcum, cuius acumen nimis tenue retunditur, & in se sæpe replicatur: etiam cum agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc vero quod acumen est? De beneficiis dicendum est, & ordinanda res, quæ maxime societatem humanam alligat: danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat; ne liberalitatem, quam nec deesse oportet, nec superfluere, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat: docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere, eos quibus obligati sunt, re animoque non tantum æquare, sed vincere. quia qui referre gratiam debet, numquam consequitur, nisi præcessit. hi docendi sunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, vt dicat, verendum esse, ne quia Charites Iouis filiæ sunt, parum se grate gerere, sacrilegium sit, & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiorque aduersus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorumque animi certent, vt qui præstiterint, obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ vero ineptiæ poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, serio loquantur, & magnis viribus agant: nisi forte existimas, leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumen-

1. *In ordinem coëgerim*) In magistratu qui eminet, nec est in vulgi ordine, in eum compellitur quasi, si auctoritas eius spernitur.

tis, prohiberi posse rem perniciosissimam, beneficiorum nouas tabulas. 2)

CAP. V. Sed quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum nobis esse discendum quid accepto beneficio debamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: animo geritur. multum interest inter materiam beneficii & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quidquam eorum quae a proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur possidentque, solum notant: contra, illud quod in re carum atque pretiosum est, parui pendunt. Hæc quæ tenemus, quæ adspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt; auferre ea nobis & fortuna, & iniuria potest: beneficium vero, etiam amisso eo quod datum est, durat. Est enim recte factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum a piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit. non beneficium, sed vsum beneficii mei sustulit. Ex naufragio alicui raptos, vel ex incendio liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit: manet etiam sine illis, quod in illis datum est. Omnia itaque, quæ falsum beneficii nomen vsurpant, ministeria sunt, per quæ se voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus euenit, vt alibi sit species rei,

2. *Nouas tabulas*) Sumtum a re nummaria, in qua *Noua tabula*. χρεῶν ἀποκοπαὶ bonis glossis explicantur, i. e. refectio & expunctio debitorum. Cum enim pares rationes, & nulla reliqua, itur ad nouas tabulas conficiendas. Beneficiorum itaque nouæ tabulæ, obliuionem vel potius abolitionem beneficiorum, ne quid debeamus, notat. *Grut.*

alıubi ipſa res. Imperator aliquem torquibus, murali, & ciuica donat. quid habet per ſe corona pretioſum? quid prætexta? quid faſces? quid tribunal, & currus? nihil horum honor eſt, ſed honoris inſigne. Sic non eſt beneficium id quod ſub oculos venit, ſed beneficii veſtigium & nota.

Cap. VI. Quid eſt ergo beneficium? Beneuola actio tribuens gaudium, capienſque tribuendo, in id quod facit prona, & ſponte ſua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, ſed qua mente. Quia beneficium non in eo quod fit aut datur, conſiſtit, ſed in ipſo dantis aut facientis animo. Magnum autem eſſe inter iſta diſcrimen, vel ex hoc intelligas licet, quod beneficium vtique bonum eſt: id autem quod fit aut datur, nec bonum nec malum eſt. Animus eſt, qui parua extollit, ſordida illuſtrat, magna & in precio habita dehoneſtat: ipſa, quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni, nec mali refert, quo illa rector animus impellat, 1) a quo forma datur rebus. Non eſt ergo beneficium ipſum, quod numeratur, aut traditur. ſicut nec in victimis quidem, licet optimæ ſint, auroque præfulgeant, deorum eſt honos; ſed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fritilla religioſi ſunt; mali rurſus non effugiunt impietatem, quamuis aras ſanguine multo cruentauerint.

Cap. VII. Si beneficia in rebus, non in ipſa benefaciendi voluntate conſiſterent; eo maiora eſſent, quo maiora ſunt, quæ accepimus. id autem falſum eſt. nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parva magnifice: qui Regum æquauit opes animo: qui exiguum tribuit, ſed libenter: qui paupertatis ſuæ

1. *Refert quo illa rector animus impellat*) legendum ex Mss. *refert quo ille rector impellat. Gronov.*

ob-

oblitus est, dum meam respicit: qui non voluntatem tantum iuuandi habuit, sed cupiditatem: qui accipere se putauit beneficium, cum daret: qui dedit tanquam recepturus, 1) recepit tanquam non dedisset: qui occasionem, qua prodesset, & occupauit & quæsiuit. Contra, ingrata sunt (vt dixi) licet re ac specie magna videantur, quæ danti aut extorquentur, aut excidunt: multoque gratius venit, quod facili, quam quod plena manu datur. Exiguum est quod in me contulit, sed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum est: sed dubitauit, sed distulit, sed cum daret, gemuit, sed superbe dedit, sed circumtulit 2) & placere non ei, cui præstabat, voluit. ambitioni dedit, non mihi.

Cap. VIII. Socrati cum multa multi pro suis quisque facultatibus offerrent: Æschines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi possim, inuenio, & hoc vno modo pauperem me esse sentio. Itaque dono tibi quod vnum habeo, Me ipsum. Hoc munus rogo qualecumque est, boni consulas, cogitesque alios cum multum tibi darent, plus sibi reliquisse. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, nisi forte paruo te æstimas? Habebo itaque curæ, vt te meliorem tibi reddam quam accepi. Vicit Æschines hoc munere Alcibiadis parem diuitiis animum, & omnem iuuenum opulentorum munificentiam.

Cap. IX. Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiam inter angustias? Videtur mi-

1. *Tanquam recepturus*) ita probatissimi Codd. ferrique id etiam potest. Accipienda enim hæc verba sunt non ex more sapientis, quem nunquam computare vult Seneca, vt perfecte beneficus sit, sed ex more vulgi. Alii tamen legunt *tanquam non recepturus*. *Gronov*.

2. *Circumtulit*) ostentauit ut in pompa. *Lips.*

hi dixisse: Nihil egisti fortuna, quod me pauperem esse voluisti: expediam nihilominus dignum huic viro munus: & quia de tuo non possum, de meo dabo. Neque est quod existimes illum vilem sibi fuisse, qui pretium se sui fecit: ingeniosus adolescens inuenit, quemadmodum Socratem sibi daret. Non quanti quæque sint, sed a quali dentur, perspiciendum. * Callidus 1) non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: spesque improbas, nihil re adiuturus, verbis fouet. At peior, opinor, qui lingua asper, vultu grauis, cum inuidia fortunam suam explicauit. Colunt enim, detestanturque felicem, &, si potuerint, eadem facturi odere facientem. * Coniugibus 2) alienis nec clam quidam, sed aperte ludibrio habitis, suas aliis permisere. Rusticus, inurbanus, ac mali moris, & inter matronas abominanda conditio est si quis coniugem in sella prostare 3) vetuit, & vulgo admissis inspectoribus vehi vndique perspicuam. Si quis nulla se amica fecit insignem, nec alienæ vxori annua præstat, hunc matronæ humilem, & sordidæ libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentissimum sponsaliorum genus, adulterium: & in consensu vidui cœlibatus, 4) nemo vxorem duxit, nisi qui abduxit. 5) Iam rapta spargere, sparsa rapaci auaritia

1. *Callidus*) defectum odoror, & fuit de his qui donaturi fallunt. Alter, inquit, benigne respondet, & ducit, non donat. Alter aspere, & ostendit opes, non communicat. *Lips.*

2. *Coniugibus*) hic quoque desunt nonnulla. Est enim excursio in æui sui mores, sed cui alia occasio & caput fuit. Id.

3. *In sella prostare*) sella aperta vehi, quod contra sexus illius pudorem. *Grut. Lips.*

4. *In consensu vidui cœlibatus*) mutuo vtrinque consensu & fœdere, soluunt coniugium diuertendo: tum liberi scilicet iunguntur.

5. *Nisi qui abduxit*) nisi qui per diuortium, cuius auctor fuit, eam a priori marito ante abduxit.

re-

recolligere certant: nihil pensi habere, paupertatem alienam contemnere, suam quam vllum aliud vereri malum: pacem iniuriis perturbare, imbecilliores vi ac metu premere. Nam prouincias spoliari, & nummarium tribunal, 6) audita vtrimque licitatione, alteri addici, non mirum: quando quæ emeris, vendere gentium ius est.

Cap. X. Sed longius nos impetus euehit, prouocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur; hoc posteri nostri querentur, euersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & omne fas labi. At ista stant loco eodem, stabuntque; paullulum dumtaxat vltro aut citro mota, vt fluctus: quos æstus accedens longius extulit; recedens interiore littorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quam in alia peccabitur, abrumpetque frænos pudicitia: nunc conuiuiorum vigebit furor, & fœdissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, præ se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet male dispensata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicam ibitur, bellorumque ciuilium insaniam, qua omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietati honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non exspectant vno loco vitia: sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur, pellunt inuicem, fuganturque. Cæterum idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus adiiciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnum facinus accreuit.

6. *Nummarium tribunal*) Intelliguntur iudices iudiciumque nummis corruptum. *Gruter.*

Hoc tu caue, tanquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tanquam leuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniuriæ summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum: dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui grate responsuri erunt: ita quædam, etiamsi de illis male sperabitur, faciemus, tribuemusque, non solum si iudicabimus ingratos fore, sed si sciemus fuisse. Tanquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine vllo meo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam: indignum, si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI. Sequitur vt dicamus, quæ beneficia danda sint, & quemadmodum. Primo demus necessaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtique mansura. Incipiendum est autem a necessariis. aliter enim ad animum peruenit, quod vitam continet: aliter quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet; Recipe, non desidero meo contentus sum. interim non reddere tantum libet quod acceperis, sed abiicere. Ex his quæ necessaria sunt, quædam primum obtinent locum, sine quibus non possumus viuere; quædam secundum, sine quibus non debemus; quædam tertium, sine quibus nolumus. Prima huius notæ sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proscriptioni, & aliis periculis, quæ varia & incerta humanam vitam obsident. Quidquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: & lenocinium est muneris, antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius

quem-

quemquam seruare, quam possumus: vt muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem viuere, sed vt mors potior sit: tanquam libertas, & pudicitia, & mens bona. Post hæc habebimus coniunctione, ac sanguine, vsuque, & consuetudine longa, cara: vt liberos, coniuges, penates, ceteraque quæ vsque eo animus sibi applicuit, vt ab illis, quam a vita diuelli grauius existimet. Subsequuntur vtilia, quorum varia & lata materia est. Hic erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata: hic erit honor, & processus ad altiora tendentium. nec enim vtilius quidquam est, quam sibi vtilem fieri. Iam cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura. In his sequemur, vt opportunitate grata sint, vt non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem, aut hoc modo, quæ etiamsi natura pretiosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maxime voluptati futurum sit; quid frequenter occursurum habenti, vt toties nobiscum, quoties cum illo sit. Vtique cauebimus, ne munera superuacua mittamus: vt fæminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studiis ac litteris dedito retia. Æque ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus: sicut ebrioso vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipientis agnoscitur.

CAP. XII. Si arbitrium dandi penes nos est, præcipue mansura quæremus vt quam minime mortale munus sit. Pauci enim sunt tam grati, vt quod acceperint, etiamsi non vident, cogitent. Ingratis quoque memoria cum ipso munere incurrit: vbi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, sed auctorem suum ingerit & inculcat. Eo quidem magis duratura

quæramus; quia nunquam admonere debemus: ipsæ res euanescentem memoriam excitent. Libentius donabo argentum factum, quam signatum: libentius statuas, quam vestem, & quod vsus breuis deterat. Apud paucos post rem manet gratia: plures sunt, apud quos non diutius in animo sunt donata, quam in vsu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo: exstet, hæreat amico meo, conuiuat. Nemo tam stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venationem iam munere edito mittat, & vestimenta æstiva bruma, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis, tempus, locum, personas obseruet: quia momentis quædam grata & ingrata sunt. Quanto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quam cuius copia abundat? quod diu quærit, nec invenit, quam quod vbique visurus est? Munera non tam pretiosa, quam rara & exquisita sint, quæ etiam apud diuitem sui locum faciant: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectant, si prouenere maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alii.

Cap. XIII. Alexandro Macedoni, cum victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthii per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donaverunt. Cum risisset Alexander hoc officii genus, vnus ex legatis: Nulli, inquit, ciuitatem vnquam dedimus alii, quam tibi & Herculi. Libens accepit non dilutum honorem, & legatos inuitatione aliaque humanitate prosecutus, cogitauit, non qui sibi ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam nec modum nouerat, Herculis Liberique vestigia sequens, ac ne ibi quidem resistens vbi illa defecerant, ad socium honoris sui respexit a dantibus: tanquam cœlum,

quod mente vanissima complectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim illi simile habebat væsanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transiuit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum marisque pacator? At hic a pueritia latro, gentiumque vastator, tam hostium pernicies, quam amicorum, qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus; oblitus, non ferocissima tantum, sed ignauissima quoque animalia timeri, ob virus malum.

Cap. XIV. Ad propositum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularii 1) aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuam dantis epulum, 2) vbi dici potest: Quid enim in me contulit? Nempe hoc quod in illum, & vix bene notum sibi, & in illum etiam inimicum ac turpissimum hominem. Nunquid enim me dignum iudicauit? minime: morbo suo 3) morem gessit. Quod voles gratum esse, rarum effice: quis patitur sibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tanquam reducam liberalitatem, & frænis arctioribus reprimam. Illa vero, in quantum libet, exeat: sed eat, non erret. Licet ita largiri, vt vnusquisque, etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. nemo non habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se propius admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed vltro. Accepi quod ille:

1. *Stabularii*) diuersitoris, πανδοχέως vt Glossæ exponunt.

2. *Epulum*) nempe publicum, nam in priuato aliud est, & obligamur. *Lips.*

3. *Morbo suo*) vitio & affectui. Sic Ep. 75. *Non est quod istam curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus eras.* *Gronov.*

sed

ſed ego intra breue tempus, cum illc diu meri
Sunt, qui idem habeant: ſed non eisdem verb
tum, non eadem comitate tribuentis. Ille ac
cum rogaſſet: ego, cum rogaret. Ille accepi
facile redditurus, ſed cuius ſenectus & liberoru
bitas magna promittebat: mihi plus dedit, qu
idem dederit, quia ſine ſpe recipiendi dedit. Q
admodum meretrix ita inter multos ſe diuidit,
mo non aliquod ſignum familiaris animi fera
qui beneficia ſua amabilia vult eſſe, excogitet,
modo & multi obligentur, & tamen ſinguli ha
aliquid, quo ſe ceteris præferant. Ego vero b
ciis non obiiciam moras: quæ quo plura maio
fuerint, plus afferent laudis. Adſit tamen iudi
neque enim cordi eſſe cuiquam poſſunt, forte a
mere data. Quare ſi quis exiſtimat nos, cur
præcipimus, benignitatis fines introrſus referre
li minus laxum limitem aperire; ne perperam i
tiones noſtras exaudit. Quam enim virtutem i
veneramur? cui magis ſtimulos addimus? quit
tam conuenit hæc adhortatio, quam nobis, ſociet
humani generis ſancientibus?

CAP. XV. Quid ergo eſt? Cum ſit nulla ho
vis animi, etiamſi a recta voluntate incepit, niſi q
virtutem modus fecit, veto liberalitatem nepotari
Tunc iuuat accepiſſe beneficium, & ſupinis 2) qui
manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit:
quo libet caſus & conſilii indigens impetus diſſ
quod oſtentare libet, & inſcribere ſibi. 3) Bene
tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa q
to gratiora ſunt, quantoque in partem interiorem

1. *Nepotari*) nepotes imitari, profundere, dilapi
Lipſ.
2. *Supinis*) expanſis promtisque, *id.*
3. *Inſcribere ſibi*) Se auctorem profiteri, *id.*

ınquam exitura descendunt : cum delectant, ntem magis a quo , quam quid acceperis ? ıs Passienus solebat dicere , quorumdam se iu- ı malle , quam beneficium : quorumdam be- ım malle , quam iudicium. & subiiciebat ex- : Malo, aiebat, diui Augusti iudicium ; ma- ıdii beneficium. Ego vero nullius puto expe- m esse beneficium, cuius vile iudicium est. ergo ? Non erat accipiendum a Claudio quod ır ? erat : sed sicut a Fortuna, quam scires posse malam fieri. Quid ergo ista inter se diuidimus ? Non est beneficium, cui deest optima, datum esse iudicio. Alioquin pe- ingens si non ratione , nec recta voluntate a est , non magis beneficium est, quam the- ı. Multa sunt autem, quae oportet accipere, nec e. 1)

'ec *debere*) nec pro iis obligari.

LIBER

Liber Secvndvs.

Argumentum & Ordo.

ASsumit & repetit alterum membrum, Quemadmodum beneficia danda? Varia dat præcepta: vt Libenter, Cito, Sine dubitatione. Quædam Palam, quædam in Secreto. Sed omnia tamen sine superbia, aut iactatione. Deinde, Quæ nocitura, non dare, nec si petant: non item Turpia, & infamiæ futura. Denique Personæ æstimandæ, & qui dat, & qui accipit: vt decora sint vtrique. Pars altera libri, Ipse Accipiens quomodo se gerat? A quibus capiat, & Quomodo? inprimis Grate. Ex occasione, quid faciat ingratos, Superbia, Auaritia, Inuidia. Pluribus deinde de Gratitudine, eamque constare voluntate, vbi res deficit.

Capvt I.

INſpiciamus, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc ſupereſt, Quemadmodum dandum ſit beneficium: cuius rei expeditiſſimam videor monſtraturus viam. Sic demus, quomodo vellemus accipere. ante omnia libenter, cito, ſine vlla dubitatione. Ingratum eſt beneficium, quod diu inter manus dantis hæſit, quod quis ægre dimittere viſus eſt: & ſic tanquam ſibi eriperet. Etiamſi quid moræ interuenit, euitemus omni modo, ne deliberaſſe videamur. Proximus eſt a negante, qui dubitauit, nullamque iniit gratiam. Nam cum in beneficio iucundiſſima ſit tribuentis voluntas, qui nolentem ſe tribuiſſe ipſa cunctatione teſtatus eſt, non dedit, ſed aduerſus ducentem 1) male retinuit. Mul-

1. *Aduerſus ducentem)* ab eo qui funem trahit alio male retinente. *Lipſ.*

ti autem sunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratissima sunt beneficia, parata, facilia & occurrentia, vbi nulla mora fuit, nisi in accipientis verecundia. Optimum est, antecedere desiderium cuiusque: proximum sequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, 2) & suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cum rogasset, accepit. Quoniam quidem, vt maioribus nostris, grauissimis viris, visum est, nulla res carius constat, quam quæ præcibus empta est. Vota homines parcius facerent, si palam facienda essent. adeo etiam deos, quibus honestissime supplicamus, tacite malumus & intra nosmet ipsos precari.

CAP. II. Molestum verbum est, onerosum, & demisso vultu dicendum, Rogo. Huius facienda est gratia amico, & cuicumque, quem amicum sis promerendo facturus. Properet licet: sero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiusque voluntas, & cum intellecta est, necessitate grauissima rogandi liberanda est. Illud beneficium iucundum, victurumque in animo scias, quod obuiam venit. Si non contingit præuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: sed certiores facti, statim promittamus, facturosque nos etiam antequam interpellaremur, ipsa festinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi salutaris est, & aqua tempestiue data remedii locum obtinuit; ita quamuis leue & vulgare beneficium sit, si præsto fuit, si proximam quamque horam non perdidit, multum sibi adiicit, gratiamque pretiosi, sed lenti &

2. *Os concurrat*) os concurrit cum contrahitur, quod plerumque fit vbi in magno pudore versamur.

diu

diu cogitati muneris vincit. Qui tam parate fecit, non est dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit sibi animi sui vultum.

Cap. III. Ingentia quorumdam beneficia, silentium aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & tristitiam, corrupit, cum promitterent vultu negantium. Quanto melius, adiicere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignaque commendare quæ prestes? vt ille se castiget, quod tardior in rogando fuit. Adiicias licet familiarem querelam: Irascor tibi, quod cum aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quod tam diligenter rogasti, quod quemquam adhibuisti. Ego vero gratulor mihi, quod experiri animum meum libuit: postea quidquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, vt animum tuum pluris æstimet, quam illud quidquid est, ad quod petendum venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, vbi ille qui discessit dicet sibi: Magnum hodie lucrum feci. malo quod illum talem inueni, quam si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic eius animo nunquam parem referam gratiam.

Cap. IV. At plerique sunt, qui beneficia asperitate verborum & supercilio in odium adducunt, eo sermone vsi, ea superbia, vt impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ. nihil autem est acerbius, quam vbi quoque, quod impetrasti, rogandum est. Repræsentanda sunt beneficia: quæ a quibusdam accipere difficilius est, quam impetrare. Hic rogandus est, vt admoneat; ille, vt consummet. Sic vnum munus per multorum terit manus, ex quo gratiæ minimum apud promittentem remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaque curæ habebis, si grate æstimari quæ præstabis voles, vt beneficia tua illibata, vt inte-

ıtegra ad eos, quibus promissa sunt, perueniant, si-
: vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa interci-
at, nemo detineat: nemo in eo quod daturus est,
) gratiam suam facere potest, vt non tuam minuat.

CAP. V. Nihil æque amarum, quam diu pendere.
:quiore quidam animo ferunt præcidi spem suam,
ıam trahi. Plerisque autem hoc vitium est, ambi-
one praua differendi promissa, ne minor sit rogan-
ım turba. Quales regiæ potentiæ ministri sunt,
ıos delectat superbiæ suæ longum spectaculum: mi-
ısque se iudicant posse, nisi diu multumque singu-
ı, quid possint, ostenderint. Nihil confestim, ni-
l semel faciunt. iniuriæ illorum præcipites, lenta
:neficia sunt. Quare verissimum existima, quod
e Comicus dixit:

- - - - - - *Quid? tu non intelligis,*
Tantum te gratiæ demere, quantum moræ adiicis?

de illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si
ıid facis: &, Nihil est tanti: Malo mihi iam neges.
bi in tædium adductus animus incipit beneficium
lisse, dum exspectat: potest ob id gratus esse? Quem-
.modum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœ-
ım: & misericordiæ genus est, cito occidere: (qui-
tormentum vltimum finem sui secum affert; quod
ıtecedit tempus, maxima venturi supplicii pars est:)
ı maior est muneris gratia, quo minus diu pependit.
st enim bonarum etiam rerum solicita exspectatio.
cum plurima beneficia remedium alicuius rei affe-
nt; qui aut diutius torqueri patitur, quem protinus
oteſt liberare, aut gaudere tardius, beneficio suo
anus affert. 1) Omnis benignitas properat: & pro-
:ium est libenter facientis, cito facere. Qui tarde,
diem de die extrahens profuit, non ex animo fe-

1. *Est*) f. rectius *es*.
2. *Manus offert*) occidit, perdit.

cit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus, & argumentum amicæ voluntatis. tarde velle, nolentis est.

CAP. VI. In omni negotio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quidque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitum interest, vtrum excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. gladius idem & stringit, & transforat: quam presso articulo 1) venerit, refert: idem est quod datur; sed interest quomodo detur. Quam dulce, quam pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus, qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est! nam corripere eum, cui cum maxime aliquid præstes, dementia est, & inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quidquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP VII. Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro aspere datum, Panem lapidosum vocabat; quem esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Cæsar rogatus a nepote 1) M. Allio prætorio, vt æri alieno eius succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cum edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solui. 2) adiecta contumeliosa admonitione, effecit, vt nec æs alienum haberet, 3)

1. *Quam presso articulo*) quam forti manu & adacta. *Lips.*

1. *Nepote*) putat Lipsius maiuscula littera insigniendum Nepote, & cognomen esse huius viri.

2. *Nepoti iussisse se pecuniam solui*) *Nepoti* iterum maiuscula littera, In eo vero scomma. Videbatur nomen edere, & vitium exprobrauit. *Nepotes enim ἄσωτοι*.

3. *Vt nec æs alienum haberet*) nam donauit.

nec

nec beneficium. 4) Liberauit illum a creditoribus, ſibi non obligauit. Aliquid Tiberius ſecutus eſt. puto noluit plures eſſe, qui idem rogaturi concurrerent, iſta fortaſſe efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas: beneficium vero danti, tota alia ſequenda eſt via.

CAP. VIII. Omni genere quod des, quo ſit acceptius, adornandum eſt. Hoc vero 1) non eſt beneficium dare, deprehendere eſt. 2) Et vt in tranſitu de hac quoque parte dicam quid ſentiam, ne Principi quidem ſatis decorum eſt, donare ignominiæ cauſſa. Tametſi inquietudinem 3) Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot poteſta, qui idem rogarent, inuenti ſunt. quos omnes iuſſit reddere in ſenatu æris alieni cauſſas, & ita illis certas ſummas dedit. Non eſt illud liberalitas; cenſura eſt: non auxilium eſt; Principale tributum 4) eſt. Beneficium non eſt, cuius ſine rubore meminiſſe non poſſum. Ad iudicem miſſus ſum. vt impetrarem, cauſſam dixi.

CAP. IX. Præcipiunt itaque omnes auctores ſapientiæ, quædam beneficia palam danda; quædam ſecreto. Palam, quæ conſequi glorioſum eſt: vt militaria dona, & honores, & quidquid aliud notitia pulchrius fit. Rurſus quæ non producunt, nec honeſtiorem faciunt, ſed ſuccurrunt infirmitati, egeſtati, ignominiæ; tacite danda ſunt: vt nota ſint ſolis, quibus proſunt. Interdum & ipſe qui iuuatur, fallendus eſt: vt habeat, nec a quo acceperit, ſciat.

4. *Nec beneficium*) nam exprobrauit.

1. *Hoc vero*) quod fecit Tiberius.

2. *Deprehendere eſt*) detegere vitia latentia & efferre.

3. *Inquietudinem*) cuius euitandæ cauſſa id feciſſe Tiberium Cap. præc. dictum eſt.

4. *Tributum*) quia velut ab inuito, tribuitur non ex beneuolentia.

CAP. X. Arcesilaus, vt aiunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, aegro autem, & ne hoc quidem confitenti deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus, cum clam succurrendum iudicasset, puluino eius ignorantis sacculum subiecit, vt homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret potius quam acciperet. Quid ergo? ille nesciet a quo acceperit? Primum nesciat, si hoc ipsum beneficii pars est, deinde multa alia faciam, multa tribuam, per quae intelligat & illius auctorem. Denique ille nesciat accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si foenerare cogitas: sed si dare quo genere accipienti maxime profuturum erit, dabis, contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse. Volo, inquis, sciat: debitorem quaeris. Volo vtique sciat: quid, si illi vtilius est nescire? si honestius, si gratius? non in aliam partem abibis? Volo sciat: ita tu hominem non seruabis in tenebris? Non nego, quoties patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate: sin adiiuuari illum & oportet, & pudet; si quod praestamus, offendit, nisi absconditur: beneficium in acta non mitto. Quidni? ego illi non sum indicaturus me dedisse: cum inter prima praecepta ac maxime necessaria sit, ne vnquam exprobrem, imo ne admoneam quidem? Haec enim beneficii inter duos lex est. alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum & premit frequens meritorum commemoratio.

CAP. XI. Libet exclamare, quod ille triumuirali proscriptione seruatus a quodam Caesaris amico exclamauit, cum superbiam eius ferre non posset: Redde me Caesari. Quousque dices: Ego te seruaui, ego te eripui morti? istud, si meo arbitrio memini, vita est; si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti,

, vt haberes, quem ostenderes. Quousque me
imducis? quousque obliuisci fortunæ meæ non
? semel in triumpho ductus essem. Non est dicen-
, quid tribuerimus. qui admonet, repetit. Non
nstandum, non est memoria reuocanda: nisi vt
l dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem
are debemus. qui dedit beneficium, taceat:
et, qui accepit. Dicetur enim, quod illi vbique
nti beneficium suum: Num negabis, inquit, te
pisse? & cum respondisset, Quando? Sæpe qui-
inquit, & multis locis: id est, quoties & vbicumque
asti. Quid opus est te loqui? quid alienum oc-
re officium? Est qui istud facere honestius possit:
narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non nar-
Ingratum me iudicas, si istud te tacente, nemo
rus? Quod adeo non est committendum, vt eti-
quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit:
issimus quidem ille est maioribus beneficiis, sed
nagis velle me scio omnia illi præstare, quam ad-
præstitisse. Et hæc ipsa non verniliter, 1) nec
ura, qua quidam reiiciunt, quæ magis ad se
t attrahere: deinde adiicienda omnis humani-
Perdet agricola quod sparsit, si labores suos de-
t in semine. Multa cura sata perducuntur ad se-
n. nihil in fructum peruenit, quod non a pri-
sque ad extremum æqualis cultura prosequitur:
n beneficiorum est conditio. Nunquid vlla maio-
ssunt esse, quam quæ in liberos patres conferunt?
tamen irrita sunt, si in infantia deserantur, nisi
pietas munus suum nutriat. Eadem ceterorum
ficiorum conditio est: nisi illa adiuueris, perdes.
n est dedisse, fouenda sunt. Si gratos vis ha-

1) *Verniliter*) blande & cum adulatione, sine animi tui

bere quos obligas, non tantum des oportet beneficia, sed ames. Præcipue, vt dixi, parcamus auribus. admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æque in beneficio dando vitandum est, quam superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio: res loquantur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, sed inuisum est beneficium, superbe datum.

CAP. XII. C. Cæsar 1) dedit vitam Pompeio Penno, si dat, qui non aufert: deinde absoluto, & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant, & negant id insolentiæ caussa factum; aiunt socculum auratum, imo aureum margaritis distinctum, ostendere eum voluisse. Ita prorsus; quid hic contumeliosum est, si vir consularis aurum & margaritas osculatus est; & alioquin nullam partem in corpore eius electurus, quam purius oscularetur? 2) Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis Persica seruitute mutaret, parum iudicauit, si senator senex, summissis honoribus, in conspectu principum supplex sibi, eo more iacuisset, quo victi hostes hostibus iacuere: inuenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc est remp. calcare? & quidem, [dicet aliquis, nam potest ad rem pertinere] sinistro pede? Parum enim fœde furioseque insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus 3) audiebat, nisi in os senatoris ingessisset imperator epigros 4) suos.

CAP. XIII. O superbia magnæ fortunæ! O stul-

1. *Cæsar*) Caligulam intelligit.

2. *Quam purius oscularetur*) Notum enim C. Cæsari omne genus fœdæ libidinis tribui.

3. *Soccatus*) insolens hoc Romanis, qui in publicum calceati prodibant.

4. *Epigros*) clauos soccis suffixos.

tissimum malum! vt a te nihil accipere iuuat? vt omne beneficium in iniuriam conuertis? vt te omnia nimia delectant? vt te omnia dedecent? quoque altius te subleuasti, hoc depressior es, ostendisque te non agnoscere ista bona, quibus tantum inflaris. Quidquid das, corrumpis. Libet itaque interrogare, quid tantopere te resupinet, quid vultum habitumque oris peruertat, vt malis habere personam, 1) quam faciem? Iucunda sunt, quæ humana fronte, certe leni, placidaque tribuuntur, quæ cum daret mihi superior, non exsultauit supra me, sed quam potuit, benignissimus fuit, descenditque in æquum, & detraxit muneri suo pompam, obseruauit idoneum tempus, vt in occasione potius, quam in necessitate succurreret. Vno modo istis persuadebimus, ne beneficia sua insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri maiora, quo tumultuosius data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores videri. vanam esse superbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

CAP. XIV. Sunt quædam nocitura impetrantibus: quæ non dare, sed negare, beneficium est. Æstimabimus itaque vtilitatem potius, quam voluntatem petentium. Sæpe enim noxia concupiscimus, nec dispicere quam perniciosa sint licet: quia iudicium interpellat affectus. sed cum subsedit cupiditas, cum impetus ille flagrantis animi, qui consilium fugat, cecidit; detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Vt frigidam ægris negamus, & lugentibus ac sibi iratis ferrum, aut amantibus quidquid contra se vsurus ardor petit; sic ea, quæ nocitura sunt impense ac submisse, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus, perseuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet:

1. *Personam*) Histrioniam, & alienam.

& ea dare quæ non tantum accipere, ſed etiam accepiſſe delectet. Multi ſunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum. ſed quid faciam? rogat, reſiſtere precibus eius non poſſum. Viderit; de ſe, non de me, queretur. Falſum eſt: imo de te, & merito quidem: cum ad mentem bonam redierit, cum acceſſio illa quæ animum inflammabat, remiſerit. Quidni eum oderit, a quo in damnum ac periculum ſuum adiutus eſt? Exorari in perniciem rogantium, ſæua bonitas eſt. Quemadmodum pulcherrimum opus eſt, etiam inuitos nolenteſque ſeruare: ita rogantibus peſtifera largiri, blandum & affabile odium eſt. Beneficium demus, quod vſu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulteræ ſciam; ne in ſocietate turpis facti aut conſilii inueniar. Si potero, reuocabo: ſin minus, non adiuuabo ſcelus. Siue illum ira, quo non debebat, impellit, ſiue ambitionis calor abducit a tutis: non a ſemet ipſo vim ſibi inferri patiar; non committam, vt poſſit quandoque dicere, Ille amando me occidit. Sæpe nihil intereſt inter amicorum munera, & hoſtium vota. Quidquid illi accidere optant; in id horum intempeſtiua indulgentia impellit, atque inſtruit. Quid autem turpius, quam (quod euenit frequentiſſime) vt nihil interſit inter odium, & beneficium?

CAP. XV. Nunquam, in turpitudinem noſtram redituta, tribuamus. Cum ſumma amicitiæ ſit, amicum ſibi æquare; vtrique ſimul conſulendum eſt. Dabo egenti: ſed vt ipſe non egeam. ſuccurram perituro: ſed vt ipſe non peream. niſi ſi futurus ero magni hominis, aut magnæ rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. Nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, imputat, gratiam deſtruit: ita qui quantum

im det, ostendit, munus suum commendat, non exprobrat. Respiciendæ sunt cuique facultates suæ, viresque: ne aut plus præstemus, quam possumus, aut minus. Æstimanda est eius persona, cui damus. Quædam enim minora sunt, quam vt exire a magnis viris debeant: quædam accipiente maiora sunt. Vtriusque itaque personam confer: & ipsum, inter illos, quod donabis, examina, nunquid aut danti graue sit, aut paucum; nunquid rursus qui accepturus est, ut fastidiat, aut non capiat.

Cap. XVI. Vrbem cuidam Alexander donabat væsanus, & qui nihil animo non grande conciperet. Cum ille cui donabatur, se ipse mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunæ suæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur, & regia: cum sit stultissima. Nihil enim per se quemquam decet: refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cetera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal! si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum proportio: & cum sit vbique virtutis modus, æque peccat quod excedit, quam quod deficit. Liceat istud sane tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, vt congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere, quam spargere? est tamen aliquis minor, quam ut in sinu eius condenda sit ciuitas.

Cap. XVII. Ab Antigono Cynicus petiit talentum. Respondit, plus esse, quam quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. respondit, minus esse, quam quod regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. in denario regem, in talento Cynicum respexit: cum posset & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam rex. Vt sit aliquid maius, quam quod Cyni-

cus accipiat; nihil tam exiguum est, quod non honeste regis humanitas tribuat. * Si me interrogas, 1) probo. est enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniæ odium: hoc professus es. hanc personam induisti: agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Adspicienda ergo non minus sua cuique persona est, quam eius, de quo iuuando quis cogitat. Volo Chrysippi nostri vti similitudine de pilæ lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, *vbi inter manus* vtriusque, apte ab vtroque & iactata & excepta versatur. necesse est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficii ratio est. nisi vtrique personæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perveniet, vt debet. Si cum exercitato & docto negotium est, audacius pilam mittemus. vtcumque enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigide, nec tam excusse, sed languidius, & in ipsam eius dirigentes manum, remisse occurremus. Idem faciendum est in beneficiis, quosdam doceamus, 2) & satis iudicemus, si conantur, 3) si audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & vt sint, fauemus: tanquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non potuit: vt malignis lusoribus propositum est, collusorem traducere, 4) cum damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consentitur,

1. *Si me interrogas*) Videtur aliqua dissertatiuncula fuisse quæ periit super hoc facto. Subiicit nunc: si me quoque interrogas, sum inter probantes. *Lipf.*
2. *Doceamus*) capere beneficia.
3. *Conantur*) grati esse, bene excipere.
4. *Traducere*) ludibrio exponere.

extendi. Multi sunt tam prauæ naturæ, vt malint perdere, quæ præstiterunt, quam videri recepisse, superbi & imputatores. Quanto melius, quantoque humanius id agere, vt illi quoque partes suæ constent, & fauore; vt gratia sibi referri possit, benigne omnia interpretari; gratias agentem, non aliter quam si referat, audire; præbere se facilem, ad hoc, vt quem obligauit, etiam exsolui velit? Male audire solet fenerator. si acerbe exigit: æque si in recipiendo tardus ac difficilis moras quærit: beneficium tam recipiendum est, quam non exigendum. Optimus ille, qui dedit facile, nunquam exegit: reddi gauisus est, bona fide quid præstitisset, oblitus, qui accipientis animo recepit

CAP. XVIII. Quidam non tantum dant beneficium superbe, sed etiam accipiunt: quod non est committendum. Iam enim transeamus ad alteram partem, tractaturi quomodo se gerere homines in accipiendis beneficiis debeant. Quodcumque ex duobus constat officium, tantumdem ab vtroque exigit. Qualis pater esse debeat, cum inspexeris; scies non minus operis illic superesse, vt dispicias, qualem esse oporteat filium, sunt aliquæ partes mariti, sed non minores vxoris. Inuicem ista quantum exigunt, præstant, 1) & parem desiderant regulam: quæ, vt ait Hecaton, difficilis est. Omne enim honestum in arduo est, etiam quod vicinum honesto est. non enim tantum fieri debet, sed ratione fieri. Hac duce per totam vitam eundum est. minima maximaque ex huius consilio gerenda sunt: quomodo hæc suaserit, dandum. Hæc autem hoc primum censebit; non ab omnibus accipiendum. A quibus ergo accipiemus? Vt breuiter tibi respondeam: ab his, quibus dedisse

1. *Inuicem ista quantum exigunt præstant*) h. e. reciproca ista, mariti v. g. & vxoris, officia sunt. & tantum vnaquæuis pars præstat, quantum sibi ab altera præstari cupit.

videa-

videamur. Num etiam maiore dilectu quærendus est, cui debeamus, quam cui præstemus? nam, vt non sequantur vlla incommoda (sequuntur autem plurima) graue tamen tormentum est debere, cui nolis. Contra, iucundissimum est ab eo accepisse beneficium, quem amare etiam post iniuriam possis, vbi amicitiam, alioqui iucundam, caussa fecit & iustam. Illud vero homini verecundo & probo miserrimum est, si eum amare oportet, quem non iuuat 2). Toties admoneam necesse est, non loqui me de sapientibus, quos quidquid oportet, & iuuat; qui animum in potestate habent, & legem sibi, quam volunt, dicunt, & quam dixerunt, seruant: sed de imperfectis hominibus honesta sequi volentibus, quorum affectus sæpe contumaciter parent. Itaque eligendus est, a quo beneficium accipiam. Et quidem diligentius quærendus beneficii quam pecuniæ creditor. Huic enim reddendum est, quantum accepi: & si reddidi, solutus sum ac liber. at illi plus soluendum est: & nihilominus etiam, relata gratia, cohæremus. debeo enim, cum reddidi, rursus incipere. * Monetque amicitia non recipere indignum. sic ne in beneficiorum quidem sacratissimum ius, ex quo amicitia oritur. Non semper, inquit, mihi licet dicere, Nolo: aliquando beneficium accipiendum est & inuito. Dat tyrannus crudelis & iracundus: qui munus suum fastidire te, iniuriam iudicaturus est. Non accipiam? Eodem loco pone latronem & piratam, quo regem, animum latronis ac piratæ habentem. quid faciam? parum dignus est, cui debeam. Cum eligendum dico cui debeas, vim maiorem & metum excipio: quibus adhibitis, electio perit. Si liberum est tibi, si arbitrii tui est, vtrum velis, an non; id apud te ipse perpen-

2. *Quem non iuuat*) sc. amare, quem non lubens volensque amet.

des.

i. si necessitas tollit arbitrium; scies te non accipe-
sed parere. Nemo id accipiendo obligatur, quod
repudiare non licuit. Si vis scire, an velim; effi-
, vt possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. non
ert quid sit, quod datur, nisi a volente volenti de-
. Si seruasti me, non ideo seruator es. Vene-
m aliquando pro remedio fuit. non ideo nume-
ur inter salubria. Quædam prosunt, nec ob-
ant.

Cap. XIX. Tuber quidam tyranni gladio diuisit,
i ad eum occidendum venerat: non ideo illi tyran-
s gratias egit, quod rem quam medicorum manus
formidauerant, nocendo sanauit. Vides non es-
magnum in ipsa re momentum? quoniam non vide-
: dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Ca-
s enim beneficium est, hominis iniuria. Leonem in
nphitheatro spectauimus, qui vnum e bestiariis a-
itum, cum quondam eius fuisset magister, protexit
impetu bestiarum. Num ergo est beneficium, fe-
auxilium? minime: quia nec voluit facere, nec be-
faciendi animo fecit. Quo loco feram posui, ty-
nnum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic,
c illa beneficium. quia non est beneficium, acci-
re cogi. non est beneficium, debere, cui nolis.
nte des oportet mihi arbitrium mei; deinde be-
ficium.

Cap. XX. Disputari de M. Bruto solet, an debu-
it accipere a D. Iulio vitam, cum occidendum eum
dicaret. Quam rationem in occidendo secutus sit,
as tractabimus. Mihi enim, cum vir magnus fu-
it in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec
: institutione Stoica se egisse: qui aut regis nomen
timuit, cum optimus ciuitatis status sub rege iusto
; aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tam ma-
gnum

gnum præmium erat & imperandi,& seruiendi 1); aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis moribus; futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, sed cui. Quanta vero illum aut rerum naturæ, aut vrbis suæ tenuit obliuio, qui vno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cum Tarquinius esset inuentus, post tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco, qui in ius dandi beneficii iniuria venerat. Non enim seruauit is, qui non interfecit; nec beneficium dedit, sed missionem.

CAP. XXI. Illud magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendum sit captiuo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & infamis ore promittit? Patiar me ab impuro seruari? seruatus deinde, quam illi gratiam referam? Viuam cum obscœno? non viuam cum redemptore. Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam: accipiam autem tanquam creditum, non tamquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si occasio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiam, quæ similes iungit, non descendam, nec seruatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciam reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, a quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideo non accipiam, quia ille paratus est mihi cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cum ille pro me periclitari ve-

1. *Et seruiendi*) ad ministros tyrannidis refer, qui excubabantur. *Lips.*

lit:

lit: ego, quod facilius est, non facio, vt sine illo periclitер. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait a filio familias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quod furtum non recipit? quod maluit non accipere, quam reddere? quæ est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, vtamur Græcini Iulii viri egregii, quem C. Cæsar occidit ob hoc vnum, quod melior vir erat, quam esse quemquam tyranno expediret. Is cum ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam a Fabio Persico missam non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æstimabant mittentes, sed missa, quod repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiam, a quo propinationem accepturus non sim? Cumque illi Rebilus consularis, homo eiusdem infamiæ, maiorem summam misisset; instaretque, vt accipi iuberet: Rogo, inquit, ignoscas, nam & a Persico non accepi. Vtrum hoc munera accipere est, an senatum legere?

Cap. XXII. Cum accipiendum iudicauerimus; hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifestum sit, vt fructum præsentem capiat. Iusta enim caussa lætitiæ est, lætum amicum videre: iustior, fecisse. Grate ad nos peruenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed vbique testemur. Qui grate beneficium accipit, primam eius pensionem soluit.

Cap. XXIII. Sunt quidam, qui nolunt nisi secreto accipere: testem beneficii & conscium vitant: quos scias licet male cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eam, cui datur: ita accipienti adhiben-

hibenda concio 1) eſt. Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiue agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non eſt iſta verecundia, ſed infitiandi genus. Ingratus eſt, qui, remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina ſecum fieri, 2) nec interponi pararios, 3) nec ſignatores aduocari, nec chirographum dare: idem faciunt, qui dant operam, vt beneficium in ipſos collatum, quam ignotiſſimum ſit. Verentur palam ferre, vt ſua potius virtute, quam alieno adiutorio conſecuti dicantur. Rariores in eorum officiis 4) ſunt, quibus vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem ſubeunt ingratorum.

CAP. XXIV. Alii peſſime loquuntur de optime meritis. Tutius eſt quosdam offendere: quam demeruiſſe, argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præſtandum eſt, quam vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ ſubinde reficienda eſt: quia nec referre poteſt gratiam, niſi qui meminit; &. qui meminit, iam refert. Nec delicate accipiendum eſt, nec ſubmiſſe & humiliter. Nam qui negligens eſt in accipiendo, cum omne beneficium recens placeat; quid faciet, cum prima eius voluptas refrixerit? Alius accepit faſtidioſe, tamquam qui dicat: Non quidem mihi opus eſt; ſed quia tam valde vis, faciam tibi mei poteſtatem. Alius ſupine, vt dubium præſtanti relinquat, an ſenſerit: alius

1. *Concio*) populus & turba vt omnes ſciant.

2. *Nolunt nomina ſecum fieri*) f. rectius *volunt* hoc ſenſu: Sicut quidam volunt pecuniam mutuam capere & debere, nec tamen ſolennia obligationum & cautionum adhibere: ita illi beneficiarii, qui accipere nec ſciri. *Lipſ.*

3. *Pararios*) Sic olim vocabantur. quorum interuentu negotia conciliabantur.

4. *Officiis*) Salutatione, deductione & aliis quæ præſtabant clientes.

x labra diduxit, & ingratior, quam si tacuisset, fu-
Loquendum pro magnitudine rei impensius, & a adiicienda: Plures quam putas, obligasti. Neo enim non gaudet beneficium suum latius patere. escis quid mihi praestiteris: sed scire te oportet, ianto plus sit quam aestimas. Statim gratus est, qui onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero: ild certe non desinam vbique confiteri, me referre on posse.

CAP. XXV. Nullo magis Caesarem Augustum deeruit, & ad alia impetranda facilem sibi reddidit arnius, quam quod, cum Patri Antonianas partes cuto veniam impetrasset, dixit: Hanc vnam Caesar abeo iniuriam tuam. effecisti vt viuerem, & moreer ingratus. Quid est tam grati animi, quam nullo iodo sibi satisfacere? quam nec ad spem quidem exquandi vnquam beneficii accedere? His atque eiusiodi vocibus id agamus, vt voluntas non lateat, sed eriatur, & luceat. Verba cessent licet. si quemadiodum debemus affecti sumus, conscientia eminebit i vultu. Qui gratus futurus est, statim dum acceit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dit, illum velut in certamen cursus compositum, & arceribus inclusum, opperiri debere suum tempus, d quod velut dato signo prosiliat. Et quidem magna li celeritate opus est, magna contentione, vt conequatur antecedentem.

CAP. XXVI. Videndum est nunc, quid maxime ciat ingratos. Aut nimius sui suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suaque mirandi: aut auitas, aut inuidia. Incipiamus a primo. Nemo on benignus est sui iudex. inde est, vt omnia meruse se existimet, & in solutum 1) accipiat: nec satis

1. *Et in solutum)* id est quasi non datum sed debitum.

ſuo prætio ſe æſtimatum putet. Hoc mihi dedit: ſed quam ſero, ſed poſt quot labores? quanto conſequi plura potuiſſem, ſi illum, aut illum, aut me colere maluiſſem? non hoc ſperaueram. In turbam coniectus ſum, tam exiguo dignum me iudicauit. honeſtius præteriri fuit.

CAP. XXVII. Cn. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequam illum libertini pauperem facerent (hic quater millies ſeſtertium ſuum vidit. proprie dixi: nihil enim amplius quam *vidit*) ingenii fuit tam ſterilis, quam puſilli animi. Cum eſſet auariſſimus, nummos citius emittebat, quam verba: tanta illi inopia erat ſermonis. Hic cum omnia incrementa ſua D. Auguſto deberet, ad quem attulerat paupertatem, ſub onere nobilitatis laborantem; princeps iam ciuitatis, & pecunia, & gratia, ſubinde de Auguſto ſolebat queri, dicens, à ſtudiis ſe abductum. Nihil tantum in ſe congeſtum eſſe, quantum perdidiſſet, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Auguſtus præſtiterat, quod illum deriſu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quemquam eſſe gratum. nunquam enim improbæ ſpei, quod datur, ſatis eſt. Eo maiora cupimus, quo maiora venerunt: multoque concitatior eſt auaritia, in magnarum opum congeſtu collocata. vt flammæ infinito acrior vis eſt, quo ex maiore incendio emicuit. Æque ambitio non patitur quemquam in ea menſura honorum conquieſcere, quæ quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: ſed queritur, quod non eſt ad præturam vsque perductus. nec hæc grata eſt, ſi deeſt conſulatus. ne hic quidem ſatiat, ſi vnus eſt. Vltra ſe cupiditas porrigit, & felicitatem ſuam non intelligit: quia non vnde venerit, reſpicit, ſed quo tendat. Omnibus his vehementius

& im-

importunius malum est inuidia, quæ nos inquietat, um comparat.

Cap. XXVIII. Hoc mihi præstitit: sed illi plus, d illi maturius: & deinde nullius caussam agit, con- a omnes sibi fauet. Quanto est simplicius, quanto udentius, beneficium acceptum augere: scire nemi- em tanti ab alio, quanti a se ipso æstimari? Plus ac- pere debui, sed illi facile non fuit plus dare. in mul- s diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est. bo- i consulamus, & animum eius, grate excipiendo, iocemus. Parum fecit; sed sæpius faciet. illum ihi prætulit; & me multis, ille non est mihi par vir- itibus, nec officiis: sed habuit suam Venerem. 1) uerendo non efficiam, vt maioribus dignus sim, sed : datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis ata sunt. quid ad rem? quam raro fortuna iudicat? uotidie querimur, malos esse felices. sæpe quæ agel- s pessimi cuiusque transierat, optimorum virorum getem grando percussit. Fert sortem suam quisque, in cæteris rebus, ita in amiciuis. Nullum est tam enum beneficium, quod non vellicare malignitas ossit: nullum tam angustum, quod non bonus inter- es extendat: Nunquam deerunt caussæ querendi, si neficia a deteriore parte spectaueris.

Cap. XXIX. Vide quam iniqui sint diuinorum mu- erum æstimatores, etiam quidam professi sapienti- n. Queruntur, quod non magnitudine corporis quemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate a- s, impetu tauros: quod solidior sit cutis beluis, de- ntior damis, densior vrsis, mollior fibris: quod sa- citate nos narium canes vincant, quod acie lumi- um aquilæ, spatio ætatis corui, multa animalia nan- facilitate. Et cum quædam ne coire quidem in i- m natura patiatur, vt velocitatem corporum & vi-

1. *Suam Venerem*) suam gratiam, suum illicium.

res: ex diuersis ac diffidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriam vocant: & in negligentes nostri deos querimoniam iaciunt, quod non bona valetudo & virtus inexpugnabilis data sit, quod non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ proueh̄antur, vt naturam oderint, quod infra deos sumus, quod non in æquo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot tantorumque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quod nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri, quod terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quidquid nobis negatum est, dari non potuit. Proinde quisquis es iniquus æstimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia sub iugum miserimus, quanto velociora consequamur: quam nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium est, sideribus velociorem, quorum post multa sæcula futuros cursus antecedit. tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias aceruatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quæ tibi dari velles. Bene æstimata naturæ indulgentia, confitearis necesse est, in deliciis te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dii immortales, habentque. & qui maximus tribui *honos* potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.

Cap. XXX. Hæc, mi Liberalis, necessaria credidi, vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cum de minutis loqueremur: & quia inde manat etiam in cetera, huius detestabilis vitii audacia. Cui enim respondebit grate, quod munus exi-

existimabit aut magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se a diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicumque ergo gratos esse docet, & hominum caussam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quod quisquam excusationem mentis ingratæ ab infirmitate atque inopia petat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si auarus es, sine impendio: si iners, sine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

Cap. XXXI. Hoc ex paradoxis Stoicæ sectæ minime mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accipit beneficium, reddidisse. Nam cum omnia ad animum referamus, fecit quisque quantum voluit. & cum pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit; etiamsi illi manum exerere non licuit, gratus quoque potest esse homo voluntate. Quotiens quod proposuit quisque consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium dat, quid proponit? prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, peruenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit, tulit quod petiit. Non enim sibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Bene nauigauit, qui quem destinauit portum, tenuit: teli iactus certæ manus peregit officium, si petita percussit: beneficium qui dat, vult excipi grate. habet quod voluit, si bene acceptum est. Sed sperauit emolumentum aliquod. non fuit hoc beneficium, cuius proprium est, nihil de reditu cogitare. Quod

accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei conditio est: vt gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa inuita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? non quidquid potero, & faciam, & reddam? temporum rerumque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, a quo aliquid accepi? sed malo loco beneficium est, nisi & excussis 1) manibus esse grato licet.

CAP. XXXII. Qui accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummauit officium suum restat enim pars reddendi. Sicut in lusu est aliquid, pilam scite ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor, nisi qui apte & expedite remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. explicari itaque totum debet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideo non bonum lusorem dicam, qui pilam, vt oportebat, excepit, si per ipsum mora, quo minus remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutius hoc refellere. existimemus ita esse: desit aliquid lusui, non lusori. sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ: cui pars altera debetur; non animo, qui animum parem sibi nactus est. quantum in illo est, quod voluit, effecit.

CAP. XXXIII. Beneficium mihi dedit. accepi non aliter, quam ipse accipi voluit. Iam habet, quod petit, & quod vnum petit, ergo gratus sum. Post hæc vsus mei restat, & aliquod ex homine grato commodum. hæc

1. *Excussis*) vacuis. Non apertis solum, sed motis & excussis. *Lips.*

non

non imperfecti officii reliqua pars est; sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam: alius est fructus artis, alius artificii. artis est, fecisse quod voluit: artificii, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum Phidias, etiamsi non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. vnus conscientiæ: hunc absoluto opere percepit. alter famæ, tertius vtilitatis: quem allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficii fructus primus ille est, conscientiæ. Hunc percepit, qui quo voluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ. tertius eorum, quæ præstari inuicem possunt. Itaque cum benigne acceptum est beneficium qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque quod extra beneficium est, ipsum quidem bene accipiendo persolui.

CAP. XXXIV Quid ergo? inquit, retulit gratiam, qui nihil fecit? Primum fecit. bono animo bonum obtulit: & quod est amicitiæ, ex æquo. Post deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod exspectes, vt solutionem tibi ostendam: res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamuis primo contra opinionem pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures, quam verba. Ingens copia est rerum sine nomine, quas non propriis appellationibus notamus, sed alienis commodatisque. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis: canem, & venaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus, vt singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos: aut

atque re familiari moderate vtendi: parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti: cum infinitum intersit inter modum & angustias. Hæc alia sunt natura; sed effecit inopia sermonis, vt & hunc & illum parcum vocemus; vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium, est & actio, vt diximus, benefica, & ipsum quod datur per illam actionem: vt pecunia, vt domus, vt prætexta. Vnum vtrique nomen est: vis quidem ac potestas longe alia.

Cap. XXXV. Itaque attende. iam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuole excipimus: illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, sed volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamuis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; iubemus tamen aliquid simile ei quod accepit, reddere. A consuetudine quædam quæ dicimus, abhorrent: deinde alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem; & tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omnes stultos dicimus: nec tamen omnes curamus elleboro. his ipsis quos vocamus insanos, & suffragium & iurisdictionem committimus. Sic dicimus eum *qui beneficium* bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cum retulerit. Exhortatio est illa, non infitiatio beneficii. Ne timeamus, neue intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes, spiritus, & libertas potior spiritu; & quomodo referre gratiam

am potero? quando ille veniet dies, quo illi animum meum ostendam? hic ipse est, quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare: gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturusque sis. Non adibis tam magnæ rei periculum, vt casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animo, ne laborum ac longæ seruitutis expectatione deficias. non differo te: de præsentibus fiat. Nunquam eris gratus, nisi statim es. Quid ergo facies? non arma sumenda sunt: & fortasse erunt non maria emetienda: fortasse etiam ventis minantibus solues. vis reddere beneficium? benigne accipe, retulisti gratiam: non vt soluisse te putes, sed vt securior debeas.

LIBER TERTIVS.

Argumentum & Ordo.

AGit de Ingratis. Qui illi sint? & an puniendi, aut ad iudicem vocandi? Accurata disputatione negat: & addit, pœnam iis in Odio & Infamia esse, atque Animo ipso. Deinde ex occasione, an Dominus in seruum gratus esse debeat? an ab illo beneficium accipiat? Adfirmat, & hoc vberius, quia creber tunc seruorum vsus. Adnectit, An filius patris det Beneficium? Disputat in vtramque, sed affirmantem affirmat.

CAPVT I.

NOn referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Æbuci Liberalis. Ideo de ingratis etiam ingrati queruntur: cum interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus displicet: adeoque in contrarium itur, vt quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantum,

ſed propter benefi ·a. Hoc prauitate naturæ accidere quibusdam, non negauerim: pluribus, quia memoriam tempus interpoſitum ſubduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interiecto ſpatio obſoleſcunt. De quibus fuiſſe mihi tecum diſputationem ſcio, cum tu illos non ingratos vocares, ſed oblitos: tanquam ea res ingratum excuſet, quæ facit. An quia hoc accidit alicui, non ſit ingratus: cum hoc non accidat, niſi ingrato? Multa ſunt genera ingratorum, vt furum, vt homicidarum: quorum vna culpa eſt, ceterum in partibus varietas magna. Ingratus eſt, qui beneficium accepiſſe ſe negat, quod accepit: ingratus eſt, qui diſſimulat: ingratus, qui non reddit: ingratiſſimus omnium, qui oblitus eſt. Illi enim ſi non ſoluunt, tamen debent: & exſtat apud illos veſtigium certe meritorum, intra malam conſcientiam concluſorum; & aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua cauſſa poſſunt, ſi illos pudor admonuerit, ſi ſubita honeſtæ rei cupiditas; qualis ſolet ad tempus etiam in malis pectoribus exſurgere; ſi inuitauerit facilis occaſio: hic nunquam fieri gratus poteſt, cui totum beneficium elapſum eſt. Et vtrum tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficii intercidit, an apud quem etiam memoria? Vitioſi oculi ſunt qui lucem reformidant: cæci, qui non vident. & parentes ſuos non amare, impietas eſt: non agnoſcere, inſania. Quis tam ingratus eſt, quam qui quod in prima parte animi poſitum eſſe debuit, & ſemper occurrere, ita ſepoſuit & abiecit, vt in ignorantiam verteret? apparet illum non ſæpe de reddendo cogitaſſe, cui obrepſit obliuio.

Cap. II. Denique ad reddendam gratiam, & virtute opus eſt, & tempore, & facultate, & adſpirante fortuna. Qui meminit, ſine impendio gratus eſt. Hoc, quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præſtat; nullum habet, quo lateat, patroci-

ni-

ium. Nunquam enim voluit gratus esse, qui beneficium tam longe proiecit, vt extra conspectum suum poneret. Quemadmodum quæ in vsu sunt, & manum quotidie tactumque patiuntur, nunquam periculum situs adeunt: illa quæ ad oculos non reuocantur, sed extra conuersationem, vt superuacua iacuerunt, sordes ipsa colligunt vetustate: ita quidquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquam subducitur, quæ nihil perdit, nisi ad quod non sæpe respexit.

CAP. III. Præter hanc caussam, aliæ quoque sunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima velant. Prima omnium ac potissima, quod nouis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus, inspicimus: non in id quod est, sed quod appetitur, intenti. Quidquid enim domi est, vile est. Sequitur autem, vt vbi quod acceperis, leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non sit in pretio. Amauimus aliquem & suspeximus, & fundatum ab illo statum nostrum professi sumus, quam diu nobis placebant ea quæ consecuti sumus: deinde irrumpit animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus est, vti mortalibus mos est, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quidquid ante apud nos beneficium vocabatur. nec ea intuemur, quæ nos aliis præposuere, sed ea sola quæ fortuna præcedentium ostentat. Non potest autem quisquam & inuidere, & gratias agere: quia inuidere, querentis & mœsti est: gratias agere gaudentis. Deinde, quia nemo nostrum nouit, nisi id tempus, quod cum maxime transit, ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, vt præceptores eorumque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus. sic fit, vt in adolescentiam nostram collata pereunt: quia ipsa nunquam retractatur. Nemo quod fuit, tanquam in præterito, sed tanquam in perdito ponit: ideoque caduca memoria est, futuro imminentium.

CAP.

CAP. IV. Hoc loco reddendum est Epicuro testimonium 1) qui assidue queritur, quod aduersus præterita simus ingrati, quod quæcumque percepimus bona, non reducamus, 2) nec inter voluptates numeremus: cum certior nulla sit voluptas, quam quæ iam eripi non potest. Præsentia bona nondum tota in solido sunt, potest illa casus aliquis incidere: futura pendent, & incerta sunt: quod præteriit, inter tuta sepositum est. Quomodo ergo gratus quisquam esse aduersus beneficia potest, qui omnem vitam suam transilit præsentium intuitu, ac futurorum. Memoria gratum facit: memoriæ minimum tribuit, quisquis spei plurimum.

CAP. V. Quemadmodum, mi Liberalis, quædam res semel perceptæ hærent; quædam vt scias, non est satis didicisse: (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur) Geometriam dico, & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero pluria, & temporibus diuersa, effluunt. Quia (vt dixi) non subinde illa tractamus: nec libenter, quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium. nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit: nemo non deditum se & deuotum professus est, & si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, inuenit. Post exiguum tempus, iidem illi verba priora, quasi sordida & parum libera, euitant: perueniunt deinde eo, quo, vt ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus peruenit, vt obliuiscantur. Adeo enim ingratus est, qui oblitus est, vti gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

1. *Testimonium*) iudicii & bonæ sententiæ.
2. *Reducamus*) in animum meditatione reuocemus.

ɪᴘ. VI. Hoc tam inuisum vitium, an impuni- ſſe debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ in ſcho- ɪrcetur, etiam in ciuitate ponenda ſit, qua ingra- ɪr actio. Quæ videtur æqua omnibus. quid ni? rbes quoque vrbibus, quæ præſtitere exprobrent naiores collata, a poſteris exigant. Noſtri ma- maximi, ſcilicet, viri, ab hoſtibus tantum res erunt: beneficia magno animo dabant, magno bant. Excepta Macedonum 1) gente, non eſt ı data aduerſus ingratum actio. Magnumque gumentum, dandam non fuiſſe: quia aduerſus icium omne conſenſimus, & homicidii, venefi- arricidii, violatarum religionum, alibi atque diuerſa pœna eſt; ſed vbique aliqua. Hoc fre- tiſſimum crimen nuſquam punitur, vbique im- ıtur. Neque abſoluimus illud: ſed cum diffi- eſſet incertæ rei æſtimatio, tantum odio dam- nus, & inter ea reliquimus, quæ ad iudices de- ttimus.

ᴀᴘ. VII. Rationes autem multæ mihi occur- propter quas crimen hoc in legem cadere non ıt. Primum omnium, pars optima beneficii , ſi actio, ſicut certæ pecuniæ, aut ex conducto ato, datur. Hoc enim in illo ſpecioſiſſimum uod dedimus vel perdituri: 1) quod totum per- nus accipientium arbitrio. Si appello, ſi ad iu- n voco, incipit non beneficium eſſe, ſed credi- Deinde, cum res honeſtiſſima ſit, referre gra- , deſinit eſſe honeſta, ſi neceſſaria eſt. non enim s laudabit quiſquam gratum hominem, quam

Macedonum) *Medorum* ſubſtituit Lipſius, cum de iis ıid commemoret Xenophon atque alii, quod de Mace- ns nemo dixit.

Specioſiſſimum eſt quod dedimus vel perdituri) pulcher- n eſt quod dedimus, nulla ſpe commodi inde ad nos ıri.

eum qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra iudicem soluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum hominem & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat? aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse: nisi tutum est, ingratum fuisse. Adiice nunc, quod huic vni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui non agat? quis, cum quo non agatur? omnes sua extollunt, omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcumque in cognitionem, cadunt, comprehendi possunt, & non dare infinitam licentiam iudici. Ideo melior videtur conditio caussæ bonæ, si ad iudicem, quam si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit; huius libera, & nullis astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adiicere, & sententiam suam non prout lex aut iustitia suadet, sed prout humanitas & misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcumque sit, refert quam benigne illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sæpe & qui reddidit quod accepit, ingratus est: & qui non reddidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam 1) potest: vbi fecisse, aut *non* fecisse pronunciandum est; vbi prolatis cautionibus, controversia tollitur. Vbi vero inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est: vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controuersiam

1. *Dimittere tabellam*) effari & promulgare, sicut proferebant ex tabellis sententias iudices. *Grut.*

incl-

it, non potest ad hæc sumi iudex ex turba orum, 2) quem census in album, 3) & equestris litas 4) misit.

AP. VIII. Itaque non hæc parum idonea res vi-, quæ deduceretur ad iudicem sed nemo huic rei doneus iudex inuentus est: quod non admira-, si excusseris, quid habiturus fuerit difficulta- quisquis in eiusmodi reum exisset 1). Donauit s magnam pecuniam: sed diues, sed non sensu- npendium. Donauit alius: sed toto patrimo- ssurus. Summa eadem est; beneficium idem st. Etiam nunc adiice. Hic pecuniam pro ad- 2) dependit; sed cum illam domo protulisset, edit eandem: sed mutuam sumpsit, aut rogauit, bligari ingenti merito passus est. Eodem exi- s loco esse illum, qui beneficium ex facili largi- st: & hunc, qui accepit, vt daret? Tempore am magna fiunt, non summa. Beneficium est a possessio, cuius fertilitas laxare possit anno- beneficium est, vnus in fame panis. Benefi- est, donare regiones, per quas multa flumina igabilia decurrant: beneficium est, arentibus vix spiritum per siccas fauces ducentibus, mon- fontem. Quis inter se ista comparabit? quis idet? difficilis est sententia, quæ non rem, sed rei quærit. Eadem licet sint, aliter data

electorum) commune nomen iis, qui ex omnibus de- quotannis sorte ducti solent iudicare.
lbum) tabula siue index vbi iudices scripti. *Lips.*
Equestris hæreditas) census qui exigebatur vt inter equi- s referatur, qui erat quadraginta HS.
Exisset) sorte lectus venisset ex vrna.
Pro addicto) Fuerunt addicti qui cum soluendo non , creditoribus addicebantur, nec seruitute eorum libe- ur, nisi debitis quocunque modo persolutis.

non idem pendent 3). Dedit mihi hic beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quam solebat, aspexit: sed tam tarde dedit, vt plus præstiturus fuerit, si cito negasset. Horum quomodo iudex inibit æstimationem, cum sermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam destruant?

Cap. IX. Quid quod quædam beneficia vocantur, quia nimis concupiscuntur: quædam non sunt ex hac vulgari nota, sed maiora, etiamsi minus apparent? Beneficium vocas, dedisse potentis populi ciuitatem, in quatuordecim deduxisse 1), & defendisse capitis reum: quid vtilia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis refocilasse lugentem, & quos desiderabat volentem sequi, ad vitæ consilium reduxisse? quid assedisse ægro, & cum valetudo eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis dissimilibus beneficiis iubebit beneficia pensari? Donauit tibi domum: sed ego tuam supra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi silentio dedi. Cum aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

Cap. X. Dies præterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniæ creditæ. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendetur ingratus? maxima beneficia probationem non habent: sæpe intra tacitam duorum

3. *Non idem pendent*) non idem pondus pretiumque habent.
1. *In quatuordecim deduxisse*) id est equitem fecisse. Rem a signo dat intelligi. Quia soli equites spectabant in quatuordecim, de qua equitum sede vid. Torrent. ad Sueton. Neron. c. 11. Lips. de Amphit. c. 14.

con-

conſcientiam latent. An hoc inducimus, ut ne demus beneficia ſine teſte? Quam deinde pœnam ingratis conſtituamus? vnam omnibus, cum diſparia beneficia ſint? an inæqualem, & pro cuiusque beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam verſabitur taxatio: quid quod quædam beneficia vitæ ſunt, & maiora vita? His quæ pronunciabitur pœna? minor beneficio? iniqua eſt. par & capitalis? quid inhumanius, quam cruentos eſſe beneficiorum exitus?

Cap. XI. Quædam, inquit, priuilegia parentibus data ſunt. Quomodo horum extra ordinem habita ratio eſt, ſic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem ſacrauimus, quia expediebat liberos tolli: ſollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige. ipſe tecum, ſi deceptus es, querere. dignum adiuua. In liberis tollendis, nihil iudicio tollentium licet: tota res voti eſt. Itaque vt æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua poteſtas fuit. Deinde alia conditio eſt parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique ſunt: nec eſt periculum, ne dediſſe ſe illis mentiantur. In cæteris quæri debet, non tantum an receperint, ſed an dederint. Horum in confeſſo merita ſunt: & quia vtile eſt iuuentuti regi, impoſuimus illi quaſi domeſticos magiſtratus, ſub quorum cuſtodia contineretur. Deinde omnium parentum vnum erat beneficium: itaque æſtimari ſemel potuit. alia diuerſa ſunt, diſſimilia, infinitis inter ſe interuallis diſtantia: itaque ſub nullam regulam cadere potuerunt, cum æquius eſſet omnia relinqui, quam omnia æquari.

Cap. XII. Quædam magno dantibus conſtant:

quædam accipientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus: quædam amicis data sunt, quædam ignotis. Plus est, quamuis idem detur, si ei detur, quem nosse a tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit, ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quam habere in quo calamitas acquiescat: inuenies rursus, qui dignitati suæ, quam securitati, consuli malit: est qui plus ei debere se iudicet, per quem tutior est, quam ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex, aut ad hæc, aut ad *illa*, inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipse eligo: beneficium sæpe ab eo accipio, a quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inscio, &, si sciuisset, non accepturo, impositum est: non vocabis eum, qui vtcumque acceptum non reddidit?

CAP. XIII. Aliquis dedit mihi beneficium, sed idem postea fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarum adstringor: an perinde erit, ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequenti iniuria rescidit? Quomodo deinde æstimabis, vtrum plus sit quod accepit, an in quo læsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec inficiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quoque tibi e contrario occurrat. multo tardiores futurus ad accipienda beneficia, si periculum caussæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde, erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. nemo enim libenter dat inuitis: sed quicumque ad benefaciendum bonitate inuitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentius dabit, nihil debituris nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officii, cui diligenter cautum est.

CAP.

CAP. XIV. Deinde, pauciora erunt beneficia, sed veriora. quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt: vt circumspectius donaremus, circumspectius eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam cui des, considera: nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrum restituet: solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt: pollues illa, si materiam litium feceris. Æquissima vox est, & ius gentium præ se ferens, Redde quod debes. Hæc turpissima est in beneficio, Redde. Quid reddet? Vitam, quam debet, dignitatem, securitatem, sanitatem? reddi maxima quæque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est irritandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantum possumus, resistamus, & quærenti occasiones amputemus.

CAP. XV. Vtinam quidem persuadere possemus, vt pecunias creditas tantum a volentibus acciperent! Vtinam nulla stipulatio emptorem venditori obligaret! nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur! fides potius illa seruaret, & æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem, quam spectare, malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes. ille per tabulas plurium nomina, 1) interpositis parariis, 2) facit: ille

1. *Plurium nomina*) Ego acceperim quasi esset *plura nomina*. i.e. cum pluribus contrahit & nomina facit. Facit in unam nomina plurium, quos vel principales habet, vel sponsores. *Lips.*

2. *Parariis*) interuentoribus, proxenetis.

non eſt interrogatione 3) contentus, niſi reum 4) manu ſua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confeſſionem! annulis noſtris plus, quam animis creditur. In quid iſti viri ornati adhibiti ſunt? in quid inprimunt ſigna? nempe ne ille neget accepiſſe ſe quod accepit. Hos incorruptos viros, & vindices veritatis exiſtimas? at his ipſis ſtatim non aliter pecuniæ committentur. Ita non honeſtius erat a quibusdam fidem falli, quam ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deeſt auaritiæ, vt beneficia ſine ſponſore non demus. Generoſi animi & magnifici eſt, iuuare & prodeſſe. qui dat beneficia, deos imitatur: qui repetit, feneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam ſordidiſſimam redigimus?

CAP. XVI. Plures, inquit, ingrati erunt, ſi nulla aduerſus ingratum datur actio. Imo potius, pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quam multi ingrati ſint. pudorem enim rei tollet multitudo peccantium: & deſinet eſſe probri loco commune maledictum. Nunquid iam vlla repudio erubeſcit, poſtquam illuſtres quædam ac nobiles fæminæ, non conſulum numero, ſed maritorum annos ſuos computant? & exeunt 1) matrimonii cauſſa, nubunt repudii? 2) Tam diu iſtud timebatur, quam diu rarum erat. quia vero nulla ſine diuortio acta 3) ſunt, quod ſæpe au-

3. *Interrogatione*) ſtipulatione, quæ voce & verbis ſolennibus fiebat.

4. *Reum*) niſi reum promittendi ſuo chirographo tenuit. *Salmaſ.*

1. *Exeunt*) a viro quem habent: ab vno coniugio noui cauſſa. *Lipſ.*

2. *Nubunt repudii*) amare dictum: finis coniugii eſt iungi, hæ habent ſolui. *Lipſ.*

3. *Acta*) nam in acta referebantur, vt rata & legitima ſint. *Lipſ.*

dies

liebant, facere didicerunt. Nunquid iam vllus adulterii pudor est, postquam eo ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt adulterum irritet? argumentum est deformitatis, pudicitia. Quam inuenies tam miseram, tam sordidam, vt illi satis sit vnum adulterorum par? nisi singulis diuisit horas? & non sufficit dies omnibus? nisi apud alium gestata est, 4) apud alium mansit? Infrunita & antiqua est, quæ nesciat, matrimonium vocari, vnum 5) adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam euanuit pudor, postquam res latius euagata est: ita ingratos plures efficies, & audaciores, si numerare se cœperint.

CAP. XVII. Quid ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid auarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis esse, quæ inuisa sunt? aut vllum supplicium grauius existimas publico odio? Pœna est, quod non audet ab vllo beneficium accipere, quod non audet vlli dare, quod omnium designatur oculis, aut designari se iudicat: quod intellectum optimæ rei ac dulcissimæ amisit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficii conscientia: denique satis hæc ipsa pœna magna est, quod rei (vt dicebam) iucundissimæ fructum non percipit.

4. *Gestata est*) notum inter exercitationes corporis non viles modo sed & delicatas fuisse gestationem. Erantque certa loca amœnitate conspicua in quibus gestabantur, ipsa quoque *gestationes* dicta. Has qui maxime iucundas haberent eo se deferri curabant, vt ibi gestarentur, nec patiebatur humanitas quenquam honestiorem nec inimicum excludi. Est ergo *apud alium gestari* alius gestatione vti, in alius vmbra vectari. Manere autem est pernoctare. *Gronov.*

5. *Vnum*) h. e. continuum.

At quem iuuat accepisse, æquali perpetuaque voluptate fruitur: & animum eius a quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita. cum alter tristis sit & solicitus, qualis esse infitiator, ac fraudulentus solet; apud quem non parentum qui debet, honor est, non educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occasionem referendæ gratiæ exspectans, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat, 1) sed quemadmodum plenius vberiusque respondeat; non solum parentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiam si a seruo suo beneficium accepit, æstimat non a quo, sed quid acceperit.

CAP. XVIII Quamquam quæritur a quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare seruus domino possit? Sunt enim qui ita distinguant, Quædam beneficia esse, quædam officia, quædam ministeria. Beneficium esse, quod alienus det: alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filii, vxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitat, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quem conditio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quæ præstat, imputet superiori. * Præterea 1) seruos qui negat dare aliquando domino beneficium, ignarus est iuris humani, refert enim cuius animi sit, qui præstat, non cuius status. Nulli præclusa virtus est, omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges, & exsules. non eligit domum, nec censum; nudo homine contenta est. Quid enim e-

1. *Decoquat*) fidem non soluat, rem creditori minuat & absumat *Lips.*

1. *Præterea*), deest pars prior qua disputatur, an *seruus Domino* beneficium dare possit. Iam Seneca id affirmat & post vnam alteramue rationem hanc etiam addit, quæ sequitur.

rat

rat tuti aduersus repentina, quid animus magnum promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino; nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quis teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si seruo, quo minus in nomen meriti perueniat, necessitas obest, & patiendi vltima timor: idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, sub dispari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est. adeoque dominis serui beneficia possunt dare, vt ipsos sæpe beneficii sui 2) fecerint. Non est dubium, an seruus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit?

CAP. XIX. Quia non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat: peregrinantem sequitur, ægro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista, quæ alio præstante beneficia dicerentur, præstante seruo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cum illi liceret & non dare: seruus autem non habet negandi potestatem: ita non præstat, sed paret, nec, id se fecisse, iactat; quod non facere non potuit. Etiam sub ista lege vincam, & eo perducam seruum, vt in multa liber sit. 1) Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem seruum pro salute domini sui, sine respectu sui dimicantem & confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quæ-

2. *Beneficii sui*) sic Sueton. in Tib. *per quosdam beneficii sui centuriones. Lips.*

1. *Vt in multa liber sit*) vt liber sit ad agendum in multis.

rentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, vt secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, auertisse quantum potuerit, suspiciones quærentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eo magis sit, quo rarius est exemplum virtutis in seruis: eoque gratius, quod cum fere inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia a seruo profectum est: sed ideo maius, quia deterrere ab illo nec seruitus quidem potuit.

CAP. XX. Errat, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere: pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt, & adscripta dominis: mens quidem sui iuris, quæ adeo libera & vaga est, vt ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cælestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emit, hoc vendit: interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quidquid venit, liberum est. non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parere coguntur: contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. Quædam sunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficii habet. Quamdiu præstatur, quod a seruis exigi solet, ministerium est: vbi plus quam quod seruo necesse est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid, quod dominus præstare seruo debeat, vt cibaria, vt vestiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberalius educa-

vit,

tes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: benefici-
ſt. Idem, e contrario, fit in perſona ſerui.
quid eſt quod ſeruilis officii formulam excedit,
non ex imperio, ſed ex voluntate præſtatur,
icium eſt: ſi modo tantum eſt, vt hoc vocari
rit, quolibet alio præſtante.
AP. XXII. Seruus (vt placet Chryſippo) perpe-
nercenarius eſt. Quemadmodum ille benefici-
it, vbi plus præſtat quam in quod operas locauit:
uus vbi benevolentia erga dominum fortunæ ſuæ
m tranſiit, & altius aliquid auſus, quod etiam
is nato decori eſſet, & ſpem domini anteceſſit,
icium eſt intra domum inuentum. An æquum
idetur, quibus, ſi minus debito faciant, iraſci-
non haberi gratiam, ſi plus debito ſolitoque
nt? Vis ſcire, quando non ſit beneficium? vbi di-
eſt, Quid ſi nollet? 1) Vbi vero id præſtitit, quod
licuit, voluiſſe laudandum eſt. Inter ſe contra-
nt, beneficium & iniuria. Poteſt dare benefi-
domino, ſi a domino iniuriam accipere: atqui
uriis dominorum in ſeruos, qui audiat, 2) po-
ſt, qui & ſæuitiam & libidinem, & in præbendis
tum neceſſariis auaritiam compeſcat. Quid er-
beneficium dominus a ſeruo accipit? imo homo
mine. Denique quod in illius poteſtate fuit, fe-
beneficium domino dedit: ne a ſeruo acceperis,
poteſtate eſt. Quis autem tantus eſt, quem non
na indigere etiam infimis cogat? Multa iam be-
orum exempla referam, & diſſimilia, & quædam
ſe contraria. Dedit aliquis domino ſuo vitam,
mortem, ſeruauit periturum: & hoc ſi parum

uid ſi nollet?) herile & minax verbum, cui adhæret
ligi datur: *cogam, malo doctus faciet. Lipſ.*
ui audiat) Præfectus vrbis, cuius erat diſpicere de abu-
ſtatis herilis. *Lipſ.*

est, pereundo seruauit. alius mortem domini adiuuit, alius decepit. 3)

CAP. XXIII. Claudius Quadrigarius in duodeuicesimo annalium tradidit, cum obsideretur Grumentum, & iam ad summam desperationem ventum esset, duos seruos ad hostem transfugisse, & operæ pretium fecisse. Deinde vrbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua seruierant, præcucurrisse, & dominam suam ante se egisse: & quærentibus quænam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros, summa cura celasse, donec hostilis ira consideret. deinde, vt satiatus miles cito ad Romanos mores rediit: illos quoque ad suos redisse, & dominam sibi ipsos dedisse 1). Manumisit vtrumque evestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitæ necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari. Aliter enim seruata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuisset: sic seruata, nobilis fabula, & exemplum duarum vrbium 2) fuit. In tanta confusione captæ ciuitatis, cum sibi quisque consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, vt ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, a victoribus ad captiuam transfugerunt, personam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non, dico, seruilis animi, egregium factum fama sceleris emisse.

3. *Decepit*) vt Domitii seruus inf. c. 24.
1. *Et dominam sibi ipsos dedisse*) h. e. in dominæ conseruatæ familiam rediisse.
2. *Duarum vrbium*) Romæ scilicet & Grumenti.

C. Vet-

ettius, prætor Marſorum, ducebatur ad Roma. imperium. 3)- Seruus eius gladium militi ipſi, a rahebatur, eduxit, & primum dominum occi- leinde. Tempus eſt, inquit, me & mihi conſu- iam dominum manumiſi. atque ita ſe vno ictu iecit. Da mihi quemquam, qui magnificenti- minum ſeruarit.

AP. XXIV. Corfinium Cæſar obſidebat: tene- incluſus Domitius. Imperauit medico eidem- eruo ſuo, vt ſibi venenum daret. Cum tergi- ntem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam poteſtate totum iſtud ſit? mortem rogo arma- Tum ille promiſit, & medicamentum innoxi- ibendum illi dedit: quo cum ſopitus eſſet, acceſ- filium eius: Iube me, inquit, adſeruari, dum ex tu intelligas, an venenum patri tuo dederim. Domitius, & ſeruatus a Cæſare eſt: prior tamen ſeruus ſeruauerat.

P. XXV. Bello ciuili, proſcriptum dominum is abſcondit: & cum anulos eius ſibi aptaſſet, ac n induiſſet, ſpeculatoribus occurrit: nihil ſe cari, quo minus imperata peragerent, dixit: & le ceruicem porrexit. Quanti viri eſt, pro do- eo tempore mori velle, quo erat rara fides domi- mori nolle? in publica crudelitate mitem inue- in publica perfidia fidelem? cum præmia prodi- ringentia oſtendantur, præmium fidei, mortem ipiſcere?

AP. XXVI. Noſtri ſæculi exempla non præ- o. Sub Tiberio Cæſare fuit accuſandi frequens ne publica rabies, quæ omni ciuili bello grauius am ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum

---

Ducebatur ad Romanum imperium) ducebatur ſcilicet ad n, ducebatur autem ad Romanum imperium h. e. iuſſu ratus Romani.

ſer-

ſermo, ſimplicitas iocantium. nihil erat tutum: omnis ſæuiendi placebat occaſio. Nec iam reorum exſpectabatur euentus, cum eſſet vnus 1). Cenabat Paulus prætorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberii Cæſaris habens, ectypa, 2) & eminente gemma. Rem ineptiſſimam fecero, ſi nunc verba quæſiero, quemadmodum dicam illum matellam ſumpſiſſe. Quod factum, ſimul & Maro, ex notis illius temporis veſtigatoribus, notauit. At ſeruus eius cui nectebantur inſidiæ, ei ebrio annulum extraxit. & cum Maro conuiuas teſtaretur, admotam eſſe imaginem obſcœnis, & iam ſubſcriptionem 3) componeret: oſtendit in manu ſua ſeruus annulum. Si quis hunc ſeruum vocat, & illum 4) conuiuam vocabit.

Cap. XXVII. Sub diuo Auguſto nondum hominibus verba ſua periculoſa erant, iam moleſta. Rufus, vir ordinis ſenatorii, inter cœnam optauerat ne Cæſar ſaluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adiecerat, Idem omnes & tauros & vitulos 1) optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primum diluxit, ſeruus qui cœnanti ad pedes ſteterat, narrat quæ inter cœnam ebrius dixiſſet. hortatur, vt Cæſarem occupet, atque ipſe ſe deferat. Vſus conſilio, deſcendenti Cæſari occurrit. & cum malam mentem 2) habuiſſe ſe pridie iuraſſet, id vt in ſe & fi-

1. *Vnus*) exitialis omnibus. & accuſari damnari erat. *Lipſ.*

2. *Ectypa*) expreſſa & effigiata. *Lipſ.*

3. *Subſcriptionem*) accuſationem.

4. *Et illum*) Maronem, indignum eo nomine, qui credes & accuſationes ibi machinabatur. *Lipſ.*

1. *Et tauros & vitulos*) iocoſe. Quia illis periculum ab immolatione, ſi ſaluus ille rediſſet. ob ſacrificiorum pro felici reditu multitudinem.

2. *Malam mentem*) ſolennia verba in ſatisfactione. Tibullus: *& ſe iurabit mente fuiſſe mala. Lipſ.*

lios

lios suos recideret, optauit & Cæsarem, vt ignosceret sibi rediretque in gratiam secum, rogauit. Cum dixisset se Cæsar facere: Nemo, inquit, crederet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaveris, petitque non fastidiendam a propitio summam: & impetrauit. Cæsar ait: Mea caussa 3) dabo operam ne vnquam tibi irascar. Honeste Cæsar, quod ignouit, quod liberalitatem clementiæ adiecit. Quicumque hoc audiuerit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cum seruum ante laudauerit. Num exspectas, vt tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat? nec tamen gratis. pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauerat.

CAP. XXVIII. Post tot exempla num est dubium, quin beneficium aliquando a seruo dominus accipiat? Quare potius persona rem minuat, quam personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eademque origo. nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis stemmatum illigata flexuris, in parte prima ædium collocant: noti magis, quam nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est: siue per splendidos, siue per sordidos gradus, ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quod te isti decipiant: qui cum maiores suos recensent, vbicumque illustre nomen defecit, illo deum infulciunt. Neminem despexeris, etiamsi circa illum obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adiuta fortuna. Siue libertini ante vos habentur, siue serui, siue exterarum gentium homines: erigite audacter animos, & quidquid in medio sordidi iacet, transilite exspectat

3. *Mea caussa*) facete. Nam ego iure debeo tuam vicem. Qui lædunt mulctari solent, ego qui lædor.

vos in summo 1) magna nobilitas. Quid superbiae in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia a seruis indignemur accipere, & sortem eorum spectemus, obliti meritorum? Seruum tu quemquam vocas, libidinis & gulæ seruus, & adulteræ, imo adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quemnuam tu? Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? quo te penulati 2) isti in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? quo inquam te isti efferunt? ad ostium alicuius ostiarii, 3) ad hortos alicuius ne ordinarium quidem habentis officium. 4) Et deinde negas tibi beneficium a seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est. Quæ est tanta animi discordia? eodem tempore seruos despicis, & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quam contemnens. Neque enim vlli magis abiiciunt animos, quam qui improbe tollunt: nullique ad calcandos alios paratiores, quam qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. Dicenda hæc fuerunt, ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandumque ius beneficii dandi a seruis, vt a filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quam acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque exstitisse, quam parentes suos: æque & illud, meliores fuisse.

1. *In summo*) in prima origine.

2 *Penulati*) loquitur de lecticariis, quos ait militariter cultos, quia penula vestis etiam militaris. *Lips.*

3. *Ostiarii*) vilissimi serui, sed cui ob potentem dominum vel placentem dominam adularis. *Lips.*

4. *Ne ordinarium quidem habentis officium*) Iterum de seruo & quidem vili; qui vicarius alterius esset. Nam ordinarii primi serui.

Quod

Quod si constat, potest fieri, vt meliora tribuerint: cum & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Quidquid, inquit, est, quod dat patrii filius, vtique minus est: quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio eius vincitur, cuius beneficium est ipsum, quod vincitur. Primum, quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis suis maiora sunt. nec ideo aliquid non est maius eo a quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina, omnium rerum caussa sunt: & tamen minimæ partes sunt eorum quæ gignunt. Adspice Rhenum, adspice Euphratem, omnes denique inclytos amnes: quid sunt, si illos illic vnde effluunt, æstimes? Quidquid est quo timentur. quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem, nemora non surgent; nec tanti montes vestientur. Adspice trabes, siue proceritatem æstimes, altissimas, siue crassitudinem spatiumque ramorum, latissime fusas: quantulum est his comparatum illud, quod radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in ceteris euenit: principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quidquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset: sed non ideo quidquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari industria merui, nunquid tamen ideo maximis operibus præferes nutricis officium? At quid interest, cum æque sine patris beneficio, quam sine nutricis, non potuerim ad vlteriora procedere?

CAP.

CAP. XXX. Quod si initio meo, quidquid ita possum, debeo: cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicet me plus debere ignotis, & vltra memoriam positis maioribus, quam patri: plus autem debet, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, maioribus debet. Quidquid præstiti patri, etiamsi magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo, etiamsi quis patrem meum ægrum ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quod natus sum, per se intuere quale sit: animaduertes exiguum & incertum, & boni malique communem materiam. sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideo maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad summam provexi dignitatem, & principem vrbis suæ feci: nec tantum rebus a me gestis nobilitaui, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minus, quam gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quidquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cum supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quod ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. sed si ad bene viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, etiamsi non sine tuis oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cum ego dederim sentienti, cum sentiens me

dare;

dare: cum vitam tibi non voluptatis meæ caussa, aut certe per voluptatem dederim: cum tanto maius sit retinere spiritum, quam accipere, quanto leuius mori 1) ante mortis metum.

CAP. XXXI. Ego vitam dedi statim illa vsuro: tu nescituro, an viueret, ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, vt mori possem ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. 1) Vis scire, quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? exposuisses; nempe iniuria erat genuisse. Quo quidem colligo minimum esse beneficium, patris matrisque concubitum, nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent. Non est bonum viuere, sed bene viuere. At bene viuo: sed potui & male. ita hoc tantum est tuum, quod viuo. Si vitam imputas mihi per se, nudam, egentem consilii, & id vt magnum bonum iactas: cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam, quam bonis artibus me studuisse, vt cursum ad rectum iter vitæ dirigerem: in ipso beneficio tuo, maius quam quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

CAP. XXXII. Aluit me pater. si idem præsto, plus reddo: quia non tantum ali se, sed a filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quam ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantum meum peruenerunt. Quid si quis in tantum processit, vt aut eloquentia per gentes enotesceret, aut

1. *Mori*) Sicut leuius est mori, priusquam timeas mori, nempe in infantia: Sic maius æstimandum retinere aliquem in vita, cuius sensum iam habet, quam dare eam non sentienti. *Lips.*

1. *Onus alienum*) scilicet matris, quæ in vtero gestaret, aleret.

iuſtitia, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet, famam, tenebrasque natalium ſuorum clara luce diſcuteret. non inæſtimabile in parentes ſuos beneficium contulit? An quisquam Ariſtonem & Gryllum, niſi propter Xenophontem ac Platonem filios, noſſet? Sophroniſcum Socrates exſpirare non patitur. Ceteros enumerare longum eſt, qui viuunt ob nullam cauſſam aliam, quam quod illos liberorum eximia virtus tradidit poſteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, ne poſt Agrippam quidem notus: an patri dedit Agrippa, nauali corona inſignis, vnicum 1) adeptus inter dona militaria decus? qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nulla poſtea vincerentur? Vtrum Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Auguſtus, quamuis illum vmbra adoptiui patris abſcondit? Quantam cepiſſet voluptatem, ſi illum, poſt debellata arma ciuilia, vidiſſet ſecuræ paci præſidentem, non agnoſcens bonum ſuum, nec ſatis credens, quoties reſpexiſſet ad ſe, potuiſſe illum virum in domo ſua naſci? Quid nunc ceteros perſequar, quos iam conſumpſiſſet obliuio, niſi illos filiorum gloria e tenebris eruiſſet, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quam a patre acceperat: ſed an poſſit aliquis maiora reddere. Etiamſi quæ retuli exempla, nondum ſatisfaciunt, nec beneficia parentum ſuorum ſuperemicant: capit tamen hoc natura, quod nondum vlla ætas tulit. Si ſingula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non poſſunt, plura in vnum congeſta ſuperabunt.

1. *Vnicum*) h. e. rariſſimum, vtpote quod ſolus præter Agrippam M. Varro accepit. Plin. H. N. XVI. 4.

Cap.

CAP. XXXIII. Seruauit in prælio patrem Scipio, & prætextatus in hostes equum concitauit: parum est, quod vt perueniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum maxime prementia contempsit, tot oppositas difficultates; quod ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit; quod annos suos transiliuit. Adiice, vt idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: vt alterum illi consulatum, ac tertium, aliosque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, vt pauperi raptas belli iure opes tradat; & quod est militaribus viris speciosissimum, diuitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adiice vt prouincias & extraordinaria imperia continuet: adiice vt dirutis maximis vrbibus, Romani imperii sine æmulo ad ortus occasusque venturi defensor & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adiiciat. Dic Scipionis patrem: dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas & virtus, ipsi vrbi nescio vtrum maius præsidium afferens, an decus?

CAP. XXXIV. Deinde, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi in quantum velis extendere beneficia filii, cum paternum munus & simplex sit, & facile. Sed danti voluntarium. 1) Quid necesse est?

1. *Sed danti voluntarium*) omnia plana, si sequamur Gronouium, hæc & sequentia ita restituentem: *Sed & danti voluptarium, quod necesse est, ille multis dederit etiam, quibus dedisse se nescis, in quo consortem habet, &c.* Nihil impedit, inquit, quo minus in immensum exaggeres beneficia, quæ a filio accipere potest pater. Cum interim paternum illud sit vnum, vulgare & obuium; præterea lusus & iocus danti, tum eiusmodi quod necessario (quotus enim quisque in vxore primum virum se experitur?) multis dederit, quos non agnoscit. & qui non solus dedit sed partem in eo consors tori vindicat. Hæc Gronov.

ille multis dederit, etiam quibus dedisse se nescit. In quo consortem habet, in quo spectauit legem patriam, 2) præmia patrum, 3) domus ac familiæ perpetuitatem, omnia potius quam eum cui dabat: Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit, quam acceperat: cum vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantum vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quidquid facis, quidquid præstare illi potes. Et præceptoris mei, quod institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen, qui tradiderunt illa, transcendimus: utique eos, qui prima elementa docuerunt. Et quamuis sine illis nemo quidquam assequi posset, non tamen quantumcumque qui assecutus est, infra illos est. multum, inter prima, ac maxima interest. nec ideo prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

CAP. XXXV. Iam tempus est quædam ex nostra (vt ita dicam) moneta 1) proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliud melius potest vinci: pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius: ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid *melius*. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quam dedit: pater autem vitam dedit: potest ergo, si sæpius periculo mortis liberatus a filio fuerit, maius beneficium accipere, quam dedit. Qui beneficium accepit, maius accepit, quo magis eo indiget; magis autem indiget vita qui viuit, quam qui natus non est, vt qui ne indigere quidem omnino possit: maius ergo benefici-

2. *Legem patriam*) de quo vt cogitaret non commodo accepturi, sed pœnais cœlibum lege irrogatis inductus est. *Gronov.*

3. *Præmia patrum*) quale ius trium liberorum.

1. *Ex nostra moneta*) hactenus enim dicta ex Stoicorum libris fuere desumta.

um

tum accipit pater, si vitam a filio accepit, quam filius a patre, quod natus est. Patris beneficia vinci a filii beneficiis non possunt. quare? quia vitam accepit a patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest. solet enim & medicus vitam dare: nec natæ, si naufragum sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adiuuandum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quam accepi: pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur: filius patri si dedit vitam, dedit eam, quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, vt permaneret: ergo maius beneficium accepit a filio pater, qui vitam accepit, quam ipse illi dederat.

CAP. XXXVI. Hæc non destruunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt, imo etiam meliores. natura enim gloriosa est virtus, & ante ire priores cupit. alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem volentibus 1) lætisque contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, vt fateantur se ipsos filiorum beneficiis impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referendam gratiam fa-

1. *Id si patribus idem volentibus*) legit Gronov: *Ipsis patribus id volentibus.* optimo sensu: ipsi, inquit, parentes maxime fuerint gauisi cum hac benefaciendo vicendi voluntate ad se venire liberos.

cimus, quibus stimulos adiicere debemus, & dicere, Hoc agite optimi iuuenes. posita est inter parentes & liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupauerunt. sumite modo animum, qualem decet, & deficere nolite, vincetis optantes. 1) Nec desunt tam pulchri certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, & per vestigia sua ire ad victoriam, sæpe iam partam de parentibus, iubeant.

CAP. XXXVII. Vicit Æneas patrem, ipse eius in infantia leue tutumque gestamen, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se vrbis ruinas ferens, cum complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret; tulit illum per ignes, & (quid non pietas potest?) pertulit, colendumque inter conditores Romani imperii posuit. Vicere Siculi iuuenes, cum Ætna maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Discessisse creditum est ignes, & vtrimque flamma recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent iuuenes dignissimi *qui magna tuto auderent*. Vicit Antigonus: qui cum ingenti prælio superasset hostem, præmium belli ad patrem transtulit, & imperium illi Cypri tradidit. Hoc est regnum, nolle regnare, cum possis. Vicit patrem, imperiosum quidem, T. Manlius: qui cum ad tempus relegatus esset a patre, ob adolescentiam brutam ac *hebetem*, ad tribunum plebis, qui patri suo dixerat diem, venit: petitoque tempore, quod ille dederat sperans fore proditorem parentis inuisi (& bene meruisse se de iuuene credebat, cuius exsilium pro grauissimo

1. *Vincetis optantes*) legit ex MSS. & distinguit Gronouius *vt vincatis, optantes*. Hoc sensu destituere & deficere nolite parentes qui ipsi optant vt vincatis.

cri-

imine inter alia Manlio obiiciebat) nactus adole-
ens secretum, stringit occultatum sinu ferrum, &,
isi iuras, inquit, te diem patri remissum, hoc te
adio transfodiam. In tua potestate est, vtro modo
ter meus accusatorem non habeat. Iurauit tribu-
s: nec fefellit, & causam actionis remissæ concioni
ddidit. Nulli alii licuit impune tribunum in ordi-
m redigere.

CAP. XXXVIII. Alia ex aliis exempla subeunt
rum, qui parentes suos periculis eripuerunt, qui ex
imo ad summum protulerunt, & e plebe aceruoque
iobili nunquam tacendos sæculis dederunt. Nulla
verborum, nulla ingenii facultate exprimi potest,
antum opus sit, quam laudabile, quamque nun-
am a memoria hominum exiturum, posse hoc di-
re: Parentibus meis parui, cessi: imperio eorum,
e æquum, siue iniquum ac durum fuit, obsequen-
n submissumque me præbui: ad hoc vnum contu-
x fui, ne beneficiis vincerer. Certate obsecro
t, & fusi quoque restituite aciem. Felices, qui vi-
int: felices, qui vincentur. Quid eo adolescente
eclarius, qui sibi ipsi dicere poterit: (neque enim fas
alteri dicere) Patrem meum beneficiis vici? Quid
fortunatius sene, qui omnibus vbique prædicabit,
lio suo se beneficiis victum? Quid autem est felici-
, quam ibi cedere?

LIBER QVARTVS.

Argumentum & Ordo.

ARguta fere tractat, sed vtilibus (vt semper) mixtis. Quaerit, an Beneficium & Gratia per se expetenda? asserit, contra Epicureos, qui omnia fruitione metiebantur. Inter alia hoc argumento, quod etiam dii dent Beneficia: quod ipsum contra illos negantes vbertim docet. Obiectiones deinde remouet, quae vtilitatem versari in Beneficiis docere videantur. Tum ad Gratiam venit, & ostendit eam quoque referendam solius Honesti, non Vtilis, adspectu. Tum quaerit, An, quem scias ingratum futurum, beneficium sit dandum? distinguit, & partim ait, partim negat.

CAPVT I.

EX omnibus quae tractauimus, Aebuci Liberalis, potest videri nihil tam necessarium, aut magis (vt ait Salustius) cum cura dicendum, quam quod in manibus est: An beneficium dare, & inuicem gratiam referre, per se res expetendae sint? Inueniuntur qui honesta in mercedem colant, *quibusque* non placeat virtus gratuita: quae nihil habet in se magnificum, si quidquam vaenale. Quid enim est turpius, quam aliquem computare quanti vir bonus sit: cum virtus nec lucro inuitet, nec absterreat damno, adeoque neminem spe ac pollicitatione corrumpat, vt contra in se impendere iubeat, ac saepius in vltro-tributis sit? 1)

1. *In vltro-tributis sit*) Sunt impendia in publica opera & locationes, vt ea sarta tecta redemtores tali pretio habeant. Hoc quia non capitur, vt in tributis, sed ipsa Resp. mancipibus vltro dat factum vt vltro-tributa dicerentur. Sententia igitur ex allusione: Virtus adeo lucrum & tributa non accipit, vt saepius eroget, & sit quasi inter vltro-tributa.

calcatis vtilitatibus ad illam eundum est, quocunque vocauit, quocunque misit, sine respectu rei familiaris: interdum etiam, sine vlla sanguinis sui parsimonia vadendum, nec vnquam imperium eius detrectandum. Quid consequar, inquit, si hoc grate fecero? quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: si quid forte obuenerit commodi, inter accessiones numerabis. Rerum honestarum pretium, in ipsis est. Si honestum per se expetendum est, beneficium autem honestum est, non potest alia eius conditio esse, cum eadem natura sit. Per se autem expetendum esse honestum, sæpe & abunde probatum est.

CAP. II. In hac parte nobis pugna est cum Epicureorum delicata & vmbratica turba, in conuiuio suo philosophantinm: apud quos virtus voluptatum ministra est. Illis paret, illis deseruit, illas supra se videt. Non est, inquit, voluptas sine virtute. Sed quare ante virtutem est? De ordine putas disputationem esse? de re tota, & de potestate eius ambigitur. non est virtus, si sequi potest. Primæ partes eius sunt: ducere debet, imperare, summo loco stare: tu illam iubes signum petere. 1) Quid, inquit, tua refert? & ego, sine virtute, nego beatam vitam posse constare. Ipsam voluptatem, quam sequor, cui me mancipaui, remota illa, improbo & damno. de hoc vno disputatur, vtrum virtus summi boni caussa sit, an ipsa summum bonum. Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantum existimas mutationem? ista vero confusio est & manifesta cæcitas, primis postrema præferre. Non indignor, quod post voluptatem ponitur virtus, sed quod omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hostis est, & longissime ab illa resiliens, labori

1. *Signum petere*) a militia, in qua tribuni minoresque duces a summo imperatore signum, h. e. excubiarum tesseram petunt. *Lips.*

ac dolori familiarior, virilibus incommodis, qu
isti effæminato bono.

CAP. III. Inserenda hæc, mi Liberalis, fuer
quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, vir
tis est, & turpissimum id caussa vllius alterius rei d
quam vt datum sit. Nam si recipiendi spe trib
mus, locupletissimo cuique, non dignissimo, d
mus: nunc vero diuiti importuno 1) pauperem pr
rimus, non est beneficium quod fortunam sp
Præterea, si vt prodessemus, sola nos inuitaret vtili
minime beneficia distribuere deberent, qui facil
possent, locupletes, & potentes, & reges, alien
non indigentes. Dii vero tot munera, quæ sine
termissione diebus ac noctibus fundunt, non dar
in omnia enim illis natura sua sufficit, plenosqu
tutos, & inuiolabiles præstat. Nulli ergo benefici
dabunt, si vna dandi caussa est, se intueri, ac co
modum suum. Istud non beneficium, sed fe
est: circumspicere, non vbi optime ponas, sed
quæstuosissime habeas, vnde facillime tollas. Q
cum longe a diis remotum sit, sequitur vt liber
sint. nam si vna beneficii dandi caussa sit dantis vt
tas, nulla autem ex nobis vtilitas deo speranda
nulla deo dandi beneficii caussa est.

CAP. IV. Scio quid hoc loco respondeatur. N
que non dat Deus beneficia, sed securus & neglig
nostri, auersus a mundo, aliud agit, aut (quæ ma
ma Epicuro felicitas videtur) nihil agit, nec mag
illum beneficia, quam iniuriæ tangunt. Hoc qui d
cit, 1) non exaudit precantium voces, & vndiq
sublatis in cælum manibus vota facientium, priu
ac publica. Quod profecto non fieret, nec in hu

1. *Importuno*) h. e. improbo, superbo, intolerabili.
1. *Hoc qui dicit*) lege: *Hoc dicit*, sunt Senecæ verba m
tem Epicuri explicaturi.

fur

nas, lucem? vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis vltra satietatem lacessentia? vnde hæc irritamenta iam lassæ voluptatis? vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

...... Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, & ipsum
Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus vbique passim vagantibus pabulum præstat, qui pascua hibernis æstiva substituit, qui non calamo tantum cantare, & agreste atque inconditum carmen ad aliquam tamen obseruationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantus edituros, commentus est. Neque enim nostra ista, quæ inuenimus, dixeris: non magis, quàm quod crescimus, quam quod ad constitutum temporum sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad 1) surgentem iam ætatem, & in robustiorem gradum transeuntem, pubertas, & vltimus ille dens vrgenti iuuentæ terminum ponens. Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumque artium semina. magisterque ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. Natura, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quam Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? Quoties

1. *Ad*) hic significat tempus.

- - - - Te Lari 1) *maxime, teque*
Fluctibus, & fremitu assurgens Benace marino.

CAP. VI. Si pauca quis tibi donasset iugera, a pisse te diceres beneficium; immensa terrarum lati tentium spatia negas esse beneficium? Si pecunia bi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam i bi magnum videtur) impleuerit, beneficium voca tot metalla defodit, tot flumina emisit in aera, 1) per quae decurrunt sola aurum vehentia, 2) argent ris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, ius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latenti diuitiarum in summa terra signa disposuit: nega accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in marmoris aliquid resplendeat, & tectum nitidius, ro aut coloribus sparsum, non mediocre munus v bis: ingens tibi domicilium, sine vllo incendii au inae metu struxit, in quo vides non tenues crustas & ipsa qua secantur lamina 4) graciliores, sed inte lapidis pretiosissimi moles, sed totas variae distincta materiae, cuius tu paruula frusta miraris, tectum ro aliter nocte, aliter interdiu fulgens: negas tu lum munus accepisse? Et cum ista quae habes ma aestimes, quod est ingrati hominis, nulli deber iudicas? Vnde tibi istum quem trahis spiritum? v istam, per quam actus vitae tuae disponis, atque e

1. *Te Lari*) haec non cohaerent. Et omnino aliquid d ac post flumina de lacubus cum dixisset, haec Virgiliana [illegible] inseruit. *Lips.*

1. *In aera*) Lips. legi vult *arena*. Nil muto cum antea n talla *defossa* memorasset, iam iis opponit flumina & aurum iis libero aere decurrentia.

2. *Super quae decurrunt sola aurum vehentia*) sensus & c structio est; vehentia aurum super sola quae irrigant & su quae decurrunt.

3. *Crustas*) quibus parietes ornabantur.

4. *Lamina*) ferra qua secantur. *Lips.*

nas, lucem? vnde sanguinem, cuius cursu vitalis continetur calor? vnde ista palatum tuum saporibus exquisitis vltra satietatem lacessentia? vnde hæc irritamenta iam lassæ voluptatis? vnde ista quies, in qua putrescis, ac marces? Nonne si gratus es, dices,

------ Deus nobis hæc otia fecit:
Namque erit ille mihi semper Deus, illius aram
Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, & ipsum
Ludere quæ vellem, calamo permisit agresti.

Ille Deus est, non qui paucas boues, sed qui per totum orbem armenta dimisit, qui gregibus vbique passim vagantibus pabulum præstat, qui pascua hibernis æstiua substituit, qui non calamo tantum cantare, & agreste atque inconditum carmen ad aliquam tamen obseruationem modulari docuit, sed tot artes, tot vocum varietates, tot sonos, alios spiritu nostro, alios externo, cantus edituros, commentus est. Neque enim nostra ista, quæ inuenimus, dixeris: non magis, quàm quod crescimus, quam quod ad constitutum temporum sua corpori officia respondent. Nunc puerilium dentium lapsus, nunc ad 1) surgentem iam ætatem, & in robustiorem gradum transeuntem, pubertas, & vltimus ille dens vigenti iuuentæ terminum ponens. Insita sunt nobis omnium ætatum, omniumque artium semina. magisterque ex occulto Deus producit ingenia,

CAP. VII. Natura, inquit, hæc mihi præstat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud est natura, quam Deus, & diuina ratio, toti mundo & partibus eius inserta? Quoties

1. *Ad*) hic significat tempus.

voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum
tum compellare. & Iouem illum optimum a
mum rite dices, & tonantem, & statorem: (
(vt historici tradiderunt) ex eo quod post vo
ceptum, acies Romanorum fugientium st
quod stant beneficio eius omnia, stator, st
que est: hunc eumdem & fatum si dixeris, n
tieris. nam cum fatum nihil aliud sit, quam s
plexa caussarum, ille est prima omnium c
qua ceterae pendent. Quaecunque voles illi
proprie aptabis, vim aliquam effectumque c
rerum continentia. Tot appellationes eius
esse, quot munera.

CAP. VIII. Hunc & Liberum patrem, & Her
Mercurium nostri 1) putant. Liberum patrem
mnium parens sit, quod ab eo primum inue
num vis est, consultura per voluptatem. Hercul
vis eius inuicta sit, quandoque lassata fuerit op
ditis, in ignem recessura. 2) Mercurium: quia
nes illum est, numerusque, & ordo, & scientia. Q
que te flexeris, ibi illum videbis occurrentem ti
ab illo vacat: opus suum ipse implet. Ergo *nihil*
gratissime mortalium, qui te negas Deo debere,
turae. quia nec natura sine Deo est, nec Deus s
tura: sed idem est vtrumque, nec distat offici
quid a Seneca accepisses, Annaeo te diceres (
vel Lucio: non creditorem mutares, sed nome
tiam siue praenomen eius, siue nomen dixisse
cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc na
vocas, fatum, fortunam: omnia eiusdem Dei

1. *Nostri*) i. e. Stoici qui placebant sibi in mythicis
suis Philosophicos trahendis.

2. *In ignem recessura*) per stoicam mundi ex
Comparat eum Hercule, quia & is monte Oeta se
ignem. *Lips.*

na ſunt, varie vtentis ſua poteſtate. Et iuſtitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona ſunt: quidquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. XI. Sed ne aliam diſputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, ſine ſpe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quidquam conferre poſſumus. Ergo beneficium per ſe expetenda res eſt, vna ſpectatur in eo accipientis vtilitas: ad hanc accedamus, ſepoſitis commodis noſtris. Dicitis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus: quia nec agricolæ quidem ſemina arenis committant. Quod ſi verum eſt, noſtram vtilitatem in beneficiis dandis ſequimur, quemadmodum in arando ſerendoque. neque enim ſerere, per ſe res expetenda eſt. Præterea, 1) quæritis cui detis beneficium: quod non eſſet faciendum, ſi per ſe beneficium dare, expetenda res eſſet. quia enim 2) quocumque loco, & quocumque modo daretur, beneficium erat. Honeſtum 3) propter nullam aliam cauſſam, quam propter ipſum, ſequimur. Tamen etſi nihil aliud ſequendum eſt, quærimus quid faciamus, & quando, & quemadmodum: per hæc enim conſtat. Itaque cum eligo cui dem beneficium, id ago, vt beneficium ſit: quia ſi turpi datur, nec honeſtum eſſe poteſt, nec beneficium.

CAP. X. Depoſitum reddere, per ſe res expetenda eſt: nnn tamen ſemper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil intereſt, vtrum infitier, an palam reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus ſum, & nociturum illi depoſitum

1. *Præterea*) rectius *propterea*. *Gronov.*
2. *Quia enim*) idem eſt ac ſi ſimpliciter dixiſſet *quia*. ſic enim coniungere *quia enim* & *quia nam* ſolent autores. *Gronov.*
3. *Honeſtum*) Hactenus obiectio, iam reſpondet Seneca.

negabo. Idem in beneficio faciam. videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est. non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quam saepe hominum, donationem suam inconsultam obiurgantium, hanc audimus vocem, Mallem perdidisse, quam illi dedisse? Turpissimum genus damni est, inconsulta donatio: multoque grauius male dedisse beneficium, quam non recepisse. Aliena enim culpa est, quod non recepimus: quod cui daremus non eligimus, nostra. In electione nihil minus, quam hoc quod tu existimas, spectabo, a quo recepturus sim. eligo enim eum qui gratus, non qui redditurus sit. Saepe autem & non redditurus, gratus est, & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit aestimatio mea. Ideo locupletem, sed indignum praeteribo: pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus: & cum omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciam: quod oportet autem, non est sine electione: quae qualis futura sit, interrogas?

Cap. XI. Eligam virum integrum, *simplicem*, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auare tenacem, beneuolum. Hunc vero cum elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententia res gesta erit. Si vtilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, *nisi vt* inuicem ille mihi prosit: non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo abfuturo semper, non dabo sic affecto vt spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens, non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt scias, rem per se expe-

1, *Non recepisse*) gratiam pro eo.

tam-

im esse, benefacere; aduenis modo in nostrum
is portum, & statim abituris, succurrimus. Ignoto
:ago nauem, qua reuehatur, & damus & instrui-
Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & nun-
ı amplius in conspectum nostrum reuersurus, de-
es nobis deos delegat, precaturque illi pro se
am referant: interim nos iuuat sterilis beneficii
ientia. Quid cum ipso vitæ in fine constitimus,
:estamentum ordinamus, non beneficia nobis ni-
ofutura diuidimus? quantum temporis consu-
:, quamdiu secreto agitur, quantum & quibus
is? Quid enim interest, quibus demus, a nullo
turi? Atqui nunquam diligentius damus, nun-
ı magis iudicia nostra torquemus, quam vbi re-
ı vtilitatibus, solum ante oculos honestum stetit:
iu officiorum mali iudices; quamdiu illa depra-
ɔes ac metus, ac inertissimum vitium, voluptas.
nors interclusit omnia, & ad ferendam senten-
incorruptum iudicem 1) misit, quærimus
ssimos, quibus nostra tradamus: nec quidquam
sanctiore componimus, quam quod ad nos non
ıet.

ɪᴘ. XII. Et mehercule tunc magna voluptas
cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam:
ı dignitati, adiectis opibus, aliquid splendoris
dam. Si non damus beneficia, nisi recepturi,
:atis moriendum sit. Dicitis, inquit, benefici-
reditum insolubile 1) esse: creditum autem non
:s per se expetenda. Cum creditum dicimus,
ine & translatione vtimur. Sic & legem, iusti
tique regulam esse: & regula non est res per se

Incorruptum iudicem) rationem scilicet ab affectibus non
ɔtam.

nsolubile) ad cuius solutionem nemo vi legum adstrin-
, crediti tamen alia ex parte rationem eo obtinente.

expetenda. Ad hæc verba demonſtrandæ rei cauſſa deſcendimus. Cum dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis ſcire? adiicio inſolubile, cum creditum nullum non ſolui aut poſſit, aut debeat. Adeo beneficium vtilitatis cauſſa dandum non eſt, vt ſæpe, quemadmodum dixi, cum damno ac periculo dandum ſit. Sic latronibus circumuentum defendo, vt tuto tranſire permittatur: reum gratia laborantem tutor, & hominum potentium factionem in me conuerto, quas illi detraxero ſordes, ſub accuſatoribus iisdem fortaſſe ſumpturus, cum abire in partem alteram poſſim, & ſecurus ſpectare aliena certamina ſpondeo pro iudicato, & ſuſpenſum amici bonis libellum 1) deiicio, creditoribus eius me obligaturus: vt poſſim ſeruare proſcriptum, ipſe proſcriptionis periculum adeo. Nemo Tuſculanum aut Tiburtinum paraturus, ſalubritatis cauſſa, & æſtiui receſſus, quoto anno 2) empturus ſit diſputat: cum emerit, tuendum eſt. Eadem in beneficiis ratio eſt. nam cum interrogaueris, quid reddat, reſpondebo, bonam conſcientiam. Quid reddit beneficium? dic tu mihi, quid reddat iuſtitia, quid innocentia, quid magnitudo animi, quid pudicitia, quid temperantia? ſi quidquam præter ipſas, ipſas non petis.

Cap. XIII. Mundus in quid vices ſuas abſoluit? in quid ſol diem extendit & contrahit? omnia iſta beneficia ſunt: fiunt enim nobis profutura. Quomodo mundi officium eſt, circumagere rerum ordinem, quomodo ſolis, loca mutare, ex quibus oritur, in

1. *Libellum*) tabulam qua venum exponuntur bona eius quem deiicere ſolebat defenſor vel ſponſor.

2. *Quoto anno*) leg. *quota annua.* Senſus eſt: non quærit quantos annuos reditus paraturus ſit empto tali prædio, nam receſſus & ſalubritatis non redituum aut lucri cauſa emuntur. *Gronov.*

quis

ius cedat, & hæc salutaria nobis facere sine præmio: ta viri officium est inter alia, & beneficium dare. Quare ergo dat? ne non det, ne occasionem benefaciendi perdat. Vobis voluptas est, inertis otii facere) corpusculum, & securitatem sopitis simillimam ppetere, & sub densa vmbra latitare, tenerrimisque ogitationibus, quas tranquillitatem vocatis, animi narcentis oblectare torporem, & cibis potionibusque intra hortorum latebram corpora ignauia pallentia saginare: nobis voluptas est, dare beneficia vel laboriosa, dum aliorum labores leuent: vel periculosa, ium alios a periculis extrahant: vel rationes nostras ggrauatura, dum aliorum necessitates & angustias laxent. Quid mea interest, an recipiam beneficia? etiam cum recepero danda sunt. Beneficium, eius ommodum spectat cui præstatur, non nostrum: alioquin nobis illud damus. Itaque multa, quæ summam tilitatem aliis afferunt, pretio gratiam perdunt. Mercator vrbibus prodest, medicus ægris, mango vænabus: sed omnes isti, quia ad alienum commodum ro suo veniunt, nec obligant eos quibus prosunt.

CAP. XIV. Non est beneficium quod in quæstum nittitur. Hoc dabo, hoc recipiam: auctio est. Non licam pudicam, quæ amatorem vt incenderet repulit: uæ aut legem, aut virum timuit, vt ait Ouidius,

Quæ, quia non licuit, non dedit, illa dedit.

Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ udicitiam timori præstitit, & non sibi. eodem modo ui beneficium vt reciperet dedit, non dedit. Ergo t nos beneficium damus animalibus, quæ aut vsui, ut alimento futura nutrimus? beneficium damus arbustis quæ colimus, ne siccitate, aut immoti & neglecti soli duritia, laborent? Nemo ad agrum colendum

1. *Facere*) Lipsius legit: *iacere*.

ex æquo & bono venit, nec ad vllam rem, cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cum dederit, & augere nouis ac recentibus vetera; vnum habens propositum, quanto ei cui præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria, prodesse quia expedit. Quid magnifici est, se amare, sibi parcere, sibi acquirere? ab omnibus istis vera beneficii dandi cupido auocat: ad detrimentum, iniecta manu, trahit, & vtilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

CAP. XV. Numquid dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetenda. illic turpitudo, contra omnia præmia in scelus hortantia, valet: ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, vt libentius eum videat, in quem multa congessit: cui non caussa sit iterum dandi beneficii, semel dedisse. quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quam sæpe dicentem audias? Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem e periculo eripui. Rogat me vt caussam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? iam illi semel, iterumque affui. Non vides inesse isti rei propriam quamdam vim, quæ nos beneficia dare cogit? primum quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. Adeoque nos ad beneficia non impellit vtilitas, vt & inutilia tueri ac fouere perseueremus, sola beneficii caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quam liberis prauis.

CAP.

CAP. XVI. Iidem iſti gratiam referre ipſos fatentur, non quia honeſtum eſt, ſed quia vtile. quod non eſſe ita, minore opera probandum eſt. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per ſe rem expetendam eſſe, iisdem etiam hoc colligemus. Fixum eſt illud, a quo in cetera probationes noſtræ exeunt, honeſtum ob nullam aliam cauſſam, quam quia honeſtum ſit, coli. Quis ergo contreuerſiam facere audebit, an gratum eſſe, honeſtum ſit? Quis non ingratum deteſtetur hominem, ſibi ipſi inutilem? Quid autem cum tibi narratur de eo, qui aduerſus ſumma beneficia amici ſui ingratus eſt, quomodo id fers? vtrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam vtilem rem ſibi & profuturam omiſerit? Puto, nequam 1) hominem exiſtimas: cui pœna, non cui curatore 2) opus ſit. quod non accideret, niſi gratum eſſe, per ſe expetendum, honeſtumque eſſet. Alia fortaſſe minus dignitatem ſuam præferunt, & an ſint honeſta, interprete egent: hoc expoſitum eſt, pulchriusque, quam vt ſplendor eius dubie ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum, quam referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII. Ad hoc, dic mihi, quæ cauſſa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus eſt. Ambitio? & quæ iactatio eſt ſoluiſſe, quod debebas? Metus? nullus ingrato. huic enim vni rei non poſuimus legem, tanquam ſatis natura cauiſſet. Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere libe-

1. *Nequam*) Videtur Seneca reſpexiſſe ad formulam illam, qua prodigi, dum bonorum ſuorum adminiſtratio iis interdicitur, *nequitia bona ſua perdere* dicuntur apud Jul. Paul. lib. 3. tit. 6. ſentent.

2. *Non cui curatore*) homines nequam qui ſua diſperdunt, bonis interdicti curatorem accipiunt. At hic de alia nequitia & quæ pœnam magis quam curam requirat. *Lipſ.*

ris iubet: superuacuum est enim, in quod imus impelli. quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur trahit: ita ne ad hoc quidem, vt honesta per se petat. Placent suapte natura: adeoque gratiosa virtus est, vt insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficus videri velit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quæ impotentissime fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque & iis videri beneficium dedisse, quos læsit? Gratias itaque agi sibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia præstare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere, cuius fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est: nec quisquam tantum a naturali lege desciuit, & hominem exuit, vt animi caussa 1) malus sit. Dic enim cuilibet ex istis, qui rapto viuunt, an ad illa quæ latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari & transeuntes percutere quæstus est, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis, sine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum permittit, etiam qui non sequuntur illam, vident.

Cap. XVIII. Vt scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil æque concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis iuuamur officiis? hoc vno instructior vita, contraque incursiones

1. *Animi caussa*) pro iocum & frustra.

subi-

subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos: quid sumus? præda animalium & victimæ, ac imbecillissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui satis virium est. Quæcumque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt: hominem imbellia cingit: non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum & infirmum, societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium, validissimum facerent, rationem & societatem. Itaque qui par esse nulli posset, si seduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: societas terris genitum, in alienæ naturæ transmisit imperium, & dominari etiam in mari iussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam aduocare. 1) Hanc tolle: & vnitatem generis humani, qua vita sustinetur, scindes. tolletur autem, si efficies, vt ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quam multi sunt enim, quibus ingratis esse tuto licet? denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

Cap. XIX. Deos nemo sanus timet. Furor est enim, metuere salutaria: nec quisquam amat, quos timet. Tu denique, Epicure, Deum inermem facis, omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti illum extra motum. 1) Hunc igitur inseptum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuisumque a contactu & a conspectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio inter-

1. *Aduocare*) stare & causam agere.

1. *Motum*) vt pota qui plane otiosus degat. Lipsius tamen legit *metum*, & explicat mundi hoc spatium.

ris iubet: superuacuum est enim, in quod imus impelli. quemadmodum nemo in amorem sui cohortandus est, quem adeo dum nascitur trahit; ita ne ad hoc quidem, vt honesta per se petat. Placent suapte natura: adeoque gratiosa virtus est, vt insitum sit etiam malis, probare meliora. Quis est, qui non beneficus videri velit? qui non inter scelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipsis quae impotentissime fecit, speciem aliquam induat recti? velit quoque & iis videri beneficium dedisse, quos laesit? Gratias itaque agi sibi ab his, quos afflixere, patiuntur: bonosque se ac liberales fingunt, quia praestare non possunt. Quod non facerent, nisi illos honesti & per se expetendi amor cogeret moribus suis opinionem contrariam quaerere,& nequitiam abdere, cuius fructus concupiscitur, ipsa vero odio pudorique est; nec quisquam tantum a naturali lege desciuit, & hominem exuit, vt animi caussa 1) malus sit. Dic enim cuilibet ex istis, qui rapto viuunt, an ad illa quae latrociniis & furtis consequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui grassari & transeuntes percutere quaestus est, potius illa inuenire, quam eripere. Neminem reperies, qui non nequitiae praemiis, sine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturae meritum, quod virtus in omnium animos lumen suum permittit, etiam qui non sequuntur illam, vident.

Cap. XVIII. Vt scias, per se expetendam esse grati animi affectionem, per se fugienda res est ingratum esse: quoniam nihil aeque concordiam humani generis dissociat ac distrahit, quam hoc vitium. Nam quo alio tuti sumus, quam quod mutuis iuuamur officiis? hoc vno instructior vita, contraque incursiones

1. *Animi caussa*) pro locum & frustra.

subi-

ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? præda animalium & victimæ, ac imbecilliſſimus & facillimus ſanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam ſui ſatis virium eſt. Quæcumque vaga naſcuntur, & actura vitam ſegregem, armata ſunt: hominem imbellia cingit: non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit: nudum & infirmum, ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium, validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque qui par eſſe nulli poſſet, ſi ſeduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit: ſocietas terris genitum, in alienæ naturæ tranſmiſit imperium, & dominari etiam in mari iuſſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam aduocare. 1) Hanc tolle: & vnitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes. tolletur autem, ſi efficies, vt ingratus animus non per ſe vitandus ſit, ſed quia aliud illi timendum eſt. Quam multi ſunt enim, quibus ingratis eſſe tuto licet? denique ingratum voco, quiſquis metu gratus eſt.

Cap. XIX. Deos nemo ſanus timet. Furor eſt enim, metuere ſalutaria: nec quiſquam amat, quos timet. Tu denique, Epicure, Deum inermem facis; omnia illi tela, omnem detraxiſti potentiam, & ne cuiquam metuendus eſſet, proieciſti illum extra motum. 1) Hunc igitur inſeptum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuiſumque a contactu & a conſpectu mortalium, non habes quare verearis: nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia eſt. In medio inter-

1. *Aduocare*) ſtare & cauſam agere.

1. *Motum*) vt pote qui plane otioſus degat. Lipſius tamen legit *metam*, & explicat mundi hoc ſpatium.

vallo huius & alterius cæli 2) desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circaque se cadentium euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quam parentem: grato, vt opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi & istæ micæ 3) tuæ forte ac temere conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularemque naturam. Vt concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est ergo aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit: id est honestum. Quid est autem honestius, quam gratum esse? huius virtutis materia tam late patet, quam vita.

Cap. XX. Sed inest, inquit, huic bono etiam vtilitas aliqua. cui enim virtuti non inest? 1) sed id propter se expeti dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? si quis intelligit, adeo per hoc se nihil consecuturum, vt multa etiam ex reposito 2) acquisitoque perdenda sint: num libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum 3) videt, qui sperat cum reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hereditate, aut

2. *Huius & alterius cæli*) plures enim mundos Epicurus statuebat, & in spatiis intermundanis deos suos collocabat.

3. *Micæ*) ita vertit atomos.

1. *Cui enim virtuti non inest*.) respondit hæc Seneca obiicienti: concedo inquit vtilitatem hic esse, vt in omni virtute alia, sed propter vtilitatem tamen gratitudo non exercetur.

2. *Reposito*) quod iam habet, adeoque quasi reposuit.

3. *Secundum datum*) alterum nouumque donum. *Lips.*

de

: legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quæ
cere bonus amicus & memor officii debet, si animo
us obuersatur spes, si lucri captator est, & hamum ia-
t: vt aues, quæ laceratione corporum aluntur, lassa
orbo pecora, & casura e proximo speculantur; ita
ic imminet morti, & circa cadauer volat.

CAP. XXI. Gratus animus ipsa virtute propositi
ai capitur. Vis scire hoc ita esse, nec illum vtilitate
orrumpi? Duo sunt genera grati hominis. dicitur
gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit.
ic fortasse ostentare se potest: habet quod iactet,
uod proferat. dicitur gratus, qui bono animo accepit
eneficium, bono debet. Hic intra conscientiam clusus
st. quæ illi contingere potest vtilitas ex affectu latenti?
tqui hic, etiam si vltra facere nihil potest, gratus est: a-
nat, debet, referre gratiam cupit. Quidquid vltra desi-
eras non ipsi deest. Artifex est etiam, cui ad exercen-
am artem instrumenta non suppetunt: nec minus ca-
endi peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstre-
entium non sinit. Volo referre gratiam. post hoc ali-
uid superest mihi, 1) non vt gratus, sed vt solutus sim.
æpe enim & qui gratiam retulit, ingratus est: &,
ui non retulit, gratus. Nam vt omnium alia-
um virtutum, ita huius, ad animum tota æstimatio
edit. hic si in officio est, quidquid defuit, fortuna
eccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet, for-
s etiam qui compressis manibus, vel & alligatis:
uomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia con-
ummatæ scientiæ nihil deest, etiam si quid obstat quo
inus se vtatur: ita gratus est, etiam qui vult tantum,
ec habet huius voluntatis suæ vllum alium, quam se,
stem. Imo amplius adiiciam. est aliquando gra-
us, etiam qui ingratus videtur, quem mala inter-
es opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud

1. *Superest mihi*) faciendum.

CAP. XXII. Habeo, inquit, quod
tii. Non pœnitet, nec pœnitebit,
tate me eo fortuna perducet, vt hanc
1) Quid mihi volui? quid mihi nunc p
luntas? Prodest & in equuleo, prodest
si singulis membris admoueatur, & p
corpus circumeat: licet ipsum corpu
conscientia stillet: placebit illi ignis,
fides collucebit. Nunc quoque illu
quamuis dictum iam, reducatur.
grati velimus esse, cum morimur? qu
perpendamus officia? quare id aga
vitam nostram memoria decernente,
videamur obliti? Nihil iam superest,
gatur. in illo tamen cardine positi, al
manis quam gratissimi volumus. Est
in ipso opere merces rei, & ad allicien
minum ingens honesti potentia: cu
animos circumfundit, & delinitos ad
nis ac fulgoris sui rapit. At multa hi
riuntur. Et tutior est vita melioribu

e, an ad iſtam virtutem, quæ ſæpe tuta ac facili adi-
etiam per ſaxa, & rupes, & feris ac ſerpentibus
ſſum iter, fueris iturus.

AP. XXIII. Non ideo per ſe non expetendum,
aliquid extra quoque emolumenti adhæret, fere e-
pulcherrima quæque, multis & aduenticiis co-
ita ſunt dotibus: ſed illas trahunt, ipſa præce-
t. Num dubium eſt, quin hoc humani generis
nicilium, circuitus ſolis ac lunæ, vicibus ſuis tem-
et? quin alterius calore alantur corpora, terræ
xentur, immodici humores comprimantur, alli-
is omnia hiemis triſtitia frangatur: alterius tepore
aci & penetrabili rigetur maturitas 1) frugum? quin
uius curſum fecunditas humana 2) reſpondeat?
ille annum obſeruabilem fecerit circumactu ſuo;
menſem, minoribus ſe ſpatiis flectens? Vt tamen
ahas iſta, non erat ipſe ſol idoneum oculis ſpecta-
m, dignusque adorari, ſi tantum præteriret? non
digna ſuſpectu luna, etiamſi otioſum ſidus trans-
eret? Ipſe mundus quoties per noctem ignes ſu-
ndit, & tantum ſtellarum innumerabilium reful-
quem non intentum in ſe tenet? quis ſibi illa, tunc
miratur, prodeſſe cogitat? Adſpice iſta tacito
rne cœlo labentia, quemadmodum velocitatem
n ſub ſpecie dantis atque immoti operis abſcon-
t. Quantum iſta nocte, quam tu in numerum ac
rimen dierum obſeruas, agitur? quanta rerum
a ſub hoc ſilentio euoluitur? quantam fatorum
m certus limes 3) educit? Iſta quæ tu non aliter,

1) *Maturitas*) nam tepido humore ſuo reſoluit & quaſi pu-
cit luna, vt mateſcant fruges. *Lipſ.*

2) *Fœcunditas humana*) nam ad lunares menſes partuum re-
ſpondet. *Lipſ.*

3) *Certus limes*) Zodiacum dicit, per quem errantia ſidera
tur; & ex eorum poſitu hæc inferiora, ipſosque homi-
ngenia & mores formari Chaldæi cenſuerunt. *Lipſ.*

quam

quam in decorem sparsa consideras, singula ir
sunt. Nec enim est, quod existimes septem s
currere, cetera haerere. paucorum motus c
hendimus: innumerabiles vero, longiusque a
ctu nostro seducti dii eunt 4), redeuntque.
his qui oculos nostros patiuntur, plerique c
gradu pergunt, & per occultum aguntur. Qui
non caperis tantae molis aspectu, etiam si te nor
non custodiat, non foueat, generetque, ac
suo riget?

CAP. XXIV. Quemadmodum haec cum pr
vsum habeant, & necessaria vitaliaque sint, m
tamen eorum totam mentem occupat: ita omr
tus, & in primis grati animi, multum quidem p
sed non vult ob hoc diligi: amplius quidda
habet, nec satis ab eo intelligitur, a quo inte
numeratur. Gratus est, quia expedit? ergo &
tum expedit. Non recipit sordidum virtus
rem: soluto 1) ad illam sinu veniendum est.
tus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, sed
impensam, timeo periculum, vereor offensan
am potius, quod expedit. Non potest eadem r
gratum facere, & ingratum. Vt diuersa illoru
ra, ita inter se diuersa proposita sunt. Ille in
est, quamuis non oporteat, quia expedit: h
tus est, quamuis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. Propositum est nobis secundu
rum naturam viuere, & deorum exemplum seq
autem quodcumque faciunt, in eo quid praeter i
faciendi rationem sequuntur? nisi forte existima
fructum operum suorum ex fumo extorum, &
odore percipere. Vide quanta quotidie moli
quanta distribuant, quantis terras fructibus imp

4. *Dii eunt*) stoicum est, qui sidera faciebant deos
1. *Soluto*) aperto ad dandum parato. *Lips.*

quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repente deiectis solum mollíant, venasque fontium arentes reintegrent, & infuso per occulta nutrimento renouent. Omnia ista sine mercede, sine vllo ad ipsos perueniente commodo, faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si exemplari ab suo non aberrat, seruet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat vllum venale esse beneficium: gratuitos habemus deos.

CAP. XXVI. Si deos, inquit, imitaris, da & ingratis beneficia. Nam & sceleratis sol oritur, & piratis patent maria. Hoc loco interrogant, an vir bonus daturus sit beneficium ingrato, sciens ingratum esse? Permitte mihi aliquid interloqui, ne interrogatione insidiosa capiamur. Duos ex constitutione Stoica accipe ingratos. alter ingratus, quia stultus est. Stultus, etiam malus est: qui malus est, nullo vitio caret: ergo & ingratus est. Sic omnes malos dicimus, intemperantes, auaros, luxuriosos, malignos: non quia ista omnia singulis magna & nota vitia sint, sed quia esse possint: & sunt, etiamsi latent. Alter est ingratus, qui a vulgo dicitur, in hoc vitium natura pronus & propensus. Illi ingrato, qui si hac culpa non caret, quomodo nulla caret, dabit beneficium vir bonus. nulli enim dare poterit, si tales homines submouerit. Huic ingrato, qui beneficiorum fraudator est, & in hanc partem procubuit animo, non magis dabit beneficium, quam decoctori pecuniam credet, aut depositum committet ei, qui iam pluribus abnegauit. Timidus dicitur aliquis, quia stultus est: & hoc quidem malos sequitur, quos indiscreta & vniuersa vitia circumstant. dicitur timidus proprie, natura etiam ad inanes sonos pauidus. Stultus omnia vitia habet, sed non in omnia natura pro-

nus

nus est. alius in auaritiam, alius in luxuriam, alii in petulantiam inclinantur.

CAP. XXVII. Itaque errant illi, qui interrogant Stoicos: Quid ergo? Achilles timidus est? Quid ergo? Aristides, cui iustitia nomen dedit, iniustus est? Quid ergo? & Fabius, qui cunctando restituit rem, temerarius est? Quid ergo? Decius mortem timet? Mucius proditor est? Camillus desertor? Non hoc dicimus. sic omnia vitia esse in omnibus, quomodo in quibusdam singula eminent: sed malum ac stultum nullo vitio vacare. nec audacem quidem *timoris* absoluimus; ne prodigum quidem auaritia liberamus. Quomodo homo omnes sensus habet, nec ideo tamen omnes homines aciem habent lynceo similem: sic qui stultus est, non tam acria & concitata habet omnia, quam quidam quædam. Omnia in omnibus vitia sunt: sed non omnia in singulis exstant. Hunc natura ad auaritiam impellit: hic libidini, hic vino deditus, est: aut si nondum deditus, ita formatur, vt in hoc illum mores sui ferant. Itaque vt ad propositum reuertar, nemo non ingratus est, qui malus est: habet enim omnia nequitiæ semina: tamen proprie ingratus appellatur, qui ad hoc vitium vergit. huic ergo beneficium non dabo. Quomodo male filiæ consulit, qui illam contumelioso & sæpe repudiato collocauit: quomodo malus paterfamillias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonii sui curam mandauerit: quomodo dementissime *testabitur*, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum *spoliatorem*: sic pessime beneficia dare dicetur, quicumque ingratos eligit, in quos peritura conferat.

CAP. XXVIII. Dii quoque, inquit, multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant: contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos,

quam

m bonis deesse propter malos. Ita, quæ refers,
a, solem, hiemis æstatisque cursus, & media ve-
utumnique temperamenta, imbres, & fontium
lus, ventorum statos flatus, pro vniuersis inue-
int; excerpere singulos non potuerunt. Rex ho-
s dignis dat, congiarium 1) & indignis: Frumen-
publicum 2) tam fur quam periurus & adulter
piunt, &, sine delectu morum, quisquis incisus
st. quicquid aliud est, quod tanquam ciui, non
uam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt.
s quoque quædam munera in vniuersum humano
eri dedit, a quibus excluditur nemo. nec enim
rat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, con-
ius malis: commune autem bonum erat patere
mercium maris, & regnum humani generis re-
ri. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in
orum improborumque rura defluerent. Quædam
nedio ponuntur. Tam bonis quam malis con-
tur vrbes: monumenta ingeniorum, & ad indignos
ientura, publicauit editio: medicina etiam sce-
is opem monstrat, Compositiones remediorum
arium nemo suppressit, ne sanarentur indigni.
is exige censuram, & personarum æstimationem,
separatim tanquam digno dantur: non in his, quæ
niscue turbam admittunt. Multum enim refert, v-
n aliquem non excludas, an eligas. Ius & furi dici-
pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam
aliena rapuerunt. Percussores, & domi ferrum

Congiarium) quæuis donationes Publicæ ita dictæ, a con-
quæ liquidorum mensura, antiquitus enim in populum
lei congii aut vini dari solebant.

Publicum) quod Romæ e publico in plebem remuiorem
itur.

Incisus) inscriptus, insculptus in tabulis. Sic Plin. in
g. *Omnes tamen antequam te viderent recipi incidi iussisti*
Lips.

exer-

exercentes, murus ab hoste defendit: legum præsidio, qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quædam non poterant cæteris contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quæ publice inuitati sumus: illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debet, ei quem ingratum sciam, non dabo.

Cap. XXIX. Ergo, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? an hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguam istud: certe tentabo distinguere. Beneficium, est opera vtilis: sed non omnis opera vtilis, beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, vt beneficii nomen non occupent. Duæ res coire debent quæ beneficium efficiant. Primum, rei magnitudo. quædam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abiecti, aut ignis accendendi factam potestatem? & interdum ista plus prosunt, quam maxima: sed tamen vilitas sua illis, etiam vbi tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: vt eius caussa faciam, ad quem volam peruenire beneficium: dignumque eum iudicem, & libens id tribuam, percipiensque ex munere meo gaudium: quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tanquam parua: & non homini damus, sed humanitati.

Cap. XXX. Aliquando daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed nouis, prætulit. Non sine ratione, sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum

ipsis

ipsis cadat. Ciceronem filium quæ res consulem fecit, nisi pater? Cinnam 1) nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? quæ Sextum Pompeium, aliosque Pompeios, nisi vnius viri magnitudo? tanta quondam, vt satis alte omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cuius osculum etiam impuri vitabant, sacerdotem non in vno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, 2) qui hostium incursioni pro rep. vnam domum obiecerant? Hoc debemus virtutibus, vt non præsentes solum illas, sed etiam ablatas e conspectu colamus. Quomodo illæ id egerunt, vt non in vnam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsas relinquerent: ita & nos non vna ætate grati sumus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficiis, qualiscumque est. dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus est: qualiscumque est, sub vmbra suorum lateat. Vt loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendeant.

CAP. XXXI. Excusare hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit prouidentia, quæ Aridæum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, & fratri. Quare C. Cæsarem orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis auidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo iubebat, quam si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauoque, & ante hos aliis non minus claris viris, etiam si priuati paresque aliis vitam exegerunt. Quid tu, cum Mamercum Scaurum Cos. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante exceptare? Nunquid enim ipse dissi-

1. *Cinnam*) qui Cn. Pompeii ex filia nepos.
2. *Trecenti*) Fabii ex quorum familia Fabius Persicus.

mulabat? nunquid purus videri volebat? I
dictum tibi eius in se, quod circumferri me
ipso præsente laudari. Pollioni Asinio iace
scœno verbo vsus, dixerat se facturum id q
malebat. & cum Pollionis attractiorem vidil
tem: Quidquid, inquit, mali dixi, mihi
meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. H
tam palam obscænum, ad fasces, & ad tribun
sisti? nempe dum veterem illum Scaurum,
principem cogitas, indigne fers sobole
iacere.

CAP. XXXII. Deos verisimile est 1),
indulgentius tractent, propter parentes auos
os propter futuram nepotum pronepotum
longe sequentium posterorum indolem. Ne
nim illis operis sui series. omniumque illis re
manus suas iturarum scientia in aperto semper
bis ex abdito subit. & quæ repentina putan
prouisa veniunt ac familiaria. Sint hi reg
maiores eorum non fuerunt, quia pro summ
rio habuerunt iustitiam, abstinentiam, q
remp. sibi, sed se reip. dicauerunt. Regnen
vir bonus quidam proauus eorum fuit: qui
supra fortunam gessit, qui in dissensione ciui
niam ita expediebat reip. vinci quam vincere
Referri illi gratia tam longo spatio non potui
lius respectum iste populo præsideat: non
aut potest, sed quia alius pro eo meruit. Hic
deformis est, adspectu fœdus, & ornamentis
ducturus. 2) iam me homines accusabunt,
& temerarium dicent, nescientem quo loco, q

1. *Deos verisimile est*) Est Enallage optimis quib terum vsurpata, pro: *Verosimile est deos tractare al gentius. Gronov.*

2. *Traducturus*) derisui expositurus.

mis ac excellentissimis debentur, ponam. At ego scio, allii me istud dare, alii olim debitum soluere. Vnde isti norunt illum quemdam, gloriæ sequentiæ sagacissimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alii ex periculo redeunt? nunquam bonum suum a publico distinguentem? Vbi, inquit, iste, aut quis est? vnde? nescitis. apud me istæ expensorum acceptorumque rationes dispunguntur. 3) Ego quid cui debeam, scio. aliis post longam diem repono, aliis in antecessum: ac prout occasio, & reip. meæ facultas tulit.

CAP. XXXIII. Ingrato ergo aliquando quædam, sed non propter ipsum dabo. Quid si, inquit, nescis, vtrum gratus sit, an ingratus? exspectabis donec scias, an dandi beneficii tempus non amittes? Exspectare longum est. nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura est: non exspectare, temerarium est. Huic respondebimus, nunquam exspectare nos certissimam rerum comprehensionem: quoniam in arduo est veri exploratio: sed ea ire, qua ducit veri similitudo. Omne hac via procedit officium. sic serimus, sic nauigamus, sic militamus, sic vxores ducimus, sic liberos tollimus: cum omnium horum incertus sit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene sperandum esse credimus. Quis enim pollicetur serenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur qua ratio, 1) non qua veritas trahit. Exspecta, vt nisi bene cessura non facias, & nisi comperta veritate nihil mouerie: relicto omni actu vita consistit. Dum verisimilia me in hoc aut illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem verisimile erit gratum esse.

3. *Dispunguntur*) A re nummaria verbum. Dispungit qui per puncta rationem init, confert pariatque. Expungit autem, qui paribus factis nomina dolet. *Lips.*

1. *Qua ratio*) quod rationi euenturum probabile videtur,

Cap. XXXIV. Multa, inquit, interuenient, per quæ & malus pro bono surrepat, & bonus pro malo displiceat: fallaces enim sunt rerum species, quibus credimus. Quis negat? sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi vestigiis sequenda est: certiora non habeo. Hæc vt quam diligentissime æstimem, operam dabo, nec cito illis assentiar. Sic enim in prælio potest accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hosti, tanquam meo, parcam. sed hoc & raro accidet, & non vitio meo: cui propositum est hostem ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium. At obrepsit, at imposuit. nulla hic culpa tribuentis est. quia tanquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & postea ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis, sciens peccas: das enim cui non debes. si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promisisti. Constantia vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, nunquam sapientem facti sui pœnitere, nec vnquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, cum sumeret. Ideo nunquam illum pœnitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quam quod factum est: nihil melius constitui, quam quod constitutum est. Cæterum ad omnia cum exceptione veniet, si nihil inciderit, quod impediat: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid interuenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere: sapiens vtramque partem eius cogitat. scit quantum liceat errori, quam incerta sint humana, quam multa consiliis obstent. ancipitem rerum ac lubri-

bricam fortem fuſpenſus ſequitur, & conſiliis certis incertos euentus. Exceptio autem, ſine qua nihil deſtinat, nihil ingreditur, & hic illum tuetur.

CAP. XXXV. Promiſi beneficium, niſi ſi quid incidiſſet, quare non deberem dare. Quid enim, ſi quod illi pollicitus ſum, patria ſibi me dare iuſſerit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiſeram? Promiſi tibi filiam in matrimonium. poſtea peregrinus 1) apparuiſti: non eſt mihi cum externo connubium. Eadem res me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconſtantiæ crimen audiam, ſi cum omnia eadem ſint, quæ erant promittente me, non præſtitero promiſſum. alioquin quidquid mutatur, libertatem facit de integro conſulendi, & me fide liberat. Promiſi aduocationem: poſtea apparuit per illam cauſſam præiudicium in patrem meum quæri. promiſi me peregre vna exiturum: ſed iter infeſtari latrociniis nunciatur. in rem præſentem 2) venturus fui: ſed æger filius, ſed puerpera vxor tenet. Omnia eſſe debent eadem, quæ fuerunt cum promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri mutatio poteſt, quam ſi te malum virum & ingratum comperi? quod tanquam digno dabam, indigno negabo, & iraſcendi quoque cauſſam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. Inſpiciam tamen, & quantum ſit de quo agitur: dabit mihi conſilium promiſſæ rei modus. Si exiguum eſt, dabo: non quia dignus es, ſed quia promiſi. nec tanquam munus dabo, ſed verba mea redimam, & aurem mihi peruellam: 3) damno

1. *Peregrinus*) cum ius iuxta Leges Romanas matrimonium inire non licet.

2. *In rem præſentem*) coram adfuturus clienti patronus & aduocatus.

3. *Peruellam*) de cautione adhibenda meipſum monebo.

castigabo promittentis temeritatem. Ecce vt doleat, vt postea consideratius loquaris: quod dicere solemus, linguarium 2) dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mecænas ait) vt sestertio centies 3) obiurgandus sim. Inter sese enim vtrumque comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseverare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen quantum sit, attendendum. sileve, conniueamus: si vero magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quam semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantum quod temere promisi, retinebo, sed quod non recte dedi, repetam. Demens est, qui fidem præstat errori.

Cap. XXXVII. Philippus Macedonum rex habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis caussa donauerat, & hominem venalis animæ crebris auctoramentis 1) accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est. quod vt nunciatum est, accucurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum semianimemque recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam. videre tantum mihi imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit, & protinus petiit, vt sibi prædia cuiusdam donaret. Ille quidam erat hospes eius, is ipse, a quo receptus

2. *Linguarium*) vt vasarium, hordearium, multa & quasi vectigal pro lingua depensum. *Muret.*
3. *Sestertio centies*) Argute Mecænas nolle se obiurgari tanto impendio, id est rebus ipsis, non verbis. *Lips.*
1. *Auctoramentis*) donis, præmiis.

erat,

erat, a quo ſanatus. Multa interim reges, in bello præſertim, opertis oculis donant. non ſufficit homo iuſtus vnus tot armatis cupiditatibus. non poteſt quiſquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum inſatiabilia ſatiabuntur? quid habebunt, ſi ſuum quiſque habuerit? hoc Philippus ſibi dixit, cum illum induci in bona quæ petebat iuſſit. Expulſus bonis ſuis ille, non vt ruſticus iniuriam tacitus tulit, contentus quod non & ipſe donatus eſſet: ſed Philippo epiſtolam ſtrictam ac liberam ſcripſit: qua accepta ita exarſit, vt ſtatim Pauſaniæ mandaret, bona priori domino reſtitueret. ceterum improbiſſimo militi, ingratiſſimo hoſpiti, auidiſſimo naufrago, ſtigmata inſcriberet, ingratum hoſpitem teſtantia. Dignus quidem fuit, cui non inſcriberentur illæ litteræ, ſed inſculperentur, qui hoſpitem ſuum, nudo & naufrago ſimilem, in id in quo iacuerat ipſe litus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ ſeruandus fuerit: auferendum vtique fuit, quod ſummo ſcelere inuaſerat. Quis autem pœna eius moueretur, qui id commiſerat, propter quod nemo miſerari miſeros 1) poſſet?

Cap. XXXVIII. Dabit tibi Philippus quia promiſit, etiamſi non debet, etiamſi iniuriam, etiamſi ſcelus facturus eſt, etiamſi vno facto præcluſurus eſt naufragis litora? Non eſt leuitas, a cognito & damnato errore diſcedere: & ingenue fatendum eſt: Aliud putaui: deceptus ſum. Hæc vero ſuperbæ ſtultitiæ perſeuerantia eſt: Quod ſemel dixi, qualecumque eſt, fixum ratumque ſit. Non eſt turpe, cum re mutare conſilium. Age, ſi Philippus poſſeſſorem illum eorum litorum reliquiſſet, quæ naufragio ceperat, non-

1. *Miſerari miſeros*) periculo ſcilicet maximo a miſeris quos iuueris hac ratione imminente.

ne omnibus miſeris aqua & igni interdixerat? Potius eſt, inquit, intra fines regni mei, te litteras iſtas oculis inſcribendas, duriſſima fronte circumferre, oſtende quam ſacra res ſit menſa hoſpitalis. praebe in fronte tua legendum iſtud decretum, quo cauetur, ne miſeros tecto iuuare capitale ſit. Magis iſta conſtitutio ſic erit rata, quam ſi illam in aes incidiſſem.

CAP. XXXIX. Quare ergo, inquit. Zeno veſter, cum quingentos denarios mutuos cuidam promiſiſſet, & illum parum idoneum comperiſſet, amicis ſuadentibus ne daret, perſeuerauit credere, quia promiſerat? Primum alia conditio eſt in credito, alia in beneficio. Pecuniae etiam male creditae, exactio eſt. & appellare debitorem ad diem poſſum, & ſi foro ceſſerit, 1) portionem feram. beneficium & totum perit, & ſtatim. Praeterea hoc mali viri eſt, illud mali patrisfamiliae. Deinde ne Zeno quidem ſi maior fuiſſet ſumma, credere perſeueraſſet. Quingenti denarii ſunt. Illud quod dici ſolet, in morbo conſumat: fuit tanti, non reuocare promiſſum ſuum. Ad caenam quia promiſi, ibo, etiamſi frigus erit: non quidem, ſi niues cadent. Surgam ad ſponſalia, quia promiſi, quamuis non concoxerim: ſed non, ſi febricitauero. Sponſum deſcendam, 2) quia promiſi, ſed non ſi ſpondere in incertum 3) iubebis, ſi fiſco 4) obligabis. Subeſt, inquam, tacita exceptio, ſi potero, ſi debebo, ſi haec ita erunt. Effice, vt idem ſtatus ſit, cum exigitur, qui fuit cum promitterem: Deſtituere leuitas erit. ſi aliquid interuenit noui, quid miraris, cum conditio promit-

1. *Foro ceſſerit*) foro cedere dicebantur qui copiam ſui in foro non faciebant, fraudendorum creditorum cauſa.

2. *Deſcendam*) in foro enim & ad tribunal publicum illae ſponſiones, *Lipſ.*

3. *In incertum*) Summa non expreſſa, quod cautiores merito fugiunt. *Lipſ.*

4. *Fiſco*) cuius grauiſſimae leges.

entis mutata sit, mutatum esse consilium? eadem mihi omnia praesta: & idem sum. Vadimonium promittimus. tamen deserti non in omnes datur actio deserentes. vis maior excusat.

Cap. XL. Idem etiam illa in quaestione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium vtique reddendum sit. Animum praestare gratum debeo: ceterum aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? vtique cum quidam recipere beneficium, iniuriam iudicent, & beneficia subinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum personam possum, quam velle? nec enim ideo beneficium nouum reiicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quam dabitur: & praebebo me amico meo exercendae bonitatis suae capacem materiam. Qui noua accipere non vult, acceptis offenditur. Non refero gratiam. quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille praestitit mihi, nempe cum occasionem haberet, cum facultatem. Vtrum bonus vir est, an malus? apud bonum virum, bonam caussam habeo. apud malum non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, vt referre gratiam. etiam invitis his quibus refertur, properemus, & instemus recedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cum aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestiue remittunt, & nihil se debere testantur. Reiiciendi genus est, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cum possim; quando? si plus mihi detracturus ero, quam illi collaturus: si ille non erit sensurus vllam accessionem recepto eo; quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat vtique

reddere, non habet animum grati hominis, sed
toris. Et vt breuiter, qui nimis cito cupit soluer
vitus debet: qui inuitus debet, ingratus est.

Liber Qvintvs.

Argumentum & Ordo.

ABsolutis duabus praecipuis partibus, Quomodo dum beneficium, Quomodo accipiendum: tr si dicit ad quadam non tam in ipsa materie, qua ipsa. & vicina ac connexa. Quaestiunculas subserit, mo istam: An turpe Beneficiis vinci? negat vinci & parem semper esse, qui grate meminit, qui cupi nimo referre, si re non potest. Quaestiuncula secu An aliquis sibi beneficium donet? item negat, & tramque tamen partem argutatur. Tertia qua cula: An aliquis Ingratus Stoice dici possit? ait, cet. Quarta, An non omnes ingrati sint? minim plurimos fatetur. Deinde ex adtextu, Quousque an alius pro alio obligemur? vt filius pro patre, & Distinctione respondet, & magis negat. Quinta stiuncula; An triste beneficium, & inuito etiam ri possit? potest. Vltima denique: An repeti Bene possit?

CAPVT I.

IN prioribus libris videbar consumm propositum, cum tractassem, quemadmod dandum esset beneficium, & quemadmod accipiendum. hi enim sunt huius officii fi Quidquid vltra moror, non seruio materiae, sed in geo: quae quo ducit, sequendum est, non quo in Subinde enim nascetur, quod lacessat aliqua dul ne animum, magis non superuacuum, quam nec gium. Verum quia ita vis, perseueremus, per

a rem continebant, scrutari etiam ea quæ, si vis um, connexa sunt, non cohærentia: quæ quis a diligenter inspicit, nec facit operæ pretium, nec nen perdit operam. Tibi autem homini natura imo, & ad beneficia propenso, Liberalis Æbuci, lla eorum laudatio satisfacit. Neminem vnquam i tam benignum etiam leuissimorum officiorum æ-natorem. Iam bonitas tua eousque prolapsa est, ibi dari putes beneficium, quod vlli datur. para-ea, ne quem beneficii pœniteat, pro ingratis de-ndere. Ipse vsque eo abes ab omni iactatione, vs-e eo statim vis exonerare quos obligas, vt quidquid aliquem confers, velis videri non præstare, sed red-re. Ideoque plenius ad te sic data reuertuntur. nam e sequuntur beneficia non reposcentem: & vt glo-fugientes magis sequitur, ita fructus beneficiorum atius respondet illis, per quos etiam esse ingratis li-. Per te vero non est mora, quo minus beneficia i acceperunt, vltro repetant 1): nec recusabis con-re alia, & suppressis dissimulatisque plura ac maiora icere. Propositum optimi viri, & ingentis animi, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. e te ista ratio decipiet. succumbunt vitia virtutibus, lla non cito odisse properaueris.

CAP. II. Illud vtique vnice tibi placet, velut ma-ifice dictum: Turpe est beneficiis vinci. Quod sit verum, non immerito quæri solet: longeque ali-. est, quam mente concipis. Nunquam enim in rum honestarum certamine superari, turpe est: mmodo arma non proiicias, & victus quoque velis cere. Non omnes ad bonum propositum easdem erunt vires, easdem facultates, eandem fortunam:

1. *Repetant*) tanquam clim aliquid debeatur, cum ipsi de-ant.

que

quæ optimorum quoque consiliorum, dumtaxat 1) exitus, temperat. Voluntas ipsa rectum petens, laudanda est, etiamsi illam alius gradu velociori antecessit. non vt in certaminibus, ad spectaculum editis, meliorem palma declarat: quamquam in illis quoque sæpe deteriorem prætulit casus. Vbi de officio agitur, quod vterque a sua parte esse quam plenissimum vult, si alter plus potuit, & ad manum habuit materiam sufficientem animo suo, si illi, quantum conatus est, fortuna permisit; alter autem voluntate par est, etiamsi minora quam accepit reddidit, aut omnino non reddidit, sed vult reddere, & toto in hoc intentus est animo: hic non magis victus est, quam qui in armis moritur. quem occidere facilius hostis potuit, quam avertere. Quod turpe existimas, id accidere viro bono non potest, vt vincatur. nunquam enim succumbet, nunquam renunciabit, ad vltimum vsque diem vitæ stabit paratus, & in hac statione morietur: magna se accepisse præ se ferens, paria voluisse.

CAP. III. Lacedæmonii vetant suos pancratio 1) aut cestu decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Cursor cretam 2) prior contingit: velocitate alium, non animo, antecessit. Luctator ter abiectus, perdidit palmam, non tradidit. Cum inuictos esse Lacedæmonii ciues suos magno æstimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex: non per se ipse exitus, sed vox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus suis custodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus præstat, ne vnquam vincantur: quoniam quidem etiam inter su-

1. *Dumtaxat*) falsem, ad minimum.

1. *Pancratio*) Pancratiastes est qui nudis manibus pugnisque nexus miscet, imo & pedibus & toto corpore certat. vnde & nomen illi, cum sc. viribus & omni robore pugnet. *Lips.*

2. *Cretam*) ita metam appellat. vide Ep. 104. *Lips.*

peran-

rantia animus inuictus est. Ideo nemo trecentos bios victos dicit, sed occisos. Et Regulus captus a Pœnis, non victus; & quisquis alius sæuientis fornæ vi ac pondere oppressus, non submittit animum. beneficiis idem est. plura aliquis accepit, maiora, quentiora: non tamen victus est. Beneficia forse beneficiis victa sunt, si inter se data & accepta mputes: si dantem & accipientem comparaueris, iorum animi & per se æstimandi sunt, penes neum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cum al: multis vulneribus confossus est, alter leuiter quim saucius, pares exisse dicantur, quamuis alter viatur inferior.

Cap. IV. Ergo nemo vinci potest beneficiis: si it debere, si vult referre, si quod rebus non potest, imo æquat. Hic, quam diu in hoc permanet, iam diu tenet voluntatem, gratum animum signis probat: quid interest, ab vtra parte munuscula plunumerentur? Tu multa dare potes: at ego tantum cipere possum. tecum stat fortuna: mecum bona oluntas. tamen tam par tibi sum, quam multis aratissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque neficiis vincitur: quia tam gratus est quisque, quam luit. Nam si turpe est beneficiis vinci, non oporta præpotentibus viris accipere beneficium, quibus ratiam referre non possis. A principibus dico, a gibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri ulta possent, pauca admodum & imparia datis recpturi. Reges & principes dixi, quibus tamen post opera nauari, & quorum illa excellens potentia r minorum consensum ministeriumque constat. unt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui ix vllis humanis desideriis continguntur: quibus nil potest præstare ipsa fortuna. necesse est a Socra beneficio vincar; necesse est a Diogene, qui per medias

dias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regis opibus. O nae ille tunc merito & sibi & ceteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant? Multo potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro, plus enim erat, quod hic nollet accipere, quam quod ille posset dare.

Cap. V. Non est turpe, ab his vinci, neque enim minus fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideo ignis minus vrere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideo ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictaeque aduersus dura naturae, diuidendus est. Idem tibi de homine grato respondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, si ab his obligatus est, ad quos aut fortunae magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficiis clausit. A parentibus fere vincimur. nam tam diu illos habemus, quam diu graues iudicamus, & quam diu beneficia illorum non intelligimus. Cum iam aetas aliquid prudentiae collegit, & apparere coepit, propter illa ipsas eos amari a nobis debere, propter quae non amabantur, admonitiones, seueritatem, & inconsultae adolescentiae diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos vsque ad verum fructum a liberis percipiendum perduxit aetas: ceteri liberos onere senserunt, Non est tamen turpe, vinci beneficiis a parente. quid ni non sit turpe, cum a nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares, & impares sumus. pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortuna, quae si cui obstitit quo minus referret gratiam, non ideo illi tanquam victo erubescendum est. Non est turpe, non consequi, dummodo sequaris. Saepe necesse est, ante alia beneficia petamus, quam priora reddidimus. Nec ideo non petimus, aut turpiter petimus,

mus, quia non reddituri debebimus: quia non per nos erit mora, quo minus gratissimi simus. Sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostra potestate.

CAP. VI. Alexander Macedonum rex gloriari solebat, a nullo se beneficiis victum. Non est quod nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Persas, & nationes districtas sine exercitu 1) suspiciat: ne hos sibi præstitisse regnum, a Thraciæ angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, iudicet. Eadem re gloriari Socrates potuit, eadem Diogenes, a quo vtique victus est. Quid ni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quidquam posset, nec eripere? Archelaus rex 2) Socratem rogauit, vt ad se veniret. dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum, in ipsius potestate erat, non accipere: deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum 3) Archelaus daturus erat aurum & argentum, recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? & quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset 4) hominem vitæ ac mortis peritum, vtriusque fines 5) tenentem? Si regem, in luce media errantem, ad rerum naturam

1. *Et nationes districtas in exercitu*) leg. *sine nationes descriptas in exercitus. Gronov.*

2. *Rex*) Macedonum, de eo Diodorus L. 14.

3. *Etiamnum*) præterea *Gronov.*

4. *Ostendisset*) speciem & faciem huiusmodi hominis monstrasset.

5. *Fines*) quatenus & quomodo viuere & mori oporteret. *Lips.*

ad-

admisisset, vsque eo eius ignarum, vt quo die i defectio fuit, regiam cluderet, & filium (quod luctu ac rebus aduersis moris est) tonderet? Quam fuisset beneficium, si timentem e latebris suis ex xisset, & bonum animum habere iussisset dicens: N est ista solis defectio, sed duorum siderum coi cum luna humiliore currens via, infra ipsum sol orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscon quæ modo partes eius exiguas, si in transcursu st xit, obducit; modo plus tegit, si maiorem part sui obiecit; modo excludit totius aspectum, si re librament o inter solem terrasque media successit? Sed iam ista sidera huc & illo diducet velocitas sua. iam recipient diem terræ, & hic ibit ordo per sæcula: q dispositos ac prædictos dies habent, quibus sol int cursu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paulo exspecta. iam emerget, iam istam velut nubem rel quet, iam exsolutus impedimentis, lucem suam libe mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre no posset, si illum docuisset regnare? parum scilicet ma gnum beneficium a Socrate accipiebat, si vllum da potuisset Socrati? Quare ergo hoc Socrates dixit Vir facetus, & cuius per figuras sermo procedere s litus erat, derisor omnium, maxime potentium, ma luit illi nasute negare, quam contumaciter ac superb Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non po set paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur ac cipere quæ nollet: timuit, ne quid indignum Socra te acciperet. Dicet aliquis: Negasset, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua ma gno æstimari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrum dare aliquid regi nolis, an accipere a rege: in æqu vtramque ponit repulsam. & superbo fastidiri acer bius est, quam non timeri. Vis scire, quid vere no luerit

luerit? Noluit ire ad voluntariam seruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

Cap. VII. Satis (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficiis vinci: quod qui quærit, scit non solere homines sibi ipsos beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe a seipsum vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare? an debeat referre sibi gratiam? quod vt videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago, &, De nullo queri possum alio, quam de me: Ego mihi irascor, &, Ego a me pœnas exigam, &, Odi me. multa præterea huiusmodi, per quæ vnusquisque de se, tanquam de altero loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ si in alium contulissem, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quodsi ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus, quod non minus turpe est, quam in se sordidum esse, & in se durum ac sæuum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno male audit, quam sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minus placens sibi, & se suspiciens, &, vt ita dicam, assentator suus. Vitia non tantum cum foris peccant, inuisa sunt, sed cum in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quam qui imperat sibi, quam qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrii, regere, quam animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quod ab illo didicit: quare Socrates sibi non agat, quod ipse se docuit? M. Cato ait: Quod tibi deest, a te ipso mutuare. quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt,

in quibus consuetudo nos diuidit. 1) Dicere solemus: Sine loquar mecum: &, Ego mihi aurem peruellam. Quae si vera sunt, quemadmodum aliqui sibi irasci debet, sic & gratias agere: quomodo obiurgare se, sic & laudare: quomodo damno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficium, contraria sunt. si de aliquo dicimus, iniuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficium sibi dedit.

CAP. VIII. Nemo sibi debet, natura prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. debitor non est sine creditore, non magis quam maritus sine vxore, aut sine filio pater. Aliquis dare debet, vt aliquis accipiat: non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quomodo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat: quomodo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tanquam patrono ponit: quomodo si aeger cum cura sua conualuit, mercedem a se non exigit: sic in omni negotio, etiam cum aliquid prodesse sibi fecerit, non tamen debebit referre gratiam sibi, quia non habebit, cui referat. Vt concedam aliquem dare sibi beneficium: *dum dat, & recipit*. vt concedam aliquem a se accipere beneficium, dum accipit, reddit. Domi (quod aiunt) versura fit, 1) & velut lusorium 2) nomen statim transit. Neque enim alius dat quam qui accipit, sed vnus atque idem. Hoc verbum debere, non habet nisi inter duos locum: quomodo ergo in vno consistit, qui se obligando libe-

1. *Diuidit*) ex vno duos facit, vt de nobis tanquam de aliis loquamur.

1. *Versura fit*) versuram facere est creditorem mutare & foenus foenore dissoluere, domi autem fit cum a nobis ipsis et mutuamur. *Lips.*

2. *Lusorium*) vero ac decretorio opponitur. Inane ac verum.

rat?

sat? Vt in orbe ac pila nihil est imum, nihil summum, nihil extremum, nihil primum, quia motu 3) ordo mutatur, & quæ sequebantur præcedunt, & quæ occidebant oriuntur, omnia quomodocumque ierint, in idem reuertuntur: ita in homine existima fieri. cum illum in multa mutaueris, vnus est. Cecidit se: iniuriarum cum quo agat, non habet. alligauit & clausit: de vi non tenetur. beneficium sibi dedit: protinus danti reddidit. Rerum natura nihil dicitur perdere, quia quidquid illi auellitur, ad illam redit: nec perire quidquam potest, quod quo excidat non habet, sed eodem reuoluitur vnde discedit. Quid simile, inquit, habet hoc exemplum propositæ quæstioni? dicam. Puta te ingratum esse, non peribit beneficium: habet illud, qui dedit. puta te recipere nolle: apud te est, antequam redditur. Non potes quidquam amittere: quia quod detrahitur, nihilominus tibi acquiritur. Intra te ipsum orbis agitur. accipiendo das, dando accipis.

CAP. IX. Beneficium, inquit, sibi dare oportet: ergo & referre gratiam oportet. Primum illud falsum est, ex quo pendent sequentia. Nemo enim sibi beneficium dat, sed naturæ suæ paret, a qua ad caritatem sui compositus est: vnde illi summa cura est nocitura vitandi, profutura appetendi. Itaque nec liberalis est, qui sibi donat: nec clemens, qui sibi ignoscit: nec misericors, qui malis suis tangitur. Quod aliis præstare liberalitas est, clementia, misericordia: sibi præstare, natura est. Beneficium res voluntaria est: at prodesse sibi, necessarium est. Quo quis plura beneficia dedit, beneficentior est. Quis vnquam laudatus est, quod sibi ipse fuisset auxilio? quod se eri-

3. *Quia motu*) legendum: *quia neque motu*, *Lips.* Verum nescio an sequentia id ferant.

puisset latronibus? nemo sibi beneficium dat, non magis quam hospitium: nemo sibi donat, non magis quam credit. Si dat sibi quisque beneficium, semper dat, sine intermissione dat: inire beneficiorum suorum non potest numerum. Quando ergo gratiam referet, cum per hoc ipsum, quo gratiam refert, beneficium det? Quomodo enim discernere poterit, vtrum det sibi beneficium, an reddat, cum intra eundem hominem res geratur? Liberaui me periculo: beneficium mihi dedi. iterum me periculo libero: vterum do beneficium, an reddo? Deinde vt primum illud concedam, dare nos beneficium nobis: quod sequitur, non concedam. nam etiamsi damus, non debemus. quare? quia statim recipimus. Accipere beneficium nos oportet, deinde debere, deinde referre. Debendi locus non est, quia sine vlla mora recipimus. Dat nemo, nisi alteri: debet nemo, nisi alteri: reddit nemo, nisi alteri. Id intra vnum non potest fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. Beneficium est, praestitisse aliquid vtiliter. verbum autem Praestitisse, ad alios *spectat*. Nunquid non demens videbitur, qui aliquid *vendidisse* sibi se dicet? quia venditio alienatio est, & rei suae, iurisque in ea sui, in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, a se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi. Alioqui duo contraria in vno coëunt, vt *idem sit* dare, & accipere. Etiamnum multum interest, inter dare, & accipere. quid ni? cum ex diuerso ista verba posita sint. atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. Paullo ante dicebam, quaedam ad alios pertinere, & sic esse formata, vt tota significatio illorum discedat a nobis. Fra-

ter

ter sum, sed alterius. nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod iungitur, sine altero non est. Si & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit; non magis quam sibi fauet, quam suarum partium est. Diutius hoc, & pluribus exemplis licet prosequi. quidni? cum inter ea sit habendum beneficium, quæ secundam personam desiderant. Quædam cum sint honesta, pulcherrima, summæ virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides colitur. num quis ergo dicitur sibi fidem præstitisse.

CAP. XI. Venio nunc ad vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit pecuniam: nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quam consequitur, qui beneficium a se accepit. Beneficium & gratiæ relatio, vltro citroque ire debent: intra vnum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, a quo consecutus est aliquid: qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiæ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. & quis vnquam ingratus hoc noluit facere? imo quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quod illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cum hoc dicimus, laudamus nos; & vt factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cum datum est, non reddi: qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod de-

dit: ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quod alteri vt aliquid prodesset, vtilitatis interim suæ oblitus est: quod alteri dedit, ablaturus sibi. hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, vt dicat: Hic homo colendus est. illi beneficium dedit: dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua caussa dat, sed eius cui dat, is qui sibi beneficium dat, sua caussa dat: non est ergo beneficium.

Cap. XII. Videor tibi iam illud, quod in principio dixeram, mentitus? Dicis me abesse ab eo qui operæ pretium facit: imo totam operam bona fide perdere? Exspecta etiam. hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: a quibus cum euaseris, nihil amplius assecutus eris, quam vt eas difficultates effugeris, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operose soluere, quos ipse vt solueres, feceris? Sed quemadmodum quædam in *oblectamentum* ac iocum sic inligantur, vt eorum solutio imperito *difficilis* sit: quæ ille qui implicuit, sine vllo negotio separat: quia commissuras eorum & moras 1) nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem: tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: ita hæc quæ videntur callida & insidiosa, securitatem, ac segnitiem ingenii auferunt: quibus modo campus in quo vagentur, sternendus est, modo creperi aliquid & confragosi obiiciendum, per quod erepant, & sollicite vestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. id sic colligitur. Beneficium est quod prodest: prodesse autem nemo homini malo potest, vt dicitis Stoici;

1. *Moras*) nexus & complicationes.

er-

ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum, beneficium honesta & probabilis res est. Apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio: quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. & ideo non fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis: Bonus vir omnia recte facit, si omnia recte facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit, malus non accipit. quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum. id peruenire ad malum non potest: desinet enim malus esse, si ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona malaque dissentiunt, nec in vnum eunt. Ideo nemo illi prodest? quia quidquid ad illum peruenit, id prauo vsu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus, & colligens bilem: quoscumque accepit cibos mutat, & omne alimentum in caussam doloris trahit: ita animus cæcus, quidquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum æstus subest, minusque se inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, quo fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod prosit: imo nihil quod non noceat. Quæcumque enim illis contigerunt, in naturam suam vertunt, & extra speciosa, profuturaque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideo nec beneficium dare possunt: quoniam nemo potest quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. Sed quamuis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficiis similia sint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa animi bona, a stulto ac malo submouentur: ad hæc admittitur, quæ & acci-

pere potest, & debet reddere: & si non reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantum. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanae longe lateque terminos ponunt, aiunt, minuta beneficia peruentura ad malos. haec qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quae non sunt animum factura meliorem: commoda tamen illa esse, & expetenda, non negamus. Haec & viro bono dare malus potest, & accipere a bono: vt pecuniam, vestem, honores, & vitam, quae si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quaedam etiamsi vera non sint, propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem, & argenteam & auream dicimus. sic illiteratum, non ex toto rudem, sed ad litteras altiores non perductum. sic qui male vestitum & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt: habent tamen beneficii speciem. Quomodo ista sunt tanquam beneficia: sic & ille tanquam ingratus est, non ingratus. Falsum est. quia illa beneficia, & qui dat appellat, & qui accipit. Ita & qui veri *beneficii specie* fefellit, tam ingratus est, quam veneficus, *qui soporem*, 1) cum venenum crederet, miscuit.

Cap. XIV. Cleanthes vehementius agit. Licet, inquit, beneficium non sit quod accipit, ipse tamen ingratus est: quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiam antequam manus *inquinet*: quia ad occidendum iam armatus est, & *habet* spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit, beneficium non erat, sed vocabatur. Sacrilegi dant poenas, quamuis nemo vsque ad deos ma-

1. *Soporem*) medicamentum soporiferum.

nus

mus porrigat. Quomodo, inquit, aduersus malum ingratus est quisquam, cum malo dari beneficium non possit? Ea scilicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex his, quæ apud imperitos bona sunt: quorum si malis copia est, ipse quoque in simili materia gratus esse debebit: & illa qualiacunque sunt, cum pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum, quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ præstat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exsolue.

CAP. XV. Quid sint beneficia, an & in hanc sordidam humilemque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat, ad vos non pertinet: in alios quæritur verum. 1) Vos ad speciem veri componite animum: & dum honestum dicitis, quidquid est id, quod nomine honesti iactatur, id colite. Quomodo, inquit, nemo per vos ingratus est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (vt dicitis) omnes stulti mali sunt: qui autem habet vitium vnum, habet omnia; omnes autem stulti & mali sunt. omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non sunt? 2) non vndique humano generi conuicium fit? non publica querela est, beneficia perisse, & paucissimos esse, qui de benemerentibus non inuicem pessime mereantur? Nec est quod hanc tantum nostram murmurationem putes, pro pessimo prauoque numerantium, quidquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio qui non ex philosophorum domo clamat, ex medio conuentu populos gentesque damnatura vox mittitur,

1. *In alios &c.*) Sententia est: Vos e turba stulti frustra de vero beneficio quæritis, eius non capaces; ad speciem & imaginem eius ite, veritas aliis quæritur. *Lips.*

2. *Quid ergo? non sunt?*) respondet Seneca ad Obiectionem concedendo.

rant. Temperauit quidem ius crudelitatemque victoriæ. quod dicere solebat, præstitit: neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? Cæteri armis crudelius exercuerunt, satiati tamen aliquando abiecerunt: hic gladium cito condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, 6) quem iure cæsum pronuntiauit, interfectoresque eius in prouincias & imperia dimisit, patriam vero proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala, destinauit ne Romanis quidem 7) regibus: vt quæ Achæis, Rhodiis, & plerisque vrbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

CAP. XVII. Deficiet dies, enumerantem ingratos, vsque in vltima patriæ exitia. Æque immensum erit, si percurrere cœpero, ipsa respublica quam ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit: quamque non minus sæpe peccauerit, quam in ipsum peccatum est. Camillum in exsilium misit: Scipionem dimisit. exsulauit post Catilinam Cicero, diruti eius penates, bona direpta, factum quidquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentiæ pretium tulit in *Asia latere*: Catoni populus Romanus præturam negauit, consulatum pernegauit. Ingrati publice sumus. Se quisque interroget: nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non potest fieri, vt omnes querantur, nisi querendum est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantum? & cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adiice, & ambitiosi omnes sunt & impii omnes. Sed non est quod irascaris. ignosce illis: omnes insaniunt.

6. *In dictatorem suum*) Cæsarem, cuius erat magister equitum.

7. *Ne Romanis quidem*) suæ scilicet Cleopatræ.

Nolo

ad consulatum a caliga 2) perductus: qui nisi
ricis cædibus Romana funera æquauerit, nisi
s exitii & trucidationis non tantum dederit si-
, 3) sed ipse signum 4) fuerit, parum mutatam
ositam in priorem locum fortunam suam senti-
ngratus L. Sulla: qui patriam durioribus remediis
pericula erant, sanauit. qui cum a Prænestina
vsque ad Collinam portam, per sanguinem hu-
m incessisset, alia edidit in vrbe prælia, alias
s: legiones duas, quod crudele est, post victo-
; quod nefas, post fidem, in angulo 5) conge-
ontrucidauit, & proscriptionem commentus est:
agni? vt qui ciuem Romanum occidisset, im-
atem, & pecuniam, tantum non ciuicam acci-
. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consu-
s, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos
xima parte immaturus inuaserat, hanc gratiam
blicæ reddidit, vt in possessionem eius alios
ue induceret, quasi potentiæ suæ detracturus in-
n, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset:
extraordinaria concupiscit imperia, dum prouin-
vt eligat, distribuit, dum ita triumuiris remp.
it, vt tamen in sua domo duæ partes essent, eo
git populum Rom. vt saluus esse non posset, nisi
ficio seruitutis. Ingratus ipse Pompeii hostis ac
r, qui a Gallia Germaniaque bellum in vrbem
megit, & ille plebicola, ille popularis, castra
co Flaminio posuit, propius quam Porsenæ fue-

caliga) innuit fuisse primum gregarium militem qui
gestabant. *Id.*

Dederit signum) in militia: cum tesseram eundi Romam
idandi dedit. *Id.*

pse signum) Quia tacitum signum gestu & a se dabat, vt
erentur quibuscunque manus osculum negasset. vid.
L. 3. Plutarch. in Mario.

angulo) In ouili quod erat in campo Martio.

ant.

determinari volo, si & patri beneficium datu
quid & fratri? nunquid & patruo? nunqui
nunquid vxori, & socero? Dic mihi, vbi debe
finere: quousque personarum seriem sequar. Si
tuum coluero, tibi beneficium dedero: si dom
am ardentem restrinxero, aut ne concidat ex
tibi beneficium non dabo? Si seruum tuum s
ro, tibi imputabo: si filium tuum seruauero,
bebis beneficium meum?

CAP. XXI. Dissimilia ponis exempla: qui
grum meum colit, agro beneficium non dat,
hi: & qui domum meam, quo minus ruat,
præstat mihi. ipsa enim domus sine sensu est.
torem me habet, quia nullum habet. Et qui
meum colit, non illum, sed me demereri vult. I
seruo dicam. mei mancipii res est, mihi seruatu
ego pro illo debeo. Filius ipse beneficii capax
que ille accipit: ego beneficio lætor. contingo
obligor; Velim tamen, tu qui debere non putas
deas mihi: filii bona valetudo, felicitas, patrimo
pertinet ad patrem? felicior futurus est, si saluum
erit filium: infelicior, si amiserit? Quid ergo? qui
cior fit a me, & infelicitatis maximæ periculo li
tur, non accipit beneficium? Non, inquit, qu
enim in alios conferuntur, sed ad nos vsque p
nant. ab eo autem exigi quidque debet, in quem
fertur: sicut pecunia ab eo petitur, cui credi
quamuis ad me illa aliquo modo venerit. N
beneficium est, cuius commodum non & pro
tangat, nonnunquam etiam longius positos.
quæritur, quo beneficium ab eo cui datum est,
feratur, sed vbi primo collocetur. a reo tibi ip
capite repetitio est. Quid ergo? oro te, non
filium mihi donasti, & si hic perisset, victuru
fui? pro eius vita beneficium non debes, cuius

tuæ præfers? Etiamnum cum filium tuum seruaui, ad genua procumbis, diis vota soluis, tanquam ipse seruatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil interest, mea 1) an me seruaueris. duos seruasti: imo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? quia & si filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ideo ego debuero. quia etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideo ego ero adulter. Dico me tibi obligatum pro filio, non quia sum, sed quia volo me offerre tibi debitorem voluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius voluptas, summa vtilitas, & orbitatis grauissimum vulnus effugi. Non quæritur nunc, an profueris mihi, sed an beneficium dederis. prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod nunquam datur, nisi a volente. Tu autem non vis patri, sed filio dare: & interim, ne nosti quidem patrem. Itaque cum dixetis, patri ergo beneficium non dedi, filium eius seruando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quem non noui, quem non cogitaui? Et quid quod aliquando eueniet, vt patrem oderis, filium serues: beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras, cum dares? Sed vt dialogorum altercationē seposita, tanquam iurisconsultus respondeam, mens spectanda est dantis. Beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorem fecit, pater accepit beneficium: sed pater beneficio in filium collato non obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse præstare aliquid: non tanquam soluendi necessitatem habeat, sed tanquam incipiendi caussam. Repeti a patre beneficium non debet: si quid pro hoc benigne facit, iustus, non gratus est. Nam illud finiri non potest: si patri do be-

1. *Mea*) i.e. filium in quo omnia mea sita. *Gronov.*

neficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & seruis, & patriæ. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplicabilis subit; cui difficile est modum imponere, quia paullatim surrepit & non desinit serpere. Illud solet quæri: Fratres duo dissident. si alterum seruo, an idem beneficium ei qui fratrem inuisum non perisse moleste laturus est? Non est dubium, quin beneficium sit etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

CAP. XX. Beneficium, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristem frontem & asperam habent, quemadmodum secare & vrere vt sanes, & vinculis coërcere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus denarius, quem barbarus & ignarus formæ publicæ reiecit. Beneficium & odit, & accepit: si modo id prodest, si is qui dabat, vt prodesset dedit. nihil refert an bonam rem malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi *expedit* habere. hunc ego occidi. non est beneficium, *quamuis* ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissime *nocet, cui gratiæ* aguntur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideo beneficium est: nocet, & ideo non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: & tamen beneficium est. Patrem alicuius in solitudine exanimem inueni, corpus eius sepeliui. nec ipsi profui (quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur?) nec filio, quid enim per hoc commodi accessit illi? Dicam quid consecutus sit: officio sollenni & necessario per me functus est. Præstiti patri eius, quod ipse præstare voluisset, necnon & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiæ & humanitati dedi, vt quodlibet cadauer absconderem:

sed

corpus agnoui, si filio tunc hoc præstare me co-
i. At si terram ignoto mortuo inieci, nullum
huius officii debitorem, in publicum humanus.
aliquis, Quid tantopere quæris, cui dederis
ficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt
unquam iudicant esse repetendum, & has caussas
int. Indignus, etiam repetenti non reddet: di-
, ipse per se referet. Præterea si bono viro de-
exspecta: ne iniuriam illi facias appellando,
iam non fuisset sua sponte redditurus. si malo
dedisti, plectere. Beneficium verbo 1) ne cor-
is, creditum faciendo. Præterea, lex quod
iussit repeti, vetuit. Vera sunt ista. quam diu
ihil vrget, quam diu fortuna nihil cogit, petam
s beneficium quam repetam: sed si de salute li-
rum agitur, si in periculum vxor deducitur, si
æ salus ac libertas mittit me etiam quo ire nollem,
rabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse,
us esset mihi auxilio hominis ingrati. nouissime
iendi beneficii necessitas, repetendi verecundi-
vincet. Deinde, cum bono viro beneficium
sic do, tanquam numquam repetiturus, nisi
se fuerit.

AP. XXI. Sed lex, inquit, non permittendo
ere, vetuit. Multa legem non habent, nec actio-
: ad quæ consuetudo vitæ humanæ, lege omni
itior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum
ta non eloqui nulla lex fidem etiam inimico præ-
. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui
nisimus, alligat? Querar tamen cum eo qui arca-
sermonem non continuerit, & fidem datam, nec
tam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit,

1) *Verbo*) ipso illo repetendi: quod exactionem & ex de-
sonat. *Lips.*

creditum facis. Minime. non enim exigo, ſed re-peto: & ne repeto quidem, ſed admoneo. Ne vl-tima quoque neceſſitas, in hoc aget, vt ad eum veni-am, cum quo diu mihi luctandum ſit. 1) Qui tam in-gratus eſt, vt illi non ſit ſatis admoneri, eum tranſibo, nec dignum iudicabo, qui gratus eſſe cogatur. Quo-modo fenerator quosdam debitores non appellat, quos ſcit decoxiſſe, & in quorum pudorem nihil ſu-pereſt, quod pereat: ſic ego quosdam ingratos pa-lam ac pertinaciter præteribo, nec ab vllo benefi-cium repetam, niſi a quo non ablaturus ero, ſed recepturus.

CAP. XXII. Multi ſunt, qui nec negare ſciant, quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni ſunt quam grati, nec tam mali quam ingrati, ſegnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appel-labo, ſed commonefaciam, & ad officium aliud a-gentes educam. qui ſtatim mihi ſic reſpondebunt: Ignoſce, non mehercule ſciui hoc te deſiderare, alio-quin vltro obtuliſſem. Rogo ne me ingratum exiſti-mes. memini quid mihi præſtiteris. *Hos ego quare dubitem, & ſibi meliores & mihi facere?* *Quemcun-que* potuero, peccare prohibebo, *multo magis ami-cum*, & ne peccet, & ne in me potiſſimum peccet. Alterum illi beneficium do, ſi illum ingratum eſſe non patior: nec dure illi exprobrabo quæ præſtiti, ſed quam potero molliſſime, vt poteſtatem referendæ gra-tiæ faciam, renouabo memoriam eius, *& petam* beneficium: ipſe me repetere intelliget. Ali-quando vtar verbis durioribus, ſi emendari illum ſperauero poſſe. nam deploratum propter hoc quo-que non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam.

1. *Luctandum ſit*) vi quaſi adhibita gratitudinis teſtifica-tio extorquenda.

Quodſi

Quodsi admonitionis quoque suggillationem 1) ingratis remittimus, segniores ad reddenda beneficia faciemus. Quosdam vero sanabiles & qui fieri boni possunt, si quid illos momorderit, perire patiemur admonitione sublata? qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad se reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. Quidam vt expergiscantur, non feriendi, sed commouendi sunt: eodem modo quorumdam ad referendam gratiam fides non cessat, sed languet. hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere. iniuria est enim, si in hoc non repetis, vt ingratus sim. Quid si ignoro, quid desideres? quid si occupationibus districtus, & in alia vocatus, occasionem non obseruaui? ostende mihi quid possim, quid velis. Quare desperas, antequam tentas? quare properas & beneficium, & amicum, perdere? Vnde scis, nolim, an ignorem; animus, an facultas desit mihi? experire. Admonebo ergo, non amare, non palam, sine conuicio: sic, vt se redisse 1) in memoriam, non reduci putet.

CAP. XXIV. Caussam dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam, paullo violentior aduersus vicinos suos, & caussa premebatur. Meministi, inquit, Imperator, in Hispania talum te torsisse, circa Sucronem? Cum Cæsar meminisse se dixisset: Meministi, idem, inquit, sub quadam arbore minimum vmbræ spargente, cum velles residere feruentissimo sole, & esset asperrimus locus, in quo ex rupibus acutis vnica illa arbor eruperat, quemdam ex commilitonibus penulam suam substrauisse? Cum dixisset Cæsar: Quid ni meminerim? & quidem siti confectus, quia impe-

1. *Suggillationem)* a corpore sumtum. Est nota & liuor e verbere. *Lips.*

1. *Vt se rediße)* sua sponte, non monitionibus ad actum reduci.

ditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, nisi commilito, homo fortis ac strenuus, aquam mihi in galea sua attulisset. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoscere illum hominem, aut illam galeam? Cæsar ait, se non posse galeam agnoscere, hominem pulchre posse: & adiecit, puto ob hoc iratus, quod se a cognitione media 2) ad veterem fabulam adduceret: Tu vtiqve ille non es. Merito, inquit, Cæsar, me non agnoscis. nam cum hoc factum est, integer eram. postea ad Mundam in acie oculus mihi effossus est, & in capite lecta ossa. 3) Nec galeam illam si videres, agnosceres: machæra enim Hispana diuisa est. Vetuit illi exhiberi negotium Cæsar: & agellos, in quibus vicinalis via, 4) caussa rixæ ac litium fuerat, militi suo donauit.

CAP. XXV. Quid ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus disponentem, non patiebatur singulis militibus occurrere? Non est hoc repetere beneficium, sed resumere bono loco positum, & paratum: ad quod tamen vt sumatur, manus porrigenda est. Repetam itaque, quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius caussa, a quo repetam. Tiberius Cæsar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret, Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc quidni non esset repetendum beneficium? optanda erat obliuio. Auersabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam solam præsentem fortunam suam adspici, illam solam cogitari ac

2. *A cognitione media*) in cognoscenda causa totum occupatum a media cognitione, hoc est ex parte iam confecta.

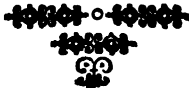
3. *Lecta ossa*) telo scilicet fracto capite.

4. *Vicinalis via*) Vicinalis via est quæ vel ex vico vel in vicum ducit.

nar-

narrari volebat: inquisitorem habebat, veterem amicum. Magis tempestiue repetendum est beneficium, quam petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus dissimularet. Tacendum & exspectandum si inter sapientes viueremus· & tamen sapientibus quoque indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos 1) allegat officia, & aras religiose cultas, quo obsequentes faciat: & parent. 2) Moneri velle ac posse, secunda virtus 3) est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est paucis animus 4) sui rector optimus. Proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine vsu, quam lumen a diis immissum ad ministeria sua euocat. Instrumenta cessent, nisi illa in opus suum artifex mouerit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modo deliciis ac situ, modo officii inscitia. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed vt magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriæ labentis. Quæ, quemadmodum sæpe subiecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione reuocanda est.

1. *Sacerdos)* Chryses apud Homerum Il. α.
2. *Parent*) h. e. precibus locum faciunt.
3. *Secunda virtus)* prima nimirum & potior est meminisse ipsum nemine monente.
4. *Paucis animus)* animus qui paucis est sui rector optimus.

LIBER SEXTUS.

Argumentum & Ordo.

ITerum Quæstiunculæ, Chrysippeo quodam more. Prima, An beneficium eripi possit? Varie differit, claudit tamen vsum eius eripi posse, non ipsum. Secunda, An debeamus ei, qui vel inuitus profuit, vel ignarus? negat. Tertia, An ei, qui sua caussa nobis profuit? si tantum sua, abnuit: si & mea, admittit. Exempla & argutias miscet. Quarta, An fas incommodi aliquid alteri optare, vt gratiam possis referre? non est, & damnat. Aliam viam aperit referendæ gratiæ etiam felicibus, etiam Regibus, per consilia, monita, doctrinam.

CAPUT I.

QUædam, Liberalis virorum optime, exercendi tantum ingenii caussa quæruntur, & semper extra vitam iacent: 1) quædam & dum quæruntur, oblectamento sunt, & quæsita vsui. Omnium tibi copiam faciam. tu illa, vtcumque tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicandum ludorum ordinem induci. 2) His quoque, si abire protinus iusseris, nonnihil actum erit. nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille suaserit mihi: alia detinebo diutius, alia expellam, & capite agam. 3)

1. *Extra vitam iacent)* vsum vitæ non præstant.

2. *Induci)* ostendi tantum, non peragi & pertractando absolui, quemadmodum in theatris, antequam ludos auspicarentur, actores populo ostentui & velut in pompa inducebantur.

3. *Capite agam)* capite prehensa eiiciam, alludit rursum ad actores ostentui inductos, & si displicuerint expellendos. *Lips.*

CAP. II. An beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidam negant posse. non enim res est, sed actio. quomodo aliud est munus, aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud nauigatio. Et quamuis æger non sit sine morbo, non tamen idem est æger & morbus: ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad vnumquemque nostrum beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non fit: materia vero illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaque cum eripis, ipsa rerum natura reuocare quod dedit non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amisit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos peruenerunt, ne sint effici potest: ne fuerint, non potest. pars autem beneficii & quidem certissima est, quæ fuit. Nonnunquam vsu beneficii longiore prohibemur, beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura aduocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia: & mancipium, & quicquid est, in quo hæsit beneficii nomen: ipsum vero stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III. Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poëtam, cum fortunam suam transeuntem alio videbat, & sibi nihil relictum, præter ius mortis, id quoque, si cito occupauerit, 1) exclamare: Hoc habeo, quodcumque dedi. O quantum habere potuit, si voluisset! Hæ sunt diuitiæ certæ, in quacumque sortis humanæ leuitate, vno loco permansuræ: quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam. Quid tanquam tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quæ vos tumidos, & supra humana elatos, obliuisci cogunt vestræ fragilitatis, quæ ferreis

1. *Si cito occupauerit*) nam si expectauerit donec in victoris potestatem deuenerit, ne id quidem ipsi integrum.

claustris custoditis armati, quæ ex alieno sanguine rapta vestro defenditis; propter quæ classes cruentaturas maria deducitis, propter quæ quassatis vrbes, ignari, quantum telorum in aduersos 1) fortuna comparet; propter quæ ruptis toties affinitatis, amicitiæ, collegii fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non sunt vestra. In depositi causa sunt, iam iamque ad alium dominum spectantia, aut hostis ista, aut hostilis animi successor, inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? dona dando. Consule ergo rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para: honestiores illas non solum, sed tutiores facturus. illud quod suspicis, quo te diuitem ac potentem putas quamdiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt: cum donasti, beneficium est.

Cap. IV. Fateris, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, a quo accepimus: ergo ereptum est. Multa sunt propter quæ beneficium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed vxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam, soluit me debito: & si plus læsit, quam ante profuerat, non tantum gratia exstinguitur, sed vlciscendi querendique libertas fit, vbi in comparatione beneficii præponderauit iniuria ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tam scelerati patres sunt, vt illos auersari & eiurare ius fasque sit? Nunquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? minime: sed impietas sequentium temporum, commendationem omnis prioris officii sustulit. Non beneficium tollitur, sed beneficii gratia: & efficitur, non ne habeam, sed ne debeam.

1. *In aduersos)* h. e. in ipsos obsidentes. *Lips.*

um. Tanquam pecuniam aliquis mihi credidit: sed domum meam incendit. pensatum est creditum damno: nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic. qui aliquid benigne aduersus me fecit, aliquid liberaliter, sed postea multa superbe, contumeliose, crudeliter: eo loco me posuit, vt perinde liber aduersus eum sim, quasi non accepissem. vim beneficiis suis attulit. Colonum suum non tenet, 1) quamuis tabellis 2) manentibus, qui segetem eius proculcauit, qui succidit arbusta: non quia recepit quod pepigerat, sed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori suo creditor sæpe damnatur, vbi plus ex alia caussa abstulit, quam ex crediti petit. Non tantum inter creditorem & debitorem iudex sedet qui dicat, Pecuniam credidisti. Quid ergo? pecus abegisti, seruum eius occidisti, argentum, quod non emeras, possides: æstimatione facta, debitor discede, qui creditor veneras. Inter beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Sæpe, inquam, beneficium manet, nec debetur, si secuta est dantem pœnitentia, si miserum se dixit, quod dedisset, si cum daret, suspirauit, vultum adduxit, perdere se credit, non donare: si sua caussa, aut certe non mea dedit: si non desiit insultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus suum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: sicuti quædam pecuniæ, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, sed non exiguntur.

CAP. V. Dedisti beneficium: iniuriam postea fecisti: & beneficio gratia debetur, & iniuriæ vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam: alter ab altero absoluitur. Cum dicimus, Beneficium illi reddidi: non hoc dicimus, illud nos quod accepera-

1. *Non tenet*) sibi obstrictum.
2. *Tabellis*) fundi elocati.

mus reddidisse: sed aliud pro illo. Reddere enim est rem pro re dare. Quid ni? cum omnis solutio non idem reddat, sed tantumdem. Nam & pecuniam dicimur reddidisse, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, sed delegatione & verbis perfecta solutio sit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorsum enim pertinet scire me, an maneat quod non debetur? Iurisconsultorum istæ acutæ ineptiæ sunt, qui hereditatem negant vsucapi 1) posse; sed ea quæ in hæreditate sunt: tanquam quidquam aliud sit hereditas, quam ea quæ in hereditate sunt. Illud mihi potius distingue, quod potest ad rem pertinere, cum idem homo beneficium mihi dedit, & postea fecit iniuriam, vtrum & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare, ac veluti duobus nominibus separatim respondere: an alterum alteri contribuere 2), & nihil negotii habere, vt beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri. quid in vestra schola iuris sit, vos sciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiscum agitur. Non confunditur formula 3), si qui apud me pecuniam deposuerit, idem mihi postea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depositi.

CAP. VI. Quæ proposuisti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas necesse est sequi: lex legi non miscetur. Vtraque sua via it: depositum habet actionem propriam, tam mehercule quam furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitro vtitur. licet me comparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quantum nocuerit: tum pro-

1. *Vsucapi*) temporum successu atque vtendo alterius fieri. *Lips.*
2. *Contribuere*) vnire, miscere, *Id.*
3. *Formula*) actio siue eius titulus. *Id.*

iunciare, vtrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis 1) nihil est nostræ potestatis: eundum est, qua ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco, sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse, queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potius comparatione facta inter se beneficii & iniuriæ, videbo an etiam vltro 2) mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios superne imprimat 3) versus, priores litteras non tollit, sed abscondit: sic beneficium superueniens iniuria apparere non patitur.

CAP. VII. Vultus tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas, & attrahit frontem, quasi longius exeam. Videris mihi dicere:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.
Littus ama. - - - -

Non possum magis 1). Itaque si huic satisfactum existimas, illo transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertius potui dicere, nisi propositio deberet esse confusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quæri, an ei deberemus, qui nobis, dum non vult, profuit; & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quam vt illa in hoc verba impendenda sint. Et hæc quæstio facile expedietur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illo cogitationem nostram conuerterimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primum ali-

1. *In illis*) quæ scilicet legibus continentur.
2. *Vltro*) h. e. insuper, amplius etiam. *Lips.*
3. *Imprimat*) in ceratis nimirum tabellis. *Id.*
1. *Non possum magis*) Respondet Seneca Liberali, cum quo nunquam præsente hic disputare se fingit: non possum breuius dicere, & littus magis legere.

qua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Ita-que nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant, aut piscosa & amœnis pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quam odium, si immodicus superfluxit, tardeque decessit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus adspirat: nec vtilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantum prodesse, sed velle. Ideo nec mutis animalibus quidquam debetur: & quam multos e periculo velocitas equi rapuit? nec arboribus: & quam multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrum mihi qui nescit, profuerit, an qui scire non potuit? cum vtrumque velle defuerit. Quid autem interest, vtrum me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceas debere beneficium: an ei qui æque quam ista propositum beneficiendi nullum habuit, sed profuit casu?

CAP. VIII. Beneficium aliquis nesciens accipit, nemo a nesciente. Quomodo multos *fortuita* sanant, nec ideo remedia sunt, & in flumen *alicui cecidisse* frigore magno, caussa sanitatis fuit: quomodo quorumdam flagellis quartana discussa est, & metus repentinus animum in aliam curam auertendo suspectas horas 1) fefellit: nec ideo quidquam horum, etiamsi saluti fuit, salutare 2) est: sic quidam nobis *prosunt*, dum nolunt, imo quia nolunt; non *tamen ideo* illis beneficium debemus, quod perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius. An existimas me debere ei quidquum, cuius manus, cum me peteret,

1. *Suspectas horas*) quibus febrim accessuram suspicio erat.

2. *Salutare*) sua vi & natura, sed *συμβεβηκότως* & quod aiunt ex accidente. *Lips.*

per-

ſit hoſtem meum, qui nocuiſſet, niſi erraſſet? ioſtis dum aperte peierat, etiam veris teſtibus iuit fidem, & reum velut factione circumuen-iſerabilem reddidit. Quosdam ipſa. quæ præ-, potentia eripuit: & iudices quem damnaturi auſſa 3), damnare gratia noluerunt. Non ta-i reo beneficium dederunt, quamuis profuerint. lum quo miſſum ſit, non quo peruenerit, quæ-& beneficium ab iniuria diſtinguit, non euen-ed animus. Aduerſarius meus: dum contraria & iudicem ſuperbia offendit, & in vnum te-mere dimittit 4), cauſſam meam erexit. Non an pro me errauerit, quia contra me voluit.

P. IX. Nempe vt gratus ſim, velle debeo idem quod ille, vt beneficium dare, debuit. Num-ſt iniquius homine, qui eum odit, a quo in tur-atus, aut reſperſus, aut quo nollet, impulſus Atqui quid eſt aliud, quod illum querelæ exi-um in re ſit iniuria, quam neſciſſe quid face-Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne uriam fecerit. & amicum & inimicum voluntas Quam multos militiæ morbus eripuit? quos-e ad ruinam domus ſuæ occurrerent, inimicus onio tenuit; ne in piratarum manus perueni-quidam naufragio conſecuti ſunt. Nec his ta-beneficium debemus: quoniam extra ſenſum of-uſus eſt: 1) nec inimico cuius nos lis ſeruauit,

---

uſſa) i. e. ob cauſſam, ſic mox *gratia* i. e. ob gratiam. m hic vſus ſexti caſus antiquis vſitatus. Sic Cic. ad .. 6. Ep. I. *Lepta tua epiſtola gaudio exultat. Gronov.*

vnum teſtem temere dimittit) Cauſam temere in vno llocat, cum plures habere potuiſſet *Lipſ.*

tra ſenſum officii caſus eſt) hoc eſt: caſus non intelligit lum facere.

dum

dum vexat ac detinet. Non est beneficium, ni quod a bona voluntate proficiscitur, nisi illud a- gnoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dum ne- scit: nihil illi debeo. profuit cum vellet nocere: imi- tabor ipsum,

CAP. X. Ad primum illum 1) reuertamur. Vt gratiam referam, aliquid facere me vis: ipse vt bene- cium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum transe- mus, vis me huic gratiam referre, vt quod a nolente ac- cepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapsus est? *Vt benefi- cium* tibi debeam, parum est voluisse te dare: vt non debeam, satis est, noluisse. Beneficium enim volun- tas nuda non efficit: sed quod beneficium non esset, si optimae ac plenissimae voluntati fortuna deesset, id a- que beneficium non est, nisi fortunam voluntas ante- cessit. Non enim profuisse te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

CAP. XI. Cleanthes exemplo eiusmodi vtitur: Ad quaerendum, inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros misi. alter *totam porticum* perscrutatus est, alia quoque loca in *quibus illum* in- ueniri posse sperabat, percucurrit, & domum *non mi- nus* lassus quam irritus rediit: alter apud proximum circulatorem resedit, & dum vagus atque erro verna- culis 1) congregatur & ludit, transeuntem Platonem, quem non quaesierat, inuenit. Illum, inquit, lau- dabimus puerum, qui, quantum in se erat, *quod* iussus est fecit: hunc feliciter inertem, castigabimus. Voluntas est, quae apud nos ponit officium: cuius vi-

1. *Ad primum illum*) nam tria genera quibus non ob- ligamur etsi bene fecerint. Primi qui nihil a se contule- runt: alteri qui nolentes iuuerunt: tertii qui nocere volen- tes. *Lips.*

1. *Vernaculis*) seruis eiusdem populi aut vrbis.

de quæ conditio sit, vt me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse, nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse, nec donasse. animum quidem eius habeo, sed beneficium non habeo: quod consummat & res, & animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi quidem pecuniam credere, sed non dedit, nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare, sed non potuit, amicus quidem ero, sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam & ille voluit mihi. ceterum si benigniore fortuna vsus præstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre: hinc initium a me fiet numerandi.

CAP. XII. Intelligo iam quid velis quærere. non opus est te dicere: vultus tuus loquitur. Si quis sua caussa nobis profuit, eine, inquis, debetur aliquid? hoc enim sæpe te conquerentem audio. quod quædam quæ homines sibi præstant, aliis imputant. Dicam, mi Liberalis: sed prius hanc quæstiunculam diuidam, & rem æquam ab iniqua separabo. Multum enim interest, vtrum aliquis beneficium nobis det sua caussa, an nostra: an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat, & nobis prodest, quia aliter sibi prodesse non potest: eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & æstiuum pabulum prospicit; eo loco, quo qui captiuos suos, vt commodius væneant, pascit, & opimos boues saginat ac defricat; quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet, atque ornat. Multum (vt ait Cleanthes) a beneficio distat negotiatio.

CAP. XIII. Rursus non sum tam iniquus, vt nihil ei debeam, qui cum mihi vtilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, vt sine respectu sui mihi consulat, imo etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit; dummodo id qui dabat, duos in-

tuens

tuens dederit, & inter me seque diuiserit: Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modo me in consortium admisit, si duos cogitauit: ingratus sum, non solum iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse, quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non vocare beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat sua caussa, respondebo. Vsus me, quare potius te mihi profuisse dices, quam me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quam si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero: nihil debebis mihi, cum te seruitute ac vinculis liberauero? atqui mea id caussa faciam Aduersus hoc respondeo Aliquid istic tua caussa facis, aliquid mea. Tua, quod redimis: tibi enim ad vtilitatem tuam satis est quoslibet redemisse. Itaque debeo, non quod redimis me, sed quod eligis. poteras enim & alterius redemptione idem consequi, quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum, & me in beneficium recipis, duobus profuturum. Præfers me aliis: hoc totum mea caussa facis. Itaque si prætorem te factura esset decem captiuorum redemptio, decem autem soli captiui essemus, *nemo quidquam* tibi deberet ex nobis: quia nihil haberes, quod cuiquam imputares, a tua vtilitate seductum 1). Non sum inuidus beneficii interpres, nec desidero illud mihi tantum dari, sed & tibi.

Cap. XIV. Quid ergo, inquit, si in sortem nomina vestra coniici iussissem, & tuum nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? imo deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid istic mea caussa facis, quod me ad fortunam redemptionis admittis. quod nomen meum exiit, sorti debeo: quod exire potuit, tibi. Aditum mihi ad be-

1. *Seductum*) quod cum tua vtilitate coniunctum non sit.

neficiu-

neficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod vndique in se conuersum est. 1) Vendit mihi aliquis frumentum. viuere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus non fui: sed quam ingratum, quod non habuissem, nisi emissem. in quo inuehendo mercator non cogitauit quantum auxilii allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi, non debeo.

CAP. XV. Isto modo, inquit, ne medico quidquam debere te, nisi mercedulam dices: nec præceptori, quia aliquid numeraueris, atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuentia est. Aduersus hoc respondetur, quædam pluris esse, quam emuntur: Emis a medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ soluitur, quod deseruiunt, quod a rebus suis auocati nobis vacant. mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si prius quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, pluris sunt quam vænierunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis, quamuis empta sint, debes. Primum, quid interest quanti sint, cum de pretio inter ementem & vendentem conuenerit? Deinde non emi illud suo pretio, sed tuo. 1) Pluris est, inquit, quam væniit. Sed pluris vænire non potuit:

1. *In se conuersum est*) Vnum se spectat, foras & ad alios non tendit. *Lips.*

1. *Sed tuo*) quanti tu æstimasti.

pretium autem cuiusque rei pro tempore est. 2
bene ista laudaueris: tanti sunt, quanto pluris
non possunt. praeterea nihil venditori debet,
ne emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non
vllum istic tuum munus est, vt non ex vsu est
sed ex consuetudine & annona aestimetur. Q
pretium ponis traiicienti maria, & per medios
cum e terrae conspectu recessit, certam secant
& prospicienti futuras tempestates, & securi
bus iubenti subito vela stringi, armamenta
paratos ad incursum procellae & repentinum in
stare? huic tamen tantae rei praemium vectura
vit. Quanti aestimas in solitudine hospitium
bre tectum, in frigore balneum, aut ignem?
men quanti ista consecuturus diuersorium
Quantum nobis praestat, qui labentem domum
pit? & agentem ex imo rimas insulam, 3) inc
arte suspendit? certo tamen & leui pretio
ducitur. Murus nos ab hostibus tutos, &
latronum incursionibus praestat. notum est
illas turres, pro securitate publica propugnac
bituras, excitaturus faber, quid in diem mere

CAP. XVI. Infinitum erit, si latius exempl
quiram, quibus appareat, paruo magna co
Quid ergo? quare & medico & praeceptori plu
dam debeo, nec aduersus illos mercede
Quia ex medico ac praeceptore in amicum
& nos non arte quam vendunt, obligant, sed
& familiari voluntate. Itaque medico, si nihil
plius quam manum tangit, & me inter eos, qui
ambulat, ponit, sine vllo affectu facienda vitan
praecipiens, nihil amplius debeo: quia me no

2. *Pro tempore est*) Atque ideo variat, vt iudicia &
tas hominum, siue & copia aut inopia mercium fuit.
3. *Insulam*) συνοικίαν.

quam amicum vidit, sed tanquam imperatorem. 1) Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit, si non putauit dignum propria & peculiari cura, si nunquam in me direxit animum: & cum in medium effunderet, quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeamus multum? non quia pluris est quod vendiderunt quam emimus, sed quia nobis ipsis aliquid præstiterunt. Ille magis pependit, 2) quam medico necesse est: pro me, non pro fama artis, extimuit: non fuit contentus remedia monstrare, sed admouit. Inter solicitos assedit, ad suspecta tempora occurrit: nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus audiuit, in turba multorum inuocantium, ego illi potissima curatio fui. tantum aliis vacauit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tanquam medico, sed tanquam amico, obligatus sum. Alter rursus in docendo, & laborem & tædium tulit, præter illa quæ a præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillauit ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modo laudibus fecit animum, modo admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam) manu, extraxit; nec quæ sciebat, maligne dispensauit, quo diutius esset necessarius, sed cupiit, si posset, vniuersa trans-

1. *Imperatorem*) scilicet ægri dicebantur imperare Medicis quos aduocabant & annua mercede obstrictos habebant. Sic Alfenus leg. 26. Medicus quod putaret multo plures Imperantes sibi habiturum. Ita *Lipsius*. Hoc tamen displicet Salmasio, qui Medicum ægros perambulantem Salutatori comparari putat, matutino officio Imperatorem videnti & alios Principes quibus cliens est.

2. *Pependit*) animo anxius in curando.

fundere. Ingratus sum nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

Cap. XVII. Sordidissimorum quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adiecimus, 1) si nobis opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimæ mercis, & in diem se locanti corollarium 2) aspersimus. In optimis vero artibus quæ vitam aut conseruant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quam pepigit, ingratus est. Adiice, quod talium studiorum traditio miscet amicos. 3) hoc cum factum est, tam medico quam præceptori pretium operæ soluitur, animi debetur.

Cap. XVIII. Plato cum flumen naue transisset, nec ab illo quidquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixisset positum illi esse apud Platonem officium. Deinde paullo post, cum alium atque alium gratis eadem transueheret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod præstas, debes non tantum mihi præstare, sed tanquam mihi. non potes ob id quemquam appellare, quod *spargis in populum.* Quid ergo? nihil tibi debebitur *pro hoc?* tanquam ab vno, nihil. cum omnibus soluam, quod cum omnibus debeo.

Cap. XIX. Negas, inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuita naue per flumen Padum *tulit?* nego. aliquid boni facit, beneficium non dat. *Facit* enim sua caussa, aut vtique non mea. *Ad summam*, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dare; sed aut reip. aut viciniæ, aut ambitioni suæ præ-

1. *Adiecimus*) nos Domini scilicet, qui tabernæ præposuimus, dedimus aliquid supra mercedem quam pacti eramus. *Lips.*

2. *Corollarium*) auctarium ἐπίμετρον.

3. *Miscet amicos*) Inter se iungit, amicitiam conciliat.

ſtat: & pro hoc aliud quoddam commodum exſpectat, quam quod a ſingulis recepturus eſt. Quid ergo, inquit, ſi Princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, ſi immunitatem Hiſpanis, nihil hoc nomine ſinguli debebunt? Quid ni debeant? debebunt autem non tanquam proprium beneficium, ſed tanquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tempore, quo vniuerſis proderat, noluit mihi proprie ciuitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam qui me ſibi non ſubſtituit, cum facturus eſſet quod fecit? Primum, cum cogitauit Gallis omnibus prodeſſe, & mihi cogitauit prodeſſe. eram enim Gallus: & me, etiam ſi non mea, publica tamen nota comprehendit. Deinde ergo quoque illi non tanquam proprium debebo, ſed tanquam commune vnus e populo: non tanquam pro me ſoluam, ſed tanquam pro patria conferam.

CAP. XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor aut candidatus, aut reus: 1) ad exſoluendum tamen hoc, portionem meam dabo. Sic iſtius muneris quod vniuerſis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, ſed non propter me: & mihi quidem, ſed neſciens an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum ſciam, quia ad me quoque circuitu longo peruenit. Propter me factum debet

1, *Aut candidatus aut reus)* candidati æs ſuum & alienum profiteri ſolebant. vt liqueret cenſum ſenatorium eos habere. Idem facere quoque cogebantur rei, ſi pecuniaria res ageretur. Videndum enim erat quid in ſuo ære, quid in alieno haberent, vnde ſæpe in culpam aut innocentiam argumenta. Imo & opus deducere æs alienum, vt litis æſtimatio deinde ſolueretur, Forte tamen & hoc modo poterit explicari: Neque extra iudicium neque in iudicio fatebor me illius debitorem, extra iudicium cum in candida mea ero; ſiue in ſordida reus, *Lipſ.*

esse, quod me obliget. Isto, inquit, modo, ne Lunae nec Soli quidquam debes. non enim propter te mouentur. Sed cum in hoc moueantur, vt vniuersa conseruent, & pro me mouentur: vniuersorum enim pars sum. Adiice nunc, quod nostra, & horum conditio, dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum vtilitatis suae fecit. Sol autem & Luna etiam si nobis prosunt sua caussa, non in hoc tamen prosunt, vt per nos prosint sibi. quid enim nos illis conferre possumus?

Cap. XXI. Sciam, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint. illis autem non licet non moueri. ad summam, consistant, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellitur. Non ideo minus vult, qui non potest nolle. imo maximum argumentum est firmae voluntatis, ne mutari quidem posse. Vir bonus non potest *non facere*, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit. ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non potest autem non facere, quod debet. Praeterea multum interest, vtrum dicas. Non *potest hoc non facere*, quia cogitur: an, Non potest *nolle*. *Nam* si necesse est illi facere, non debeo ipsi beneficium, *sed* cogenti. Si necesse est illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipse se cogit. Ita quod tanquam coacto non deberem, tanquam cogenti debeo. Desinant, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, *Quis* tam demens est, vt eam neget voluntatem esse, cui non est periculum desinendi, vertendique se in contrarium: cum ex diuerso nemo aeque videri debeat velle, quam cuius voluntas vsque eo certa est, vt aeterna sit? An si is quoque vult, qui potest statim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

Cap.

CAP. XXII. Agedum, inquit, si possunt, resistant. Hoc dicis, Omnia ista ingentibus interuallis diducta, & in custodiam vniuersi disposita, stationes suas deserant, subita confusione rerum sidera sideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, contextusque velocitatis citatissimæ, in tot sæcula promissas vices in medio itinere destituat, & quæ nunc eunt alternis redeuntque opportunis libramentis, mundum ex æquo temperantia, repentino concrementur incendio, & ex tanta varietate soluantur, atque eant in vnum omnia. Ignis cuncta possideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos 1) sorbeat. Est tanti, vt tu coarguaris, ista concidere? Prosunt tibi etiam inuito, eunt-que ista tua caussa: etiamsi maior illis alia, ac prior caussa est.

CAP. XXIII. Adiice nunc, quod non externa cogunt deos, sed sua illis in legem æterna voluntas est. statuerunt, quæ non mutarent. Itaque non possunt videri facturi aliquid, quamuis nolint: quia quidquid desinere non possunt, 1) perseuerare voluerunt: nec vnquam primi consilii deos pœnitet. Sine dubio stare illis 2) & desciscere in contrarium, non licet: sed non ob aliud, quam quia vis sua illos in proposito tenet; nec imbecillitate permanent, sed quia non libet ab optimis aberrare, & sic ire decretum est. In prima autem illa constitutione, cum vniuersa dispone-

1. *Tot deos*) Nam Chrysippus & Cleanthes, vt Plutarchus ait, cœlum, terram, aerem, mare diis compleuerunt, & neminem tamen ex tam multis immortalem reliquerunt excepto vno Ioue.

1. *Desinere non possunt*) efficere vt desinat & destruatur. Modo non valde dissimili *artem desinere* Cicero dixit Famil. VII. 1.

2. *Stare illis*) quiescere, & otium agere. Intelligit autem per deos sidera & stellas.

 rent,

rent, etiam nostra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non possunt videri sua tantum caussa decurrere, & explicare opus suum: quia pars operis sumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cœlestibus beneficium: quia etiamsi potiora illis sunt, in quæ 3) oriuntur, nos tamen in maiora ituri 4) iuuant. Adiice, quod ex destinato iuuant. ideoque obligati sumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus, sed hæc quæ accipimus, accepturos scierunt: & quamquam maius illis propositum sit, maiorque actus sui fructus, quam seruare mortalia: tamen in nostras quoque vtilitates a principio rerum præmissa mens est, & is ordo mundo datus, vt appareat curam nostri non inter vltima habitam. Debemus parentibus nostris pietatem. & multi non vt gignerent, coierunt. Dii non possunt videri nescisse, quid effecturi essent, cum omnibus alimenta protinus, & auxilia prouiderint: nec eos per negligentiam genuere, quibus tam multa generabant. Cogitauit enim nos ante natura, quam fecit: nec tam leue opus sumus, vt illi potuerimus ercidere. Vide quantum nobis permiserit, quam non intra homines, 5) humani imperii conditio sit. vide in quantum corporibus vagari liceat, quæ non coërcuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit. 6) vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos, aut quærant, & mente in altum data diuina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium & incogitatum

3. *In quæ*) quorum gratia.

4. *In maiora ituri*) maiorum rerum caussa periodos suas peracturi.

5. *Non intra homines*) non intra humani generis limites imperium hominum se continet, sed ad animantia quoque & ceteras res creatas extenditur.

6. *Omnem in partem sui misit*) aquam nimirum quam navibus sulcamus, aërem quem oculis peruagamur.

opus.

Inter maxima rerum suarum, natura nihil habet nagis glorietur, aut certe cui glorietur. Quantus iror est, controuersiam diis muneris sui facere? nodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia ri sine impendio 7) non potest: qui negat ab his isse se, a quibus cum maxime accipit; qui & sem· laturi sunt, & nunquam recepturi? Quanta au· peruersitas, ob hoc alicui non debere, quia eti· ifitianti benignus est: & continuationem ipsam, nque beneficiorum, argumentum vocare neces· dantis? Nolo. sibi habeat. quis illum rogat? & es alias impudentis animi voces his adstrue. Non de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te e· dum negas peruenit: cuiusque beneficiorum, hoc maximum, quod etiam querenti daturus

AP. XXIV. Non vides, quemadmodum teneram orum infantiam parentes ad salubrium rerum pa· iam cogant? Flentium corpora, ac repugnanti· diligenti cura fouent: & ne membra libertas atura detorqueat, in rectum exitura constrin· : & mox liberalia studia inculcant, adhibito ti· ; nolentibus. Ad vltimum, audacem iuuentam alitati, pudori, moribus bonis, si parum sequi· coactam applicant. Adoloscentibus quoque, n potentibus sui, si remedia metu aut intempe· a reiiciunt, vis adhibetur ac seruitus. Itaque ficiorum maxima sunt, quæ a parentibus accipi· , dum aut nescimus, aut nolumus.

AP. XXV. His ingratis, & repudiantibus benefi· on quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex di· nimis grati: qui aliquid incommodi precari so·

ine impendio) sine re quam det vel faciat; homines enim nibus sine impendio grati esse non possunt,

lent his quibus obligati sunt, aliquid aduer affectum memorem accepti beneficii approl hoc recte faciant, & pia voluntate, quæri rum animus simillimus est prauo amore fla qui amicas suæ optant exsilium, vt deserta temque comitentur: optant inopiam, vt ma ranti donent: optant morbum, vt assideant quid inimicus optaret, amantes vouent. itaque exitus est odii, & amoris insani. dam & his accidit, qui amicis incommo quæ detrahant, & ad beneficium iniuria ven satius sit vel cessare, quam per scelus offi quærere. Quid si gubernator a diis temp pestissimas, & procellas petat, vt gratior ar culo fiat? quid si imperator deos oret, vt hostium circumfusa castris, fossas subit compleat, & vallum trepidante exercitu con in ipsis portis infesta signa constituat, qu cum gloria rebus lapsis profligatisque su Omnes isti beneficia sua detestabili via qui deos contra eum aduocant, cui ipsi affutu & ante illos sterni, quam erigi volunt. In ista peruersæ grati animi natura est, contra eu re, cui honeste deesse non possis.

Cap. XXVI. Non nocet illi votum meum, quia simul opto & periculum, & remedium. cis, non nihil te peccare, sed minus quam si medio periculum optares. Nequitia est, trahas, mergere; euertere, vt suscites; vt e includere. Non est beneficium, iniuriæ fi vnquam id detraxisse meritum est, quod ipse, traxit, intulerat. Non vulneres me malo, q nes, potes inire gratiam, si, quia vulneratus fi nas: non, si vulneras, vt sanandus sim. Nu

rix, nisi collata vulneri, 1) placuit: quod ita co-
;audemus, vt non fuisse mallemus. Si hoc ei op-
:, cuius nullum beneficium haberes, inhuma-
erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui be-
ium debes?

AP. XXVII. Simul, inquit, vt possim ferre illi
n, precor. Primum, vt te in media parte voti tui
pem, 1) iam ingratus es. nondum audio quid il-
lis præstare: scio quid illum velis pati. Sollicitu-
m illi & metum, & maius aliquod imprecaris
m optas vt ope indigeat: hoc contra illum est. o-
vt tua indigeat ope: hoc pro te est. non succurre-
s illi, sed soluere. Qui sic properat, ipse solui
, 2) non soluere. Ita quod vnum in voto tuo ho-
um videri poterat, ipsum turpe & ingratum est,
e debere. optas enim, non vt tu facultatem ha-
referendæ gratiæ, sed vt ille necessitatem implo-
læ. Superiorem te facis, & quod nefas est, bene
itum ad pedes tuos mittis. quando satius est, ho-
a voluntate debere, quam per malam rationem
ere? Si infitiareris quod acceperas, minus pecca-
nihil enim nisi quod dederat, amitteret: nunc
llum subiici tibi iactura rerum suarum, & status
atione in id deuocari, vt infra beneficia sua iace-
Gratum te putabo? coram eo, cui prodesse vis,
. Votum tu istud vocas, quod inter gratum &
icum potest diuidi? quod non dubites aduersari-
& hostem fecisse, si extrema taceantur 3)? Hostes

Collata vulneri) quod scilicet malum erat maius quam
:ix.
In media parte voti tui occupem) voto nondum plene
to præueniam. Lips.
Solui vult) obligatione, ipsi molesta, qua benefactori
ictus est.
Si extrema taceantur auxilium nimirum quod ei ferre

quo-

quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruirent: & vincere quosdam, vt ignoscerent. nec ideo non hostilia vota: in quibus, quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse iudicas vota, quæ nemo tibi minus volet, quam is pro quo fiunt, succedere? pessime cum eo agis, cui vis a diis noceri, a te succurri: inique cum ipsis diis. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. vt tu prosis, dii nocebunt? Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres, si aliqua illum lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de tuo scelere dubitaret: quid interest, vtrum istud fraude tentetur, an voto? nisi quod potentiores illi aduersarios quæris. Non est quod dicas: Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum: imo iniuriosum, etiamsi irritum. Quidquid non efficis, Dei munus est: iniuria vero, quidquid optas. Sat est. tibi non aliter debemus irasci, quam si feceris.

CAP. XXVIII. Si vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primum, certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. deinde vtrumque certum puta: quod nocet, *prius* est. Præterea, tu conditionem voti tui nosti: me *tempestas occupauit, portus ac præsidii dubium*. Quantum existimas tormentum, etiamsi accepero, egisse? etiamsi seruatus fuero, trepidasse? etiamsi absolutus fuero, caussam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, vt non gratior sit solida & inconcussa securitas. Opta, *vt reddere* mihi beneficium possis, cum opus erit, non vt opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX. Quanto hoc honestius votum est! Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benigne vtitur largiendo iuuandoque, vt nunquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum pe-

œnitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam, & clementiam, irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit 1). Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. tam æquali in eum fortuna indulgentia perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi conscientia gratus. Quanto hæc iustiora vota sunt, quæ te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? quam multa sunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis,
fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis,
& sine adulatione iucundus; aures, si deliberare velit, diligentes; tutæ, si credere; conuictus familiaritas. Neminem tam alte secunda posuerunt, vt non illi eo magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX. Ista tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul repellenda. vt gratus esse possis, iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare intelligis, quod melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutem, bellum, egestatem: hæc sunt occasiones tui voti. si quis tecum contraxit, per ista dimittitur 1). Quin potius eum potentem esse velis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat, te referre etiam summa felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Nec te inuitum distringam: Omnia sane excluserit opulenta felicitas: monstrabo tibi, cuius rei inopia laborent magna

1. *Nec experiri necesse sit*) quod fieri nequit nisi sors eius deterior facta ad beneficia ab iis recipienda idoneus fuit.

1. *Per ista dimittitur*) si quis vinculo aliquo tecum hæret, per hæc liberatur, ista enim ei optas vt solueret solui possis. *Lips.*

gna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaque consuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet a consensu concentuque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat exstincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa, dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissime fallat? Ignorauere vires suas, & dum se tam magnos, quam audiunt, credunt, attraxere superuacua, & in discrimen rerum omnium peruentura bella: vtilem & necessariam rupere concordiam. secuti iram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri nouissime suum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus existimant turpe quam vinci, & perpetua credunt, quæ in summum perducta maxime nutant. Ingentia super se ac suos regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scena, & vanis & cito diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi exspectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. Cum bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentum, oblitumque quam caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, non laturos nuncium belli, & ad primam aduentus famam, terga versuros: alius, nihil esse dubii, quin illa mole non vinci solum Græcia, sed obrui posset: magis verendum, ne vacuas desertasque vrbes inuenirent, & profugis hostibus vastæ solitudines relinquerentur, non habituris, vbi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere, angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis campestria, vix patere cælum satis ad emittenda

omni

omni manu tela. Cum in hunc modum multa vndique iactarentur, quæ hominem nimia æstimatione sui carentem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem, indigestam & grauem, metuendam esse ducenti: non enim vires, sed pondus habere: immodica numquam regi posse; nec diu durare, quidquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in vestigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. tota illos Asia non mouebit loco. tantas minas belli, & pæne totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cum te mutatis legibus suis 1) natura transmiserit, 2) in semita hærebis, & æstimabis futura damna, cum putaueris quanti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cum scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cuius cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, maiorem belli apparatum esse, quam qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed hæc res contra nos est: ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capit, vti toto te non potes. Præterea, quæ vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec fulcire ac firmare labantia. Multo ante vinceris, quam victum esse te sentias. Ceterum non est, quod exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est,

1. *Mutatis legibus suis*) e terra enim mare, ex mari terram fecit, vt est apud Herodotum. *Lips.*
2. *Transmiseris*) in Græciam constrato Hellesponto. *Lips.*

quod

quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, vt alia quiescant, ex ipsa magnitudine, sua caussa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Diuina atque humana impellentem, & mutantem quidquid obstiterat, trecenti stare iusserunt; stratusque per totam passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore, quam damno miserior. Demarato gratias egit, quod solus sibi verum dixisset, & permisit petere quod vellet: petit ille, vt Sardes maximam Asiæ ciuitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: sed quam miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi 3)?

Cap. XXXII. Diuus Augustus filiam vltra impudicitiæ maledictum impudicam relegauit, & flagitia Principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam 1) concursum: cum ex adultera in quæstuariam versa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero 2) peteret. Hæc tam vindicanda Principi quam tacenda (quia quarumdam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicauerat. Deinde cum, interposito tempore, in locum iræ subisset verecundia, gemens, quod non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset; sæpe exclamauit: Horum mihi *nihil* acci-

3. *Non dicebat sibi*) h. e. non in commodum suum dicebat, exterus quippe, ad quem nihil Xerxis res pertinebant. *Lips.*

1. *Ad Marsyam*) cuius statua in foro erat & ad eum tribunal. *Lips.*

2. *Ignoto adultero*) qui nec ipsam, quem nec ipsa nosset. *Id.*

disset,

dixisset, si aut Agrippa, aut Mecænas vixisset. Adeo tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones; & protinus scriptæ. fracta classis; & intra paucos dies natauit noua. sæuitum est in opera publica ignibus, surrexerunt meliora consumptis: tota vita, Agrippæ & Mecænatis vocauit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur, an ipsius vitium fuisse, qui maluit queri, quam querere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mecænatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenii mos est, in præsentium contumeliam, amissa laudare, & his virtutem dare vera dicendi, a quibus iam audiendi periculum non est.

CAP. XXXIII. Sed vt me ad propositum reducam, vides quam facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis. Dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent: plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret: da consilium vtile. Quæris, quid felici præstare possis? effice, ne felicitati suæ credat: vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentiæ excusseris, docuerisque mobilia esse quæ dedit casus, & maiore cursu fugere quam veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa peruentum est, retro iri, sed sæpe inter fortunam maximam & vltimam nihil interesse: Nescis quantum sit pretium amicitiæ: si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantum, sed sæculis raram: quæ non aliubi magis deest, quam vbi creditur abundare. Quid? istos tu libros, 1) quos vix nomen-

1. *Istos tu libros*) amicos & clientes nominatim atque ordine in libros digerebant nomenclatores, vt meminisse & nominare possent, ac domino suggerere. *Lips.*

clarorum complectitur aut memoria, aut manus, am[icorum] eorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmi[ne] magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas a[d]missiones 2) digeruntur. Consuetudo ista vetus e[st] regibus, regesque simulantibus, populum amico[rum] describere. Est proprium superbiæ, magno æ[stimare] stimare introitum ac tactum sui liminis, & pro hono[re] dare, vt ostio suo propius assideas, vt gradum prior[em] intra domum ponas, in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

CAP. XXXIV. Apud nos primi omnium C. Gracchus & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum 1) recipere, alios cum pluribus, 2) alios vniuersos. 3) Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos, nunquam veros. Amicum vocas, cuius disponitur 4) salutatio? aut potest huius tibi patere fides, qui per fores maligne 5) apertas non intrat, sed illabitur? Huic peruenire vsque ad distringendam libertatem 6) licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, Aue, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcumque itaque istorum veneris, quorum salutatio *vrbem* concutit, scito etiam si animaduerteris *obsessos ingenti* frequentia vicos, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pe-

2. *In primas & secundas admissiones)* Solent pro dignitatum discrimine amicos aut clientes diuidere. Honestiores primos ad salutationem admittere, tum alios tertiosque. *Id.*

1. *In secretum*) in cubiculum interius. *Lips.*

2. *Cum pluribus*) in aliud atrio proximum. *Id.*

3. *Vniuersos*) in ipso atrio vbi communiter salutabant. *Id.*

4. *Disponitur*) loco suo & vice. *Id.*

5. *Maligne*) ægre & fastidiose ab ostiario superbo. *Id.*

6. *Distringendam libertatem*) soluendam, laxandam libertatem: quam metus ac reuerentia retinet & velut clausam habet. *Id.*

ctore amicus, non in atrio quæritur. illo recipiendus est, illic retinendus, & in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es. Male de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis supervacuus. Quemadmodum te & in dubiis, & in aduersis, & in lætis sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, læta moderate: ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui in hoc, vt illarum partem ipse ferat, quamuis pro illo videatur optare, sibi prospicit: sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiat: quod est ingrati, se illi perfert, & tanti æstimat illum miserum esse, vt ipse gratus sit, ob hoc ipsum ingratus. Exonerare enim se vult, & vt graui sarcina liberare. Multum interest, vtrum properes referre gratiam, vt reddas beneficium; an ne debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet: qui nihil aliud quam ipse liberari vult, quomodocumque ad hoc cupiet peruenire, quod est pessimæ voluntatis.

Cap. XXXV. Ista, inquam, nimia festinatio ingrati est. id apertius exprimere non possum, quam si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris, Quando isto carebo? quocumque modo mihi laborandum est, ne isti obligatus sim. Si optares vt illi solueres de suo, multum abesse htidereris a grato: hoc quod optas, iniquius est. Exsecraris enim illum, & caput sanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, vt existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si aperte illi paupertatem, si captiuitatem, si famem ac metum im-

precareris. Aliquid interest, vtrum vox ista voti sit tui? 1) Sanus aliquid horum opta. I nunc, & hoc esse grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modo non vsque in odium, sed tantum ad infitiationem beneficii perueniret.

CAP. XXXVI. Quis pium dicet Æneam, si patriam capi voluerit, vt captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuuenes, 1) vt bona liberis exempla monstrarent, si optauerunt vt Ætna immensa ignium vi supra solitum ardens & incensa præcipitet, datura ipsis occasionem exhibendæ pietatis: ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum vt finiret, aluit: nihil Deciis, quod morte patriam seruauerunt, si prius optauerant, vt deuotioni fortissimæ locum vltima rerum necessitas faceret. Grauissima infamia est medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & incitauerant, vt maiore gloria sanarent, non potuerunt discutere, aut cum magna miserorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII. Callistratum 1) aiunt, ita certe Hecaton auctor est, cum in exsilium iret, *in quod* multos simul cum illo seditiosa ciuitas *& intemperanter* libera expulerat, optante quodam, vt *Athenien*sibus necessitas restituendi exsules esset, abominatum talem reditum. Rutilius 2) noster animosius. cum quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia: breui futurum, vt omnes exsules reuerteren-

1. *Vtrum vox ista voti sit tui*) h. e. vtrum ista an hæc voti tui sit formula, an his an aliis verbis illud conceperis. *Gronov.*

1. *Siculos iuuenes*) de quibus Lib. 3. extremo.

1. *Callistratum*) Oratorem eximium qui Demosthenem actione sua de Oropo ad eloquentiæ studia excitauit; exsilii & damnationis eius ipse Demosthenes Orat. adu. Polyclem meminit. *Lips.*

2. *Rutilius*) de quo supra Lib. V. c. 17.

tur:

tur: Quid tibi, inquit, mali feci, vt mihi peiorem reditum, quam exitum optares? Malo, vt patria exsilio meo erubescat, quam reditu mœreat. Non est istud exilium, cuius neminem non magis, quam damnatum, pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penatès suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos iniquo malo affici, quam omnes publico: ita non servat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiamsi bene cogitat, male precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium exstinxisse quod feceris.

CAP. XXXVIII. In quibusdam ciuitatibus, impium votum sceelris vicem tenuit. Demades certe Athenis, eum qui necessaria funeribus venditabat, damnauit, cum probasset magnum lucrem optasse: quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Quæri tamen solet, an merito damnatus sit. Fortasse optauit, non vt multis venderet, sed vt care: vt paruo sibi constarent, quæ venditurus esset. Cum constet negotiatio ex empto & vendito, quare votum eius in vnam partem trahis, cum lucrum ex vtraque sit? Præterea omnes licet, qui in ista negotiationa sunt, damnes: omnes enim idem volunt, id est, intra se optant. Magnam hominum partem damnabis. cui enim non ex alieno incommodo lucrum? Miles bellum optat, si gloriam. agricolam annonæ caritas erigit. eloquentiæ exoptat pretium litium numerus. 1) medicis grauis annus in quæstu est. institores delicatarum mercium, iuuentus corrupta locupletat. nulla tempestate, nullo igne lædantur tecta:

1. *Eloquentiæ exoptat pretium litium numerus*) forte rectius cum *Lipsio* legeres *eloquentia & numerum*.

iacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium, & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artem professi sunt, non putas eadem habere, quae designatores 2) & libitinarios, vota? illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno 3) nemo vivit: hos quisquis differt, 4) exhaurit. 5) Optant ergo non tantum vt accipiant, quod turpi seruitute meruerunt, sed etiam vt tributo graui liberentur. Non est itaque dubium, quin hi magis quod damnatum est in vno, optent: quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quam impunita. Denique se quisque consulat, & in secretum pectoris sui redeat, & inspiciat quid tacitus optauerit. quam multa sunt vota, quae etiam sibi fateri pudet! quam pauca, quae facere coram teste possimus!

CAP. XXXIX. Sed non quidquid reprehendendum etiam damnandum 1) est: sicut hoc votum amici quod in manibus est, male vtentis bona *voluntate*, & in id vitium incidentis, quod euitat. nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hoc ait, in potestatem meam recidat, gratiam meam desideret, sine me saluus, honestus, tutus esse non possit. tam miser sit, vt illi beneficii loco sit, quidquid redditur. Haec diis audientibus. Circumueniant illum domestici

2. *Designatores)* qui funera comitabantur, disponebant. ordinabant. *Lips.*

3. *Damno)* nihil enim iis tollitur etsi non additur. *Id.*

4. *Differt)* spem illorum morte non cito implet. *Id.*

5. *Exhaurit)* quia munera assidue mittunt iis quorum hereditati inhiant, & vt tributa pendunt. *Id.*

1. *Damnandum)* poena sententia iudicis irrogata, vt D... madi euenit.

insidiæ, quas ego possim solus opprimere. instet potens inimicus & grauis, infesta turba nec inermis, & creditor vrgeat & accusator.

Cap. XL. Vide quam sis æquus, horum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certe delinquis, quod non exspectas suum cuiusque rei tempus: quod æque peccat, qui non sequitur, quam qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtique reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Exspecta. quare subsidere apud te munus meum non vis? quare obligatum moleste fers? quare, quasi cum acerbo fœneratore, signare rationem parem 2) properas? Quid mihi negotium quæris? quid in me deos immittis? quomodo exigeres, qui sic reddis?

Cap. XLI. Ante omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia secure debere, & occasiones reddendorum obseruare, non manu facere: hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum se iudicare? quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum reuertatur ad te: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrum imminet, fatoque quodam datum

1. *Signare rationem parem*) Signantur rationes cum finiuntur, cum bene dispunctæ & pares factæ comprobantur. *Lips.*

est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum: Nulla mora in Turno. ostendam hunc animum, cum primum tempus aduenerit: interim dii testes sunt.

CAP. XLII. Soleo, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere, verentis & aestuantis, ne in vllo officio sis tardior. Non decet gratum animum solicitudo; contra, summa fiducia sui: & ex conscientia veri amoris, dimissa omnis anxietas. Tam cum vitio est, recipere quod non debes, quam non dare quod debes. 1) hoc beneficii primum dati sit ius, vt recipiendi tempus eligat, qui dedit. At vereor, ne homines de me sequius loquantur. Male agit, qui famae, non conscientiae gratus est. Duos istius rei iudices habes: te, quem non potes fallere; & illum, quem potes. Quid ergo, si nulla interuenerit occasio? semper debebo? Debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Poenitet accepti beneficii, quem nondum redditi piget. quare qui tibi dignus visus est, a quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium sinum ac domum replere: cum ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius ac difficilius interim sit capere, *quam fundere*. Nam vt nihil alteri detraham, *quoniam vtrumque* vbi ex virtute fit, par est: non minoris est animi beneficium debere, quam dare. eo quidem operosius hoc quam illud, quo maiore diligenti custo-

1. *Quam non dare quod debes)* his omissis cetera ita disponit Gronouius: *Interim conuicium est recipe quod debeo. Hoc primum beneficii dati ius sit, vt tempus eligat qui dedit.*

diun-

liuntur accepta, quam dantur. Itaque non est trepidandum, quam cito reponamus, nec procurrendum intempestiue: quia æque delinquit, qui ad referendam gratiam suo tempore cessat, quam qui alieno properat. Positum est illi apud me. nec illius nomine, nec meo timeo. bene illi cautum est. non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: imo ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstet se in vtrumque facilem: si vult recipere beneficium, referamus, reddamusque læti. Illud apud nos custodiri mauult, quid thesaurum eius eruimus? quid custodiam recusamus? dignus est, cui vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tanquam non ducere, sed sequi debeat.

LIBER SEPTIMVS.

Argumentum & Ordo.

Similia prioribus, Quæstiunculæ, & subtilibus vtilia tamen mixta. Illud principio serium, coercendam curiositatem, & nimiam sciendi cupidinem: animum potius ad mores & Virtutem, id est, Sapientiam mittendum. Ex verbi deinde occasione Quæstio, An aliquis donare Sapienti possit, cum eius sint omnia? ait posse, quia animo quidem, non vsu tamen omnia possidet. Altera, An qui tentauit reddere beneficium, reddiderit: ita, sed tamen iterum iterumque conandum docet. Tertia, An quod a viro bono acceperis, eidem iam malo reddes? Reddes, sed cum cautione, ne illa quibus male, & in suam alienamue noxam vtatur. Quarta, Numquid obliuisci daterem beneficii

sui oporteat? Non omnino & posse tenere imo & interdum exigere. Vltima, Quo ingrati? placido animo, mansueto, magno

CAPVT I.

BOnum, mi Liberalis, habe volo:

In manibus terræ. 1) *Non hi longo,*
Atque per ambages & longa exo

Reliqua hic liber cogit 2): & exhausta cumspicio, non quid dicam, sed quid n Boni tamen consules quidquid superest, perfuerit. 3) Si voluissem lenocinari mihi paullatim opus crescere, & ea pars in fine quam quilibet etiam satiatus appeteret. S maxime necessarium erat, in primum stati nunc si quid effugit, recolligo. Nec me me interrogas, nimis ad rem existimo per dicta sint quæ regunt mores, persequi cete remedium animi, sed in exercitatione inuenta. Egregie enim hoc dicere I Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam comparetur, solet: Plus prodesse, si pau sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & quam si multa quidem didiceris, sed illa ad manum. Quemadmodum, inquit, ma

1. *In manibus terræ*) i. e. tam propinquæ vt contingamus: quod vulgo dicunt in portu nauiga
2. *Reliqua hic liber cogit*) reliqua de benefici liber complectitur.
3. *Cum tibi superfuerit*) otium scilicet istis im
4. *Lenocinari mihi*) gratiosum venustumque Lips.

t, non qui omnes numeros 5) nexusque perdidi-
juorum vsus sub aduersario 6) rarus est, sed qui
o se aut altero bene & diligenter exercuit, & eo-
occasiones intentus exspectat: nec enim refert,
ı multa sciat, si scit quantum victoriæ satis est: sic
c studio multa delectant, pauca vincunt. Licet
ıs, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet 7):
: septimus quisque annus ætati signum imprimat:
e latitudo porticus ex remoto spectantibus, non
t proportionem suam, sed vltima in angustias
ıt, & columnarum nouissime interualla iungan-
quid sit, quod geminorum conceptum separet,
ım iungat. vtrum vnus concubitus spargatur
os, an toties concepti sint, cur pariter natis fata
:sa sint, maximisque rerum spatiis distent, quorum
ortus minimum interest. Non multum tibi noce-
'ansisse, quæ nec licet scire, nec prodest. Inuoluta
as in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri
ımus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cu-
ic vnus inuentæ fructus est, inuenisse. Quidquid
neliores beatosque facturum est, aut in aperto,
in proximo posuit. Si animus fortuita
:mpsit, si se supra metum sustulit, nec auida spe
ita complectitur, sed didicit a se petere diuitias:
orum hominumque formidinem eiecit, & scit
multum esse ab homine timendum, a Deo nihil:
ıtemptor omnium, quibus torquetur vita, dum
tur, 8) eo perductus est, vt illi liqueat, mortem

Numeros) palæstræ verbum in motibus illis & formatio-
ıxuque membrorum. *Lips.*
sub adversario) in ipsa pugna, licet sub doctore & in
frequentior fit.
Effundat ac reuocet) fluxum & refluxum eius efficiat.
Torquetur vita, dum ornatur) omnia enim quæ ad fastum
ıat plus molestiæ quam commodi afferunt.

mul-

nullius mali esse materiam, multorum fine
mum virtuti consecrauit, & quacumque
planum 2) putat: si sociale animal, & in c
genitus, mundum vt vnam omnium domu
& conscientiam suam diis aperuit, sempe
quam in publico viuit: si se magis veritus qu
subductus ille tempestatibus, in solido ac se
tit: consummauit scientiam vtilem, atque
am. reliqua oblectamenta otii sunt. Licet e
in tutum retracto animo, ad hæc quoque e
cultum, non robur, ingeniis afferentia.

Cap. II. Hæc Demetrius noster vtraque ma
proficientem iubet, hæc nusquam dimittere,
gere & partem sui facere, eoque quotidiana m
ne perduci, vt sua sponte occurrant salutaria, &
ac statim desiderata præsto sint: & sine mora vl
illa turpis honestique distinctio, sciatque ne
esse vllum nisi turpe, neç bonum nisi hones
regula vitæ opera distribuat: ad hanc legem
cuncta, & exigat: miserrimosque mortalium
in quantiscumque opibus refulgebunt, ventri
dini deditos, quorum animus inerti *otio torpe*
ipse sibi: Voluptas fragilis est, breuis, fastidio o
quo auidus hausta est, citius in contrarium re
cuius subinde necesse est aut pœniteat, aut
In qua nihil est magnificum, aut quod naturam
nis, diis proximi, deceat. res humilis, mem
turpium ac vilium ministerio veniens, exi
Ista est voluptas & homine & viro digna, no
re corpus, nec saginare, nec cupiditates i
quarum tutissima est quies: sed perturbatione

2. *Planum*) non difficile, vt libenter & fa
possit.

& ea quam hominum 1) inter se rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, vbi de illis famæ creditum est, vitiisque illos nostris 2) æstimauimus. Hanc voluptatem æqualem, intrepidam, nunquam sensuram sui tædium, percipit hic quem desormamus cum maxime: qui, vt ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaque curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit, nec se mittit in dubium, suo contentus. Nec illum existimes paruo esse contentum. omnia illius sunt non sic, quemadmodum Alexandri fuerunt: cui, quamquam in littore maris rubri steterat, plus deerat quam qua venerat. illius ne ea quidem erant, quæ tenebat, aut vicerat, cum in Oceano Onesicritus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebat inopem esse, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum & immensum, auiditate cæca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? tantum illi deest, quantum cupit.

CAP. III. Nec hoc Alexandri tantum vitium fuit, quem per Liberi Herculisque vestigia felix temeritas egit, sed omnium quos fortuna irritauit implendo. 1) Cyrum & Cambysen, & totum regni Persici stemma percense. quem inuenies, cui modum imperii satie-

1. *Et ea, quam hominum*) duplicem perturbationem hic facit: a terra & a cœlo. Illam quæ ex opibus, honoribus, spe metuque rerum humanarum. Istam quæ a superstitione & praua de iis opinione. *Lips.*

2. *Vitiisque illos nostris*) quia nos vltionis cupidi, quia nos malefacientibus reponimus, & plura talium affectuum. *Id.*

1. *Irritauit Implendo*) cupidinem magis elicuit indulgendo.

tas

tas fecerit? qui non vitam in aliqua vlterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirum est. quicquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur: nec interest quantum eo quod inexplebile est, congeras. Vnus est sapiens, cuius omnia sunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripis hostilibus castra, non opportunis castellis disponenda præsidia, non opus est legione, nec equestribus turmis. Quemadmodum dii immortales regnum inermes regunt, & illis rerum suarum ex edito tranquilloque tutela est: ita hic officia sua, quamuis latissime pateant, sine tumultu obit: & omne humanum genus, potentissimus eius optimusque, infra se videt. Derideas licet: ingentis spiritus res est, cum Orientem Occidentemque lustraueris animo, quo etiam remota & solitudinibus interclusa penetrantur, cum tot animalia, tantam copiam rerum, quas natura beatissime fundit, aspexeris, emittere hanc Dei vocem: Hæc omnia mea sunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil est extra omnia.

CAP. IV. Hoc ipsum, inquis, volui. teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, *in quos* tua sponte decidisti, expliceris. Dic mihi, *quemadmodum* potest aliquis donare sapienti, si omnia sapientis sunt? nam id quoque quod illi donat, ipsius est. Itaque non potest dari beneficium sapienti: cui quicquid datur, de suo datur. atqui dicitis, sapienti posse donari. Idem autem me scito, & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis esse communia: ergo nemo quidquam amico donare potest: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & sapientis esse, & eius qui possidet, cui datum & assignatum est. Iure ciuili omnia regis sunt: & tamen illa quorum ad regem pertinet vniuersa possessio, in singulos dominos descripta sunt, & vnaquæque res habet possessorem suam.

ſuum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam poſſumus: nec donare illi de ſuo dicimur. Ad reges enim poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas. Fines Athenienſium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini priuata terminatione diſtinguunt. & totus ager huius aut illius reipublicæ eſt: pars deinde ſuo domino quoque cenſetur. ideoque donare agros noſtros reip. poſſumus, quamvis illius eſſe dicantur: quia aliter illius ſunt, aliter mei. Nunquid dubium eſt, quin ſeruus cum peculio, domini ſit? dat tamen domino ſuo munus. Non enim ideo nihil habet ſeruus, quia non eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit: nec ideo non eſt munus, cum volens dedit, quia potuit eripi, etiamſi noluiſſet. * Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia ſapientis eſſe, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligendum eſt, quomodo liberalitatis materia aduerſus eum ſuperſit, cuius vniuerſa eſſe conceſſimus. omnia patris ſunt, quæ in liberorum manu ſunt: quis tamen neſcit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum ſunt: tamen & diis poſuimus donum, & ſtipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non eſt, ſi tuum eſt: poteſt enim idem eſſe meum & tuum. Is, inquit, cuius proſtitutæ ſunt, leno eſt: omnia autem ſapientis ſunt, inter omnia autem & proſtitutæ ſunt. ergo & pro-

* *Quemadmodum probemus*) Gronouius nihil hic mutandum putat nisi quod omiſſa ante *quemadmodum* negatio ſit reſtituenda. Legit igitur: *non quemadmodum* &c. hoc ſenſu: Non nunc eſt colligendum eſſe omnia ſapientis, neque oſtendendum quibus rebus id conficere ſoleamus; (hoc enim & tu ſumis & ego ſentio) ſed colligendum eſt illud quod quæritur, quomodo poſſit illi dari, cuius nihil non eſſe inter ambos conuenit. Eſt igitur *non quemadmodum probemus omnia* ἀνακολούθως & ferme interruptus conueniensque promtæ diſputationi. & ad hoc *omnia* ex parentheſi reuocandum *ſapientis eſſe*.

sti-

stitutæ sapientis sunt. leno autem est, cuius prostitutæ sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo vsuram pro pecunia sua pendat. Innumerabilia sunt, per quæ cauillantur, cum pulcherrime, quid a nobis dicatur, intelligant.

CAP. V. Enim sic omnia sapientis esse dico, vt nilominus proprium quisque in rebus suis dominium habeat: quemadmodum sub optimo rege omnia rex imperio possidet, singuli dominio. Tempus istius probandæ rei veniet. interim hoc huic quæstioni sat est, id quod aliter sapientis, aliter meum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei cuius est totum, posse donari. Conduxi domum a te: in hac aliquid tuum, aliquid meum. res tua est: vsus rei tuæ, meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamuis tua in possessione nascantur: & si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustra magnum alterius spectabis aceruum,

in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quamquam sis dominus, intrabis: nec seruum tuum, mercenarium meum abduces: & cum abs te rhedam conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, vt aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

CAP. VI. In omnibus istis quæ modo retuli, vterque eiusdem rei dominus est. quomodo? quia alter rei dominus est, alter vsus. Libros dicimus esse Ciceronis: eosdem Dorus librarius suos vocat: & vtrumque verum est. alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emptor asserit: ac recte vtriusque di-

cun-

cuntur esse. Vtriusque enim sunt: sed non eodem modo. sic potest T. Liuius a Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod viritim meum est, 1) licet illius sint omnia. Nam cum regio more cuncta conscientia possideat, singularum autem rerum in vnumquemque proprietas sit sparsa: & accipere munus, & debere & emere, & conducere potest. Cæsar omnia habet, fiscus eius priuata tantum, ac sua: & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperii quæritur. nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

CAP. VII. Bion modo omnes sacrilegos argumentis esse colligit, modo neminem. Cum omnes de saxo 1) deiecturus est, dicit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in vsum suum vertit, sacrilegus est: omnia autem deorum sunt: quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt: ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cum effringi templa, & expilari impune Capitolium iubet: dicit, Nullum sacrilegium esse. quia quicquid sublatum est ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hic respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia diis dicata. In his obseruari sacrilegium, quæ religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen a sacris profana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen

1. *Viritim meum est*) in me singulariter transcriptum, sic infra c. 8.

1. *De saxo*) Tarpeio, ritu Romano, nam id supplicium in magnis sceleribus. *Lips.*

sani impositum est, quæ sub cœlo & conspectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus Deo quidem non potest facere: quem extra ictum sua diuinitas posuit: sed punitur, quia tanquam Deo fecit. Opinio illum nostra, ac sua obligat pœnæ. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etiamsi quocumque transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi non ex his quæ vniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quæ viritim 1) ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolet habere, etsi poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus Imperator 2) emisit, cum illi ob virtutem & bene gestam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuisset: Non est, inquit, vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quam vni ciui. Quanto maioris viri putas, respuisse hoc munus, quam meruisse? multi enim fines aliis abstulerunt, sibi nemo constituit.

CAP. VIII. Ergo cum animum sapientis intuemur potentem omnium, & per vniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus, cum ad hoc ius *quotidianum* 1) si ita res tulerit capite 2) censebitur. Multum inerest, possessio eius animi magnitudine æstimetur, an censu hæc vniuersa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem,

1. *Viritim*) sic supra cap. VI.

2. *Imperator*) M. Curius, vt ex Plinio & Valerio Maximo patet.

1. *Quotidianum*) quo vtimur, & quo meum tuum dicimus. *Lips.*

2. *Capite*) statu & conditione sua. Respicit autem ad censuales tabulas, in quibus viritim singuli & eorum opes descripta. *Id.*

Chry-

Chrysippum, Zenonem, & ceteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem vetustorum inuidia non obstat. Paullo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura nostris tulisse temporibus, vt ostenderet, nec illum a nobis corrumpi, nec nos ab vllo corrigi posse: virum exactæ (licet neget ipse) sapientiæ: firmæque in his quæ proposuit constantiæ: eloquentiæ vero eius, quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum sæculo nostro, aut conuicium 3) deesset.

Cap. IX. Demetrio si res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmauerim repudiaturum, dicturumque: Ego vero me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in altam fæcem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quæ nec daturus quidem acciperem: 1) quoniam multa video, quæ me donare non deceat. 2) Volo sub conspectu meo ponere, quæ gentium oculos regumque præstringunt? volo intueri pretia sanguinis, animarumque vestrarum? Prima mihi luxuriæ spolia propone: siue illa vis per ordinem expandere, siue (vt est melius) in vnum aceruum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem, & fœdissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipsa illa quæ placet va-

3. *Conuicium*) dum corrigi ab ipso noluit.

1. *Nec daturus quidem acciperem*) non acciperem si dare aliis ac distribuere liceret.

2. *Non deceat*) luxuriæ nimirum, libidinis & aliorum vitiorum instrumenta.

rietas, ſubditis medicamentis, 3) in ſimilitudinem veri coloratur. Video iſtic menſas, & æſtimatum lignum ſenatoris cenſu, eo pretioſius, quo illud in plures nodos, arboris infelicitas torſit. Video iſta cryſtallina, quorum accendit fragilitas pretium. omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipſo quo fugare debet periculo, creſcit. Video murrhina 4) pocula. parum ſcilicet luxuria magno fuit, niſi quod vomant, capacibus gemmis inter ſe propinarent. Video vniones, non ſingulos ſingulis auribus comparatos: iam enim exercitatæ aures oneri ferendo ſunt: iunguntur inter ſe, & inſuper alii binis ſuperponuntur. 5) non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi bina ac terna patrimonia 6) auribus ſingulis pependiſſent. Video ſericas veſtes, ſi veſtes vocandæ ſunt, in quibus nihil eſt quo defendi aut corpus, aut denique pudor poſſit: quibus ſumptis, mulier parum liquido, nudam ſe non eſſe, iurabit. Hæc ingenti ſumma, ab ignotis etiam ad commercium gentibus accerſuntur, vt matronæ noſtræ, ne adulteris quidem plus ſui in cubiculo, quam in publico oſtendant.

CAP. X. Quid agis auaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum eſt? omnia iſta quæ retuli, in maiore honore pretioque ſunt. Nunc volo tuas opes recognoſcere, laminas vtriusque 1) materiæ, ad quas cupiditas noſtra caligat. At mehercule terra,

1. *Subditis medicamentis*) arte enim effectum, vt teſtudo ligni ſpeciem præ ſe ferret. vid. Plin. H. N. XVI, 43. idque effectum ſubditis teſtudinis ſegmentis tenuibus coloribus qui perlucerent. *Lipſ.*

4. *Murrhina*) de quibus Plinius H. N. XXXVII, 2.

5. *Alii binis ſuperp.*) id tribaccam vocat Petronius.

6. *Patrimonia*) tantum enim horum vnionum erat pretium, vt ſinguli patrimonia ſinguli æquarent.

1. *Vtriusque*) auri & argenti.

quæ quidquid vtile futurum nobis erat protulit, ista defodit & mersit, & vt noxiosis rebus ac malo gentium in medium prodituris, toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in cædes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit: video istic diplomata, 2) & syngraphas, 3) & cautiones, 4) vacua habendi simulacra, vmbras quasdam auaritiæ laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? quid fœnus, & kalendarium, 5) & vsura, nisi humanæ cupiditatis extra naturam 6) quæsita nomina? Possum de rerum natura queri, quod aurum argentumque non interius absconderit, quod non illis maius, quam quod detrahi posset, pondus iniecerit. Quid sunt istæ tabulæ, quid computationes, & vænale tempus, 7) & sanguinolentæ centesimæ? 8) voluntaria mala ex constitutione nostra pendentia, in quibus nihil est, quod subiici oculis, quod teneri manu possit, inanis auaritiæ somnia. O miserum, si quem delectat sui patrimonii liber magnus, & vasta spatia terrarum colenda per vinctos, & immensi greges pecorum per prouincias ac regna pascendi, & familia bellicosis nationibus maior, & ædificia priuata

2. *Diplomata*) principalium donatium.

3. *Syngraphas*) priuatorum nominum.

4. *Cautiones*) obligationes sub chirographo.

5. *Kalendarium*) liber fœnebris, in quo vsuræ descriptæ per kalendas. *Lips.*

6. *Extra naturam*) non natura enim sed auaritia inuenit. *Id.*

7. *Vænale tempus*) vsura enim datur ob tempus & moram, qua debitor credito fruitur. *Id.*

8. *Centesimæ*) durissimæ vsuræ, quæ centesimo mense sortem æquant, h. e. duodeni annui nummi e centum. Olim nimirum per kalendas siue menses numerabant. *Id.*

laxitatem vrbium magnarum vincentia! Cum bene ista, per quæ diuitias suas dispofuit ac fudit, circumspexerit, superbumque se fecerit, si quidquid habet, ei quod cupit comparet, pauper est. Dimitte me, & illis diuitiis meis redde. Ego regnum sapientiæ noui, magnum, securum. ego sic omnia habeo, vt omnium sint.

Cap. XI. Itaque cum C. Cæsar illi ducenta 1) donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem summam iudicans, qua non accepta gloriaretur. Dii deæque, quam pusillo illum animo aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro testimonium est. Ingentem rem 2) ab illo dici audiui, cum miraretur Caii dementiam, quod se putasset tanti posse mutari. Si tentare, inquit, me constituerat, toto illi fui experiendus imperio.

Cap. XII. Sapienti ergo donari aliquid potest, etiam si sapientis omnia sunt: æque nihil prohibet, cum omnia amicis dicamus esse communia, *aliquid* amico donari. Non enim mihi sic cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit, pars illius: sed quomodo patri matrique *communes* liberi sunt: quibus cum duo sunt, non singuli singulos habent, sed singuli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quisquis est iste, qui me in societatem vocat, sciat se nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc consortium solum inter sapientes est, inter *quos* amicitia est. ceteri non magis amici sunt, *quam socii.* Deinde pluribus modis communia sunt. *Equestria* omnium equitum Romanorum sunt, in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui. hoc si cui cessi, quamuis illi communi recesserim, tamen ali-

1. *Ducenta*) quinque millia Philippicorum. *Lips.*

2. *Rem*) i. e. sententiam, breue dictum ingeniosum, ingens, h. e. ingentis animi signum.

quid

quid dediſſe videor. Quædam quorumdam ſub certa conditione ſunt. habeo in equeſtribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem: in hoc tantum, vt ſpectem. Propterea non mentiar, ſi dicam me habere in equeſtribus locum: ſed cum in theatrum veni, ſi plena ſunt equeſtria, & iure habeo locum illic, quia ſedere mihi licet: & non habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci commune eſt, occupatus eſt. Idem inter amicos puta fieri. Quidquid habet amicus, commune eſt nobis: ſed illius proprium eſt, qui tenet vti, illo nolente, non poſſum. Derides me, inquis: Si quod amici eſt, meum eſt, liceat mihi vendere. Non licet. nam nec equeſtria: & tamen communia tibi cum ceteris equitibus ſunt. Non eſt argumentum, ideo aliquid tuum non eſſe, quia vendere non potes, quia conſumere, quia mutare in deterius aut melius. Tuum enim eſt, etiam quod ſub lege certa tuum eſt. Accepi, ſed certe non minus habes. 1)

CAP. XIII. Ne te traham longius, 1) Beneficium maius eſſe non poteſt: ea per quæ beneficium datur, poſſunt eſſe maiora; & plura, in quæ ſe vndique beneuolentia effundat, & ſic ſibi indulgeat, quemadmodum amantes ſolent: quorum plura oſcula, & complexus arctiones, non augent amorem, ſed exercent. Hæc quoque, quæ venit quæſtio, profligata eſt in prioribus: itaque breuiter perſtringetur. Poſſunt enim in hanc, quæ data ſunt aliis, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt ſcias, inquit, illum non reddidiſſe, omnia fecit, vt redderet. Apparet

1. *Sed certe non minus habes)* lege: *ſed ceteri non minus.* *Gronov.*

1. *Nec te traham longius)* manca hæc ſunt. Alia enim diſputatio, an ſcilicet beneficia beneficiis ſint maiora? quod negat ex Stoicorum decreto Seneca. *Lipſ.*

ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit. Et creditori suo pecuniam non soluit is, qui vt solueret, vbique quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis sunt, vt effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas. etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni iure vsus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit, vt beneficium redderet: obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere: gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Præterea, huic intentus semper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum sedulitatis impendit, plus laborauit, quam cui cito referre gratiam contigit.

Cap. XIV. Debitoris exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit: *Illic* enim stat acerbus super caput creditor, *qui nullum diem* gratis 1) occidere patiatur; hic benignissimus, *qui* cum te viderit concursantem & sollicitum atque anxium, dicat: Mitte hanc de pectore curam. Desine tibi molestus instare. omnia a te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quidquam amplius desiderare indicas. Plenissime ad me peruenit animus tuus. *Dic*, inquit, mihi, 2) si reddidisse beneficium diceres illum,

1. *Gratis*) sine vsura.

2. *Dic, inquit, mihi*) Obiectio est. Sensus hic: Si ille qui omni conatu reddere beneficium studuit, sed reddere non potuit, satisfecisse officio putandus est, ac gratiam retulisse, nullum discrimen erit inter eum qui reddidit & non reddidit.

si gra-

atiam retulisset. Eodem ergo loco est, qui redit, & qui non reddidit. Contra, nunc illud pone, i oblitus esset accepti beneficii, si ne tentasset qui gratus esse, negares illum gratiam retulisse; At diebus noctibusque se lassauit, & omnibus aliis reiciauit officiis, huic vni imminens, & operatus, qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui iquam ab illa recessit? iniquus es, si rem a me exi, cum videas animum non defuisse. Ad summam, i, cum captus esses, me pecuniam mutuatum, remeis in securitatem creditoris oppositis, nauigasieme iam sæua, per infesta latrociniis littora, eisum quidquid periculi afferre potest etiam paca mare: peragratis omnibus solitudinibus, cum is nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad itas perueni: & iam te alius redemerat. negabis gratiam retulisse? etiamne si in illa nauigatione uniam, quam saluti tuæ contraxeram, naufragus didi? etiamne si in vincula quæ detrahere tibi vo ipse incidi? Negabis me retulisse gratiam? At mecle Athenienses, Harmodium & Aristogitonem, annicidas vocant 4): & Mucii manus in hostili ara cta, instar occisi Porsenæ fuit: & semper contra unam luctata virtus, etiam citra effectum proti operis, enituit. Plus præstitit, qui fugientes sSiones secutus est, & alia atque alia captauit, per

Contra nunc illud pone) Respondet obiectioni per similem tionem, atque adeo quæstioni quæstionem opponit. Nulquoque discrimen inter beneficii male memorem, & omnintem vt illud rependat fore indicans, si retulisse gratiam censeatur qui referre voluit.

Tyrannicidas vocant) qui conati tantum fuerant opus, perfecerunt, Hippias enim tyrannus triennio post ipsorum tus imperauit.

quæ referre gratiam posset, quam quem, sine vllo sudore, gratum prima fecit occasio.

CAP. XV. Duas, inquit, res ille tibi præstitit, voluntatem, & rem: tu quoque illi duas debes. Merito istud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otiosam: huic vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere. vtrumque enim præstat, quantum in se est. Deinde, non semper numero numerus æquandus est, aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei succedit tam propensa voluntas, & cupida reddendi. Quod animus sine re, ad referendam gratiam non valet: nemo aduersus deos gratus est, in quos voluntas sola confertur. Diis, inquit, nihil aliud præstare possumus. Sed si huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præstare possum: quid est, quare non eo aduersus hominem gratus sim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI. Si tamen quid sentiam *quæris*, & vis signare 1) responsum: hic beneficium recepisse se iudicet: ille se sciat non reddidisse. Hic *illum* dimittat: ille se teneat. hic dicat, Habeo: *ille respondeat*, Debeo. In omni quæstione propositum sit nobis *bonum* publicum. præcludendæ sunt excusationes ingratis, ad quas refugere possint, & sub quibus infitiationem suam tegere. Omnia feci? fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores nostros *fuisse*, vt non intelligerent iniquissimum esse, *eodem* loco haberi eum qui pecuniam, quam a creditore acceperat, libidine aut alea absumpsit, & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo casu tristiore, alie-

1. *Signare*) Pro more Ictorum qui sub Augusto aut circa obtinui qui auctoritatis & fidei caussa responsa subscripto nomine signabant. *Lips.*

na cum suis perdidit? nullam excusationem receperunt, vt homines scirent fidem vtique præstandam. Satius enim erat a paucis etiam iustam excusationem non accipi, quam ab omnibus aliquam tentari. Omnia fecisti vt redderes. Hoc illi satis sit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, si enixam & sedulam operam transire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus est: ita tu ingratus es, nisi ei qui voluntatem bonam in solutum accepit, eo libentius debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec testeris: 1) occasiones reddendi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit; huic, quia remittit: illi, quia malus: huic, quia non malus. Ideoque non est, quod ad te hanc quæstionem iudices pertinere: an quod beneficium quis a sapiente acceperit, reddere debeat, si ille desiit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod a sapiente accepisses; & etiam malo redderes creditum; quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid a sano accepisses, ægro non redderes: cum plus semper imbecillo amico debeamus? & hic æger est animo; adiuuetur, feratur: stultitia, morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

CAP. XVI. Duo sunt beneficia. vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. alterum, vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscumque est debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas. melius istos iudex, quam ingratus, emendat. nemo te malum, quia est, fa-

1. *Non rapias hoc nec testeris*) non auide arripias hoc, nec testes aduoca, qui te fecisse quod poteras adeoque obligatione solutum esse testentur.

ciat.

ciat. Malo beneficium proiiciam, bono reddam. huic, quia debeo; illi, ne debeam.

Cap. XVIII. De altero beneficii genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, ne reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere. ille non potest recipere: non est iam huius rei capax. scientiam vtendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam iubeas? stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Vt respondere ab vltimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si recipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantum, si reddo, possum. Ille vti illo non poterit? viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

Cap. XIX Reddere est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro; reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos pereat? Reddere, est id quod debeas, ei cuius est, volenti dare. hoc vnum mihi præstandum est. Vt quidem habeat, quod a me accepit, iam vlterioris est curæ. Non tutelam illi, sed fidem debeo: multoque satius est, illum non habere, quam me non reddere. Et creditori statim in macellum 1) laturo, quod acceperit, reddam. etiam si mihi adulteram, cui numerem, delegauerit, soluam; & si nummos quos accipiet, in sinum suum discinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi est, non seruandum, cum reddidero, aut tuendum. Beneficii accepti, non redditi custodiam debeo, Dum apud me est, saluum sit. ceterum licet accipientis manibus effluat, dandum est reposcenti. Reddam bono, cum expediet; malo,

1. *In macellum*) nepoti alicui qui pecuniam apud macellarios ganeæ suæ caussa relinquet. *Lips.*

cum

tum petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim a sapiente: stulto reddis. Non. reddo illi, quale nunc potest accipere: nec per me fit quod deterius, sed per illum. id quod accepi, reddam. Cui, si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi: dum in malis est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantum malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus 2), aut Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes? Mutationem sapientis tantam natura non patitur. nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus exstinguitur, vt non certiores animo notas imprimat, quam vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatæ, cum in siluas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinæ retinent: tantumque a placidissimis absunt, quantum a veris feris & nunquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vnquam hæsit sapientiæ. altius infectus est, quam vt ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrum iste ferus sit animo tantum, an & in perniciem publicam excurrat? Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarin tyrannum, quorum si naturam habet intra se malus, quidni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si vero sanguine humano non tantum gaudet sed pascitur, sed & suppliciis omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ira, sed auiditate quadam sæuiendi furit, si in ore 3) parentem filios iugulat, si non contentus simplici morte, distorquet, nec vrit solum perituros, sed excoquit, si arx eius cruore semper recenti madet: parum est huic beneficium non reddere.

2. *Apollodorus*) cuius & mentio L. 2. de ira c. 4.
3. *In ore*) coram & ipsis intuentibus parentibus.

Quidquid erat, quo mihi cohæreret, intercisis iuris humani societas abscidit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quidquid meruerat, perdidisset, & referre illi gratiam scelus haberetur. si non patriam meam impugnat, sed suæ grauis est, & sepositus a mea gente, suam exagitat: abscidit nihilominus illum tanta prauitas animi. etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priorque mihi ac potior eius officii ratio est, quod humano generi, quam quod vni homini debeo.

CAP. XX. Sed quamuis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, vt nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, vt si beneficium illi meum neque vires maiores daturum sit in exitium commune, nec confirmaturum quas habet, id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Seruabo filium eius infantem quid hoc beneficium obest cuiquam eorum, quos crudelitas eius lacerat? pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si *marmora* & vestes desiderauerit, nihil oberit cuiquam *id quo luxuria* eius instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scenæ, & scorta, & quæ feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes & æratas 1) non mitterem, lusorias & cubiculatas, 2) & alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit,

1. *Aeratas*) rostratas siue bellicas.

2. *Cubiculatas*) grandes, ad regum diuersoria membris suis instructas instar alicuius domus. *Thalamegos* Græca voce: descriptas aliquot prodigiosas in Athenæo habes. *Lips.*

eadem

eadem manu 3) beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium est: optimumque est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. Sed hæc rara nequitia est, & semper portenti loco habita, sicut hiatus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio. Itaque ab illa recedamus: de his loquamur vitiis, quæ detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro possum, quem singuli 4) timent reddam beneficium, quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse: quod meum non est, redeat ad dominum bonus sit an malus. Quam diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

CAP. XXI. Pythagoricus quidam emerat a sutore phæcasia, 1) rem magnam, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam, redditurus; & cum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: Quid perdis operam tuam? sutor ille quem quæris, elatus, combustus est. Quod nobis fortasse molestum est, qui in æternum nostros amittimus: tibi minime, qui scis futurum, vt renascatur. iocatus in Pythagoricum. At philosophus noster treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit: subinde concutiens. Deinde cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam,

3. *Eadem manu*) id est interficiam eum vel hac manu. Et hoc ipsum erit reddere ei beneficium vniuersis dare. Quomodo? quia tolli eum e vita qua tam male vtitur eius interest, item plurium, quibus iniurias infert. *Lips.*

4. *Singuli*) & priuati non tota respublica & vniuersum genus humanum vt alterum illum.

1. *Phæcasia*) genus calceamenti Græcanici, cuius apud Plutarchum, Appianum, Hesychium & alios mentio est. *Lips.*

& ait:

& ait: Ille tibi viuit, redde, quod debes. Deinde per clostrum, qua se commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas[2] ipse se exigens improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret.

CAP. XXII. Quod debes; quære cui reddas: si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde, & accusa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuisa sunt, illi obliuio imperata est, tibi meminisse mandauimus. Errat tamen, si quis existimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ. quædam præcipimus vltra modum, vt ad verum & suum redeant. Cum dicimus, Meminisse non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec grauis esse. Quidam enim beneficium quod dederunt, omnibus circulis narrant. hoc sobrii loquuntur, hoc ebrii non continent; hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Vt hæc nimia & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eum qui dedit, *iussimus*: & plus imperando quam præstari poterat, *silentium* suasimus.

CAP. XXIII. Quoties parum fiduciæ est in his quibus imperas, amplius est exigendum quam satis est, vt præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole extenditur, vt ad verum mendacio veniat. Itaque qui dixit,

Qui candore niues anteirent; cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: vt crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne:

2. *Pœnas*) dum forte denario vno plus soluit quam debebat.

nimi-

nemini hoc quidem se persuasarum putauit, aliquem tam immobilem esse, quam scopulum. Nunquam tantum sperat hyperbola, quantum audet: sed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. Cum dicimus, Qui beneficium dedit, obliuiscatur: hoc dicimus, similis sit oblito: memoria eius non appareat, nec incurrat. 1) Cum dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: sæpe enim opus est malis exactore, etiam bonis admonitione. Quid ergo? occasionem ignoranti non ostendam? necessitates illi meas non detegam, quare nescisse se aut mentiatur, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio, sed verecunda, quæ non poscat, nec in ius vocet.

CAP. XXIV. Socrates amicis audientibus: Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Neminem poposcit, omnes admonuit. a quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni esset? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? at multum erat, eum fuisse, a quo Socrates acciperet. Num illos castigare mollius potuit? Emissem, inquit, pallium, si nummos haberem. Post hoc quisquis properauerit, sero dat. iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores: repetere prohibemus: non vt nunquam fiat, sed vt parce.

CAP. XXV. Aristippus aliquando delectatus vnguento: Male, inquit, istis effeminatis eueniat, qui rem tam bellam infamauerunt. Idem dicendum est: Male istis improbis & importunis beneficiorum

1. *Incurrat*) vbique se ingerat.

suorum quadruplatoribus 1) eueniat, qui tam bellam rem, admonitionem inter amicos, sustulerunt. Ego tamen vtar hoc iure amicitiae, & beneficium ab eo repetam, a quo petissem: qui alterius beneficii loco accepturus est, potuisse reddere. Nunquam, ne quaerens quidem, dicam:

... Electum litore egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui.

Non est ista admonitio, non: conuitium est. Hoc in odium beneficia perducere: hoc & efficere, vt ingratum esse, aut liceat, aut iuuet. Satis, abundeque est, submissis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum, - - -

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? *eiectum litore egentem* excepisti.

CAP. XXVI. Sed nihil, inquit, *proficimus*: dissimulat, oblitus est. quid facere *debeam?* Quaeris rem maxime necessariam, & in qua hanc materiam consummari decet, quemadmodum ingrati ferendi sint? Placido animo, mansueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus, offendat, vt non tamen dedisse delectet. Nunquam in has voces iniuria impellat: Vellem non fecisse. B

1. *Quadruplatoribus*] quadruplatores sunt accusatores lucri causa, & sectantes quartam ex lege. quia ii intenti in praedam simul & accusabant & poscebant. vocat argute beneficiorum *quadruplatores* qui importune exigunt, & nisi asse reponas accusant. *Lips.*

neficii tui tibi etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, si te ne nunc quidem pœnitet. Non est, quod indigneris tamquam aliquid noui acciderit: magis mirari deberes si non accidisset. Alium labor, alium impensa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepisse: alium ignorantia officii, alium pigritia, alium occupatio. Adspice, quemadmodum immensæ hominum cupiditates hient semper, & poscant: non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo satis accipit. Quis est istorum tam firmæ mentis ac solidæ, vt tuto apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucri totus est, cuius summam non vias 1) spectat: alius inuidia laborat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adiice torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. adiice æstimationem sui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus est, 2) insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem semper alio transilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & nunquam fidele consilium daturus timor, & mille errores, quibus voluimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum, & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, optare quæ consequi posse spes non fuit.

CAP. XXVII. Inter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem, quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago succurret, videberis tibi videre captæ cum maxime ciuitatis faciem, in qua omisso pudoris recti-

1. *Non vias*) siue iure istud veniat siue iniuria

2. *Ob quæ contemnendus est*) in illis ipsis insolescentem, ob quæ despiciendus erat maxime. *Lips.*

que respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur: soluta legibus scelera sunt: nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, vllum impedimentum est ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico hic, ex profano, hic sacro rapit: hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruinæ venit. Hic sine cæde populatur, hic spolia cruenta manu gestat. nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, næ tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem. 1) Si indignaris ingratos esse: indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare ægros deformes, senes pallidos. Est istud graue vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: sed vsque eo vulgare est, vt illud nec qui queritur quidem effugerit.

Cap. XXVIII. Cogita tecum, an quibuscumque debuisti, gratiam retuleris, an nullum vnquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam perdidimus, quædam proiecimus, quædam e conspectu nostro paullatim exierunt: a quibusdam oculos auertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbæ non sufficit. necesse est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, vt minima apud te nutricis esset auctoritas: quia beneficium eius longius

1. *Referentem*) aufferre enim omnes volunt, referre & reddere nemo. *Lips.*

ætas

ætas sequens posuit. sic factum est, vt præceptoris tibi non esset vlla veneratio: sic euenit, vt circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quæsturæ suffragator 1) excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Inique publico irasceris crimini, stulte tuo. 2) vt absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo, vtique peiorem exprobrando. non est quod frontem eius indures: sine, si quid est pudoris residui, seruet. Sæpe dubiam 3) verecundiam vox conuitiantis clarior rupit. nemo id esse, quod iam videtur, timet. deprehensus pudor 4) amittitur.

CAP. XXIX. Perdidi beneficium. Numquid quæ consecrauimus, 1) perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si male respondit, bene conlatum. Non est ille, qualem sperauimus, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficii, non bene dati signum est. Quantum possumus, caussam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit: fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit, qui sustinuit, ac mora fouit. Idem nobis faciendum: nutriamus fidem languidam.

---

1. *Suffragator*) qui suffragio suo vt quæstor fieres effecit.
2. *Stulte tuo*) quis enim seipsum accusat?
3. *Dubiam*) nondum penitus proiectam.
4. *Deprehensus pudor*) enallage. id est cum is quem pudet deprehensus fuerit. *Lips.*

1. *Consecrauimus*) in templo diis suspendimus.

Cap. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. , perdidisti, sed cum dares: nunc palam factum est. Etiam in his quæ videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporum', ita animorum molliter vitia tractanda sunt. sæpe quod explicauit mora, 1) pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas 2)? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quæ ratio est, exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrocinium sibi nostra infamia quærat. Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. subest aliquid. Nemo non superioris dignitatem quærendo, etiam si non inquinauit, aspersit: nec quisquam fingere contentus est leuia, cum magnitudine 3) mendacii fidem quærat.

Cap. XXXI. Quanto illa melior via, qua tenatur illi species amicitiæ, & si reuerti ad sanitatem velit, etiam amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisqam tam duri infestique aduersus diligenda animi est, vt etiam vi tractus bonos non amet: quibus hoc quoque cœpit debere, quod impune non soluit. Ad illa itaque cogitationes tuas flecte. Non est mihi relata gratia. quid faciam? quod dii omni-

1. *Quod explicauit mora*) a nodo aut alia re impedita ductum simile, qui mora & patientia soluitur, pertinacia rumpitur.

2. *Liberas*) obligatione soluis, dum iam pronuncias ingratum.

3. *Magnitudine*) quis enim opinionem excedentia sine omni fundamento fingat?

um rerum optimi auctores: qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseuerant. Alius illis obiicit negligentiam nostri, alius iniquitatem: alius illos extra mundum suum proiicit, & ignauos, hebetesque sine luce, sine vllo opere destituit. Alius solem, cui debemus, quod inter laborem quietemque tempus diuisimus, quod non tenebris immersi confusionem æternæ noctis effugimus, quod annum cursu suo temperat, & corpora alit, sata euocat, percoquit fructus, saxum aliquod, 1) aut fortuitorum ignium globum, & quiduis potius quam deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantium arrident, non cessant dii beneficia congerere, de beneficiorum auctore dubitantibus: sed æquali tenore bona sua per gentes populosque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras, maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes æstatesque interuentu lenioris spiritus molliunt: errorem labentium animorum placidi ac propitii ferunt. Imitemur illos. demus, etiam si multa in irritum data sint: demus nihilominus aliis, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cum penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & vrbes haustas sæpius eodem solo condimus. Adeo ad bonas spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi male cadentia iterum tentare libuisset.

CAP. XXXII. Ingratus est. non mihi fecit iniuriam, sed sibi: ego beneficio meo, cum darem,

1. *Saxum aliquod*) vt Anaxagoras.

vſus ſum. nec ideo pigrius dabo, ſed diligentius, quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipſi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura cultuque ſterilitatem ſoli vincam. Perit mihi beneficium: iſte omnibus 1). Non eſt magni animi, dare & perdere: hoc eſt magni animi perdere & dare.

1 *Iſte omnibus*) quia deſperatus eſt.

FINIS TOMI PRIMI.

